T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
SOSYOLOJİ BİLİM DALI

SEKÜLERLEŞEN TÜRKİYE'DE AİLEYE BAKIŞ: ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

ZEYNEP GÜL

BURSA
2024

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
SOSYOLOJİ BİLİM DALI

SEKÜLERLEŞEN TÜRKİYE'DE AİLEYE BAKIŞ: ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Zeynep GÜL

Danışman: Doç. Dr. Enes Battal KESKİN

BURSA- 2024

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Sosyoloji Anabilim Dalı, Sosyoloji Bilim Dalı'nda 702144011 numaralı Zeynep Gül'ün hazırladığı **"Sekülerleşen Türkiye'de Aileye Bakış: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir İnceleme"** başlıklı yüksek lisans tezi ile ilgili savunma sınavı, 11/12/2024 günü 14.00-15.00 saatleri arasında yapılmıştır. Alınan cevaplar sonunda adayın başarılı olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

Üye Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı
Doç. Dr. Enes Battal KESKİN
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye	Üye
Dr. Öğr. Üyesi Erhan Kuçlu	Prof. Dr. Adem DAĞ
Bursa Uludağ Üniversitesi	Bursa Teknik Üniversitesi

11/12/2024

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 15.11.2024

Tez Başlığı / Konusu: Sekülerleşen Türkiye'de Aileye Bakış: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir İnceleme

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 182 sayfalık kısmına ilişkin, 15/11/2024 tarihinde şahsım tarafından *Turnitin* adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %13 'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

1- Kaynakça hariç
2- Alıntılar hariç/dahil
3- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

15.11.2024

Adı Soyadı:	Zeynep Gül
Öğrenci No:	702144011
Anabilim Dalı:	Sosyoloji
Programı:	Sosyoloji
Statüsü:	☒ Y.Lisans ☐ Doktora

Danışman

(Doç. Dr. Enes Battal KESKİN, 15.11.2024)

Yemin Metni

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum **"Sekülerleşen Türkiye'de Aileye Bakış: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir İnceleme"** başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

15.11.2024

Adı Soyadı: Zeynep GÜL

Öğrenci No: 702144011

Anabilim Dalı: Sosyoloji

Programı: Sosyoloji

Tezin Türü: Yüksek Lisans / ☒ Doktora / ☐ Sanatta Yeterlilik ☐

Yazar adı soyadı	**Zeynep GÜL**
Üniversite	**Bursa Uludağ Üniversitesi**
Enstitü	**Sosyal Bilimler Enstitüsü**
Anabilim dalı	**Sosyoloji**
Bilim dalı	**Sosyoloji**
Tezin niteliği	**Yüksek Lisans**
Mezuniyet tarihi	**……/……/20….**
Tez danışmanı	**Enes Battal KESKİN**

Tezin Türkçe Başlığı

SEKÜLERLEŞEN TÜRKİYE'DE AİLEYE BAKIŞ:

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Bu çalışma, Türkiye'deki sekülerleşme sürecinin aile yapısı üzerindeki etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Sekülerleşme, dini etkilerin azalması ve akıl, bireysel düşünme gibi rasyonel temellerin ön plana çıkması sürecidir. Bu dönüşüm, aile kurumunda önemli değişimlere yol açmıştır. Ancak, bu tez, sekülerleşme sürecinin üniversite öğrencileri üzerindeki etkilerini ele alarak, Türkiye'deki aile yapısındaki değişimleri anlamayı hedeflemektedir. Yeni neslin aile kurma kararlarını nasıl şekillendirdiği ve geleneksel aile yapısına bakışlarının nasıl evrildiği de bu çalışmanın temel sorularındandır. Araştırma kapsamında, nitel araştırma yönteminin bir veri toplama tekniği olan mülakat yöntemi kullanılmıştır. Toplanan veriler, betimsel analiz yöntemiyle incelenmiş ve bu analiz sonucunda çalışmanın temel bulguları elde edilmiştir. Araştırma bulguları, sekülerleşmenin üniversite öğrencilerinin aile kurumuna bakış açılarında bazı değişikliklere yol açtığını göstermektedir. Öğrencilerin bir kısmı, geleneksel aile yapısını ve dini inançları korurken, bir kısmı ise bireyselci bir yaklaşımı benimsemektedir. Bununla birlikte, sekülerleşme sürecine rağmen, öğrenciler arasında aile kurma isteğinin sürdüğü görülmektedir. Bu durum, sekülerleşmenin aile kurumu üzerinde mutlak bir yıkım yaratmadığını, aksine geleneksel değerlerin daha esnek ve dönüşüm geçirmiş bir biçimde varlığını sürdürdüğünü göstermektedir.

Anahtar kelimeler: Sekülerleşme, Modernleşme, Aile Yapısı, Üniversite Öğrencileri,

Name & surname	**Zeynep GÜL**
University	**Bursa Uludağ University**
Institute	**Institute of Social Sciences**
Field	**Sociology**
Subfield	**Sociology**
Degree awarded	**Master**
Date of degree awarded	**……/……/20….**
Supervisor	**Enes Battal KESKİN**

The Title of Thesis in English

THE PERCEPTION OF FAMILY IN A SECULARIZING TURKEY:

AN EXAMINATION OF UNIVERSITY STUDENTS

This study aims to examine the impact of the secularization process on family structure in Turkey. Secularization refers to the process in which religious influences diminish, and rational principles such as reason, individual thought, and autonomy become more prominent. This transformation has led to significant changes in the family institution. However, this thesis specifically focuses on the effects of the secularization process on university students and aims to understand the changes occurring in Turkey's family structure. One of the main questions of this study is how the younger generation shapes their decisions regarding family formation and how their perspectives on the traditional family structure have evolved. Within the scope of the research, the interview method, which is a data collection technique of the qualitative research method, was utilized. The data collected through these interviews were analyzed using the descriptive analysis method, and the main findings of the study were obtained as a result of this analysis. The findings reveal that secularization has led to certain changes in university students' perspectives on the family institution. While some students continue to uphold the traditional family structure and religious beliefs, others adopt a more individualistic approach. Despite the influence of the secularization process, it has been observed that students still maintain a desire to establish a family. This indicates that secularization does not entirely disrupt the family institution. On the contrary, it demonstrates that traditional values continue to exist in a more flexible and transformed form, adapting to social change.

Keywords: Secularization, Modernization, Family Structure, University Students,

ÖNSÖZ

Bu tezi yazmaya başlama kararım, yalnızca akademik bir hedef olmanın ötesinde, kişisel bir merak ve toplumsal bir sorumluluğun birleşiminden doğdu. Modernleşme süreciyle birlikte, özellikle Batılaşma etkisi altındaki Türkiye'deki aile yapısının nasıl değiştiğini gözlemledikçe, bu değişimlerin toplumsal dinamikler üzerindeki etkilerini derinlemesine inceleme arzusuyla hareket ettim. "Sekülerleşen Türkiye'de Aileye Bakış" başlıklı bu tez, hem günümüzün önemli toplumsal dönüşümünü anlamaya yönelik bir adım, hem de bireysel olarak yaşadığım süreçlerin yansımasıdır. Bu araştırma süreci boyunca öğrendiğim her şey hem toplumu hem de kendimi daha derinlemesine anlama yolculuğuma katkıda bulunmuştur.

Bu zorlu yolda, bana hem bilgi hem de moral kaynağı olan pek çok değerli kişi olmuştur. Tezimin ortaya çıkmasında en büyük desteği veren, yol gösterici olan ve sabırla rehberlik eden danışmanım, sayın Doç. Dr. Enes Battal Keskin'e teşekkürlerimi sunuyorum. Onun değerli yönlendirmeleri ve desteği, bu çalışmanın şekillenmesinde belirleyici olmuştur.

Kıymetli hocam, Prof. Dr. Bengül Güngörmez Akosman'a, akademik yolculuğumda bana gösterdiği önderlik, her zaman yanımda olarak sunduğu eşsiz desteği ve karşılaştığım tüm zorluklarda benimle mücadelesi için derin minnettarlığımı sunuyorum. Kendisi, yalnızca akademik açıdan derin bilgi ve donanımıyla yolumu aydınlatmakla kalmadı, aynı zamanda insan olarak da bana yol arkadaşlığı yaptı. Gurbetteki yalnızlığımı, her daim gücümü alabileceğim bir ev haline getirdi. Tezimi yazarken karşılaştığım her güçlükte, bana sadece teorik değil, aynı zamanda manevi desteğiyle de yardımcı oldu. Bu süreci benim için her yönüyle anlamlı kılacak kadar değerli bir öğretmen, bir yoldaş oldu. Bütün bu katkıları sonsuza kadar unutulmayacak ve hafızamda en yüksek takdirle yer alacaktır.

Tez sürecimin her aşamasında bana koşulsuz destek sunan, maddi ve manevi anlamda hep yanımda olan sevgili annem Necla Gül ve babam Burhan Gül'e, tüm fedakarlıkları

ve özverileri için sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Onların sevgisi ve inancı, bana daima yol gösterici oldu. Ayrıca, bu sürecin her anında bana güç veren ve yanımda olan kardeşlerim Berivan Gül, Faruk Gül, Berfin Gül, Vedat Gül ve Azad Gül'e, sevgi ve destekleriyle bana güç kattıkları için minnettarlığımı ifade etmek istiyorum. Ailem, sadece bu çalışmada değil, hayatımın her döneminde en büyük dayanağım olmuştur.

Bu zorlu süreçte her an yanımda duran, destekleriyle beni güçlendiren ve yolumu aydınlatan kıymetli dostlarım Özge Kızılkaya, Seren Karaoğlu, Alime Kader Vamin, Merve Eken ve Nermin Yıldırım'a derin bir minnet duyuyorum. Onlar, yalnızca akademik yolculuğumda değil, hayatımın çetin anlarında da yanımda olarak dayanışmanın ve dostluğun ne demek olduğunu gösterdiler. Yorucu ve karanlık anları neşeleri ve içtenlikleriyle hafifletip, umudumu daima taze tuttular. Her biri, bu süreçte yalnız olmadığımı hissettiren, kararlılığımı perçinleyen dostlar olarak yanımdaydı. Bu yolculuğun sessiz destekçileri ve yoldaşları olarak varlıkları benim için daima kıymetli olacaktır.

Bu tezin gerçekleşmesinde, görüş ve deneyimlerini içtenlikle paylaşarak çalışmaya katkıda bulunan değerli üniversite öğrencilerine teşekkür ederim. Onların düşünceleri, bu araştırmanın kapsamını genişletmiştir.

Son olarak, bu tezin her bir satırını yazma lütfuna erişmemi sağlayan yüce Allah'a sonsuz şükranlarımı sunuyorum. O'nun bahşettiği ilimle rızıklandığım, bu zorlu yolculukta her düştüğümde kalkma gücünü yine O'nun inayetinde buldum. Eğer bu çalışmada bir hayır ve hikmet varsa, bu tamamen O'nun lütfunun bir tezahürüdür. Bu bilinçle, yalnızca bilgiyle değil, aynı zamanda sabır ve sebatla yoğrulmuş her satırın, O'nun rahmetinin bir eseri olduğuna inanıyorum. Rabbime hamdolsun ki, bana böylesi bir ilmi nasip etti ve bu yolculuğu tamamlamamı mümkün kıldı.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI .....İV

YEMİN METNİ.....V

ÖZET ..... Vİ

ABSTRACT……..... Vİİ

ÖNSÖZ……...İX

İÇİNDEKİLER ..... Xİ

TABLOLAR VE GRAFİKLER..... XİV

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

AİLENİN KÖKENİNDEN GÜNÜMÜZE: İNANÇ, İŞLEV VE TOPLUMSAL GÖSTERGELER

1. TARİHİ SÜREÇTE DEĞİŞEN AİLE 10

1.1. AİLE TANIMI, İŞLEVLERİ VE ÖNEMİ 11

1.1.1. AİLE NEDİR?.....11

1.1.2.AİLENİN İŞLEVLERİ……13

1.1.3. SEMAVİ DİNLERDE AİLENİN ÖNEMİ 20

1.2. AİLENİN SOSYOLOJİK TEMSİLİ: AVRUPA 26

1.2.1. ANTİK YUNAN VE ROMA'DA AİLE (MÖ 753- MS 476) 28

1.2.2. ORTA ÇAĞ AVRUPA'SINDA AİLE (MS 476- 1453/1492) 31

1.2.3. RÖNESANS-REFORM-AYDINLANMA DÖNEMİNDE AVRUPA AİLESİ (14. YÜZYIL-17. YÜZYIL) 34

1.2.4. SANAYİLEŞME DÖNEMİNDE AVRUPA AİLESİ (17.YY-19.YY) 37

1.2.5. SANAYİLEŞME SONRASI MODERN AVRUPA AİLESİ (19. YÜZYIL SONLARI- 21. YÜZYIL) 41

1.3. AİLENİN SOSYOLOJİK TEMSİLİ: TÜRKİYE 47

1.3.1. İSLAMİYET ÖNCESİ TÜRK AİLESİ (M.Ö. 3.YY- M.S. 6.YY) 47

1.3.2. İSLAMİYET ETKİSİNDEKİ TÜRK AİLESİ (7.YY-) 49

1.3.3. OSMANLI TOPLUMUNDA AİLE (13.YY.-20.YY) 51

1.3.4. TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NDE AİLE (20.YY-) 56

İKİNCİ BÖLÜM

2. KUTSANMIŞ DÜNYANIN SINANMASI OLARAK SEKÜLERLEŞME VE SOSYOLOJİK GÖSTERGELERİ 64

2.1.SEKÜLERLEŞMENİN TANIMI……64

2.2.SEKÜLERLEŞMENİN TARİHİ……..70

2.3. SEKÜLERLEŞME, MUHAFAZAKARLIK VE MODERNLEŞME……..82

2.4. SEKÜLERLEŞMENİN GÖSTERGELERİ..... 89

2.4.1. Avrupa'da Sekülerleşme 89

2.4.2. Türkiye'de Sekülerleşme 95

2.4.2.1. Osmanlı Modernleşmesi ve Sekülerleşmesi..... 95

2.4.2.2. Türkiye Cumhuriyeti Modernleşmesi ve Sekülerleşmesi 112

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

3.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU..... 127

3.2. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ VE SORULARI 127

3.3. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE SINIRLILIKLARI..... 129

3.4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEM VE VERİ TOPLAMA TEKNİĞİ 130

3.5. ARAŞTIRMANIN BULGULARI.....132

3.5.1. KATILIMCILARIN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ 132

3.5.2. AİLEYE VE EVLİLİĞE BAKIŞ.....133

3.5.3. İNANCIN SINIRLARINI AŞMAK: ÜNİVERSİTELER VE SEKÜLERLEŞMENİN İRADESİ 144

3.5.4. EVLİLİKTE İNANÇ VE UYUM: DİNDARLIĞIN ROLÜ 158

3.5.5. YARINLARIN AİLESİ: GELECEĞE YÖNELİK BEKLENTİLER VE DEĞERLER.....170

3.5.5.1. Nikahsız Birlikte Yaşamaya Yönelik Tutumlar 170

3.5.5.2. Evdeki Rol Dağılımına Bakış ve Sekülerleşme 179

3.5.6. EVLİLİĞİN SON DURAĞI: BOŞANMA ALGISI VE TOPLUMSAL YANSIMALARI...183

SONUÇ.....188

KAYNAKÇA 191

EK-1.....212

MÜLAKAT FORMU.....212

TABLOLAR VE GRAFİKLER

Tablo 1: 1900 Avrupa Ülkeleri: Seçilen Yaşlarındaki Bekarlık Yüzdeleri……...……...57
Tablo 2: Afrika ve Asya: Seçilen Yaşlardaki Bekarlık Yüzdeleri ……..…….....68
Grafik 1: Türkiye'de Evlenme Sayısı ve Kaba Evlenme Hızı (2001-2022)……...…..74
Grafik 2: Cinsiyete Göre Ortalama Evlilik Yaşı (2001-2022) …….…….…….75
Grafik 3: Evlilik Süresine Göre Boşanma Oranı……...……76
Grafik 4: 25 Yaş Ve Üzeri Nüfusun Bitirilen Eğitim Seviyesine Göre Oranı…….130
Grafik 5: Cinsiyete Göre Ortalama Eğitim Süreleri…….....131
Grafik 6: Ramazan'da Oruç Tutma Oranı (2017) ……..133
Grafik 7: Teravih Namazına Gitme Oranı……..……....134
Grafik 8: Ramazan'da Kaç Gün Oruç Tutuyorsunuz?.....136
Grafik 9: Doğum Sayısı ve Toplam Doğurganlık Hızı (2001-2021) ……137
Grafik 10: Doğum Sayısı ve Toplam Doğurganlık Hızı (2001-2023) ……....138
Tablo 3: Hane Tiplerine Göre Hane Halkı Oranı (2015-2023) …….……139
Grafik 11: Başını Örtüyor mu? (2003-2017) 139
Tablo 4: Eğitim Oranına Göre Örtünme Oranı (2003-2017)…….140
Tablo 5: Katılımcıların Demografik Bilgileri……148

Kısaltmalar

ASAGEM: Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

GİRİŞ

Bu metin, Tanrı'nın toplumdaki yankısının giderek solduğu iddiasının eşliğinde, aile kurumunun insana sunduğu derin anlamı ve manevi gücü yeniden düşünmeye davet ediyor. Dinin toplumun kalbindeki merkezi konumunu yitirmesiyle birlikte aile, bireylerin kutsal olanla bağlarını canlı tutan bir köprü ve modern dünyada anlam arayışına karşı bir sığınak olarak varlığını sürdürmektedir. Dini gelenekler boyunca aile, insanın Tanrı'ya yaklaşmasında bir yol haritası, bir rehber ve kutsallığın ilk kapısı olarak görülmüştür. Yeryüzünde Tanrı'ya dokunmanın en doğal, en içten yolu, bir aile kurmanın basit ama kudretli eyleminden geçer. Aile, yalnızca bireyin ilk toplumsal deneyimi değil; aynı zamanda yalnızlık uçurumunu kapatan, insana anlam, aidiyet ve teselli sunan bir yuvadır. Bu çalışma, ailenin bu yüce rolünü tarihsel ve toplumsal bağlamda ele alarak, onun kutsallıktan koparılan modern dünyada nasıl bir mücadele verdiğini gözler önüne sermeyi amaçlamaktadır. Ailenin gücünü şekillendiren yalnızca gelenekler değil; aynı zamanda toplumun hayatta kalma içgüdüsüdür. Toplum, kendi sürekliliği için aileyi temeline yerleştirmiş ve bu kadim kurumu zamanın dişlileri arasında ayakta tutmak için çaba sarf etmiştir. Ancak bugün, aile, yalnızca bir toplumsal kurum değil, bireyin anlam arayışını derinleştiren, ona kaybolmuş bir kutsallığın izini sunan bir ayna işlevi görmektedir. Aile, yalnızca geçmişin bir emaneti değil, aynı zamanda geleceğin inşasında temel bir umut ışığıdır. Toplumun devamlılığını sağlamak adına aileye verilen tarihsel önem, bu kurumun asırlardır süregelen dönüşümüne dikkat çekmiştir. Ailenin serüveni, insanın toplumsal aidiyetini kurduğu en eski yapı taşlarından biri olarak, sosyolojinin merkezinde yer almıştır. Ancak ne zaman ki ailenin varlığı ve anlamı üzerine derinlemesine düşünüldü, o zaman bu kutsal kurumun çözülmesiyle toplumsal ve bireysel düzeyde karşılaşılan sorunların karmaşıklığı daha da görünür hale geldi.

İnsana sığınak olmuş bu yapı, modern çağda sekülerleşmenin soğuk rüzgarlarına maruz kalarak büyük bir meydan okumayla yüzleşmiştir. Sekülerleşme, yalnızca dini değil, onunla geleneksel tüm toplumsal değerleri sınamış ve çözülmeye zorlamıştır. Biz ise bu büyük sınamanın merkezine aileyi aldık; çünkü aile, sekülerleşmenin en güçlü etkilerinden birine maruz kalmıştır.

Sekülerleşme, aileyi yalnızca bir gelenek olarak değil, bir direnç noktası olarak da hedef almıştır. Bu süreç, aileyi tarihsel köklerinden koparmaya, onu bireysel özgürlük adına yeniden tanımlamaya çalışmıştır; ancak aile, her darbenin ardından yeni bir anlam kazanarak ayakta kalmayı başarmış, toplumu savunmasız bırakmamıştır. Bugün aile hem bir mücadele sahası hem de toplumsal yenilenmenin anahtarı olarak durmaktadır. Bu çalışmada, sekülerleşme sürecinin aileyi nasıl şekillendirdiği, zayıflatmaya çalıştığı yerden nasıl yeniden anlam kazandığı ve toplumun en derin krizlerine nasıl cevap verdiği ele alınmıştır. Aile, yalnızca bir toplumsal yapı değil, aynı zamanda kutsal olana direnmenin en eski ve en köklü biçimidir. Peki, bu kadim kurum, sekülarizasyon süreciyle nasıl bir sorun haline geldi? Bu temel sorunun izini sürmek adına literatür titizlikle incelenmeye gayret gösterilmiş, modernleşmenin ve sekülerleşmenin ailenin anlam dünyasında yarattığı dönüşüm ele alınmıştır.

Sekülerleşme, yalnızca dini değil, dinle bağlantılı tüm toplumsal yapıları sorgulayan ve dönüştüren bir süreç olarak yeryüzünde derin bir etkide bulunmuştur. Tanrı'nın insan eliyle ortadan kaldırılmaya çalışıldığı bu süreçte, kutsallık kavramı dönüşmüş ve dünyevileşmiştir. Tanrı'nın eksiltilmeye çalışıldığı bu yeni düzende, insan, dini ve manevi iddiaların yerine dünyevi kurtuluş projelerini koyarak "yeryüzü cenneti" fikriyle harekete geçmiştir. Bu yeni dünya düzeninde kutsalın dönüşümü, toplumsal yapıların en temel taşı olan aile üzerinde de derin etkiler yaratmıştır. Sekülerleşme, yalnızca bireysel inançları değil, aynı zamanda aile kurumunun değerlerini ve işlevlerini de yeniden şekillendirmiştir.

Bu çalışmanın odağı, sekülerleşmenin aile üzerindeki etkisini Türk toplumunda nasıl gösterdiği ve Müslüman bir ülke olarak Türkiye'de bu dönüşümün izlerinin ne şekilde ortaya çıktığıdır. Tez, bu dönüşümü anlamak için, bekar üniversite öğrencilerinin evlilik ve aile kurumuna bakışlarını merkeze almıştır. Geçmişten günümüze Türk toplumunda ailenin geçirdiği değişimi daha net bir şekilde görmek adına bu öğrenci grubu üzerinden bir saha araştırması gerçekleştirilmiştir. Sekülerleşme, toplumsal kurumları sorgulamaya

açarken aileyi de derin bir dönüşümün merkezine yerleştirmiştir. Esasen bu dönüşüm yalnızca teorik bir tartışma konusu olmaktan çıkarılmış; literatür susturularak öğrencilerin sesine kulak verilmiştir. Bu bağlamda, araştırmanın en önemli yönü, sekülerleşme sürecinin aile üzerindeki etkilerini, genç kuşakların gözünden görünür kılmak olmuştur. Elde edilen bulgular, Türk aile yapısının sekülerleşme karşısındaki direncini, çatışmalarını ve yeniden inşa süreçlerini detaylı bir şekilde ortaya koymuş; ailenin bu dönüşüm içindeki yerini değerlendirme imkânı sunmuştur. Bu araştırma, sadece geçmişe dönük bir muhasebe değil, aynı zamanda geleceğe dair bir yol haritasıdır. Aile, sekülerleşmenin meydan okumaları karşısında nasıl bir direnç gösterebilir? Bu sorunun cevabı, genç neslin bu temel kuruma nasıl yaklaştığında saklıdır.

İnsan, iradesinden bağımsız olarak gönderildiği *dünya içerisi*nde kendisini bulduğu ilk yer ailedir.[1] Bu kurum, sadece toplumsal aidiyetin bir simgesi değil, aynı zamanda bireylerin değer ve inanç sistemlerine şekil veren bir yapı olmuştur. Ancak modernleşme ve sekülerleşme süreçlerinin etkisiyle aile kurumu, geleneksel anlamından farklı bir biçimde evrimleşmiştir. Bu evrim, bireylerin kendi yaşam tercihlerine daha fazla odaklanmaya başlaması ve geleneksel değerlerin sorgulanmasıyla şekillenmiştir.

Sekülerleşme, toplumsal yapılar üzerindeki dini etkilerin azalmasını ifade ederken, aile yapısındaki değişimler bu sürecin etkilerini somutlaştırmaktadır. Özellikle üniversite öğrencileri gibi genç nesiller, bu dönüşümün en yoğun yaşandığı gruplardan biridir. Üniversite eğitimi, yalnızca akademik gelişim değil, aynı zamanda toplumsal normların ve geleneksel değerlerin sorgulanmasına imkân veren bir alan sunmaktadır. Bu süreç, genç bireylerin aile kurumuna ve evlilik gibi toplumsal normlara karşı daha eleştirel bir yaklaşım geliştirmelerine yol açmaktadır.

Araştırma, sekülerleşmenin Türkiye'deki üniversite öğrencilerinin aile ve evlilik anlayışında ne gibi değişikliklere neden olduğunu incelemektedir. Bu bağlamda,

[1] Keskin Enes Battal (Ed.), Ağaç Kavuğundan Çıkmak, Dün Bugün Yarın Yayınları, İstanbul, 2020, s. 7

geleneksel aile yapısının modern bireylerin ihtiyaç ve özgürlük talepleriyle nasıl yeniden şekillendiği sorgulanmaktadır. Sekülerleşme sürecinin, aileyi sadece bir toplumsal kurum olmanın ötesinde, bireylerin anlam ve aidiyet arayışlarını nasıl yeniden yapılandırdığına dair bulgular sunulmaktadır.

Tezin ilk bölümü, insanlık tarihinin en kadim kurumlarından biri olan aileyi, tarihsel ve toplumsal bağlamlarıyla ele alarak geniş bir perspektif sunmaktadır. Aile, insanın toplumsal yaşamındaki ilk aidiyet alanıdır ve bu aidiyet, toplumu şekillendiren en temel yapı taşlarından biridir. Bu bölüm, ailenin sadece tarih boyunca değişen bir toplumsal kurum olmadığını, aynı zamanda insanlık tarihine yön veren bir mekanizma olduğunu ortaya koymaktadır.

Aile tanımı, işlevleri ve semavi dinler bağlamında önemine odaklanan ilk alt başlık, bu kurumun ne anlama geldiğini, bireysel ve toplumsal düzeyde hangi görevleri üstlendiğini detaylandırmaktadır. Ailenin koruyucu, sosyalleştirici, ekonomik ve kültürel işlevleri, tarihsel sürekliliği içinde irdelenmektedir. Ayrıca semavi dinlerde, özellikle İslam, Hristiyanlık ve Yahudilik bağlamında, ailenin kutsallığı ve toplumsal düzen içerisindeki yeri kapsamlı bir şekilde ele alınmaktadır. Bu kısım, dinlerin aileye yüklediği anlamlar üzerinden, toplumsal yapıların temel dinamiklerine ışık tutmaktadır.

Avrupa bağlamında, ailenin sosyolojik temsili, tarihi bir akış içinde sunulmaktadır. Antik Yunan ve Roma dönemlerinden itibaren, Avrupa'daki aile yapısının toplumsal ve kültürel süreçlerle nasıl şekillendiği incelenmektedir. Orta Çağ'da dini otoritelerin etkisi altında şekillenen aile yapısı, Rönesans ve Reform hareketleriyle birlikte önemli dönüşümler yaşamış, bu değişimler Aydınlanma Çağı ile daha radikal bir boyuta taşınmıştır. Sanayileşme dönemi, özellikle ekonomik dinamikler ve toplumsal yapılar üzerindeki etkisiyle, aile yapısında yeni kırılmalara yol açmıştır. Modern döneme gelindiğinde, birey merkezli bir toplumsal anlayışın yaygınlaşmasıyla aile, geleneksel rol ve işlevlerinden uzaklaşmaya başlamıştır. Bu süreçler, Avrupa aile yapısının tarihsel evrimini tüm yönleriyle gözler önüne sermektedir. Türkiye bağlamında ise ailenin sosyolojik temsili,

tarihsel ve kültürel bir derinlik içinde ele alınmaktadır. İslamiyet öncesi Türk ailesinin klan ve oba yapıları üzerinden şekillenen dinamikleri, İslamiyet'in kabulüyle birlikte dini ve kültürel bir dönüşüme uğramıştır. Osmanlı döneminde aile hem dini hem de geleneksel normlarla güçlü bir şekilde yapılandırılmış, Cumhuriyet dönemiyle birlikte modernleşme ve laikleşme süreçlerinin etkisi altında dönüşüm yaşamıştır. Bu süreçler, Türk ailesinin tarihsel sürekliliği içinde toplumsal değişimlere nasıl adapte olduğunu ve sekülerleşme ile bu uyumun hangi noktalarda çatışmaya dönüştüğünü göstermektedir. Bölümün tamamı, aile kurumunun evrimini hem yerel hem de küresel bir perspektiften ele alarak, sekülerleşmenin bu kadim kurumu nasıl sınadığına dair sağlam bir zemin hazırlamaktadır. Bu tarihsel ve teorik analiz, sonraki bölümlerde tartışılacak olan güncel sorunların anlaşılması için temel bir çerçeve sunmaktadır.

Tezin ikinci bölümü, modern dünyanın en tartışmalı ve derinlikli süreçlerinden biri olan sekülerleşme olgusunu kavramsal ve tarihsel bir perspektifle ele almaktadır. "Sekülerleşme ve Göstergeleri" başlığıyla sunulan bu bölüm, kutsal olanın modern yaşamla olan çatışmasını, toplumsal dönüşümlerin bir merkezi olarak analiz etmektedir. Sekülerleşme, birey ve toplum düzeyinde, sadece dini alanın daralmasıyla sınırlı kalmayıp, değerler sisteminin, dünya görüşlerinin ve toplumsal yapıların köklü bir dönüşümünü ifade etmektedir.

Bu bölümde, sekülerleşmenin ne anlama geldiği, hangi koşullar altında ortaya çıktığı ve toplumlarda hangi kırılmalara yol açtığı detaylı bir şekilde tartışılmaktadır. Tanım kısmı, sekülerleşmenin din, kültür ve moderniteyle olan ilişkisini kavramsal bir çerçeveye oturtmaktadır. Sürecin tarihsel boyutu, antik dönemde ortaya çıkan erken sekülerleşme izlerinden, Orta Çağ'daki dini otorite ve akıl çatışmalarına, Aydınlanma Çağı'ndan modern ulus-devletlerin laikleşme projelerine kadar geniş bir zaman diliminde ele alınmaktadır. Bu tarihsel analiz, sekülerleşmenin sadece bir Batı fenomeni olarak algılanmasının ötesine geçerek, yerel ve küresel etkilerini tartışmayı amaçlamaktadır.

Sekülerleşme, modernleşme ve muhafazakarlık arasındaki ilişki, bu dönüşüm sürecinin dinamiklerini anlamak için özel bir önem taşır. Modernleşmenin bir sonucu olarak sekülerleşme, toplumsal hayatın dinin etkisinden kurtulup daha rasyonel ve birey odaklı bir yapıya dönüşmesini ifade ederken, muhafazakarlık bu dönüşüme karşı bir direnç mekanizması olarak şekillenmiştir. Bu gerilim, toplumsal kimliklerin ve ideolojik ayrışmaların ana hatlarını belirlemiş, bireylerin dünya görüşlerini ve aile yapısına olan bakışlarını dönüştürmüştür.

Bölüm, Avrupa ve Türkiye bağlamında sekülerleşme sürecinin somut göstergelerine odaklanmaktadır. Avrupa'daki sekülerleşme süreci, Reform hareketlerinden başlayarak modern ulus-devletlerin kurulmasıyla hız kazanmış, özellikle sanayileşme ve bireyselleşme süreçleriyle derinleşmiştir. Türkiye'deki sekülerleşme ise Osmanlı modernleşmesinden Cumhuriyet dönemine uzanan bir çizgide, dini ve geleneksel yapıların yerini modern ve laik bir toplum anlayışına bırakmasıyla şekillenmiştir. Osmanlı döneminde başlayan modernleşme hamleleri, dini otoritenin sınırlanması ve eğitim, hukuk, kadın hakları gibi alanlarda laikleşmeye yönelik adımlarla belirginleşmiştir. Cumhuriyet döneminde ise sekülerleşme, devlet politikalarının merkezi bir unsuru olarak, toplumsal hayatın her alanına nüfuz etmiştir. Bu bölümde, sekülerleşmenin aile yapısına etkileri de kapsamlı bir şekilde ele alınmaktadır. Sekülerleşme sürecinde aile, geleneksel ve dini normlarla modern değerler arasında sıkışan bir yapı olarak yeniden şekillenmektedir. Özellikle bireylerin geleneksel dini değerlerden uzaklaşarak daha bireysel ve rasyonel yaşam tarzlarına yönelmesi, aile yapısında ve ilişkilerinde önemli dönüşümlere yol açmıştır. Avrupa ve Türkiye'deki sekülerleşme süreçlerinin karşılaştırmalı bir analizi, bu değişimlerin özgün dinamiklerini ve sonuçlarını gözler önüne sermektedir. Bölümün tamamı, kutsanmış dünyanın modernite karşısında yaşadığı sınavı, birey, aile ve toplum üçgeninde ele alarak, sekülerleşmenin kapsamını ve etkilerini derinlemesine bir şekilde irdelemektedir. Bu teorik ve tarihsel zemin, çalışmanın daha sonraki bölümlerinde yapılacak analizler için sağlam bir temel oluşturmaktadır.

Üçüncü bölüm, bu çalışmanın temel alan araştırmasını içermektedir ve "Uludağ Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Nitel Araştırma" başlığını taşımaktadır. Bu bölümde, mülakat tekniği kullanılarak öğrencilerin aile ve evlilik kavramlarına dair düşünceleri incelenmiş ve bu görüşler, sekülerleşme sürecinin etkisiyle nasıl şekillendiği üzerine detaylı bir analiz yapılmıştır. Nitel araştırma, toplumsal olguları detaylı anlamayı amaçlayan, katılımcıların kişisel deneyimlerini, tutumlarını ve perspektiflerini açıkça ortaya koymaya yönelik bir yöntem olarak tercih edilmiştir. Araştırma, katılımcıların aile yapısına ve evlilik kurumuna dair algılarını ve bu algıların sekülerleşme sürecinin etkisiyle nasıl dönüştüğünü incelemektedir.

Mülakatlar sırasında elde edilen veriler betimsel analiz yöntemiyle çözülmüş, bu veriler üzerinden öğrencilerin aileye, evliliğe ve toplumsal normlara ilişkin bakış açıları ortaya konulmuştur. Katılımcıların aile yapısına dair fikirleri, toplumda değişen değerler ve bireysel tercihlerle nasıl örtüştüğü, toplumsal değişimlerin aile kurumunu nasıl dönüştürdüğüne dair önemli bulgular sunmaktadır. Özellikle sekülerleşme sürecinin, geleneksel dini ve kültürel normlarla şekillenen aile yapısını nasıl etkilediği ve bu etkiyle birlikte öğrencilerin evlilik ve aileye dair daha bireysel ve esnek yaklaşımlar geliştirdikleri gözlemlenmiştir.

Bu bölümde yapılan analiz, sekülerleşmenin toplumsal yapılar üzerindeki etkilerini anlamanın yanı sıra, aile ve evlilik kurumlarının nasıl evrildiğini ve genç nesillerin bu kurumlara dair tutumlarının modernleşen toplumla nasıl bir uyum içinde olduğunu ortaya koymaktadır. Öğrencilerin sekülerleşmeye bakışı, aile yapısına ve evliliğe olan yaklaşımını şekillendirirken, toplumsal değişimle birlikte bireylerin değer sistemlerinde yaşanan dönüşümün yansımaları da detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Bu sayede, genç neslin toplumsal normlara, dini değerlere ve aile yapısına olan tutumlarının, sekülerleşme sürecinin bir yansıması olarak nasıl şekillendiği daha net bir şekilde anlaşılmaktadır.

Katılımcılar, aile ve evlilik kurumlarını farklı açılardan değerlendirmiştir. Bazı öğrenciler, aileyi kutsal ve koruyucu bir yapı olarak görürken, diğerleri sekülerleşmenin

etkisiyle bu yapının daha esnek ve bireysel tercihler doğrultusunda şekillenmesi gerektiğini savunmuştur. Evliliğe yönelik bakış açıları, bireylerin dini inançlarından bağımsız olarak, daha çok kişisel bir tercih olarak algıladıklarını göstermektedir. Ayrıca, bazı öğrenciler nikahsız birliktelikleri evliliğe alternatif bir yaşam tarzı olarak kabul etmekte ve bu durum, toplumsal normların ve geleneksel değerlerin giderek daha fazla esnediğini göstermektedir. Evlilikteki rollerin de değişime uğradığı gözlemlenmiştir. Geleneksel aile yapılarındaki belirgin cinsiyet rollerinin yerini, daha eşitlikçi ve paylaşımcı bir yaklaşım almıştır. Katılımcılar, aile içindeki görevlerin cinsiyetle sınırlı olmaması gerektiğini ve her bireyin eşit haklara sahip olması gerektiğini savunmuşlardır. Bu değişim, sekülerleşme ile paralel olarak, geleneksel rollerin daha esnek hale geldiğini ve modern toplumda aile yapısının daha bireysel bir şekilde şekillendiğini göstermektedir. Boşanma konusunda ise katılımcıların çoğu, boşanmayı bir başarısızlık olarak görmek yerine, kişisel bir tercih olarak değerlendirmektedir. Bu bakış açısı, toplumsal normların esnemesi ve bireysel hakların daha fazla önem kazanmasıyla bağlantılıdır. Boşanma, artık bir tabu olmaktan çıkarak, çiftlerin daha mutlu bir yaşam için farklı yollar seçmelerine olanak tanıyan bir seçenek olarak görülmektedir.

Uludağ Üniversitesi öğrencilerinin aileye ve evliliğe dair tutumları, toplumsal değerlerin ve sekülerleşme sürecinin etkisiyle önemli bir dönüşüm geçirdiğini ortaya koymaktadır. Bu dönüşüm, aile yapısının, evlilik kurumunun ve toplumsal ilişkilerin nasıl evrildiğini ve bireysel tercihler doğrultusunda şekillendiğini gözler önüne sermektedir. Bu bulgular, modern toplumda sekülerleşme ve toplumsal değişim ile geleneksel aile yapılarındaki dönüşümün önemli bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Bu çalışmanın sonuçları, Türkiye'de sekülerleşmenin aile yapısı üzerindeki etkilerine dair çarpıcı bir perspektif sunmaktadır. Araştırma, modernleşme ve sekülerleşme süreçlerinin bireylerin aile ve evlilik algılarında nasıl bir dönüşüme yol açtığını, aile içi dinamiklerin ve toplumsal normların bu süreçle nasıl yeniden şekillendiğini detaylı bir şekilde ortaya koymaktadır. Araştırmada elde edilen bulgular, genç nesillerin, özellikle üniversite öğrencilerinin, aileye ve evliliğe dair algılarında bireysel özgürlük, eşitlik ve rasyonalite gibi modern değerlerin nasıl etkili olduğunu göstermektedir. Gençler arasında, aile

kurumunun geleneksel rol ve normlarıyla modern yaşamın beklentileri arasında bir denge arayışı dikkat çekmektedir. Bu durum, sekülerleşmenin bireyler üzerinde homojen bir etki yaratmadığını, aksine, toplumsal bağlamda çeşitlilik ve çatışma unsurlarını da beraberinde getirdiğini işaret etmektedir. Bazı öğrenciler, aileyi hâlâ kutsal ve vazgeçilmez bir yapı olarak görürken, diğerleri onu bireysel özgürlüklerle yeniden yorumlamaktadır. Nikahsız birlikte yaşam, boşanma ve ev içi roller gibi konulara yönelik görüşler, bu iki uç arasındaki gerilimi somutlaştırmaktadır. Elde edilen bulgular, genç nesillerin, aileye yönelik daha esnek ve birey odaklı bir yaklaşımı benimserken, toplumsal aidiyet hissini tamamen kaybetmediğini ortaya koymaktadır. Bu da geleneksel aile yapısının modern değerlerle uyum içinde yeniden şekillendiğine işaret etmektedir.

Sonuç olarak, bu araştırma, Türkiye'de sekülerleşmenin genç bireylerin aile ve evlilik anlayışlarında yarattığı değişimleri derinlemesine inceleyerek, bu sürecin toplumsal yapı üzerindeki etkilerini kapsamlı bir şekilde ele almıştır. Aile kurumu, geleneksel değerler ile modern normların kesişim noktasında bir dönüşüm geçirirken, bu dönüşümün toplumsal ve bireysel düzeyde ne anlama geldiği, bu çalışma aracılığıyla anlamlı bir şekilde ortaya konulmuştur. Sekülerleşme süreci, yalnızca geçmişi anlamak için değil, aynı zamanda gelecekteki toplumsal yapıları öngörmek için de kritik bir analiz alanı sunmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TARİHİ SÜREÇTE DEĞİŞEN AİLE

Aile, toplumun temellerini atan, insanları ve toplumu biçimlendiren en önemli "istasyonlardan" biridir. Bu mekân, kültürel ağların önemli bir kavşak noktasında yer alırken, bireylerin toplumsal yaşama katılım sürecinde kritik bir etkiye sahiptir. İnsanlık tarihinin ilk adımlarından itibaren varlık gösteren aile, toplumun inşasında ve kültürel geçişlerde vazgeçilmez bir rol oynamıştır. Bugüne kadar alternatif bir yapıya sahip olmadan, çağlar boyunca evrimleşerek devam eden bu kurum, insanlık tarihindeki en köklü oluşumlardan biridir.[2]

Ailenin tanımı ve işlevleri, kültürel ve tarihsel bağlamlara göre şekillenmiş, her dönemde farklılıklar göstermiştir. Ailenin evrimine dair yapılacak karşılaştırmalı analizler, toplumsal değişimleri anlamamız için büyük bir fırsat sunar. Aile yapısındaki değişimler, sadece geçmişin değil, bugünün ve geleceğin toplumsal yapılarına dair de önemli ipuçları verir. Ailenin sosyal, kültürel, ekonomik ve politik dinamiklerle nasıl etkileşime girdiğini ve dönüştüğünü anlamak, toplumsal gelişim ve dönüşüm hakkında derinlemesine bir bakış açısı kazanmamıza yardımcı olur. Ailenin yalnızca bir kurum olarak değil, aynı zamanda toplumsal yapıların, değerlerin ve kimliklerin şekillendiği bir dinamik olarak ele alınması gerekmektedir. Aile kurumu, toplumsal yapıların temel taşı olarak tarih boyunca önemli bir rol üstlenmiştir. Ancak modernleşme ve sekülerleşme süreçlerinin etkisiyle, ailenin geleneksel işlevlerinde ve toplumdaki yerinde belirgin değişimler yaşanmıştır. Bu dönüşüm, yalnızca toplumsal yapıyı değil, aynı zamanda bireylerin toplumsal kimliklerini ve değer yargılarını da yeniden şekillendirmiştir. Modernleşen ve sekülerleşen toplumlarda, aile kavramının nasıl evrildiğini anlamak, bu değişimlerin kökenlerine inmeyi gerektirir. Bu bağlamda, sekülerleşen Türkiye'de ailenin geçirdiği

[2] Keskin Enes Battal, Kentleşme ve Ailenin Değişimi, Uludağ Yayınları, Bursa, 2016, s. 92

dönüşümleri anlamak için öncelikle aile kavramının tarihsel ve kültürel anlamını incelemek gerekmektedir.

1.1.AİLE TANIMI, İŞLEVLERİ ve ÖNEMİ

1.1.1. Aile Nedir?

Aile ile ilgili genel ve evrensel tanımlar yapıldığı söylenebilir. Ne var ki yapılan tanımlarla ailenin genel geçer bir kapsamının olmasından ziyade göreceli olduğunu söylemek mümkün. Aile toplumun temeli olan kadim bir kurumdur. Kavram, Latince "famulus" yani evcil köle ve hizmetkar anlamına gelmektedir. Kavramın Batı toplumlarında "Family" kelimesi ile karşılandığı görülmektedir. "Familia" kelimesi, "hane halkı" anlamına gelir ve kökeni "hizmetçiler ve malvarlığı" anlamına gelen "famulus" kelimesine dayanır.[3] Arapça' da aile "ʿa'ala" kökünden türeyerek "geçimini sağlamak zorunda olanlar" anlamına gelir.[4] Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedisinde ise ailenin üç anlama geldiği görülmektedir. İlki "bir kimsenin karısı", ikincisi "akraba" ve üçüncüsü "ev halkı"dır.[5]

Aile çoğunluklu olarak ebeveyn ve çocuklardan oluşan bir birimdir. Kirman'a göre aile, çeşitli yollarla oluşur; bu evlenmek, evlat edinmek ya da süt yahut kan bağıyla mümkündür.[6] Aile, evlilik yoluyla iki ayrı cinsiyetten insanın bir arada yaşaması yoluyla kurulan en temel toplumsal birlikteliktir.[7] Yani neslin devamlılığını düzenleyen, standartlaşan bir sistemdir. Önal, aileyi tanımlarken "insanlığın devamını sağlayan biyolojik münasebet sonucu oluşan bir yapı[8]" olduğunu söylemektedir.

[3] Hançerlioğlu, Felsefe Ansiklopedisi, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1976 s. 34-35
[4] İslam Ansiklopedisi, Şamil Yayınları, İstanbul, 1994, s. 7
[5] Develioğlu Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Doğuş Yayıncılık Ltd. Şti., Ankara, 1980, s. 20
[6] Kirman Mehmet Ali, Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü, Rağbet Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2011, s.185.
[7] Akın, M. Hakkı Toplumsallaşma Sözlüğü, Çizgi Kitabevi, Konya, 2011, s. 38
[8] Sayın, Önal, Aile Sosyolojisi, age., s. 321-325

İnsan birlikteliğini mümkün ve meşru kılan, temel toplumsal bir kurum olan ailenin varlığı, insanlık tarihiyle özdeştir.[9] İnsanın tabiatı yalnızlığa uygun yaratılmamıştır.[10] Bu nedenle insan yeryüzüne indirildiğinden bu yana sosyal bir ağ içerisinde bulunmaya yeltenmiştir. İnsanın sosyal varlık oluşu, toplum içerisinde onu sürekli diğer varlıklar ile ilişki kurmaya zorlamaktadır. Aynı zamanda aile, müşterek bir yaşamı, duygu ve düşünce etrafında birleştirmektedir.[11] Bu durum toplum ve ailenin çift taraflı bir etkileşim içerisinde olduğunu göstermektedir. Çünkü bireylerin sosyal varlık olmayı öğrendikleri ilk iletişim ağı ailedir. Esasen bu durum toplumsallaşma aracıdır. Modernleşmeyle birlikte toplumsallaşma sürecine başka aracıların dâhil olması, ailenin süreçteki rolünün ve etkinliğinin azaltsa da sosyal bilimlerde ailenin hala en etkin toplumsallaşma aracı olduğunu söylemek mümkündür.[12]

Her aile, kendi içinde bulunduğu toplumun değer, norm ve ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde şekillenir. Bu da toplumun genel yapısını görmemizi sağlamaktadır. Ufak bir nokta olarak görünen bu alan aslında toplumun, var olan organizasyonunun somutlaştırıldığı büyük kapsamlı bir alandır.[13] Aile hem toplumdan hem de insandan ayrı düşünülmesi mukayese dahi edilemeyecek bir kurumdur.[14] Hatta denebilir ki toplum ve birey için bazı değerlerin muhafaza edildiği ana merkezdir. Her birey, muhafaza edilen bu kurumdan dünyayı algılar. Bu algılama sürecinde aile, sosyalleşmenin en önemli faktörlerinden biri olarak varlığını sürdürmektedir.[15] Aile kavramının bu temel tanımının ardından, aile kurumunun toplumsal ve bireysel yaşam üzerindeki işlevlerini incelemek, bu yapının ne denli hayati ve kritik bir rol oynadığını daha iyi kavramamızı sağlayacaktır.

[9] Ulutaş Ejder, Özpınar Ahmet, Toplumumuzun Aile Yapısı Sistematik Aile Sosyolojisi Ed. Mustafa Aydın, Çizgi Kitabevi, Konya, 2013, 379-396
[10] Özodaşık, Mustafa, Modern İnsanın Yalnızlığı, Palet Yayınları, Konya, Şubat 2020, s. 37
[11] Kirman, Din Sosyolojisi Terimler Sözlüğü, age. s,21
[12] Akın M. Hakkı, Toplumsallaşma Sözlüğü, age. s. 23
[13] Gittins D. Aile Sorgulanıyor, Pencere Yayınları, İstanbul 2011
[14] Aksan D., Her Yönüyle Dil. Ana Çizgileriyle Dilbilim, Ankara, 2003
[15] Basgm, Aile Yapısı Araştırması, age. s. 30

1.1.2. Ailenin İşlevleri

Aile, yalnızca biyolojik bir birliktelik değil, aynı zamanda toplumsal ve bireysel varoluşun temel dayanağı olarak da görülmelidir. İnsanın varoluşsal deneyimlerinin ve ahlaki değerlerinin şekillendiği, toplumsal normların ve kültürel mirasın aktarıldığı bir mikrokozmos olarak işlev görür. Aile içindeki bu dinamikler, bireyin kendilik algısını ve dünyaya karşı tutumunu derinlemesine etkiler. Bu nedenle, ailenin işlevlerini anlamak, bireyin kimliğinin ve toplumun bütünlüğünün nasıl korunduğunu ve dönüştüğünü keşfetmektir. Zaman içinde farklılaşan şartlar nedeni ile ailenin ilk zamanlardaki yapı ve işlevinde değişiklikler meydana gelse dahi neslin devamı, çocukların yetiştirilmesi, kişilerin topluma kazandırılması, düzeni koruyan sosyal mekanizmaların sürdürülmesi devam etmektedir[16] Aile, işlevlerinin bir kısmını diğer toplumsal kurumlara aktarmıştır.[17] Sosyal bilimlerde ailenin işlevlerini tanımlama noktasında birçok bakış olsa da iki tür yaklaşım göze çarpmaktadır. İlki, aileyi sosyal bir kurum olarak gören ve işlevleri üzerinden aileyi tanımlayan bir bakış açısıdır. Burada ele alınan bakış açısına göre, sosyal bir kurum olarak aile; cinselliğin kontrol altına alınması, neslin devamı, çocukların yetiştirilmesi, önceden tanımlanmış olan statülerin ve kültürün öğretilmesi ve duygusal yönden güven ortamı sağlamak gibi pek çok işlev yerine getirmektedir. Toplumu oluşturan en küçük yapı taşı olan aile, işlevlerini yerine getirdiği ölçüde devamlılığını sağlayabilmektedir. İçtimai düzende etkili ve egemen olan ilkelerin değişmesiyle birlikte ekonomik, dini, ahlaki ve siyasi alanlarında görülebilecek değişimler, aile kurumunun da yeniden şekillenmesine yol açmaktadır.[18] Sanayileşme ile ailenin işlevlerindeki dönüşümler, ailenin de yapısında birtakım değişimleri getirmiştir. Bir diğer bakış açısı ise daha biyolojik temelli yaklaşan ve antropolojik bir tasvirde bulunan yaklaşımdır. Buna göre aile, biyolojik ihtiyaçtan doğmuş ve bir araya gelerek üreyen çiftlerin oluşturduğu,

[16] Öztan, s. 4; Oğuzoğlu, s. 7; Uçar, Aile İçi Şiddet, s. 32; Erkal, Mustafa; "Türk Ailesi ve Batı Avrupa'daki Bazı Değişmeler", Aile Yazıları II, Kültürel Değerler ve Sosyal Değişme, Bilim Serisi, 5/2, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s. 407; Gökçe, Birsen; "Çocuk Kişiliğinin Gelişiminde Aile, Okul ve Dış Çevrenin Rolü", Aile Yazıları III, Birey, Kişilik ve Toplum, Bilim Serisi 5/3, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s. 16 vd., Çocuk Kişiliği; Kuran, s. 365.

[17] Dönmezler İbrahim, Ailede İletişim ve Etkileşim, Sistem Yayınları, İstanbul, 2001, s. 18

[18] Kurt A., Dünden Bugüne Türk Ailesi, Ed. Mehmet Zincirkıran, Nova Basın Yayın, Ankara, 2006

kan bağı gibi yakınlık dereceleri ile tarihsel süreçlerde oluşturulmuş ve zaman zaman değişik formlar alan antropolojik bir birliktir.[19] Bu birlik aile için önemlidir.

Aile toplumun en önemli hücresi[20]olması bakımından, işlevleri konusunda değişimler yaşamış ve hala yaşamaktadır. Aile biyolojik olarak evlenme ve çocuk sahibi olma, onları yetiştirme sosyalleştirmek suretiyle kendine has tabiatı ve tarzları bulunan bir sosyal gruptur.[21] Ailenin biyolojik işlevi, insan neslinin devamlılığını sağlaması bakımından önemlidir. Dünya üzerinde aile türlerinde farklılıklar olsa da ailenin bu işlevi tüm aile türleri için ortak bir işlev niteliğindedir. Evlilik ve ailenin kurumunun kurulmasında çocuk yapmak, yetiştirmek ve kendi nesillerini üretmek gibi etmenler görülmektedir.[22] Ailenin biyolojik işlevi eşlerin meşru yolla cinsel gereksinimlerinin de gerçekleştirdiği alandır. Meşruluk, bireylerin içinde yaşadıkları toplumun yasa, din, ahlak, değer ve normlarıyla uyumlu bir yaşam sürdürmesi ile sağlanır.[23] Biyolojik işlevin ardından, aile aynı zamanda bireylerin duygusal ve ruhsal gelişimlerini şekillendiren önemli bir işlevi de üstlenir. Bu işlev psikolojik işlevdir. Bireylerin kimlik ve kişilik gelişimi, güven, sevgi ve aidiyet duygularını kazanmalarında aile ortamının sunduğu duygusal destek, bireyler için belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu şekilde, ailenin yalnızca fizyolojik ihtiyaçları karşılamakla kalmayıp, aynı zamanda bireyin ruhsal ve duygusal sağlığını da karşılamaktadır.

İnsan doğası gereği duygusal dayalı bir varlıktır. Aile içerisinde biyolojik işlevin önemi olduğu kadar psikolojik işlevinde önemini görmekteyiz. Ailenin temel işlevlerinde bireyin psikolojik gelişimini ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılamak vardır.[24] Bireyin

[19] Sarı Özgür, "Aile Kurumu ve Ailenin Tanımı" Sistematik Aile Sosyolojisi (Ed. Mustafa Aydın), Konya: Çizgi Kitabevi, 2013, s.65
[20] Sayın Ö., Aile Sosyolojisi, age., s.85
[21] Turner Ralph H., "The Family", Socioloji Ed.:Brown and Selznick, London. 1965, s.355
[22] Özgüven İbrahim Ethem, "Evlilik ve Aile Terapisi", PDREM (Psikolojik Danışma Rehberlik Eğitim Merkezi Yayını), Ankara, 2000, s. 19-20
[23] Bilgili Ahmet, Avrupa Topluluğu ile Bütünleşme Sürecinde Türk Aile Yapısı, doktora tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1993, s.8
[24] Yıldırım Ergün. Bir Modernite Rüyası: Ailenin Sonu mu?. T.C. Başbakanlık, Aile ve Toplum Dergisi, sayı:8, Ankara, 2005, s. 93

psikolojik ihtiyacının ilk giderildiği alan ailedir. Dolayısıyla aile bireye psikolojik doyumunu sağladığı takdirde bireye bir kimlik kazandırmış olacaktır. Bununla birlikte birey aile içerisinde psikolojik gereksinimlerinin tamamlamasıyla ebeveynlerini rol model alır. Birey toplumsal yapı içinde rol ve statü kazanmayı da temelde aileden öğrenmiş olur.[25] Bireyin aile içinde edindiği bu psikolojik kazanımlar, gelecekte karşılaşacağı durumlar ve toplumsal rollerle nasıl başa çıkacağını büyük ölçüde etkiler. Ebeveynlerin birer rol model olarak üstlendikleri sorumluluklar, bireyin hem kişisel hem de toplumsal başarılarını ve uyumunu şekillendirir. Aileden öğrenilen değerler ve davranışlar, bireyin toplum içindeki yerini belirlemesinde temel bir rol oynar. Bu kazanımlar, bireyin sosyal yapıda nasıl hareket edeceğini, hangi normlara uyacağını ve hangi sorumlulukları üstleneceğini belirler. Esasen bu öğrenim süreci her zaman doğrudan bir kazanım olarak kalmaz; birey, yetişkinlik döneminde aileden öğrendikleriyle çatışabilir ya da karşı karşıya kalabilir. Toplumsal değişimler ve kişisel deneyimler, bireyin bu ailevi kazanımları yeniden değerlendirmesine ve bazen de dönüştürmesine neden olabilir. Kısacası, aile içindeki psikolojik gelişim ve öğrenimler bireyin toplumsal rollerini anlamasında kritik bir rol oynamaktadır, ancak bu süreç hayatın ilerleyen evrelerinde sürekli bir dönüşüm ve değerlendirme sürecine tabidir. Tezcan'ın yorumuna göre, birey hayatının farklı evrelerinde dönüşüm ve değişim yaşasa da aileden aldığı sevgi ve güven, onun için sabit bir dayanak noktası olarak kalır. Bu, bireyin hem aile içinde hem de toplumsal hayatta karşılaştığı zorluklarla başa çıkabilmesini kolaylaştıran temel bir unsurdur. Aileden gelen bu sağlam temel sayesinde birey, karşılaştığı yeni deneyimleri daha sağlıklı bir şekilde değerlendirebilir ve hayatının ilerleyen dönemlerinde bu kazanımları dönüştürerek kendi yolunu çizebilir. [26] Psikolojik işlevlerin ötesinde, aile, bireylerin maddi gereksinimlerini karşılayan ve toplumsal yapının devamlılığına ekonomik açıdan katkı sağlayan bir birim olarak da önemli bir rol üstlenir. Bu bağlamda aile, hem bireylerin ekonomik ihtiyaçlarını karşılamada hem de toplumun genel ekonomik yapısına katkıda bulunmada merkezi bir konuma sahiptir.

[25] Küçükkurt M., Ailenin Psikolojik Fonksiyonları, Türkiye Aile Yıllığı, T.C. Başbakanlık Aile Kur. Bşk. Yayınları, Ankara, 1990, s.83-94

[26] Tezcan M., Sosyolojiye Giriş, Anı Yayıncılık, Ankara, 2010, s. 132

Ailenin ekonomik işlevi, tarihsel süreçte hem bireylerin hem de toplumun temel ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli bir rol üstlenmiştir. Aile, yalnızca bir tüketici değil, aynı zamanda üretici bir yapı olarak da toplumsal yaşamın temel unsurlarından biri olmuştur. Geçmişte üretim ve tüketim genellikle aile içinde gerçekleşirken, günümüzde ise aile, bireylere ekonomik güvence sağlayan, gelir yönetimi yapan ve tüketim davranışlarını şekillendiren bir unsur olarak varlığını sürdürmektedir.

Geleneksel aile yapısı, kendine yeterli bir ekonomik birim olarak işlev görüyordu; aile üyeleri hem üretim hem de tüketim süreçlerine aktif olarak katılıyordu. Tarım toplumlarında, aileler kendi gıdalarını yetiştirir, giysilerini yapar ve diğer temel ihtiyaçlarını karşılamak için birlikte çalışırlardı. Bu sistemde, aile hem üretim hem de tüketim açısından kendi kendine yetebilen bir birim olarak hareket ediyordu.[27] Sanayi Devrimi ile üretim süreci büyük ölçüde fabrikalarda ve endüstriyel alanlarda gerçekleştirilmeye başlandı. Bu değişim, ailelerin ekonomik işlevindeki rolünü de dönüştürdü. Artık aileler, üretim süreçlerinden daha uzak bir noktada olup, genellikle tüketim birimi olarak işlev görmektedir. Modern ekonomilerde, aileler genellikle iş gücü olarak üretim süreçlerine dahil olmakta, ancak kendi üretimlerini yapmamaktadır. Pre-modern toplumlarda ekonomi, insan gücüne dayanmakta, insan yaşamını sürdürmek, geçimini sağlamak için gerekli bilgi, beceri ve tecrübesi ailede kazanmakta idi.[28] Kadının hane içerisinde bulunması üretimin önemli noktalarındandır. Kadınların evden uzaklaşıp başka bir yerde çalışmaları nadir bir durumdu.[29] Endüstri devriminden sonra kadınların rolü değişim göstermektedir. Modernleşme ile ailenin maddi ihtiyaçlarının üretimiyle ilgili görevlerinin bir kısmı toplumda temel bir kurum olan ekonomiye aktarılmıştır.[30] Tüm ailelerin başına gelen bir değişim olmuştur.[31] Artık aile hizmet sektörüne dâhil edilmiştir. Doğrudan mal üretimi gerçeklemese de ekonomik işlevleri sürdürmektedir. Başka bir ifade ile aile, ücrete dayanmayan hizmetlerin yer aldığı tek kurum olarak ortaya çıkmakta ve genellikle bu hizmetlerin belirli bir grup insan tarafından üstlenildiği

[27] Kır İbrahim, "Eğitimin Toplumsal Temelleri" Eğitim Bilimine Giriş, Ed. Fatih Töremen, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul.
[28] Erden, Münire, Öğretmenlik Mesleğine Giriş, Alkım Yayınları, İstanbul, 1998, s. 88
[29] Canatan, Yıldırım, Aile Sosyolojisi, age. s. 86
[30] Canatan, Yıldırım, age. s. 86
[31] Goody J., Avrupa'da Aile, çev. Serpil Aksoy, İstanbul Yayıncılık, İstanbul, 2004, s.191

görülmektedir.[32] Günümüze kadar ulaşan bu durum sanayileşme ile başlamıştır. Ekonomik işlevlerin ötesinde, aile aynı zamanda bireylerin eğitim ve sosyalizasyon süreçlerinde de merkezi bir rol oynamaktadır. Esasen aile, bireylerin toplumsal normları öğrenmelerinde ve kişisel becerilerini geliştirmelerinde ilk ve en önemli kaynak olarak işlev görür. Bu bağlamda, ailenin eğitim işlevi, bireylerin bilgi edinme süreçlerinde ve sosyal beceriler kazanmalarında temel bir yapı taşı olarak karşımıza çıkar.

İnsanın yaşamını sağlıklı bir şekilde sürdürebilmesi için belirli bir eğitim sürecinden geçmesi zorunludur. Eğitim, bireyi kültürel yaşama hazırlayan ve toplumsal süreçlere entegre eden sosyal bir süreçler bütünüdür. Bu süreç, bireyin değişen ve gelişen toplumsal yapıya uyum sağlamasına yardımcı olurken, aynı zamanda bireylere toplumsal rolleri yerine getirebilmeleri için gerekli bilgi ve donanımı kazandırır. Aile ise, bu rollerin nasıl kullanılacağını öğreten ve bireyin sosyal hayatta etkin bir şekilde yer almasını sağlayan temel kurumdur.[33] Eğitim süreci bireyin doğduğu andan itibaren aile içinde başlar. Bu süreçte birey, ailede kazandığı kültürel değerler ve normların sorumluluğunu üstlenir. Bir önceki konu olan ailenin ekonomik işlevinde önceden aile içerisindeyken daha sonra ailenin dışına çıkmıştır. Eğitim süreci de tıpkı ekonomik sürecin geçirdiği dönüşümden geçmiştir. Buna göre öncesinde eğitim işlevi ailenin üstündeyken, daha sonra bu işlev okullara bırakılmıştır.

İnsan, yaşam boyu bilgi ve beceriler edinerek, davranış ve tutumlar geliştirerek toplumun beklentilerine uygun bir birey haline gelir. Bu süreç, bireyin topluma uyum sağlamasını ve ortak değerler edinmesini mümkün kılar. Sonuç olarak, birey toplumsal rollerini benimseyerek "sosyal benliğini" ya da "sosyal-kültürel kişiliğini" geliştirir ve toplumla bütünleşir.[34] Böylece bireyler arasında çatışma azalmakta, uyum gerçekleşmekte ve

[32] Kandiyoti D., Aile Yapısında Değişme ve Süreklilik: Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım. Türkiye'de Ailenin Değişimi, Toplum bilimsel İncelemeler. Türköz, E. (der.), Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayıncılık, Ankara, 1984, s.28

[33] Nirun, N., Sistematik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür, Atatürk Kültür Merkezi Yayıncılık, Ankara, 1994, s. 69

[34] Ergün, Mustafa, Eğitim ve Toplum, Eğitim Sosyolojisine Giriş, İnönü Üniversitesi Yayınları, Malatya, 1987, s. 35

toplumsal yaşamın sürekliliği sağlanmaktadır.[35] Buradaki uyum süreci gerçek anlamda ancak eğitimle gerçekleşmektedir.[36] Eğitim işlevinin yanı sıra, aile, bireylerin dini değerleri ve inançları öğrenmelerinde de önemli bir rol oynar. Aile, bireylere dini kimlik kazandıran ve manevi değerlerin aktarılmasını sağlayan merkezi noktadır. Bu bağlamda, ailenin dini işlevi, bireylerin inançlarını şekillendiren ve toplumdaki dini yapıyı güçlendiren bir unsur olarak karşımıza çıkar. Aile, dini değerlerin, inanç ve pratiklerin aktarılmasını ve sürdürülmesini sağlayan bir kurumdur. Dinin, aile kurumunu sağlam temeller üzerine inşa etmeyi hedeflediğini görmekteyiz. Bu bağlamda, dinin aile üzerindeki işlevi, bireyler arasında sevgi, saygı, güven ve sadakat gibi değerlerin sürekliliğini sağlamakla kalmaz, aynı zamanda aileyi toplumsal ve manevi yapıların en önemli faktörlerinden biri olarak korur ve güçlendirir. Din, aileye hem dünyevi hem de manevi sorumluluklar yükleyerek, bireylerin ahlaki ve manevi gelişimlerinde önemli bir kaynaklık sağlar.

Aile aynı zamanda bünyesindeki bireylere dini, ahlaki bilgileri öğretir, ibadetlerin uygulamasını organize eder.[37] Aile, inanç, ibadet ve ahlaki kurallar gibi dini bilgilerin temel kaynağı olarak, bu bilgileri bireylere aktarmaktan sorumludur. Ayrıca, aile bireylerine hayat için gerekli olan manevi ilkeleri öğretir ve onların ahlaki gelişimlerine rehberlik eder. Bu şekilde aile, bireyin dini kimliğini ve ahlaki duruşunu şekillendirir.[38] Aileyi oluşturan üyeler ise almış oldukları temel bilgilerinin sorumluluğunu üstlenmek ile sorumludur. Aile büyükleri ise dinsel eğitimin üyeler tarafından yerine getirilip getirilmemesini kontrol etmek ile yükümlüdür.[39] Toplum için dini eğitim ve manevi gelişim merkezi rol oynamaktadır. Bu durum toplumsal düzeyde sosyal dayanışmayı arttırır. Ailenin dini işlevi, bireylere manevi değerler kazandırırken, bireylerin sosyal ve duygusal ihtiyaçlarını karşılayan bir diğer önemli işlevi de eğlence ve dinlenme alanında

[35] Erden, Öğretmenlik Mesleğine Giriş, age. s.81
[36] Çelikkaya, Hasan, Fonksiyonel Eğitim Sosyolojisi, 2.Basım, Alfa Basım Yayım, İstanbul, 1996, s. 53
[37] Gökçe Birsen, Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme, Aile Yazıları I, (Der. B. Dikeçligil ve A. Çiğdem) Ankara: Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Bilim Serisi No: 5/1, 1990 ss.205-223.
[38] Canan, İbrahim, Aile İçi Eğitim, Gül Yurdu Yayınları, İstanbul, s. 142-145
[39] Adak, Değişen Toplumlarda Değişen Aile, age. s.59

kendini gösterir. Aile, üyelerine yalnızca manevi değil, aynı zamanda keyifli ve rahatlatıcı etkinliklerle sosyal bağların güçlendirilmesini sağlayan bir ortam sunar.

Ailenin eğlence ve dinlenme işlevi, özellikle modern öncesi toplumlarda çok daha merkezi bir rol oynuyordu.[40] Premodern toplumlarda, eğlence ve dinlenme ile ilgili hizmetler, bugünkü gibi dışarıdan sağlanmazdı; aile bu tür etkinlikleri kendi bünyesinde organize ederdi. Aile üyeleri birlikte vakit geçirir, oyunlar oynar, ritüeller düzenler ya da sosyal etkinlikler yoluyla birbirleriyle bağlarını güçlendirirdi. Bu durum, ailenin hem sosyal bir yapı olarak birliğini korumasına hem de kültürel değerlerin aktarımına olanak tanıyordu.[41] Modern toplumlarda ise eğlence ve dinlenme işlevi büyük ölçüde profesyonelleşmiş, dışarıdan hizmet alarak gerçekleştirilen bir boyut kazanmıştır. Sinema, televizyon, spor etkinlikleri, tatil planları gibi aktiviteler, aile dışındaki kurumlar tarafından sunulan seçenekler haline gelmiştir. Bu değişim, modernleşmenin getirdiği bireyselleşme ve tüketim kültürü ile yakından ilgilidir. Ancak bu durum, ailenin eğlence ve dinlenme işlevini tamamen kaybettiği anlamına gelmez; sadece şekil değiştirmiştir.

Aile, toplumsal yapının temel yapı taşlarından biri olarak bireylerin yaşamında kritik işlevler üstlenir. Sosyalleşme, ekonomik destek, duygusal bağlar ve kültürel değerlerin aktarımı, bireylerin topluma uyum sağlamasında ve toplumun sürekliliğini temin etmesinde önemli rol oynar. Ailenin bu işlevleri, toplumsal normların ve değerlerin yeni nesillere aktarılmasında merkezi bir yere sahiptir. Ancak tarihsel süreçte sanayileşme, kentleşme, modernleşme ve küreselleşme gibi dinamikler aile yapısını ve işlevlerini önemli ölçüde dönüştürmüştür. Geleneksel geniş aile yapılarının yerini daha küçük ve çekirdek aileler alırken, üretim odaklı aileler, tüketim odaklı hale gelmiştir. Aile içindeki roller de yeniden şekillenmiş, özellikle kadınların iş gücüne katılımı, cinsiyet rollerindeki ve aile içindeki görev dağılımlarındaki değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Bu dönüşümler, ailenin esnek ve dinamik bir yapıya sahip olduğunu, toplumsal koşullara uyum sağlama kapasitesinin yüksek olduğunu göstermektedir.

[40] Canatan, Yıldırım, Aile Sosyolojisi, age. s. 88

[41] Sayın Önal, Aile Sosyolojisi-Ailenin Toplumdaki Yeri, İzmir, Ege Üniversitesi Yay., 1990, 8-9, Aydın, Mustafa, Kurumlar Sosyolojisi, 2. Baskı, Vadi Yay., 2000 37-39

1.1.3. Semavi Dinlerde Ailenin Önemi

Aile ve din, insanlığın tarihi kadar ezeli iki kurumdur ve bu iki müessese birbiriyle sıkı birliktelik içindedir.[42] Bütün semavi dinler, ailenin oluşmadan önceki aşamalarında, kuruluşunda, işleyişinde ve sonlanmasında hayati ilkeler ve tafsilatlı hükümler getirmiştir. Kutsal kitaplarda yer alan ailenin kökeniyle ilgili anlatı ile sosyal bilimlerde yer alan anlatı oldukça farklıdır. Kutsal kitaplarda, aile kurumu tecrübesi ilk insana kadar gidilecek bir tecrübedir. Dünyada toplumları etkileyen dinlerin kutsal kitaplarında, aile insanlığın başlangıcında yer alır.[43] Bu kadim kurumların birbiri ile olan ilişkisini Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam çerçevesinde ele aldığımızda şunlarla karşılaşırız:

Yahudiliğin temel yazılı kaynağı olan Tanah'ta, Tanrı'nın erkeğe ve kadına doğuştan verdiği cinsellik duygusunun, neslin sürekliliğini sağlamak amacıyla bahşedildiğine dikkat çekilmektedir.[44] Bu bakış açısına göre, cinsel dürtüler anormal hisler değil, oldukça insani duygular olarak değerlendirilir. Dolayısıyla, bu duyguların bastırılması olumsuz sonuçlara yol açabileceğinden, onların meşru bir çerçevede tatmin edilmesi gereklidir ancak bu meşruiyet, erkeğin kadınla kurduğu akit bağından kaynaklanan aile ilişkisinde temellendirilir. Aile bağı, cinselliğin sağlıklı ve etik bir biçimde yaşanabilmesi için gereken zemini sunar.[45] Bu sebeple, bekârlık ve ruhbanlık Yahudilikte tercih edilmeyen yaşam tarzları olarak değerlendirilir. Neslin devamlılığı ve sağlıklı bir şekilde sürdürülmesi, yalnızca kutsal kabul edilen aile kurumu aracılığıyla güvence altına alınır. Aile hem bireylerin gelişimi hem de toplumun sürekliliği açısından vazgeçilmez bir

[42] Köse Saffet, Genetiği Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu, Mehir Vakfı Yayınları, Konya, 7.Baskı, 2017, s. 24
[43] Kadir Canatan, Ergün Yıldırım, Aile Sosyolojisi: Konuları Perspektifi ve Gelişimi, İstanbul, 2013, s.21
[44] Yaratılış, 1/28-29; 9/6-7.
[45] BT. Yoma 72b, BT. Pesachim 112b; Yahudilikte evlilik ve evlenme törenleri ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Asife Ünal, Yahudilikte Evlilik Anlayışı ve Evlenme Törenleri, Bütün Yönleriyle Yahudilik Sempozyum Bildirileri, Ankara, 2012, s. 673-693.

öneme sahiptir.[46] "Tanrı'nın topluluğuna girmek" olarak tanımlanan evliliğin[47] temel amacı, insan neslinin çoğalmasıdır.[48] Tanrı emri gereği çocuk yapmak,[49] evliliğe kutsallık atfedilmesinin temel sebeplerinden birisidir. Yahudilikte evlilik, Tanrı'nın evrensel isteğinin bir yansıması olarak insan neslinin devamını sağlamakla kalmaz, aynı zamanda kişiyi günahlardan koruyan kutsal bir antlaşma olarak da kabul edilir. Yahudilikte, ibadet hayatının temel unsurlarından biri olan Tora üzerinde manevi bir temizlikle çalışabilmek için de evlilik şarttır. Evlilik, bireyin hem ruhsal olgunluğa ulaşmasında hem de ibadetlerinde gerekli manevi saflığı korumasında önemli bir rol oynar.[50] Bu anlayışa göre, manevi faaliyetlerin, özellikle Tora üzerinde çalışmanın, evli olmadan yani bekar bir halde tam anlamıyla gerçekleştirilmesi mümkün değildir. Evlilik, bireyi günahlardan koruyan bir yapı sunduğu gibi, manevi arınma ve ibadet için gerekli olan dengeyi de sağlar.[51] Bu sebeplerden ötürü, Talmud'da bekârlık, cinayetle eş tutulan ve Tanrı'nın belirlediği doğru yoldan sapmaya yol açabilecek olumsuz bir özellik olarak kabul edilir.[52] Bekârlığın ertelenmesi için kabul edilen tek geçerli gerekçe, Tora'nın derinlemesine öğrenimi ve bu kutsal bilgiye yoğunlaşma gerekliliğidir.[53] Talmud'a göre, bekârlık, Tanrı'ya ibadet edecek ruhların sayısının azalmasına neden olacağı için, Cennetin Krallığına müdahale anlamı taşıyan olumsuz bir düşünceyi beraberinde getirir.[54] Bu nedenle, genç ya da yaşlı fark etmeksizin tüm erkekler için evlilik, zorunlu bir görev olarak kabul edilir.[55] Bu durum, Yahudi cemaatinin sayıca artması anlamına geldiği için yalnızca evli çiftleri değil, tüm toplumu etkiler. Böylece İsrail neslinin devamı sağlanmış olur.[56]

[46] Hakkı Şah Yadsıman, Yahudi Dininde Ailenin Yeri, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi, İzmir, 2001, sayı: XIII-XIV, s. 241-266.
[47] Tesniye 23/1-8.
[48] Yeremya 29/5-6; Yaratılış 1/27-28; BT. Yebamoth 65b; BT. Kiddushin 35'a
[49] Yahudilikte çocuk yapmamanın tek meşru gerekçesi, kıtlık dönemlerinde doğduğu takdirde rızkının karşılanmayacağı endişesidir. Bkz. BT. Ta'anit 11'a.
[50] BT. Yoma 72b, BT. Pesachim 112b.
[51] BT. Taanith 16a.
[52] BT. Yebamoth 63b.
[53] BT. Yebamoth 63b; BT. Kethuboth 63a; BT. Sotah 4b.
[54] BT. Yebamoth 61b
[55] BT. Yebamoth 21b.
[56] Maimonides, Mishneh Torah, Marriage, 15:16; Yaacov Vainstein, The Cycle of Jewish Life, Jerusalem, 1990, s. 47.

Cemaatin azalmasına yol açabilecek etkenlerden biri doğum kontrolüdür ancak bu uygulama, Tanah'ta belirtilen çoğalın[57] emrine karşı olarak kabul edilir.[58] Bu nedenle, erkeğin üreme potansiyelini boşa harcaması, rabbiler tarafından halakhah'ta ciddi bir günah olarak değerlendirilir.[59] Bu tutumun bir yansıması olarak, Yahudilikte cinsellikten uzak durarak çileci bir yaşam tarzı benimsemek pek hoş karşılanmaz. Evliliğe verilen değer o kadar yüksektir ki, Talmud'da çocuğu olan bir dul erkeğin bile yalnız kalmaması gerektiği, bu yüzden yeniden evlenmesi gerektiği vurgulanmaktadır.[60] Özetle, Yahudilikte aile kurumu, Tanrı'dan uzaklaşmamak ve toplumsal birlikteliği korumak adına neslin devamı için büyük bir öneme sahiptir. Benzer şekilde, Hıristiyanlıkta da aileye benzer bir değer verilmektedir; ancak her iki inanç sisteminin referans noktaları ve temelleri farklıdır.

İslam felsefesi ve Hristiyan felsefesi aile kurumunun kökenini yaratılış öğretisi açıklar. Hristiyan felsefesinde bu durum düşüş öğretisiyle açıklanır. Hıristiyan teolojisinde insanın Tanrının buyruğuna karşı gelmesiyle yani Âdem ve Havva'nın yaratılışı ile başlamaktadır. Onlar cennette yaşarken yasak meyveyi yedikten sonra, Tanrı'nın emirlerine itaat etmedikleri için cennetten yeryüzüne düşürülmüşlerdir. İslam'a göre ise, insanların dünyaya gönderilişi, bir oyun ve eğlence amacıyla değil, belirli bir hikmet ve imtihan gereği olarak gönderilmiştir. Aile tecrübesi, Âdem ve Havva'nın cennetten sürgün edilmesiyle başlar. Bu sürgün, Allah'ın olmadığı bir yalnızlık olarak tasvir edilir. Yalnız kalabilen tek varlık Tanrı'dır. İnsan ise, dişi ve erkek olarak yaratılmış ve bu iki farklı cinsiyetin birleşimiyle bir bütün olmuştur. Bu bağlamda, insan varlığı, birbirine uyumlu olarak yaratılan iki farklı cinsiyetin birleştiği noktayı temsil eder. Bu birleşme İslam felsefesi ile Hristiyan felsefesinde aile kavramı olarak karşımıza çıkmaktadır.[61]

[57] Yaratılış 1/28.
[58] TB, Niddah 13a; BT. Hullin 58a.
[59] TB, Yebamoth 34b; Kardeşinin ölümü üzerine hanımıyla evlenen Onan'ın üremeyi engelleyici davranışta bulunduğu için Tanrı tarafından cezalandırıldığı aktarılmaktadır. Bkz. Yaratılış, 38/9; Bu şekildeki bir tutuma her ne kadar hahamlar tarafından bir ceza öngörülmese de doğal olarak bu tutumu devam ettiği sürece cemaatten aforoz edileceği belirtilir. Bkz. BT. Yebamoth 34b.
[60] BT. Yebamoth 61b.
[61] Turan Süleyman, Asife Ünal (Ed.), Dinlerde Aile, OkurAkademi Yayınları, İstanbul, 2.Baskı, Aralık 2021, s.38-48

Hıristiyanlıkta aile ve cinsel ahlak anlayışı, temelini Yeni Ahit'ten alır. Erkeğin evlenmemesinin iyi olduğu vurgulansa da ahlaki yozlaşmayı önlemek adına her erkeğin bir eşinin, her kadının ise bir kocasının olması öğütlenir. Aile içinde ise kocanın, eşine karşı sorumluluklarını yerine getirmesi beklenir ve kocanın bedeni de eşi için var olduğu belirtilir. Hıristiyanlıkta aile içindeki cinsel ilişkinin, karşılıklı rıza ve dua ile desteklenmesi gerektiği vurgulanır ve bu ilişkinin devamlılığına önem atfedilir. Bu yaklaşım, eşler arasındaki bağın manevi bir temele oturtulmasını sağlar.[62] Ayrıca, cinsel ahlaksızlıklar Hristiyanlıkta kişinin bedenine karşı işlenen bir günah olarak kabul edilir, çünkü beden "Kutsal Ruhun Tapınağı" olarak görülür. Bu bakış açısına göre, bedene zarar veren her türlü cinsel eylem, manevi bir suça dönüşmektedir.[63] Bu anlayışa göre, boşanma günahtır, çünkü evlilik, İsa'nın kilise ile manevi birleşmesini simgeleyen kutsal bir birliktir. Evlilik, bireyleri ayrılmaz bir bütün haline getiren dini bir kurum olarak görülür ve bu nedenle diğer sosyal kurumların hepsinden farklı, özel bir statüye sahiptir.[64] Bu sebeple, boşandıktan sonra karı ve kocanın başkalarıyla gerçekleştirdikleri cinsel birliktelikler, zina olarak kabul edilir.[65] Zina edenler için dünyada uygulanacak somut bir ceza belirlenmemiştir, ancak bu kişilerin ahiret hayatında yargılanacakları ve Tanrı tarafından hesap verecekleri belirtilir.[66] Ayrıca, Tanrı'nın egemenliğinde yer bulamayacaklarına dair uyarıcı metinler de mevcuttur. Bu metinler, zina eyleminin ciddiyetine ve sonuçlarına dikkat çekerek, inananları bu tür davranışlardan kaçınmaya teşvik eder.[67] Hristiyan felsefesinde aile, Tanrı'nın bir yansıması olarak kabul edilmekte ve Tanrı'nın yeryüzündeki sevgisinin kutsal bir tezahürü olarak merkezi bir yere sahip olmaktadır. İslam felsefesinde aile kavramı ise benzerlikler taşısa da farklı yönleri de barındırmaktadır. İslam'da aile, Allah'ın bir emri ve Peygamber'in sünneti olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda aile, en eski kurumlardan biri olarak karşımıza çıkmakta ve kökeni bu kutsal referanslarla şekillenmektedir. Aile teriminin etimolojik analizi, İslam'daki aile kavramının derinliklerini anlamamıza yardımcı olacak ve bu bağlamda aileye dair daha geniş bir perspektif sunacaktır.

[62] I. Korintliler 7/1-5; I. Petrus 3/7.
[63] I. Korintliler 6/18-20.
[64] Efesliler 5/22-33.
[65] Luka 16/18.
[66] İbraniler 13/4.
[67] I. Korintoslular 6/9-10.

Arap dilinden Türk diline geçmiş olan "aile" kavramının kaynak dil itibarıyla iki kökten türediği görülmektedir. Bu kökler, "tile" ve "ele" şeklindedir.[68] "Tile" kökü, bir şeyin bir araya gelmesi veya birleştirilmesi anlamını taşırken, "ele" kökü ise sahip olma ve bağlılık ifadelerini içerir. Bu iki kök, aile kavramının sadece bir sosyal yapı değil, aynı zamanda bireyler arasında güçlü bir bağ ve dayanışma oluşturan bir kurum olduğunu vurgulamaktadır. Aile, bu bağlamda, bireylerin birbirine olan bağlılıklarını ve ortaklıklarını simgeler. Kavramın son hali olan "aile" kelimesi, bu fiil köklerinden türeyen isim fiil formudur. Her ne kadar kök anlamları farklı olsa da kelimenin son aldığı yapı, Türkçede kullanılan aile kavramına karşılık gelmektedir. Bu iki yapıyı etimolojik olarak şöyle açıklamak mümkündür:

"Ale" kelimesinin fiil hali, "zulmetmek, fakir olmak, hak olanı terk edip zulme meyletmek" gibi anlamlar taşırken; mezid fiil olarak if'al kalıbında (e'ale) kullanıldığında "aile fertlerinin sayısının artması" anlamına gelmektedir. Bu bağlamda, aile bir bütün olarak topluluğun büyümesini ve bir araya gelerek dayanışma içinde olmayı simgeler.

Ayrıca, Türkçeye tahrifsiz bir şekilde geçen ve aynı kökten türeyen "iyal" kelimesi ise "kişinin geçimini üstlendiği, sorumluluğunu aldığı kişiler" anlamını taşır.[69] Bu da ailenin sadece bir sosyal yapı değil, aynı zamanda bireylerin ekonomik ve duygusal sorumluluklarını paylaştıkları bir kurum olduğunu gösterir. Dolayısıyla, bu etimolojik derinlik, İslam'daki aile kavramının önemini ve bireyler arasındaki bağlılığı daha iyi anlamamıza yardımcı olur. Çağdaş Arap dilcileri, "aile" kelimesinin son kalıbını "baba, çocuklar ve akrabalardan oluşan, bir evin bir araya getirdiği kimseler" olarak değerlendirmişlerdir.[70] Bu tanım, ailenin sadece kan bağı olan bireyler arasında değil,

[68] Halil b. Ahmed, Kitıibü '/- 'ayn "e-v-1", "e-y-1", " 'a-v-1", " 'a-y-1" md.; İbn Manzfir, Lisıi nü '/- 'Arab, "e-v-1", "e-y-1", " 'a-v-1", " 'a-y-1" md.

[69] Ebu Nasr İsmail el-Cevheri, es-Sıhtih tacu'/-luga ve sıhtihu'/-'arabiyye, thk. Ahmed 'Abdulğafilr 'Attar (Beyrut: Daru'l-'ilmi li'l-rnelayin, 1987), " 'a-v-1", " 'a-y-1" rnd.; İbn Manzı1r, Lisanü '/- 'Arab, " 'a-y-1" rnd.; Murteza Muhammed b. Muhammed el-Hüsey ni ez-Zebidi, Tacü'/-'an1s min cevahiri'1-/camüs (Daru'l-Hida.ye, t.y.), " 'a-v-1", " 'a-y-1" rnd.; Mustafa vd., Mu 'cemü '/-vasft, " 'a-y-1", " 'a-v-1" rnd.

[70] Mustafa vd., el-Mu 'cemü'l -vasft, " 'a-y-1", " 'a-v-1" rnd

aynı zamanda duygusal ve sosyal bağların da önemini vurgulayan bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, aile, bireylerin yaşam alanlarını paylaşarak birbirleriyle olan ilişkilerini derinleştiren, destekleyen ve koruyan bir topluluk olarak tanımlanabilir. "Aile" kavramı, Kur'an-ı Kerim'de marife isimlere muzaf yapılarak oluşturulan izafet terkipleriyle, örneğin "Al-i İbrahim", "Al-i Ya'kıb" ve "Al-i Firavun" gibi ifadelerle, "kavim", "hanedan" ve "taraftar" gibi farklı anlamlar kazanmıştır.[71] Bu tür kullanımlar, ailenin bireyler arasındaki ilişkilerin ötesinde, toplumsal ve tarihsel bağlamda da önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Böylece, aile sadece bireysel bir yapı değil, aynı zamanda bir toplumun kimliğini ve değerlerini yansıtan geniş bir anlam taşır. Bu kelime, ayrıca müstakil bir sure ismi olarak da geçmektedir; örneğin "Al-i İmran" sûresi bu bağlamda önemlidir. Aynı zamanda, muteber hadis kaynaklarında da bu kelimenin benzer bir şekilde kullanıldığına rastlanmaktadır.[72] Aile kelimesinin etimolojik kökünde, doğrudan birlikteliğe ve bir bütünün parçası olma fikrine vurgu yapıldığı açıktır. Bu bütünün oluşumunda belirli temel esaslar bulunmaktadır. Bu esaslara göre, sağlıklı bir aile yapısının varlığını sürdürebilmesi, aile bireylerinin İslam'ın temel ilkelerine uygun bir şekilde hareket etmesine bağlıdır. Kur'an-ı Kerim, bu ilkeleri bir bütün olarak ifade eden "Sırat-ı Müstakim" vurgusunu belirli ayetlerde dile getirir.[73] Bu ayete göre, Sırat-ı Müstakim; dosdoğru yol olup, Hz. İbrahim'in de üzerinde bulunduğu bu doğru din, insanların karanlıktan aydınlığa çıkmasını sağlar (El-En'am, 6/161; El-Maide, 5/16). Sırat-ı Müstakim dışındaki arayışlar ve tercihlerin, müminleri Allah yolundan uzaklaştırdığı ifade edilmektedir (El-En'am, 6/153). Tasavvufta ise, nefsin arzuladığı kerametler peşinde koşmak yerine, Allah'ın kuldan beklediği doğru yolda ilerlemeye çalışmak daha çok tavsiye edilmiştir.[74]

Ailede istikameti temin etmek iki unsura bağlıdır: Birincisi, düşünce aşamasında İslami bir bakış açısının benimsenmesidir. Eş seçiminden düğüne, aile mahremiyetinden sıla-i rahime kadar aileyi ilgilendiren her konuda Kur'an ve sünnetin rehberliğini kabul

[71] Muhammed Fuad Abdülbaki, el-Mu 'cemü 'l-müfehres li-ayati 'l-Kur 'ani 'l-hâkim, İstanbul: El Mektebetü'l-İslamiyye, 1982
[72] Arent Jean Wensinck, el-Mu 'cemü '1-müfehres li elfazi '/-Hadisi 'n-Nebevi (İstanbul: Çağrı Yayınlan, 1986
[73] Fatiha, 2/6; Al-i İmran, 3/101; Nisa, 4/175; Maide, 6/16.
[74] Uludağ Süleyman- Çağrıcı Mustafa, "İstikamet", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/348.

etmektir. İkincisi ise Peygamber ailesini, örf ve adetleri dikkate alarak yeniden modellemektir. Bu modelleme, İbn Haldun'un asabiye kavramı ile açıklanabilir. Asabiye, toplumun dayanışma ve birliktelik olgusunu niteler ve bu kavram, insanın topluma karşı olan ünsiyetinin önemini vurgular. Bu ünsiyet, bireyin Tanrı'ya, aileye ve topluma kurduğu bağları temsil eder. Aileye ilişkin bu ünsiyet, insanın Tanrı ile kurduğu manevi bağı ve yakınlığı ifade eder. Bu bağlamda, İbn Arabi'nin "Fususü'l Hikem" adlı eserinde belirttiği gibi, evlilik ve aile, "Allah'ın insanlara verdiği bir nimet" olarak değerlendirilmektedir ve bu nimetin doğru anlaşılması, bireyin manevi yolculuğunda önemli bir adım teşkil eder.[75] Sonuç olarak, aile, semavi dinlerde toplumun en temel ve önemli kurumu olarak öne çıkmakta, toplumun birlikteliği ve bütünlüğüne vurgu yapmaktadır. Ailenin bu merkezi rolü, bireylerin hem manevi hem de sosyal gelişiminde büyük bir etkiye sahip olmuştur. Dinler, aile yapısını destekleyerek, bireylerin toplumsal sorumluluklarını anlamalarına ve bu bağlamda sağlıklı ilişkiler kurmalarına yardımcı olmaktadır.

1.2.AİLENİN SOSYOLOJİK TEMSİLİ: Avrupa

Bir toplumun aile yapısını anlayabilmek için o toplumun geçirdiği dönüşümlere bakmak gerekir. Küresel anlamda yaşanan değişimlerden aile de nasibini almıştır denebilir. Ailedeki değişimi gözlemlemek için Türk ailesine yönümüzü çevirdiğimizde, Avrupa ailesinden bahsetmek bir zorunluluk haline gelmektedir. Türkiye birkaç yüzyıldır yönünü Avrupa'ya çevirmiştir. Dolayısıyla Avrupa'daki aileyi tarihsel süreci boyunca ele almak bu metin için önemlidir. Avrupa ailesinin geçirmiş olduğu süreçleri bilmemiz, Avrupa'daki aileyi anlamamıza daha sonra Türk ailesini anlamamıza, aralarındaki farkları bir zeminde görmemize yardımcı olacaktır.

[75] İbn Arabi, Fususü'l Hikem (Fususü'l Hikem Tercüme ve Şerhi), ed. Mustafa Tarhanlı, Mega Basın ve Yayın, 2. Cilt, İstanbul, 2017, s. 903

Toplumlar arasında coğrafi farklılıklar yalnızca coğrafi özelliklerle sınırlı kalmamaktadır. Hayatı yaşama biçimleri, değer ve yargıları, aile kurma pratikleri gibi unsurlarda değişkenlikleri bulunmaktadır. Toplumların sahip oldukları değer ve yargılar, toplumlar arasındaki farklılıklarını ortaya koymaktadır. Bu farklılıkları aile ekseninde ele aldığımızda, her coğrafyanın ya da her toplumun kendine özgü bir aile yapısına sahip olduğu görülmektedir. Toplumlar, kendilerine özgü olan algıları ile farklılıklarını ortaya koymaktadır. Hatta aynı ülkenin kırsal ve şehir kesimlerinde bile aile yapıları arasında büyük farkların olduğunu görülmektedir.[76] Bu durum kimi zaman bir kopuş olarak adlandırılsa da aslında bu farklılıkların karşılıklı olarak beslendiğini de bilmemiz gerekmektedir.

Sahip olduğumuz değer ve yargılar evliliğin ya da ailenin nasıl olacağına dair ipucu vermektedir.[77] Dolayısıyla yapılan bazı eylemler, daha önceden kazanılmış olan ve meşru hale getirilmiş olan normatif değerler neticesinde gelişim göstermektedir. Dünya üzerindeki her toplum, sahip olduğu değerler neticesinde aile kurmaya çalışırken, kendisine yabancı gelen bir başka toplumun aile kurma pratiklerine aitlik hissedilmediğinden, o toplumun normatif değerlerine endişe ile bakacaktır. Bu durum aynı zamanda yeni bir normatif değerin benimsenmesi bakımından kışkırtıcı bir harekettir. Dolayısıyla toplumlar aile kurumuna karşı farklılıktan dolayı oluşan tepki ve çekimserliklerini bilinçli ya da bilinçsiz birçok formda gösterir.

Avrupa birçok konu da diğer toplumları etkilemiş ve etkilemeye devam etmektedir. Avrupalı ailenin geçmişi hem sürekliliği hem de süreksizliğiyle bugünü etkilemiştir.[78] Zaman içerisinde değişikliklere uğrayan Avrupa aile modelinin ilk köklerinin, Antik Yunan ve Roma'ya dayandığı görülmektedir.

[76] Çağan Kenan, Ailenin İşlevleri, Aile Hakkında Kuramsal Perspektifler, Ed. Kadir Canatan, Aile Sosyolojisi, İstanbul, Açılım Kitap, 2011, s. 84.
[77] Goody J., Avrupa'da Aile, çev. Serpil Aksoy, İstanbul Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 21-45
[78] Goody Avrupa'da Aile., s. 5

1.2.1. Antik Yunan ve Roma'da Aile (MÖ 753- MS 476)

Klasik aileye ilişkin metinlerin büyük çoğunluğu Yunanlarda edebi, Romalılarda ise yasal metinlerdir.[79] Dolayısıyla Roma aile yapısı hakkında daha fazla bilgi ile karşılaşmaktayız. Ancak Platon'unun Devlet kitabı hem döneminin aile yapısını yansıtması hem de gelecek dönemlerde ideal ailenin nasıl olması gerektiği konusundaki görüşlerini nedeniyle Antik Yunan aile yapısını analiz etmemiz için önemlidir. Platon, ideal devletin oluşturulması için bireylerin sağlıklı ilişkiler kurmaları gerektiği üzerinde durmaktadır. Kadın ve erkek tanrısal ruh barındırdığı için ancak sağlıklı bireylerin devletin içerisinde yer alması gerektiğini vurgular. Platon'a göre sağlıklı kadınlar öz olarak doğurma işlevini görürken, erkekler ise üreme sürecine katkıda bulunmalıdır.[80]Aristoteles'e göre ise, kadın tamamlanmamış bir erkekten ibaret olmakla birlikte erkeğin altında yer alır. Erkek, kadının üstünde bulunan bir yöneticidir, aynı zamanda kadını yönetendir.[81]

Antik Yunan medeniyetine göre aile bireysel çıkarları aşarak, toplumsal uyum ve adaletin sağlanmasına hizmet edilen bir noktadır.[82] Dönemin aile tasavvuru, ruhsal uyum ve düzenin bir parçası olarak kabul edilir. Roma toplumunda aile, kozmik düzenin ve ruhsal birliğin yansımasıdır. Ailenin evrendeki kozmik düzen ve uyumun yansıttığı alan olarak tasvir edilir. Her iki medeniyette de çekirdek aile önemlidir. Aile hem bireysel hem toplumsal erdem ve uyumun temeli olarak değerlendirilir. Çoğunlukla tek eşli bir aile yapısına sahiptir. Çekirdek ailelerin birlikte yaşamasıyla topluluklar oluşur. Küçük aile yapısı bulunan bu topluluklarda babayanlıdır, yani günümüzdeki tezahürü ataerkil toplumlardır. Ancak Friedrich Engels "Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni" kitabında soyun anadan geldiğini ifade etmektedir. Ona göre; soy başlangıçta, sadece kadın soy çizgisi izlenerek, analara göre belirlenebiliyordu; kadın soy çizgisinin bu tek başına geçerli olma durumu, babalığın kesinleştiği, annelerin, başlangıçtaki çocuklarının biricik kesin ebeveynleri olma konumları, onlara ve dolayısıyla da genel olarak kadınlara,

[79] Goody. Avrupa'da Aile., s. 21

[80] Platon – Devlet, (çev.) Cenk Saraçoğlu, Veysel Atayman, Bordo/Siyah Yayınları (Dünya Klasikleri Serisi), İstanbul, s. 24

[81] Aristoteles, Politika, Remzi Kitapevi, Büyük Fikir Kitapları Dizisi-22, Ankara, Birinci Basım, Nisan !975, s. 8

[82] Platon, age. s. 35-38

o zamandan beri bir daha hiç sahip olmadıkları kadar yüksek bir toplumsal konum sağladığını ifade etmektedir.[83] Genel kaideye göre de soy babadan aktarılmaktadır. Özellikle Roma toplumlarında bu daha baskın görülmektedir.

Kadının statüsü düşük olması, babanın çocukları üzerinden hâkim-i mutlak olmasını sağlamıştır.[84] Aristoteles'in deyimiyle kadın erkek için bir köle, bir işçi, bir barbardır. Bazı kaynaklara göre kadın evde baskı altında tutulan bir varlıktır. Buna karşı olarak kadının kendi rızasıyla eve girdiğini söyleyen metinler bulunmaktadır. Kadının eve kapatıldığı veyahut kendi rızasıyla eve girdiği yönündeki görüşler, büyük ölçüde toplumsal bağlama ve ideolojik perspektife bağlı olarak farklılık göstermektedir. Simone de Beauvoir, "İkinci Cinsiyet" kitabında kadınların tarih boyunca ikinci sınıf vatandaş olarak görüldüğünü ve erkeklerin baskın olduğu bir toplumda eve kapatıldığını savunur. Kadınların toplumsal ve ekonomik hayattan dışlanarak ev içine hapsedildiğini, bunun da kadınları bağımlı ve edilgen hale getirdiğini belirtmektedir.[85] Buna destek veren bir başka düşünür ise Gerda Lerner'dir, Lerner, "Patriarchy and the Rise of Civilization" kitabında patriyarkal düzenin, kadınların toplumsal rollerini evle sınırlayan bir sistem olduğunu ve tarihsel olarak kadınların kamusal alanlardan dışlanarak eve kapatıldığını savunmaktır.[86] Bu dönemde kadın kendi dairesine çekilerek sokağa ancak eşinin müsaadesiyle, peçe eşliğinde çıkabilir.[87] Erkek ya da baba, hâkim-i mutlak otorite ile hareket ettiği için çocukları içinde aynı idareyi uygulamaktan kaçmayıp, onları dilerse kovabilir, emeğini satabilir, istediğiyle evlendirebilme hakkına sahip olmasının dışında onları dilerse "yok etme" olanağına da sahiptir.[88] Ancak kadının böyle bir durumda olmadığını, kadınların kendi rızasıyla evde kalmayı tercih ettiklerini söyleyen metinler bulunur. Bu metinler, kadınların aileyi ve evliliği toplumsal güvence ve sosyal statü için bir araç olarak gördüğünü ima etmektedir.[89] Virginia Woolf, "Kendine Ait Bir Oda" kitabında kadınların

[83] Engels Friedrich, Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni, Çev. Erkin Özalp, Yordam Kitap, İstanbul, 2019, s. 29
[84] Dikeçligil Beylü, Çiğdem Ahmet (Der.), Aile Yazıları/Temel Kavramlar Yapı ve Tarihi Süreç 5/2, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s. 397
[85] Beauvoir de Simone, İkinci Cinsiyet, Çev. G. Savran, Koç Üniversitesi Yay. İstanbul, 2019 s. 48
[86] Lerner Gerda, Patriarchy and the Rise of Civilization Campus Verlag, 1995, s. 157
[87] Dikeçligil Beylü, Çiğdem Ahmet, age. s. 396-397
[88] Dikeçligil Beylü, Çiğdem Ahmet, age. s. 396-397
[89] Jane Austen, Akıl ve Tutku, Çev. Hamdi Koç, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2008, s. 225

eve kapatıldığını söyleyen metinler için şöyle demektedir: Kurmaca yazılarda kadın, gerçek yaşamda ailesinin parmağına bir yüzük geçirdiği herhangi bir oğlanın kölesidir, aynı zamanda günlük yaşamda hemen hemen hiç okuyup yazamaz ve kocasının malıdır.[90] Oysa kadın oldukça önemlidir. Woolf, kadınların evde kalmayı tercih etmelerinin nedenini, dış dünyada karşılaştıkları zorluklar ve engeller karşısında onlar için bir kaçış olduğunu savunur. Rousseau'da Emilie kitabında Woolf'un söylediklerine benzer ifadelerde bulunmuştur. Ona göre; kadınlar doğası gereği daha narin oldukları için kendilerini ailesine adayarak, evde kalmalarının onların doğal eğilimlerine uygun olduğunu ileri sürmektedir.[91] Bu durum Batı Roma ailesine geldiğimizde belli başlı değişiklikleri de beraberinde getirmektedir.

Batı Roma aile yapısında ise "Gens" dediğimiz günümüz klan sistemine benzer bir yapı bulunmaktadır. Gens, aynı atadan geldiklerine inanan aile toplulukları için kullanılan bir terimdir. Roma'da, babanın hâkimiyeti altında bulunan ve ona bağlı olan kişilerin oluşturduğu aileye "familia" denilmektedir.[92] Familia, Roma'da biri geniş, diğeri dar olmak üzere iki anlamda kullanılmaktadır.[93] Geniş manada ataların oluşturmuş olduğu aile topluluğunu ifade ederken, dar manada ise bir aile babası ve onun hâkimiyeti altında bulunan kişilerden oluşan topluluğu ifade etmektedir.[94] Antik Yunan ile ortak noktaları kanuni şartlar çerçevesinde bir aile kurmak suretiyle, kadın ve erkeğin, bir arada yaşaması gerektiğine inanmalarıdır. [95] Erkek ve kadın dönemin koşullarına bağlı olarak gerekli yaşa geldiklerinde evlenebilmektedirler. Çoğalma eğilimleri bulunmaktadır ve bunu bir keyfiyet için değil, mecburiyet olarak görmektedirler.[96]

---

[90] Woolf Virginia, Kendine Ait Oda, Çev.Suğra Öncü, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 50

[91] Rousseau Jean Jacques, Emilia ya da Eğitim Üzerine, Çev. Yaşar Avunç, Türkiye İş Bankası- Kültür Yayınları, İstanbul, 8.Baskı 2017, s. 107-150

[92] Kocakuşak, Fulya, Antik Roma'da Aile Kurumu, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bilimi, Yüksek Lisans Tezi, 2011, s. 5

[93] Ayiter, Kudret, Roma Hukuku Dersleri: Aile Hukuku, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1963, s. 1

[94] Akıncı, Şahin, Roma Hukuku Dersleri, Nobel Yayınları, Ankara, 1999, s. 224. Erdoğmuş, Belgin, Roma Hukuku, Filiz Kitapevi, İstanbul, 1995, s. 120,

[95] Kocakuşak, Antik Roma'da Aile Kurumu, age. s. 16-17

[96] Turan Süleyman, Asife Ünal (Ed.), Dinlerde Aile, age. s.61

Burada Yahudi âlimlerinin de Tekvini referans olarak sunduğu emir bulunmaktadır. Bu emir "meyveli ol ve çoğal" emridir. Bu emir çoğalmaları gerektiğine dair bir emirdir. Hatta çok çocuk yapmaktan kaçınan erkeklerin, cinayet işlemiş kadar büyük suçu olduğundan ötürü hoşgörü ile bakılmaz. Çünkü yeryüzünü

Yunan ve Roma toplumlarında erkek egemenliği baskın olarak görülmektedir. Kadınlar "reşit" olarak kabul edilmemiştir.[97] Tüm mülkiyeti elinde bulunduran erkek, kadını da kendi mülki saymıştır. Kadını dilediği gibi kullanma hakkına sahip olduğu düşünce yaygındır. Hatta kadın, toplum ilişkilerini güçlendirmek maksadıyla erkek tarafından "hediye" olarak verilmektedir.[98] Öyle ki kadınların bir mülkiyet gibi alınıp satılması, çok yakın zamana kadar devam etmiştir.[99] Bu durum kadınların uzun yıllar ezilmesine sebebiyet vermiştir.

Hane içerisinde erkek ailenin geçimini sağlarken, kadın ev içerisindedir. Yerleşik topluma geçildiğinde, kadının bizatihi avcı-toplayıcı toplumdan çocuk nedeniyle çalışmaktan vazgeçtiği iddiası da bulunmaktadır. Bu nedenle kadınların toplumsal hayata karışmaları istenmezdi. Atina'da evlerde kadınlar için ayrılmış "Gynaikonitis" olarak adlandırılan caddeyle girişe uzak, kölelerce korunan ve dış dünya ile bağlantısı olmadığı anlaşılan bir bölüm bulunmaktaydı.[100] Bir noktada kadınlar, erkeğin hem mülkiyeti (üzerinde her türlü tasarrufta bulanabileceği bir alan) hem de kölesi idi. Kadınlar evin dışına genellikle yaşlı bir köle olan "Gynaikonomos" eşliğinde çıkabilirler.[101] Batı Roma toplumunun yıkılmasıyla Avrupa'da, Orta çağ başlamıştır.

1.2.2. Orta Çağ Avrupa'sında Aile (MS 476- 1453/1492)

doldurma emrine karşı çıkmış olduğunu göstermektedir. Bu durum erkeğin aleyhine ilerleyen sürenin geldiğini göstermektedir. Emir, kutsal kitaplar aracıyla Tanrı tarafından gönderilmiştir. Buna göre Tanrı Âdem ile Havva'yı yarattıktan sonra yeryüzünde üremelerini ve çoğalmalarını söylemiştir. Çoğalmayan erkek, Tanrının emrine aykırı hareket ettiğini göstermiş olmaktadır. Bu durumda iki cinsin mutsuz ve huzursuz olacağının haberini vermektedir. Daha detaylı bilgi için bakınız. Turan Süleyman, Asife Ünal (Ed.), Dinlerde Aile, OkurAkademi Yayınları, İstanbul, 2.Baskı, Aralık 2021, s.61 (Yahudilikte Aile/Ailenin Bazı Fonksiyonları)

[97] Goody, Avrupa Aile, age. s. 11

[98] Aktaş Cihan, Modernizmin Evsizliği ve Ailenin Gerekliliği, Beyan Yayınları, İstanbul, s. 132-138

[99] Goody, age. s.11

[100] Akalın, A. G., Eskiçağda Grek Kadının Toplumsal Yaşantısı, A.Ü-DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi, XXI, 33, (2003), s. 17- 49.

[101] Blanck, H., Eski Yunan ve Roma'da Yaşam, Arion Yayınevi, İstanbul 1999. (Ancient Greek Family).

Yan yana varlığını sürdüren toplulukların içtimai düzende farklılıkları çıplak bir gözle görülecek düzendedir. Toplumların yan yana varlığını sürdürmeleri, onların aynı aile düzenine sahip olacakları manasını taşımamaktadır. Her coğrafya ya da her toplum bulunduğu zamana bağlıdır. Avrupa aile yapısının Antik Yunan ve Roma imparatorluklarında erkek egemen bir bakışla kadına sahip olduğu insani değeri vermemelerinden dolayı sorunlu olduğu söylenebilir. Burada aile dediğimiz kurumun üyesi olan kadın baskıya uğramıştır.[102]

Avrupa kendi tarihinde Orta çağ Avrupa'sını "Karanlık Çağ" olarak atfettikten sonra Antik Çağ'ı kendine referans almıştır. Avrupa'da aile diğer toplumlarda olduğu gibi örgütlenme için başlangıç kurumudur.[103] Orta çağ Avrupa'sı yaşadığı siyasi hayatını aile hayatına da yansıtmıştır. Feodal sistemle sonuçlanmasına, son derece çalkantılı bir ortamın yaratılmasına sebep olan siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel karışıklık, Avrupa'nın iç evrimine yabancılaşmasını sağlamıştır.[104] Orta çağın bu gelişmelerle şekillenmiş olduğu söylenebilir.

Orta çağ, istila çağı olarak da bilinmektedir. Avrupa'nın büyük kısmı istilaya uğramış olsa da ücra noktalarında medeni denilen bir yaşam tarzı devam ettirilmiştir. Batı Avrupa Hristiyanlığı kabul ederek, papa ve kilisenin varlığını her şeyin üzerinde tuttuğu bir sürece doğru adım atmıştır. Siyasi değişimin yanı sıra sosyal dokusunu etkileyen bir başka faktör ise fiziki dokudur. Orta çağ Avrupa'sında kent hayatı giderek bütün hayatı tesiri altına almaya başlamıştır. Bunun yanı sıra kırsal alanlarında varlığını sürdürdüğü görülmektedir.[105] Kırsal bir forma sahip olan Orta çağ Avrupası'nda, medeniyet merkezleri olan şehirler dar bir sur içinde kapalı kasabalar haline dönmüştü.[106] Orta çağ Avrupa'sı, derinden zarar görerek içtimai düzende yaralar ile karşı karşıya kalmıştır. Bu

[102] Goody, Avrupa'da Aile, age. s35
[103] Lavenda, Robert H., Schultz Emily A., Kültürel Antropoloji, çev. İşler Dilek- Hayırlı Onur, DoğuBatı Yayıncılık, Ankara, 2.Baskı, Mart 2019, s. 184-185
[104] Gül, Muammer, Orta Çağ Avrupa Tarihi, İstanbul, 2.Basım, Mart 2010, s39-40
[105] Goody, Avrupa'da Aile, age. s.69
[106] Gül, Muammer, Orta Çağ Avrupa Tarihi, age. s.137

durumda yalnızca maddi zarardan bahsedilmemektedir.[107] Avrupa toplumunun uzun süre zihninden silinmeyecek tahribat söz konusudur.

Orta çağ Avrupası, yıkılan Batı Roma imparatorluğundan sonra güçlenmeye çalışmıştır. Roma imparatorluğu, kendisine karşı tehdit olarak gördüğü ve bu nedenle ezmeye çalıştığı Hristiyanlığı, zamanla benimsemeye başlamıştır.[108] Bu benimseme aile hayatına da yansımıştır. Hristiyanlığın yükselişte olduğu bu çağda, Papa ve Kilisenin önemi her alanda görülmektedir. Kilise'nin kelime anlamına bakıldığında topluluk, cemaat, toplantı gibi manalara gelen Yunanca "ekklesia" dan gelmektedir.[109] Kilisenin ibadet yeri dışındaki bu manası, insanları bir araya getirmesindendir. Kilise insanlara dini konularda dersler vermesinin yanı sıra aile ve evlilik hakkında önemli bilgiler de verdiği için pek çok kesim tarafından itibarlı görülmüştür.[110] Bu nedenle kilise Avrupa'nın aile kararlarının alındığı önemli bir merkez idi.

Hristiyanlıkta ailenin önemi kutsal metinlere dayanmaktadır. Evlilik ve aile, Tanrı'nın insanlara bıraktığı bir sistem ve emirdir. Bu emire uymaya çalışan Avrupa toplumunda, uzun süre istilaya maruz kalmasının ardından, yağmaların etkisinin azalmasıyla, nüfus artışlarının yaşandığı görülmektedir. Bu süreçte ılıman, kuru iklim ve sağlıklı beslenme eşliğinde tarım endüstrisinde yaşanan büyük gelişme Orta çağ Avrupa'sında nüfus artışına yol açmıştır.[111] Bu artış ile evlilik, kutsal bir gizem konumuna yükselmiştir.[112]

---

[107] Gül, age. s.136-137

[108] Durmaz Sayime, Haçlılar ve Doğu Hristiyanlığı XI.- XIII. Yüzyıllar, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi), Ankara, 2004, s.37-40

[109] https://islamansiklopedisi.org.tr/kilise (11.11.2023 tarihinde kullanılmıştır. Detaylı Bilgi için bkn.)

[110] Kilise Yasaları bulunmaktadır. Aile ile ilgili yasalarda, bireyler nesillerini çoğaltmak için çalışmalar yapmalarından bahsedilmektedir. Bu doğal bir amaçtır. Dolaysıyla bir kadın ve bir erkek bu şekilde bir ömür mutlu olabilme şansını elde ederler. Öncelikli olarak Tanrının isteği olan bu kurum, daha sonra eşlerin rızasını alarak kurulmaktadır. Detaylı bilgi için bkn. Turan Süleyman, Asife Ünal (Ed.), Dinlerde Aile, age. s.119

[111] Orta çağ Avrupa'sında Hristiyanlığın egemen olduğu görülmektedir. Hristiyan felsefesiyle ilerlemeye çalışan Avrupa toplumlarında Skolastik düşünce denilen Patristik felsefe düşüncesini taşımaktadır. Bu düşünce sisteminin gayesi eğitim ve öğretim olmayıp, aklı vahiy ve imam hakikatlerine tatbik edilerek, birtakım iddialara felsefi izah yoluyla cevap vermektedir. Detaylı bilgi için bkn. Gül, Orta Çağ Avrupa Tarihi, age. s.35

[112] Turan Süleyman, Asife Ünal (Ed.), Dinlerde Aile, age. s120-121

Hane halkı da buna bağlı olarak gelişim göstermiştir. Esasen, hane nüfusu ve aile hayatı kilisenin himayesi altındadır. Ailelerinde kilisenin ve papanın söylemlerini dikkate almak zorundaydı.

Orta çağ Avrupa'sında hane halkı genellikle çekirdek aile ile sınırlıydı.[113] 10.yüzyıldan 14. yüzyıla kadar Avrupa nüfusu azalmıştı. Ancak bu süre zarfında yavaş ama bir sürekli bir nüfus artışı yaşanmıştır. Bu nedenle, 14.yüzyılın başlarında Avrupa nüfusu iki katına çıkmıştır.[114] Avrupa yavaş bir şekilde nüfusunu arttırmaya çalıştığı sürede veba salgınına yakalanmıştır. Bunun sonucunda 80 milyon olan nüfusunu iki yıl gibi bir süre zarfında %25 nüfus kaybı yaşamıştır.[115] Bu durum, Avrupa'nın aile kurumuna da yansımıştır. Bu dönemin bir özelliği de Avrupa'nın genç bir nüfus yapısına sahip olmasıdır. Nüfus sayısının az olmasının başka sonuçları görülmektedir. Örneğin; aile işletmelerinin parçalanma endişesine karşın, kızlar ve erkekler genç yaşta evlenmiştir.[116] Bu durum, akrabalık bağlarının güçlü olduğu toplumsal bir yapı oluşturmuştur. Küçük aile gruplarıyla bir arada yaşayan Avrupa ailesi, bağımsız çekirdek aile profilinden uzaktır. Bazı aile gruplarında üç kuşağın bir arada yaşaması yaygındı. Birlikte yaşamadıkları halde birbirlerine yardımcı olan üç kuşak ailelerin varlığı da görülmektedir.[117]

1.2.3. Rönesans-Reform-Aydınlanma Döneminde Avrupa Ailesi (14. yüzyıl- 17. yüzyıl)

Rönesans ve reform süreci orta çağın sonlarına yani kapanışına denk gelmektedir. Bu süreçten yalnızca Avrupa etkilenmemiştir. Siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik anlamda ilerleyen tarihte, dünya tarihini de etkisi altına almıştır. Rönesans ve reform çağı ilk etapta azınlık bir grup tarafından savunulmuştur.[118] Bu dönemde, Orta Çağ'ın katı ve din

[113] Goody, Avrupa'da Aile, age. s.70-71
[114] Gül, age. s.135
[115] Güran, Tevfik, İktisat Tarihi, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1998, s.46
[116] Gül, age. s.135-136
[117] Goody, Avrupa'da Aile age. s.72
[118] Davies, Norman, Avrupa Tarihi, Aklan M.H.Naci (Ed.), Çığman Burcu- Topçugil Elif- Emiroğlu Kudret-Kaya Suat (çev.), İmge Kitapevi, Ankara, 2. Baskı, Haziran 2011, s.509

merkezli düşünce yapısı yerine, Rönesans'ın birey odaklı ve insanı merkeze alan düşünce tarzı öne çıkmaya başlamıştır. Amaç, Antik Yunan ve Roma kültürünü yeniden canlandırmaktır. Bu dönem, Avrupa tarihi için bireyselliğin, hümanizmin ve seküler düşüncenin ön plana çıkmasını sağlamıştır. Avrupa ailesi rönesans sürecinde, toplumsal, dini ve kültürel değişimlerden büyük ölçüde etkilenmiştir. Antik'in yeniden canlanması için çalışılan bu süreçte, sanatta, bilimde ve kültürde önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Bu dönem modern batı düşüncesinin temellerini attığı dönemdir. Erken modernleşme hareketleri olarak Rönesans ve reform süreci, Avrupa tarihinin merkezi olarak büyük rol oynamaktadır.[119]

Bu dönemin en büyük çağrısı "yeniden dirilme" ve "ruhsal ölüm sonrası yeniden doğuş" tur. Rönesans ve reform, özünde klasik uygarlığın yeniden keşfi değil, daha çok geleneksel zevklerin ve akılcılığın temelinde bulunan otoritenin sorgulanabilmesi için klasik modellerin kullanılmasını içermektedir.[120] Tüm bunlar daha uzun vadede Aydınlanma ve modernleşme çağına ulaştırmaya çalışan evrimin ilk aşamalarıdır. Rönesans'ın etkileriyle reform sürecinin inşası toplumsal yapıda büyük değişimler yaratmıştır. Luther tarafından başlatılan bu ayaklanma, Katolik kilisesine karşı bir dizi teolojik, politik ve kültürel itirazları doğurmuştur. Luther'in aile görüşü, Reform hareketlerinin yayılmasıyla birlikte geniş bir etki alanı oluşturmuştur. Luther, evliliği Tanrı'nın bir emri olarak değerlendirir. Sağlıklı ve güçlü aileler toplumsal düzenin temel taşı olarak kabul edilir. Boşanma hem toplumsal hem de bireysel anlamda ciddi hasarlar oluşturmasına karşın, ancak ciddi nedenler ve son çare olarak düşünülebilir. Ancak modernleşmeye çalışan Avrupa toplumları, modernleşme sürecinden ekonomik etkinliklerin akrabalık bağlarından çıkarılması nedeniyle, aile kurumlarının önceki işlevlerini yitirmesine neden olacak sonuçlar yaratmıştır.[121] Modern Avrupa ailesinin temellerini oluşturan bu dönemde, ebeveynlerin birlikte çalışarak, çocukların eğitim ve ahlaki değerlerinin oluşmasında merkezi rol oynanması gerektiği vurgulanır.

[119] Davies, Norman, Avrupa Tarihi, age. s.511
[120] Davies, Norman, age. s.511-512
[121] Dikeçligil Beylü, Çiğdem Ahmet (Der.), Aile Yazıları/Temel Kavramlar Yapı ve Tarihi Süreç 5/2, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s. 323

Aydınlanma, Orta Çağ'ın katı düşünce yapısını sarsarak Modern Avrupa'nın ortaya çıkışını hızlandıran güçlü bir entelektüel hareket olmuştur. Kilisenin otoritesi, Rönesans, Reform ve Aydınlanma süreçleriyle birlikte giderek zayıflamaya başlamıştır. Aydınlanmanın Avrupa'daki büyük toplumsal ve düşünsel dönüşümlerdeki rolünü oldukça isabetli bir şekilde özetlemektedir. Aydınlanma, aklın, bilimsel düşüncenin ve bireysel özgürlüğün ön plana çıktığı, Orta Çağ'ın dogmatik ve kilise merkezli otoritesine karşı güçlü bir meydan okumayla karakterize edilen bir dönemdir. Rönesans ve Reform hareketleri ile başlayan bu süreç, Aydınlanma ile zirveye ulaşarak kilisenin gücünü ciddi biçimde zayıflatmış, Avrupa'da sekülerizmin önünü açmıştır. Rönesans, insanın bireysel yaratıcı gücünü ve Antik Yunan düşüncesini yeniden keşfetmesi olarak kilisenin entelektüel tekelini kırarken; Reform, dini otoriteyi sorgulayarak bireysel dini yorumların önünü açmış; Aydınlanma ise bunları rasyonel düşünce, bilim ve bireysel haklar çerçevesinde daha da ileri taşımıştır.

Bu süreç, aynı zamanda modern Avrupa'nın doğuşunu hızlandırarak, kilise merkezli bir toplumdan seküler, bilim ve akıl temelli bir topluma geçişi sağlamıştır. Böylece, kilisenin toplumsal ve politik alandaki hâkimiyeti aşındırılmış, yerini bireysel haklar ve bilimsel ilerlemeye dayalı modern bir toplumsal düzen almıştır. Burada artık din, bireysel mesele olarak gelişim göstermiştir. Bu sürede geleneksel otoritenin ve inanç sisteminin sorgulanması yaygınlık kazanmıştır. Akılcılık ile bireysel düşünce ve bireysel özgürlüklerin vurgulandığı bu dönemde, toplumsal ve politik reformlar için rasyonel düşünce yöntemi uygulanmaya çalışılmıştır. Dönemin aile tahliline bakacak olursak benzersiz görülen aile ve evlilik biçimlerinde, kadın ve erkeklerin evlenme ve aile kurma yaşları gençtir. [122]Aynı oranda hiç evlenmemişlerin sayısı da oldukça yüksektir.

Kitlesel üretim için kitlesel tüketimi gerçekleştirmeye çalışan Avrupa yöneticileri, emek gücünü kullanarak devasa bir sömürü sistemini de üretmişlerdir. Emeğin yönetimi için politikalar; rasyonel alanda hizmet edecek, modernist ve popülist toplum inşası için

[122] Goody, Avrupa'da Aile, age. s. 126

kitlelerin katılımını gerektirmiştir. Toplum, yeni tüketim alışkanlıklarını benimseyen, sistemin beklentilerine uygun olarak sağduyulu tüketim kapasitesine, düzenli aile hayatlarına ve ahlaki değerlere sahip olmalarını sağlama çabasıyla hareket etmiştir.[123] Bu istek, ilerleyen süreçte bazı zorluklarla karşılaşsa da Avrupa toplumunun keyfi olarak gerçekleştirmek istediği vecibeler niteliğindedir. Birbirini takip eden bu süreçler, aile kurumunun aleyhinedir ve bireylerde aile bilincinden ziyade, ortak yaşamı paylaşan ve ortak ekonomi için uğraşılan paydaşlar bilinci oluşmaya başlamıştır. Sanayileşme ile kentleşme hareketleri oluşmaya başlamıştır. Oluşan hareketlilik geniş ailelerden, çağdaş çekirdek aile modeline geçilmesine olanak sağlamıştır.[124] Kent – toplum yapısıyla biçimlenen "çekirdek aile", endüstri toplumunun, bilhassa normatif sistemlerine uygun bir işleyiş ile donatılmıştır.[125] Çekirdek ailenin yaygınlaşmasıyla akrabalık ilişkileri zayıflamıştır.

1.2.4. Sanayileşme Döneminde Avrupa Ailesi (17.yy-19.yy)

Sanayileşme dönemi, 18. yüzyılın sonlarından 19. yüzyılın ortalarına kadar uzanan bir süreç olarak kabul edilir.[126] 18. Yüzyılın sonlarına doğru başlayan bu dönem, Sanayi Devrimi ile başlamıştır. 19. yüzyıl boyunca, sanayileşme Avrupa, Kuzey Amerika ve daha sonra dünya genelinde yayılım göstermiştir. Ortaya çıkan devrim, tarıma dayalı ekonomilerin yerini, makineleşmeye ve fabrika üretimine dayalı yeni bir ekonomik yapıya bıraktığı bir dönüşüm sürecini ifade eder.[127] Sanayileşme dönemi, Batı düşünürleri tarafından sadece ekonomik bir dönüşüm olarak ele alınmamıştır. Bu süreç aynı zamanda toplumsal, kültürel ve bireysel yapılar üzerinde etkileri olan bir süreç olarak ele alınmıştır. Dolayısıyla toplumsal düzen, değerler sistemi ve insanın anlam arayışı büyük bir sınavdan geçmiştir. Bu bağlamda sanayi devrimi, ailenin toplumsal rolünde ve yapısında önemli değişikliklere yol açmıştır. Bilhassa 18. yüzyılın sonlarından itibaren

[123] Göktürk Güner, Atahan, Kitlesel Üretim: Fordizm, Markut Dergisi Yayınları (sayı:13), Eylül 2021, s. 3
[124] Dikeçligil Beylü, Çiğdem Ahmet (Der.), Aile Yazıları/Temel Kavramlar Yapı ve Tarihi Süreç 5/2, age. s.323
[125] Dikeçligil Beylü, Çiğdem Ahmet (Der.), age. s. 351
[126] Beneton Philippe, Toplumsal Sınıflar, Çev. Hüsnü Dilli, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s.95-110
[127] Parkin Frank, Toplumsal Tabakalaşma, Çev. Fatmagül Berktay, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2002, s. 595-567

sanayileşmenin yaygınlaşmasıyla birlikte aile hem üretim hem de toplumsal ilişkiler açısından dönüşüme uğramıştır. Peter N. Stearns bu durumu, "Çocukluğun Tarihi" adlı eserinde, ailenin artık sadece ekonomik bir birim olmaktan çıkıp, daha çok çocukların eğitim ve sosyalizasyonuna odaklanan bir yapıya dönüştüğünü ifade eder.[128] Bu dönüşümü referans alan Stearns'a göre sanayileşme, aileyi üretim merkezli bir kurumdan, çocuk yetiştirme ve duygusal tatmin sağlayan bir ortama dönüştürmüştür.[129] Dönüşüm, sanayi toplumlarının genel yapısındaki köklü değişimlerin bir yansıması olarak aile yapısına da sirayet etmiştir.

Sanayi devrimi öncesinde yaygın olan geniş aile yapıları, sanayileşme süreciyle birlikte yerini çekirdek aile modeline bırakmıştır. Aile artık, ekonomik dayanışma ve üretim işlevlerinden giderek uzaklaşarak, daha çok bireysel ilişkilerin ve duygusal bağların ön plana çıktığı bir yapıya dönüşmüştür. Bu dönüşüm, ailenin toplumsal rolündeki değişimin yanı sıra, ekonomik koşullarla da yakından ilişkilidir. Weber, bu sürece ilişkin "Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu" eserinde, aile yapılarının değişen ekonomik sistemle uyum sağlama zorunluluğu içinde şekillendiğini vurgular. Sanayileşmeyle birlikte aile, iş gücü piyasasına daha fazla insan katarken, ev içi üretimden giderek uzaklaşmış ve bireylerin ücretli emekle yaşamlarını sürdürebildikleri bir modele geçiş yapmıştır.[130] Neticede sanayileşme dönemi, ailenin ekonomik bir güç olmaktan çıkarak daha çok duygusal ve sosyal bir kurum haline geldiği bir dönemdir. Karl Marx, bu süreci kapitalist sistemin güçlenmesi olarak değerlendirir.[131]Marx, "Das Kapital" eserinde, sanayileşmenin üretim araçlarının burjuvazinin elinde yoğunlaştığını belirtir ve bu dönemi işçi sınıfının yoğun sömürü altında olduğu bir çağ olarak tanımlar. Ona göre, sanayileşmeyle birlikte işçi sınıfı yani proletarya, emeklerinin bir sonucu olan ürünlere yabancılaşır ve bu durum onları hem ekonomik hem de manevi bir kölelik içine hapseder.[132] Marx'ın bu teorisi sınıf çatışmasını gösterirken, sanayileşmenin toplumsal ilişkilerde yarattığı dengesizlikleri ve

[128] Peter N. Stearns, Çocukluğun Tarihi, Çev. Hilal Dikmen-Büşra Uçar, Dedalus Yayıncılık, İstanbul, 2018, s. 111-127
[129] Peter, age, s. 157
[130] Weber Max, Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu, Çev. Zeynep Güreta, Ayraç Yayınevi, İstanbul,1. Baskı, 1997, s. 42-69
[131] Karl Marx, Das Kapitalizm, Çev. Mehmet Ö. Alkan, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s.16
[132] Karl Marx-Frederick Engels, "Marx to Johan Phillip Becker", Marx&Engels Collected Works Vol. 42 Leıters 1864-68,

sömürüyü derinlemesine analiz eder.[133] Bu perspektifin bir devamı olarak, Max Weber, "Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu" eserinde, sanayileşmenin rasyonel düşüncenin ve kapitalist ekonomik yapının temellerini nasıl güçlendirdiğini tartışır.[134] Marx ve Weber'in sanayileşme konusundaki analiz ve tespitleri, ailenin günümüzdeki değişen rolüyle yakından ilişkilidir. Marx'a göre, sanayileşme süreci aileyi, bilhassa işçi sınıfı ailelerini, ekonomik sömürü çarkının bir dişlisi haline getirmiştir. Aile, artık üretim araçlarından koparılmış, ücretli emek yoluyla geçimini sağlamaya çalışırken, kapitalist sistem içinde emeğin sömürülmesine maruz kalmıştır.[135] Aile, üretimden uzaklaşarak iş gücü piyasasına entegre olur. Özellikle kadınlar ve çocuklar da çalışma hayatına katılmak zorunda kalır.[136] Esasen bu durum, ailenin geleneksel ekonomik ve sosyal rolünde zayıflamaya yol açar. Weber ise sanayileşmenin, aileyi ekonomik bir üretim biriminden çıkarıp daha çok duygusal ve bireysel ilişkilerin merkezde olduğu bir kurum haline getirdiğini belirtir.[137] Weber'e göre, rasyonelleşme ve kapitalist değerlerin toplumda kökleşmesiyle birlikte, aile işlevsel olarak yeniden yapılandırılır. Aile, artık ekonomik dayanışmadan ziyade duygusal tatmin ve çocuk yetiştirme gibi sosyal işlevleri olan, modern kapitalist (endüstriyel) gelişimin taşıyıcıları arasında olduğu belirtir.[138] Bu dönüşüm, sanayileşmenin toplumsal etkilerinin aile yapısında yarattığı değişimlerin önemli bir boyutudur. Weber bunu geleneksel inançlar ve manevi anlamın, yerini rasyonel hesaplamalara, bilimsel düşünceye ve teknik ilerlemeye bırakmasıyla dünyanın büyüsünün bozulduğundan bahseder.[139] Weber, modern sanayileşmiş toplumda insanların anlam arayışlarının giderek zorlaştığını ve kutsal olanın toplumsal yaşamdan dışlandığını vurgular. Ona göre, bu "demir kafes" olarak adlandırdığı rasyonelleşme süreci, bireylerin içsel özgürlük ve maneviyatla olan bağını koparır.[140] Bu bağlamda, Weber'in "demir kafes" metaforu, bireylerin rasyonel dünyada kaybolan mevhum

[133] Comte Andre- Sponvılle, Kapitalizm Ahlaki Midir? (Zamanımızın Kimi Gülünçlükleri ve Zorbalıkları Üzerine), Çev. Dilek Yankaya, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 98
[134] Max Weber, Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu, Çev. Zeynep Güreta, Ayraç Yayınevi, İstanbul,1. Baskı, 1997, s. 42-69
[135] Karl Marx, Das Kapitalizm, age, s. 42
[136] Fredrıch Engels, Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni, Çev. Erkin Özalp, Yordam Yayıncılık, İstanbul, 2019, s. 94
[137] Weber, age. s.
[138] Max Weber, Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu, Çev. Milay Köktürk, BilgeSu Yayıncılık Ankara, 2. Baskı 2013, s. 60
[139] Max Weber, Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu, Çev. Milay Köktürk, BilgeSu Yayıncılık Ankara, 2. Baskı 2013, s. 99
[140] Weber, age, s. 164-165

değerlerden uzaklaştığına işaret ederken, Emile Durkheim ise toplumun birey üzerindeki kontrolünün zayıfladığı ve bireylerin bu yeni düzende aidiyet krizleri yaşayarak yalnızlaştığını ileri sürer. Emile Durkheim "İntihar" adlı eserinde, sanayi devriminin toplumda geleneksel normların zayıflamasına ve bireycilik ile toplumsal anominin (kuralsızlık) artmasına bağlı olarak krizlerin ve toplumsal bağların cılız kalmasına yol açtığını savunur.[141] Durkheim, toplumsal bağların zayıflamasına ve bireylerin yalnızlaşmasına ve intihar oranlarının buna bağlı olarak artmasına dikkat çekerken, Friedrich Engels ise sanayileşmenin işçi sınıfı üzerindeki yıkıcı etkilerine odaklanarak, bu süreçteki sosyo-ekonomik eşitsizlikleri ve işçilerin yaşam koşullarındaki bozulmayı vurgular. Friedrich Engels, sanayileşmenin, işçilerin yaşam koşullarını kötüleştirdiğini, sağlık ve refahı olumsuz yönde etkilediğini gözlemler.[142] Ona göre bu süreç, insanları sadece ekonomik bir araç haline getirmiş, onların insani değerlerini hiçe saymış, aynı zamanda aile içi dertleri ve anlaşmazlıkları ortaya çıkarmıştır.[143] Engels'in işçilerin yaşam koşullarına yönelik eleştirileri, sanayileşmenin yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda toplumsal ilişkiler ve aile üzerindeki yıkıcı etkilerini de vurgularken, Herbert Marcuse'nin "Tek Boyutlu İnsan" eserinde, sanayileşmenin bireyler üzerindeki tek boyutlu etkisi, ailenin de duygusal ve entelektüel açıdan daralmasına yol açtığını ileri sürmesi, Engels'in tespitleriyle örtüşür. Herbert Marcuse, sanayileşmenin modern insan üzerindeki etkilerini inceler. Ona göre, sanayileşme sadece ekonomik bir yapı değil, aynı zamanda bireyleri "tek boyutlu" hale getiren, eleştirel düşünceyi ve yaratıcı potansiyelleri sınırlayan, üretkenliği, insani gereksinim ve yetileri, özgür gelişimleri yok edici bir sistemdir.[144] Esasen bu sistem Marcuse'e göre aile üyelerinin rollerini daha dar kalıplara indirger ve aile içi ilişkilerdeki duygusal bağlar da bu tek boyutlu dünya görüşünün baskısı altında şekillenir.[145] Sanayileşmenin getirdiği dönüşümler, aile yapısını ve bireylerin sosyal rollerini derinden etkileyerek, 19. yüzyılın sonlarından itibaren Avrupa'da içtimaî düzenin yeniden şekillenmesine yol açmıştır.

[141] Emile Durkheim, İntihar, Çev. Zühre İlkgelen, Pozitif Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 203
[142] Marx- F. Engels- Lenin, Marksizm Kadın ve Aile, Çev. Öner Ünalan, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, İstanbul, 1976, s.29
[143] Marx- F. Engels- Lenin, age., s. 31
[144] Herbert Marcuse, Tek Boyutlu İnsan, Çev. Aziz Yardımlı, Marmara Yayıncılık, İstanbul, 1990, s. 8
[145] Marcuse,age. s. 25

1.2.5. Sanayileşme Sonrası Modern Avrupa Ailesi (19. yüzyıl Sonları-21. Yüzyıl)

Sanayileşme sonrası modern Avrupa ailesi, 19. yüzyılın sonlarından itibaren toplumsal dinamiklerin ve ekonomik yapıların hızlı bir şekilde değişmesiyle yeniden şekillenmiştir. Bu dönemde, geleneksel aile yapıları ve roller, sanayileşmenin getirdiği sosyal ve ekonomik baskılarla birlikte önemli bir dönüşüm sürecine girmiştir. Sanayi devrimi, kırsal toplulukların şehirleşmesi ve iş gücü piyasasına katılımın artmasıyla, ailelerin ekonomik işlevleri ve sosyal rollerinde köklü değişiklikler meydana gelmiştir. Aile, sadece bir üretim birimi olmaktan çıkarak, bireylerin duygusal ve sosyal ihtiyaçlarını karşılayan bir ortam haline gelmiştir. Bu dönüşüm, bireylerin kimliklerini ve toplumsal bağlarını da etkileyerek, modern Avrupa ailesinin dinamiklerini belirlemiştir. 19. yüzyılın sonlarına doğru Avrupa'nın toplumsal düzeninde belirgin değişiklikler yaşanmıştır. Özellikle aile yapısı başta olmak üzere birçok kurum köklü dönüşümler geçirmiştir. Bu dönemde dikkat çeken en önemli gelişmelerden biri, Hristiyanlığın cinsiyet rolleri ve ahlaki normlarına tepki olarak ortaya çıkan ve hızla yayılan cinsiyet hareketlerinin doğuşudur. Bu hareketler, bireysel özgürlük ve toplumsal eşitlik taleplerini öne çıkarmış, geleneksel cinsiyet anlayışlarına meydan okumuştur. Genel olarak Avrupa'da cinsel özgürlüğün, bedenin özgürlüğünün, gizli yaşamın ve medeni birlikteliklerin meşrulaştırılmasıyla ilgili hareketlerden bahsedilebilir. Avrupa toplumlarının doğumu teşvik etmeyen veya aile kurumunu desteklemeyen politikaların uygulanmaması, Avrupa'nın nüfus politikalarının sınırlanmasına neden olduğunu söyleyebiliriz.[146] Avrupa Orta Çağ döneminde, soyun sağlıklı bir şekilde devamı için kadının bekâretinin en çok korunması gerektiği bir dönemden, gizli evlilikler olarak bilinen bir döneme geçiş yapılmıştır.[147] Hatta denebilir ki ailesiz bir yaşamı meşru hale getirmeye çalışılmıştır. Bu eylemler ile Avrupa'da doğum oranları düşmüş, kürtaj oranları artmıştır. Aynı zamanda erken dönemde evlenme yaşında düşükken, değişen toplumsal dinamikle ve modernleşme hareketleriyle birlikte evlenme yaşında artış gözlemlenmiştir. John Hajnal'ın geçmişte yapmış olduğu araştırma bunu desteklemektedir. Bu araştırmaya göre;

[146] Dumon, W. (Der.), Avrupa Topluluğu Ülkelerinde Aile Politikası, age. s.193
[147] Dikeçligil Beylü, Çiğdem Ahmet (Der.), age. s.396

Ülke	Erkekler			Kadınlar		
	20-24.	25-29.	45-49.	20-24.	25-29.	45-49.
Avrupa Modeli						
Belçika	%85	%50	%16	%71	%41	%17
İsveç	%92	%61	%13	%80	%50	%19
Doğu Avrupa Modeli						
Bulgaristan	%58	%23	%3	%24	%3	% -
Sırbistan	%50	%18	%3	%16	%2	% -

Tablo 1: 1900 yılında Avrupa Ülkeleri: Seçilen Yaşlardaki Bekarlık Yüzdeleri[148]

Bu tablo, Avrupa ve Doğu Avrupa ülkeleri arasında cinsiyet ve yaş gruplarına dayalı iş gücü katılımında belirgin farklılıklar olduğunu ortaya koyuyor. Avrupa Modeli, daha fazla fırsat ve eşitlik sağlarken, Doğu Avrupa Modeli ise cinsiyet eşitsizliği ve düşük katılım oranları ile karakterize ediliyor. Bu durum, toplumsal cinsiyet politikalarının ve ekonomik reformların önemini bir kez daha vurguluyor. Hajnal, daha ayrıntılı olarak Avrupa dışındaki toplumlarda da oluşan değişikliği karşılaştırmıştır. Avrupa dışındaki örüntülerin, Doğu Avrupa ülkelerine benzemesinin muhtemel olduğu sonucuna varmıştır. Hajnal'ın tespitine göre, Türk toplumu Avrupa Toplumunun geçmişteki aile kurma sistemini uygulamaktadır.[149] Bu durum, Avrupa dışındaki toplumlarda da görülen aile örüntülerinin, özellikle Doğu Avrupa ülkeleriyle benzerlik gösterme olasılığını güçlendiren önemli bir göstergedir. Böylece, Türk toplumunun aile yapısı, Avrupa'daki tarihsel dönüşümleri izleyen bir model olarak öne çıkmakta ve modernleşme süreçleriyle ilişkili olarak incelenmeye değer bir örnek teşkil etmektedir. Avrupa'da modernleşme

[148] Hajnal John, Europen Marriage Patterns in Perspective, Edi. D. V. Glass ve D. E. C., Population in History, Londra, 1965, s. 101

[149] Duben Alan, Kent, Aile Tarih, çev. Leyla Şimşek, Ed. Tansel Güney, İletişim Yayınları, İstanbul, 1.Baskı 2002, s. 115

hareketleri, toplumsal yapıyı yeniden şekillendiren önemli değişimlerle birlikte aile kurumunu da derinden etkilemiştir. Michel Foucault'nun "Cinselliğin Tarihi" adlı eserinde, modern devletin aile ve mahremiyet üzerindeki kontrolü, cinsiyet ilişkilerini düzenleme çabalarıyla şekillenmesinden bahseder. Buna göre devletler, anayasalarında aile kurumunun korunması gerektiğini belirtse de feminist söylemler ve toplumsal cinsiyet eşitliği üzerine yapılan tartışmalar, geleneksel aile yapısının dönüşümünü hızlandırmıştır.[150] Bu doğrultuda, cinsiyet eşitliği üzerine yapılan tartışmalar, sadece aile yapısının dönüşümünü değil, temelde toplumun cinsiyet rollerine dair anlayışlarını da derinden etkilemiştir. Bu dönüşümle birlikte, toplumsal cinsiyet ve aile yapısı üzerindeki geleneksel anlayışlar, feminist hareketlerin ve toplumsal eşitlik taleplerinin etkisiyle temelden sarsılmıştır. Judith Butler, "Cinsiyet Belası" eserinde bu durumu toplumsal cinsiyetin sosyal bir inşa olduğunu savunarak, bu dönüşümlerin kadın ve erkek rollerine dair köklü algıların sorgulanmasına yol açtığını ileri sürmektedir.[151] Esasen toplumsal cinsiyetin bir inşa olduğu fikri, yalnızca bireysel rollerin sorgulanmasını değil, aynı zamanda aile kurumunun ideolojik temellerine meydan okunmasını da beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda, aile mahremiyetine ve cinsiyet rollerine dair geleneksel algılar, Avrupa'da daha özgürlükçü ve eşitlikçi bir yapıya evrilirken, devletlerin aileyi koruma yükümlülüğü bu yeni anlayışla sınanmıştır.[152] Yeni gelişmeler ışığında, feminist hareketler ve cinsiyet eşitliği talepleri, yalnızca cinsiyet rollerine dayalı hiyerarşileri sorgulamakla kalmamış, aynı zamanda aile mahremiyetine dair köklü anlayışları derinden sarsarak, Avrupa'da geleneksel aile yapısının temel taşlarını yerinden oynatmıştır.[153] Avrupa'nın modernleşme hareketleri ise, bireysel özgürlük ve eşitlik taleplerini merkeze alarak aile kurumun mahremiyetini ortadan kaldırılması üzerine kurulmuştur. Devlet yöneticileri, anayasalarda aile kurumunun korunması gerektiğini belirtmesine rağmen, feminist söylemlerin etkisiyle, cinsiyet eşitsizliği ve aile kurumunun parçalanması konusunu göz ardı edilmiştir. Kadın hakları çerçevesinde uygulanan totaliter politikalar, aile kurumuna düşmanlık oluşturmuştur. Artan boşanma vakaları ise kadının özgürleşmesine dayandırılmaktadır ve bu durum hukuki düzenlemelere de yansımaktadır.

[150] Michel Foucault, Cinselliğin Tarihi, Çev. Hülya Uğur Tanrıöver, Ayrıntı Yayıncılık, Ankara, 2007, s.27
[151] Judith Butler, Cinsiyet Belası-Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi, Çev. Başak Ertür, Metis Yayınları, İsanbul, 2005, s. 112
[152] Judith Butler, age., s. 172-175
[153] Michel Foucault, age. s. 53-54

Kadın hakları çerçevesinde uygulanan totaliter politikalar, aile kurumuna düşmanlık oluşturmuş ve geleneksel aile yapısını sarsmıştır. Artan boşanma vakaları temelde, kadınların özgürleşmesine dayandırılmakta ve bu durum hukuki düzenlemelere de yansımaktadır. Bu bağlamda, feminist hareketlerin aile yapısına etkileri önem kazanmaktadır. Bu değişimler, kadınların evliliklerdeki baskılara daha fazla tahammül etmemesine neden olmaktadır. Artan boşanma vakalarının ardında yatan bir başka sebep ise Anthony Giddens'ın "Modernite ve Bireysel Kimlik" adlı eserinde belirttiği gibi, bireylerin yeni kişisel hayat alanlarının prototipi olarak "saf ilişki" arayışının ortaya çıkmaktadır.[154] Giddens, sanayileşme sonrası modern toplumlarda bireylerin ilişkilere bakış açısında önemli bir farklılaşma yaşandığını ileri sürmektedir. Bu bağlamda, bireyler yalnızca duygusal ve cinsel tatmin arayışında değil, aynı zamanda karşılıklı saygı ve eşitlik gibi temel değerlere dayanan ilişkilere de daha fazla önem vermeye başlamıştır.[155] Ortaya çıkan yeni değerler, bireylerin geleneksel evlilik yapılarının sağladığı güvence ve normları sorgulamalarına yol açmaktadır. Geleneksel aile yapıları, tarihsel olarak belirli roller ve sorumluluklarla tanımlanmıştı; ancak günümüzde bireyler, bu rollerin sınırlayıcı ve katı yapısını sorgulamakta ve daha esnek, eşitlikçi ilişki dinamiklerini tercih etmektedirler. Modern kavramı, geleneğimizden kopuk olduğumuzu ima etmesi, talihsiz bir yaklaşımdır. Zira kabul edilebilir bir pozisyon, geçmişle bağımızın tamamen kopması değil; daha ziyade, bize aktarılanlara (muhtemelen) daha az bağlı olmamızdır.[156] Modern karşıtlığı, yakın zamanların sosyolojisinde, özellikle Max Weber'in eserlerinde merkezi bir yer tutmaktadır.[157] Anthony Giddens, günümüzde bir geleneksel sonrası toplumda yaşadığımızı savunmakta ve bu toplumun özelliklerini bireylerin tüm sosyal etkinlik alanlarında kendi tercihlerini uygulamak zorunda olmalarıyla tanımlamaktadır.[158] Oysa

[154] Anthony Giddens, Modernite ve Bireysel Kimlik- geç Modern Çağda Benlik ve Toplum, Çev. Ümit Tatlıcan, Say Yayınları Modern Düşünce-1, Ankara, 2010, s. 17
[155] Anthony Giddens, age. s. 66-67
[156] Jack Goody, Kapitalizm ve Modernlik- Büyük Tartışma, Çev. İhsan Durdu, Küre Yayıncılık, İstanbul, s. 6
[157] Max Weber, Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu, Çev. Milay Köktürk, BilgeSu Yayıncılık Ankara, 2. Baskı 2013, s.113-134
[158] Anthony Giddens, age. s.19

modern öncesi toplumlarda gelenek, bireylere görece sabit bir eylem ufku sunarak sosyal normları belirlemiştir.[159]

Modern Avrupa toplumları, ailenin rolünü yeniden tanımlarken, bu dönüşümün dinamikleri yalnızca bireylerin yaşamlarını değil, aynı zamanda toplumun genel yapısını da derinden etkilemiştir. Aile, sadece bireylerin bir araya geldiği bir kurum olmanın ötesinde, kültürel, ekonomik ve sosyal kimliğin inşasında kritik bir unsurdur.[160] Avrupa'da, bireyselleşme ve sekülerleşme süreçleri, aile yapısını dönüştürürken, aynı zamanda aile içindeki ilişkilerin niteliğini de değiştirmiştir. Geleneksel aile değerlerinin erozyona uğraması, toplumsal ve kültürel bağların zayıflamasına ve bireylerin yalnızlaşmasına yol açmıştır.[161] Aile, geçmişte olduğu gibi, hâlâ bireylerin duygusal güvenliğini sağlasa da bu güvenliğin kaynağı artık toplumsal normlardan çok bireysel tercihlere dayanır.[162] Aile, dinin ve geleneklerin gölgesinde büyüyen bireylerin kimliklerini şekillendiren bir yapıydı; ancak modern Avrupa'da bireysel özgürlük ve kendini ifade etme arzusu, aile içindeki dinamikleri sorgulamaya ve yeniden tanımlamaya zorluyor.[163] Bauman'ın temelde söylemek istediği, aile kurmanın ve çocuk sahibi olmanın sadece geleneksel bir aile kurma amacı taşımadığını, değişen değerler ve ekonomik koşullarla ilişkili karmaşık bir süreç olduğunu ortaya koymaktır. Çocuklar artık sadece ailenin ekonomik yapısına katkıda bulunan birer unsur değil; aynı zamanda bireylerin duygusal tatmin ve sosyal ilişkilerini şekillendiren, belirsizliklerle dolu bir tüketim nesnesine dönüşmüştür.[164] Bu dönüşüm, toplumsal değerlerin yeniden şekillenmesi ve bireylerin kimlik arayışlarıyla yakından ilişkilidir. Charles Taylor, "Modernliğin Sıkıntıları" adlı eserinde, bu dönüşümün modern demokrasilerin temel taşlarından biri olduğuna değinir. Öte yandan, çocukların artık sadece ekonomik katkı sağlayan unsurlar olmaktan çıkıp, duygusal tatmin ve sosyal ilişkileri şekillendiren tüketim nesnelerine dönüşmesi, Taylor'un düşünceleriyle derinden ilişkilidir. Taylor, bu

[159] Anthony Giddens, Modernite ve Bireysel Kimlik- geç Modern Çağda Benlik ve Toplum, Çev. Ümit Tatlıcan, Say Yayınları Modern Düşünce-1, Ankara, 2010, s.20
[160] Anthony Giddens, age. 24-26
[161] Ulrich Beck, Risk Toplumu- Başka Bir Modernliğe Doğru, Çev. Kazım Özdoğan- Bülent Doğan, İthaki Yayınları, İstanbul, 2011, s. 57
[162] Bauman, Akışkan Aşk- İnsan İlişkilerinin Kırılganlığına Dair, Çev. Işık Ergüden, Bersus Kitap Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 57-58
[163] Bauman, age. s. 59
[164] Bauman, age. s. 60-61

dönüşümün etkilerini, araçsal aklın öncelik kazanması ile daha da belirgin hale geldiğini vurgular.[165] Taylor, modern toplumların bireyleri daha çok ekonomik çıkarlar ve verimlilik üzerinden değerlendirdiğini belirtirken, bu durumun bireylerin kimlik arayışlarını ve toplumsal ilişkilerini nasıl etkilediğini sorgular. Çocukların, sadece ekonomik yapıların bir parçası olarak değil, aynı zamanda bireylerin duygusal ve sosyal tatminlerinin kaynağı olarak görülmesi, bu bağlamda, modernliğin sunduğu anlam krizinin bir yansımasıdır.[166] Taylor'un düşüncelerine göre, bireylerin araçsal akıl üzerinden tanımlanması, toplumsal bağların zayıflamasına ve bireylerin duygusal tatmin arayışlarının yüzeyselleşmesine yol açmaktadır. [167] Dolayısıyla, çocukların tüketim nesneleri haline gelmesi, sadece bireysel bir durum değil, aynı zamanda toplumsal yapının dönüşümünün bir göstergesidir.

Taylor'a göre, bireylerin kendi mahremiyetlerinde yaşadıkları acıları kamuya aktarabilmeleri, demokrasi açısından kritik bir öneme sahiptir. Ancak, çok uluslu şirketlerin kamusal alanı özelleştirmesi ve ana akım medyanın sunduğu içeriklerin şekillendirilmesi nedeniyle sivil katılım giderek zayıflamaktadır. Bu durumda, çocukların yalnızca ekonomik bir katkı unsuru olmaktan çıkarak birer tüketim nesnesi haline gelmeleri, bireysel bir durum olmanın ötesine geçerek toplumsal yapının dönüşümünü de göstermektedir. Bu dönüşümler feminist hareketlerin ve toplumsal cinsiyet eşitliği taleplerinin, aile kurumunun geleneksel yapısını derinden sarstığı ve yeni anlayışların gelişmesine katkıda bulunduğu görülmektedir. Bu dinamikler, Avrupa'da aile mahremiyetine yönelik yenilikçi bir bakış açısı kazandırmış ve kadının toplumsal rolünü yeniden şekillendirmiştir. Türk aile yapısının da birkaç yüzyıldır yönünü Avrupa'ya çevirmesi, bu değişimlerin izlerini taşıdığını göstermektedir. Dolayısıyla, Avrupa ailesinin sosyolojik ve tarihsel dinamiklerini incelemek, Türk aile yapısının nasıl etkilendiğini ve dönüşümünü anlamamıza yardımcı olacaktır. Sanayileşme sonrası Avrupa ailesinin dinamiklerini ele aldıktan sonra, Türk aile yapısını da bu bağlamda değerlendirmek hem benzerlikleri hem de farklılıkları ortaya koyarak, iki kültür arasındaki etkileşimleri daha net bir şekilde anlamamızı sağlayacaktır.

[165] Charles Taylor, Modernliğin Sıkıntıları, Çev. Uğur Canbilen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011, s. 12
[166] Charles Taylor, Modernliğin Sıkıntıları, Çev. Uğur Canbilen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011, s.12-15
[167] Taylor, age. s. 16

1.3. **AİLENİN SOSYOLOJİK TEMSİLİ: Türkiye**

Türklerde aile, toplumun en temel ve önemli kurumu olarak kabul edilmiş, toplumsal düzenin korunması ve sürekliliğin sağlanmasında merkezi bir rol oynamıştır. Türk tarihinin farklı dönemlerinde, ailenin yapısı ve işlevleri çeşitli değişimler geçirmiştir; ancak bu değişimlere rağmen, aile kurumu her zaman önemli bir sosyal yapı olarak varlığını sürdürmüştür. Ailenin tarihsel konjonktürdeki önemi, Türk toplumunun her döneminde vurgulanmış ve toplumsal yapıdaki yerini korumuştur. Bu süreklilik, Türk ailesinin hem geleneksel hem de dini değerlerle şekillenen bir yapıya sahip olmasından kaynaklanmaktadır.

1.3.1. İslamiyet Öncesi Türk Ailesi (M.Ö. 3.yy- M.S. 6.yy)

İslamiyet öncesi Türk ailesi, Türklerin İslamiyet'i kabul etmesinden evvelki dönemleri kapsar. Bu dönem geniş bir coğrafyada kurulmuş çeşitli devletler, zengin bir kültürel miras ve güçlü bir askeri gelenekle şekillenmiştir. Bu şekillenmeyle ortaya çıkan aile yapısı ilk Türk topluluğu olarak bilinen Hunlardan başlayarak, günümüze kadar olan dönemi kapsamaktadır.[168] İslamiyet öncesi bu dönemde, Türk kimliğinin ve kültürünün temellerinin atıldığı, göçebe yaşamın, savaşçılığın ve güçlü aile bağlarının öne çıktığı bir dönemdir. Göçebe toplumu olan eski Türklerde aile yapısı ve yaşam şartları, göçebe hayat koşullarına göre şekillenmiştir. Ailenin tüm bireyleri, göçebe yaşamın getirdiği zorluklarla başa çıkmak için birlikte mücadele etmek zorundaydılar.[169] Özellikle kadın ve çocuklar da erken yaşta yetişkinlik özellikleri beklenilmektedir. Göçebe topluluklarda belirgin olarak gözetilen şey kadın ve çocuk, "doğar doğmaz ailesinin ve toplumunun

[168] Mualla, Türköne, Eski Türk Toplumunda Cinsiyet Kültürü, Ankara, Ark Yayınları, 1995 Mart, s.67

[169] Doğan, İsmail, Dünden Bugüne Türk Ailesi- Sosyolojik Bir Değerlendirme, Atatürk Kültür Merkezi yay., Ankara, Birinci Baskı, 2009, s. 16

özlemlerine cevap olabilecek tarzda erginleşir".[170] Erken yaşta ergin bir birey gibi davranış sergilemelerinin gerekçeleri doğa şartlarıdır. Göçebeliğe karşı mücadele etmeleri gereken noktalardan biridir. İslamiyet öncesi Türk ailesi beş aşama ile göstermiştir;[171]

1- Boy,
2- Sop,
3- Soy,
4- Pederi aile,
5- İzdivacı aile.

Tasnif edilen bu aileye göre; aşiret ya da klan denilen boy, anne veya baba yoluyla aynı atadan geldiğine inanan, aynı kültürü paylaşan ve aynı coğrafi alanı kullanan, bu yüzden aralarında sıkı bir birbirine bağlılık ilişkisi görülen küçük insan topluluğudur.[172] Sop, boyun alt birimi olarak işlev görmektedir. Soy ise bir kimlik gibidir. Yani ailenin adını taşıyarak kimlik belirlenir ve soy bağlılığı oluşmuş olur. Pederi ve İzdivacı aile bakıldığında evlilik yoluyla oluşturulan aile yapısını ifade eder. Pederi ailede en yetkin kişi erkek iken, izdivacı ailede, aile büyüklerinin yetkinlikleri bulunur. Genel özelliklerine bakıldığında; ailenin hiyerarşik yapısında gücü ve otoriteyi elinde bulunduran kişinin baba olduğu görülmektedir. Aile içindeki himayeci örgünün, siyasal sistemini belirleyen bir karaktere sahip olduğu göze çarpmaktadır.[173] Ancak, kadının önemi de oldukça büyüktür. Bu bağlamda, İslamiyet öncesi Türk ailesi hem güçlü bir baba figürüyle hem de kadının aile içindeki önemli rolüyle karakterize edilen bir yapıya sahipti. Ailenin bu hiyerarşik ve himayeci yapısı, toplumsal düzenin ve siyasal sistemin temel taşını oluşturuyordu. Ancak, İslamiyet'in kabulüyle birlikte, Türk ailesi, dini değerler ve yeni toplumsal normlarla yeniden şekillenecektir. Bu değişim, İslam'ın aileye ve topluma getirdiği yeni değerlerle, İslamiyet öncesi Türk ailesinin mevcut yapısının

[170] Kaplan Mehmet, Türk Edebiyat Üzerine Araştırmalar, (Tip Tahlilleri) 3, Dergâh Yay., İstanbul 1985, s. 68.
[171] Gökalp, Ziya, Türk Medeniyet Tarihi, 1976, s. 280
[172] Demir, Ö. Acar, M. Sosyal Bilimler Sözlüğü, Vadi Yayınları, Ankara, 1998, s. 31
[173] Eröz, M. Türk Ailesi, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1977, s. 17

uyum içinde birleşmesini sağlamış ve Türk toplumunda hem kültürel hem de dini bir dönüşüm süreci başlamıştır.

1.3.2. İslamiyet Etkisindeki Türk Ailesi (7.yy-)

İslamiyet'in etkisindeki Türk ailesi, 7. yüzyılın ortalarından itibaren, Türklerin İslamiyet'i kabul etmeye başladıkları dönemle birlikte başlar. İslamiyet, Türk topluluklarının kültürel, sosyal ve dini hayatında köklü değişiklikler getirmiştir. Bu süreç özellikle 10. yüzyıldan itibaren yoğunlaşmış ve Selçuklu Devleti ile Osmanlı İmparatorluğu dönemlerinde daha belirgin hale gelmiştir. İslam dinine geçiş yapıldığında kabul için 'Müslüman olma' (ihtida) terimi kullanılmaktadır.[174] Sözlükte "doğru yolu bulmak; yol göstermek" manalarına gelen hüdâ (hedy, hidâyet) kökünden türemiş olup "gerçeğe ulaşmak, doğru yolu bulmak" demektir.[175]Bu dönem Türklerin Müslüman olmalarından sonra başlayıp, bugüne kadar devam eden uzun bir süreci içerir.[176] Türklerin İslamiyet'i kabul etmeleri, dünyayı algılama biçimlerini ve davranışlarını köklü bir şekilde değiştirmiştir. Bu dönüşüm, özellikle aile yapısında belirgin hale gelmiştir. Evlilikten çocuk yetiştirmeye, toplumsal rollere ve ahlaki değerlere kadar pek çok alan, İslam'ın öğretileri doğrultusunda yeniden şekillenmiştir. Türk kültürünün İslamiyet'e geçiş sürecinde, bu yeni dine uyum sağlama konusunda doğal bir eğilim gösterdiği sıklıkla vurgulanmaktadır. Esasen Türklerin İslamiyet'i kabulü üzerinde yapılan değerlendirmelerin çoğu bu yeni dine karşı Türk kültürünün son derece yatkın olduğu noktasında yoğunlaşır.[177] Türklerin İslamiyet'i benimsemesi, mevcut kültürel yapının İslam'ın prensipleriyle uyumlu olması sayesinde gerçekleşmiş ve bu durum, toplumun

[174] Ekici Yaşar, Fatma, Türk Aile Yapısının Değişim ve Dönüşümü ve Bu Değişim ve Dönüşüme Etki Eden Unsurların Değerlendirilmesi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Eğitim Fakültesi Okul Öncesi Öğretmenliği, 2014, s. 209-224,
Bu makale, Kocaeli Üniversitesi'nde düzenlenen 23. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayında (4-6 Eylül 2014) sözlü bildiri olarak sunulmuştur.
[175] https://islamansiklopedisi.org.tr/ihtida (06.11.2023, 02.32 tarihinde kullanılmıştır.)
[176] Doğan, Dünden Bugüne Türk Ailesi age. s. 34-35
[177] Doğan, age. s. 34-35

tüm katmanlarında köklü değişikliklere yol açmıştır. Aile kurumu bu değişikliklerin en belirgin örneklerinden biridir.

İslam dininde aile kurumu büyük bir önem taşır ve bu önem, Kur'an-ı Kerim'deki çeşitli ayetlerde açıkça belirtilmiştir. İslam, aileyi sadece bireylerin toplumsal yaşamını düzenleyen bir yapı olarak değil, aynı zamanda ahlaki ve dini değerlerin aktarıldığı temel bir kurum olarak görür. Bu bağlamda aile, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde önemli bir rol oynar.[178]

"Sizi bir nefisten yaratan ve gönlünün huzura kavuşacağı eşini de ondan var eden Allah'tır."[179] "

K*ur'an-Araf: 7/189*

Öte yandan, Kitabı Kerimi rehber olarak benimseyen Müslümanlar, bu metinlerdeki ayetlerle uyumlu bir yaşam tarzı geliştirmeye çalışmaktadırlar. Türk kültüründe ise devletin ve toplumsal yaşamın temelini aile yapısı oluşturmaktadır. Bu yapı, İslam'ın değerleri ile şekillenmiş ve toplumsal düzenin korunmasında merkezi bir rol oynamıştır. Bu bağlamda, aile düzeni hem bireysel hem de toplumsal düzeyde İslam'ın öğretileri doğrultusunda yeniden yapılandırılmıştır.[180] İslamiyet'in kabulü ve değişen siyasal-coğrafi koşullar, Türk toplumunun göçebe yaşam tarzından yerleşik hayata geçiş sürecini hızlandırmış ve bu geçiş, aile yapısında da önemli değişikliklere neden olmuştur. Yerleşik hayatla birlikte, Türk aile yapısı daha kalıcı ve toplumsal normlarla uyumlu bir hale gelmiş; bu durum, aile içindeki rollerin ve ilişkilerin İslam'ın öğretileri doğrultusunda yeniden düzenlenmesini beraberinde getirmiştir. Bu süreç, aile yapısının ekonomik, sosyal ve kültürel açılardan da yeni bir yapıya bürünmesine yol açmıştır.[181] Bu durum,

[178] Doğan, age. s. 34-35

[179] Kuran Meali, Retrieved 2008, Kur'an-Âraf: 7/189 (https://www.kuranmeali.com/ 09.11.2023 tarihinde kullanılmıştır.)

[180] Onay, İ., Eski Türk Toplumunda Aile Düzeni ve Bunun Dini, Siyasi Hayata Yansımaları. The Journal of Academic Social Science Studies (5/6),2012, s. 347-357.

[181] Güngör, E., Tarihte Türkler. Ötüken Yayınları, İstanbul, 1999, s. 425

Osmanlı ailesinde başlangıçta belirgin olmasa da Osmanlı İmparatorluğu'nun ilerleyen dönemlerinde daha açık bir şekilde gözlemlenmiştir. Zamanla, toplumsal ve kültürel değişimlerin etkisiyle, Osmanlı ailesi İslam'ın öğretilerine dayalı olarak yeniden yapılandırılmış ve yerleşik hayata geçişle birlikte aile yapısında belirgin dönüşümler yaşanmıştır. Bu süreç, ailenin ekonomik, sosyal ve ahlaki rollerinde değişiklikler yaratmış, Osmanlı toplumunda aile kurumunun işlevi ve yapısı daha belirgin hale gelmiştir.

1.3.3. Osmanlı Toplumunda Aile (13.yy.-20.yy)

Osmanlı, kozmopolit bir yapıya sahiptir. Oldukça geniş bir coğrafyada hâkimiyet kuran Osmanlı toplumu, "milletler" ve "dinler" açısından ayrı ayrı incelenmelidir. "Osmanlı ailesi" kavramı da oldukça geniştir.[182] Osmanlı ailesi birden fazla millet ve dini yapıyı içerisinde barındırarak, tek şemsiye olma özelliğini taşımaktadır.

Osmanlı imparatorluğu, kendine özgü çok katmanlı, millet sisteminin oluşmasına imkân tanımıştır. Esasen, aile yaşamı hakkındaki farklılıklar coğrafiktir. Farklı dine bağlı olsalar da aile hukukunda bu farklılıklar yoktur. İmparatorlukta, farklı dinlerden halkların aile yaşamları ve adetleri birbirine benzer hale getiriliyordu.[183] Heterojen bir toplum yapısına sahip olan Osmanlı imparatorluğu, kendi sınırları içerisinde birden fazla milleti ve farklı dini inanç sahiplerini barındırmaktadır. Bu çeşitlilik Osmanlı toplumunu her bakımdan zenginleştirmiştir. Esasen Osmanlı imparatorluğu eski Türk toplumları gibi İslamiyet etkisinde aile yapısını şekillendirmekte olduğu görülmektedir.

Türkler almış oldukları değer, yargı ve alışkanlıkları sürdürmeye aynı zamanda buna uygun yaşamaya özen göstermektedir. İslamiyet'in öngördüğü aile yapısında aile reisi, tıpkı Türk toplumunda olduğu gibi erkektir ve aileyi oluşturan bireylerin birbirlerine karşı

[182] Ortaylı, İ., Osmanlı Toplumunda Aile, Kültür Bakanlığı Yayıncılık, İstanbul, 19.Baskı, Ekim 2018, s. 15
[183] Ortaylı, age. s. 17

hak ve yükümlülükleri açıkça belirtilmiştir.[184]Türk aile yapısı yalnızca din ile şekillenmediği gibi gelenek, görenek coğrafi şartlar da büyük etkiye sahiptir. Türk toplumunda İslamiyet etkisinin en yoğun olarak görüldüğü zaman Osmanlı imparatorluğu dönemidir. Avrupa'da cinsel hayat serbestliğinin olmasından dolayı evlilik yaşı ileriye gitmektedir.[185] Osmanlı'nın Avrupa'dan farklı yol izleyerek cinsel hayatı evlilik dairesi ile meşru etmeye çalıştığı görülmektedir. Böylece Türk toplumunun genç yaşta aile saadetine ulaşması beklenmektedir. Hajnal'ın araştırması da buna destek vermektedir.

[184] Özkiraz Ahmet, İşçi Baş Gül, Osmanlıdan Günümüze Türk Toplumunda Aile Yapısı ve Boşanma, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 18 (30): 87- 95, 2016 ISSN: 2147- 7833,

[185] Çakan Tayyip, Ahmet Mithat Efendi'nin Gözüyle Avrupa'da Aile ve Evlilik, Acedemia Yayını, s.2

Ülke	Nüfus Sayım Tarihi	Erkekler			Kadınlar		
		20-24.	25-29.	45-49.	20-24.	25-29.	45-49.
Fas (Müslümanlar)	1952	%59	%28	%2	%8	%3	%2
Cezayir (Müslümanlar)	1948	%59	%28	%2	%23	%10	%2
Tunus (Yerli Nüfus)	1946	%73	%46	%6	%29	%13	%4
Mısır	1947	%69	%35	%2	%20	%06	%1
Mozambik	1950	%54	%23	%4	%17	%07	%3
Mauritius	1952	%72	%33	%5	%24	%12	%5
Türkiye	1935	%49	%24	%3	%18	%06	%3
Hindistan (Pakistan Dahil)	1931	%35	%14	%4	%05	%02	%1
Seylan	1946	%80	%43	%8	%29	%12	%3
Tayland	1947	%61	%24	%4	%30	%11	%3
Malezya	1947	%54	%17	%2	%07	%02	%0
Formosa (Arjantin)	1930	%52	%19	%4	%15	%04	%0
Kore	1930	%33	%10	%0	%02	%01	%0
Japonya	1920	%71	%26	%2	%31	%09	%2

Tablo 2: Afrika ve Asya: Seçilen Yaşlardaki Bekarların Yüzdeleri[186]

[186] Hajnal John, Europen Marriage Patterns in Perspective, Edi. D. V. Glass ve D. E. C., Population in History, Londra, 1965, s. 104

Osmanlı aile yapısı incelendiğinde, askeri zümre genellikle geniş aile yapısına sahipken, geniş tabana sahip olan halk kesiminde çekirdek aile yapısı görülmektedir. Ortalama çocuk sayısı ikidir.[187] Ancak Nejat Göyünç'ün tahlil ettiği hane büyüklüğü farklı bir sonuç göstermektedir. Nejat Göyünç, Bursa'daki (İnalcık) tahrir defterine ve Ömer Lütfi Barkan'nın sonuçlarına bakarak 4 ile 8 kişi arasında değişkenlik gösteren hane büyüklüğünü vermektedir.[188] Burada hane büyüklüğü şehir ve bölgelere göre istatiksel farklılıklar görülmektedir. Ancak İlber Ortaylı'ya göre şehirler ve köyler arasında hane büyüklüğü, ekonomiye dayalı olduğundan büyük farklılıklar göstermemektedir.

Osmanlı idaresi çekirdek aile için vergiyi mükellef kılmaktadır.[189]Maliye tarafından muhatap alınan çekirdek aile hane sayısını dikkate almaktadır. Ancak Osmanlı toplumu üretim yapan bir toplum olduğundan, geniş aile yapısı varlığını devam ettirmektedir. Günlük yaşam ve üretimde "büyük ailenin" yaşam ve üretim kalıplarına uymaya meyilli olduğu görülmektedir.[190] Geniş aile Osmanlı toplumun üretim yapabilmesi adına çekirdek aileye göre daha önemlidir. Hane halkı üretim için birlikte iş bölümü yaparak bir arada bulunmaktadır. Yaşam alanlarını da birkaç kuşağı bir arada tutacak şekilde inşa edilmektedir. Eğitim ve öğretim hayatları bir arada bulunan kuşaklar tarafından verilmektedir. Ancak geçmiş araştırmalara bakıldığında yalnız yaşayan yaşlı karı-koca sayısı da epeyce fazladır. Göyünç'ün tahlil sonuçlarına göre 16.yüzyıl da Bursa'da yaşayan ailelerin %27'si çocuksuz, %20'si tek çocuklu, %18'i iki çocuklu, gerisi çok çocuklu olduğu görülmektedir.[191]Ancak diğer büyük şehirlerde incelendiğinde çoğunluklu aile yapısı iki çocuklu aile yapısıdır.

Tabakoğlu'na göre, Osmanlı aile biçiminin çok çocuklu olması bir istisnai durumdur ve en yaygın olanı bir, iki üç çocuklu aile şeklinde olup, aile nüfusu beş kişiye dahi

[187] Ed. Zencirkıran, Mehmet, Dünden Bugüne Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, Ezgi Matbaacılık, 7.Baskı, Bursa, Şubat 2020, s. 33
[188] İslam Ansiklopedisi, T. D. Vakfı, c. 15, s. 552-553
[189] Ortaylı, Osmanlı Toplumda Aile, age. s. 19
[190] Ortaylı, age. s. 19
[191] Ortaylı, age. s. 21-22

ulaşamamaktadır. [192] Çok eşlilik Osmanlı toplumlarında serbest olmasına rağmen fiilen tek eşliliği seçtikleri görülmektedir.[193] Bunların ekonomik anlamda geçerli sebeplerinin bulunmasından kaynaklandığını söylenebilmektedir. Alman protestan papazı Salomon Schweigger, XVI. yüzyıl sonuna doğru Türkiye'den geçerken şöyle tespitte bulunur;" Türkler ülkelerine, kadınları da onlara hükmeder. Türk kadını kadar gezen, eğleneni yoktur. Çok karılılık yoktur. Herhâlde bu işi denemiş, dert ve masrafa neden olduğunu anlayıp vazgeçmişler. Boşanma pek görülmüyor. Çünkü boşanırken erkek para ve eşya veriyor ve kız çocuk anaya kalıyor."[194]

Osmanlı aile yapısı üzerine yapılan çalışmaların sistematiği, Osmanlı Dönemi'nin Klasik Dönem ve Tanzimat Sonrası Dönem olarak ayrılması üzerine kurulmuştur.[195] Osmanlı aile yapısında da değişimlerin görülmeye başlandığı dönemdir. Bu dönem yenileşme dönemi diye geçmektedir. 1839'da Tanzimat Fermanı ile başlayan kanunlaşma hareketleri çerçevesinde İslam hukuku kurallarının toplanarak bir araya getirilmesi ile 1869 tarihli Mecelle Kanunu[196] oluşturulmuştur.[197]Batılaşma sürecinde olan Osmanlı toplumu için bu oldukça önemlidir. Bu süreç ile "Hukuk-i Aile Kararnamesi" kabul edilmiştir. Hukuk-i Aile Kararnamesinde, Musevi, Hıristiyan ve Müslüman tebaanın sadece evlilik ve boşanma hukukunun düzenlenmesi nedeniyle; Osmanlı

[192] Tabakoğlu, A. "Osmanlı Toplumunda Aile", SosyoKültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi-I, Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s. 84-88.

[193]Konuya ilişkin şehirli aileler ile köylü aileler arasında büyük farkların görülmediği, aynı zamanda kız çocukların erkek çocuklardan fazla görülmesinin nedenin kadınların daha uzun ömürlü olduklarını söylenebilmektedir Sosyal tabakalaşma açısından değerlendirildiğinde, askeri sınıfın ailenin imparatorluğun devamını sağlaması amacıyla daha fazla çocuk politikası uygulandığı görülmektedir. Bazı durumlarda Osmanlı ailesinin geniş olduğu görülmektedir. Bu artışın nedeni, kimsesiz kalmış çocuklar, yetim ve öksüz kalmış çocuklar ile ailelerinin ekonomik durumu nedeniyle bakılamayacak durumda olan çocukların çeşitli adlar altında evlatlık alınmasıdır. Bu durum, hane sayısında yükselişlere yol açmaktadır. Daha fazla bilgi için bkz. Ed. Zencirkıran, Mehmet, Dünden Bugüne Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, Ezgi Matbaacılık, 7.Baskı, Bursa, Şubat 2020, s. 33-34

[194] Schweigger Salomon, Eine Reyssbeschreibung auss Teutschland nach Constantinopel und Jerusalem, R. Neck. Akad, Druck und Verlag, Graz., 1964, s. 201-210

[195] Özkiraz, İşçi Baş, Osmanlıdan Günümüze Türk Toplumunda Aile Yapısı ve Boşanma, age. s. 18/(30)

[196] Tam adı "Mecelle-i Ahkam-ı Adliye" olan Mecelle Hukuku, Osmanlı imparatorluğunun 19.yüzyılın ikinci yarısında hazırlanan ve İslam hukukunun, medeni hukuk alanındaki düzenlemeleri içermektedir.

[197] Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri; "Aile Hukukumuzun Tedvini Meselesi", Aile Yazıları II, Kültürel Değerler ve Sosyal Değişme, Bilim Serisi 5/2, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s. 17 vd., (Aile Hukuku); Ulusan, M. İlhan; "Türk Medeni Kanunu'nun Dünü ve Bugünü", İ.K.Ü.H.F.D., C.1, S. 1- 2, İstanbul 2002, s. 156; Ünal, (Aile Kararnamesi), s. 204. Ayrıntılı bilgi için bakınız; Aydın, s. 445

İmparatorluğu'nun Müslim ve Gayrimüslim tebaasına ait aile hukuku kurallarının düzenlendiği ilk kanun olma özelliğini taşımaktadır.[198] Hukuk-i Aile Kararnamesi ile Osmanlı devleti, İslam hukukunun etkilerinden kurtulmaya, yenileşmeye çalışmakta idi.

Osmanlı imparatorluğunda özellikle Jön Türk ve daha sonra İttihat ve Terakki ideologlarını etkilemiştir. İkinci meşrutiyetten sonra, yeni açılan okulların, batı tarzda oluşturulmasına özen gösterilmiştir. Bu okullarda kız çocukları içinde ayrı eğitim süreci başlamıştır. Bu gelişme kadınların kamusal alanda görünürlüğünü arttıran bir gelişme olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından erkek nüfusun azalmasıyla birlikte, kadınların sosyal hayattaki görünürlükleri daha fazla artmıştır ve eski düzenin yerini değiştirmiştir. Yenileşme süreci içinde ailenin temel yaşam tarzı, Batılı tarzlara dönüşmüştür.[199] Olay ve olguların art arda gelmesiyle ortaya çıkan değişim hareketleri, bu süreci medeniliğin ve çağdaşlığın ölçüsü olarak kabul etmiştir. Bu değişim, Osmanlı imparatorluğunun modernleşme çabalarının bir parçası olarak, kadınların kamusal ve özel alanlardaki rollerinin gelişmesine katkı sağlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde geleneksel aile yapısındaki çözülmelerin hız kazanmasıyla birlikte, modernleşme ve batılılaşma idealleri doğrultusunda yeniden şekillenmiş.

1.3.4. Türkiye Cumhuriyeti'nde Aile (20.yy-)

Osmanlı İmparatorluğu'nun bakiyesi olan günümüz Türkiye'sinin aile kurumu üzerindeki etkilerinden de bahsedilmelidir. Türkiye'nin nüfusu, Osmanlı İmparatorluğu'ndan devralınan bir miras olarak kabul edilir.[200] Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte, Türkiye'nin aile yapısı modernleşme ve batılılaşma idealleri doğrultusunda yeniden şekillenmiştir. Geniş aile modelinin yerini, daha çekirdek ve kentli aile yapısı almıştır.[201] Bu geçiş, yalnızca aile içindeki ilişkilerin dinamiklerini etkilemekle kalmamış, aynı

[198] Hatemi, s. 3; Ünal, (Aile Kararnamesi), s. 206; Fındıkoğlu, (Aile), s. 18, Kuran, s. 367; Türkdoğan, s. 65 vd. Ayrıntılı bilgi için bakınız; Aydın, s. 447 vd.
[199] Zencirkıran, age. s. 35
[200] Zencirkıran, age. s.311
[201] Özbay Ferhunde, Dünden Bugüne Aile Kent ve Nüfus, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s.37

zamanda toplumsal yapıda da köklü değişimlerin habercisi olmuştur.[202] Değişimler olsa da Osmanlı İmparatorluğu'nun günümüz Türkiye'sindeki aile yapısı üzerindeki etkileri göz ardı edilemez. Türkiye'nin nüfusu, devralınan değer ve normlarla şekillenmiştir.[203] Osmanlı İmparatorluğu'ndan devralınan geleneksel değerlerle, Cumhuriyet'in modernleşme politikalarının kesişim noktasında önemli değişikliklere uğramıştır. Erken Cumhuriyet döneminde, Osmanlı'dan miras kalan geniş aile yapısı, Batı'dan esinlenen modernleşme hamleleriyle birlikte küçülmeye başlamış, özellikle kentsel yaşamla birlikte çekirdek aile modeline geçiş hızlanmıştır.[204] Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları, bu süreci "Avrupalılaşma" olarak adlandırıyorlardı ve giyim, adab-ı muaşeret, dil kullanımı ve cinsiyet rolleri gibi günlük yaşamın çeşitli alanlarındaki yansımalarının farkındaydılar.[205] Türk-Osmanlı ailesi, temel davranış ve tutumların yeniden şekillenmesi yoluyla medeni bir dönüşüm sürecinin eşiğindeydi. Bu dönüşüm, ailenin yapısını aşarak daha geniş simgesel değerlere sahip olan unsurları kapsıyordu. Aile içindeki değişim, toplum genelindeki dönüşümlerin mikro düzeyde bir yansıması olarak kabul ediliyordu.

Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana, aile kurumunun önemi her dönemde vurgulanmış, değişim ve modernleşme süreçleriyle birlikte aile yapısında da dönüşümler yaşanmıştır.[206] Geleneksel aile yapısının yanında, bireysel hakların ve kadın-erkek eşitliğinin önem kazandığı bir ortamda, ailelerin rolü daha da önem kazanmıştır.[207] Bu bağlamda, Türkiye'deki aile yapısı, sosyal, ekonomik ve kültürel dinamiklerle etkileşim içinde şekillenmektedir. Aynı zamanda bu süreçte aile kurumunun evrensel değerleri ile yerel geleneklerin bir araya gelmesi dikkate değer bir zenginlik sunmaktadır.

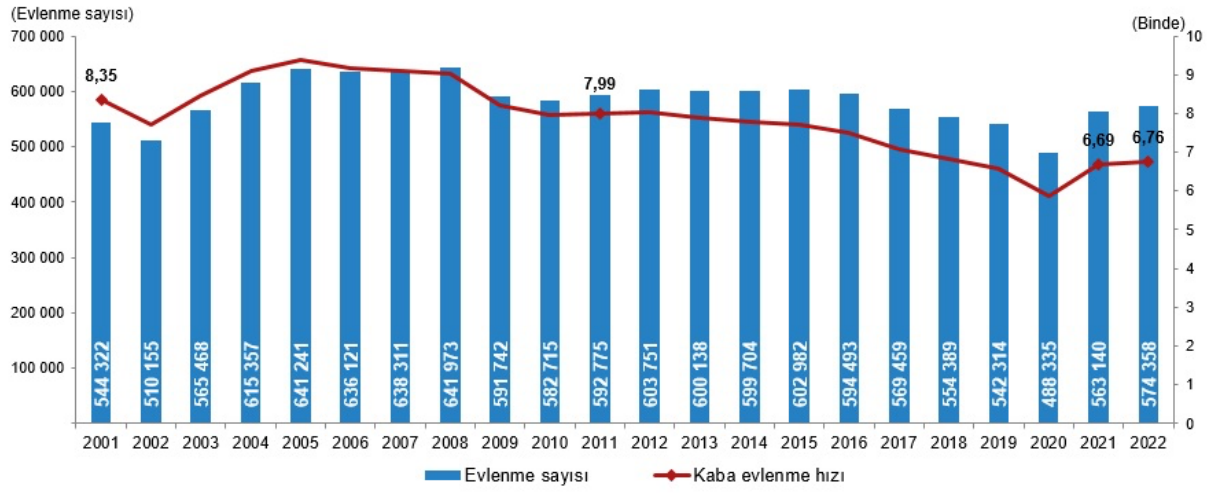
[202] Özbay Ferhunde, age., s. 40-45
[203] Kandiyoti Deniz, Cariyeler- Bacılar- Yurttaşlar/ Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler, Metis Yayınları, İstanbul, 1996, s. 39
[204] Kongar Emre, 21. Yüzyılda Türkiye/2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1998, s. 30-33
[205] Duben Alan- Bahar Cem, İstanbul Haneleri/ Evlilik, Aile ve Doğurganlık (1880-1940), Çev. Nuray Mert, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2014, s.22
[206] Kongar, age., s. 45
[207] Tekeli Şirin, 1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 99

Modernleşmenin uzun süreli bir dönüşüm süreci olduğu ve tarihsel bir eğilim taşıdığı daha önce belirtilmiştir. Türkiye için bu dönüşüm sürecinin belirleyici merkezi Avrupa olmuştur. Modernleşme, genellikle geleneğin reddi olarak algılansa da Batı modernleşmesi öncesinde gelenekle yüzleşmiş ve onu içselleştirmiştir.[208] Biz, gelenekten koparak ve onu reddederek modern olabileceğimizi düşünürken, Batı aslında geleneğiyle sürekli bir ilişki içinde olmaya çalışmış ve modernleşme sürecini gelenekle birleştirerek ilerlemiştir. Bu noktada, ne kadar derin bir gelenekten bahsediyorsak, o kadar derin bir değişim kapasitesinden de söz ediyoruz. Gelenek, ne kadar köklüyse, ona karşı gerçekleştirilen dönüşüm de o kadar radikal ve kapsamlı olabilir.[209] Bu bağlamda, Batılılaşma ve modernleşme süreçleri, yalnızca kültürel değil, aynı zamanda toplumsal yapının da dönüşümünü simgeler. Gelenekle yüzleşme, bu dönüşümün temel dinamiklerinden biri olarak karşımıza çıkarken, Türkiye'deki modernleşme süreci de Avrupa'daki benzer süreçlerden bağımsız olmamıştır. Dolayısıyla, Batılılaşma ile modernleşme arasındaki ilişki büyük ölçüde gerçek durumu yansıtmaktadır. Türk modernliği, Avrupa modernleşmesinin farklı tarihsel koşullar altında yeniden üretilmiş bir biçimi olmasa da tarihsel yönelim açısından Avrupa'nın etkisi belirleyici olmuştur.

Cumhuriyet döneminde nüfus az olduğundan dolayı, ilk etapta nüfus arttırıcı politika lara başvurulmuştur. [210] Sanayileşmiş toplumlarda geniş aile profili görülmemesinin nedeni ailelerin fonksiyonları daraltılarak kent yaşamına göre tasarlanmış olmasındandır.[211] Cumhuriyet dönemi Türk ailesi bir yandan batıyı örnek alarak gelişme gösterirken, öte yandan var olan yapısını değiştirme yoluna gitmiştir. Bu durum aile yapılarının küçülmesini sağlamıştır. Anadolu köylerinden kitleler halinde kentlere göç eden Türkler, geleneksel toplum örgütlenmesinde köklü değişimler geçirmiştir. Aile içi münasebet şekilleri de değişim geçirmiştir.[212] Geleneksel müstakil ev yapısı değişmiş, yerine küçülmüş daireler gelmiş.[213] Artık haneler içerisine girecek kişiyi de belirlemektedir.

[208] Dellaloğlu Besim, Modernleşmenin Zihniyet Dünyası: Bir Tanpınar Fetişizmi, Timaş Yayınları, İstanbul, 2021, s. 137
[209] Dellaloğlu, age., s. 137
[210] Ortaylı İlber, Batılılaşma Yolunda, Merkez Yayınları, İstanbul, 2007, s.24
[211] Dikeçligil Beylü, Çiğdem Ahmet (Der.), age. s 321
[212] Sezal İhsan, Öncü Sosyologların Kaleminden Sosyoloji, Tekağaç Eylül Yayınları, Ankara, 2004, s. 212
[213] Özbay Ferhunde, Dünden Bugüne Aile Kent ve Nüfus, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s.68-70

Ailenin geleneksel formunu korumaya çalışan Türkler, değişimler karşısında direnmiştir. Eski aile ocağının kalabalığı kentlere taşınmış, ancak mesken yeri bu kalabalığı kabul etmemiştir. Eski aile değerleri bir şekilde varlığını devam ettirmiştir.[214] Süratle değişen bir toplumda aile yapısının sabit kalması oldukça güçtür. Günümüze geldikçe hem evlilik yaşı artmış hem de hane içerisindeki fert sayısı azalmıştır. Modernleşme, hep gelenek ile bir zıtlık içerisinde olsa da gelenek, gücünü farklı tarihsel koşullarda yeniden üretme kabiliyetine sahiptir.[215] Tepeden inme gerçekleşen modernleşme, geleneksel Türk aile formuna ters yeni bir yaşam biçimi dayatmıştır. Bu durum yeni toplumsal zemin oluşturmuştur. Toplumsal norm ve değerlerin değişime uğraması, aile yapısının sekülerleşmesini sağlamıştır. Toplumsal değişimler ile evlilik yaşının artması, kadınların iş hayatına atılması, tek eşliliğin oluşması, boşanma konusunun daha ılımlı hale gelmesi, evlilik yaşının ilerlemesinde önemli faktörler olmuştur. Bu durum, var olan nüfus yapısının yaşlanmasına ve genç nüfusun azalmasına yol açmıştır.

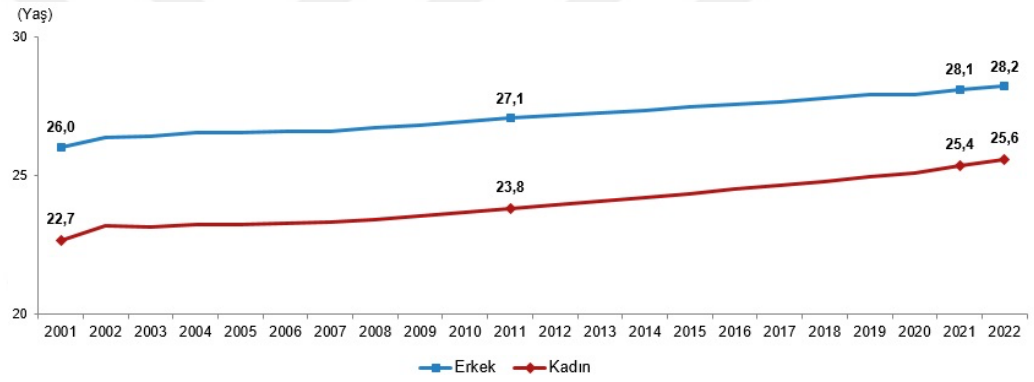
Grafik 1: Türkiye'de Evlenme Sayısı ve Kaba Evlenme Hızı (2001-2022)[216]

[214] Sezal, age. s. 213

[215] Aytaç Ahmet Murat, Ailenin Serencamı / Türkiye'de Modern Aile Fikrinin Oluşması, Dipnot Yayınları, Ankara, 1.Baskı 2007, s.113

[216] https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2022-49437 (05.05.2024 tarihinde kullanılmıştır.)

TÜİK verilerine göre, Türkiye'de ilk evlilik yaşı 2000'li yıllarda erkekler için ortalama 25 iken, kadınlar için bu yaş ortalaması 22 civarındaydı. Ancak 2020 yılı itibariyle bu yaş ortalamaları erkekler için 28, kadınlar için ise 25 olarak belirlenmiştir. Yani, son yıllarda evlenme yaşında belirgin bir artış yaşanmış, bu durum toplumsal ve ekonomik faktörlerle ilişkili olarak yorumlanabilir. Evlilik yaşındaki bu artışın yanında, boşanma oranlarında da bir yükselme gözlemlenmiştir. Verilere göre, evlenme yaşının yükselmesiyle paralel olarak, boşanma oranlarının da arttığı söylenebilir. Bu tablo, Türkiye'deki aile yapısında köklü değişimlerin yaşandığını ve bireylerin aile kurma süreçlerine, toplumsal baskılar ve ekonomik durumların etkisiyle daha farklı bir perspektiften yaklaştığını göstermektedir.

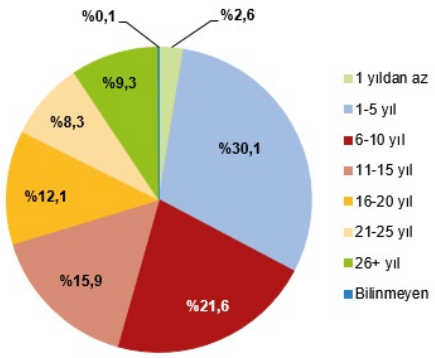

Grafik 2: Cinsiyete Göre Ortalama Evlilik Yaşı (2001-2022)[217]

Evlilik yaşındaki artış, Türkiye'de toplumsal yapının değişimiyle paralel olarak, aile dinamiklerinde de önemli dönüşümlere yol açmıştır. Evlilik yaşının yükselmesi, bireylerin daha olgun yaşlarda evlenmelerine ve daha fazla deneyim kazanmalarına sebep olurken, aynı zamanda evlilik sürecine ilişkin beklentilerin de değişmesine neden olmuştur. Bu süreçte, geleneksel Türk aile yapısında görülen, evliliği sürdürme çabası ve ortak bir çözüm bulma yaklaşımı yerini, sorunlar karşısında boşanma gibi daha hızlı bir sonuca yönelme eğilimine bırakmıştır.

[217] https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2022-49437 (05.05.2024 tarihinde kullanılmıştır.)

TÜİK verilerine ve güncel istatistiklere göre, boşanma oranlarında da ciddi bir artış gözlemlenmesi, evliliklerin daha uzun yıllar ertelenmesi, bireylerin evlilik öncesi hayatlarında daha fazla bireysel özgürlük ve ekonomik bağımsızlık kazanmalarına neden olmuş. Dolayısıyla boşanmayı bir "çözüm" olarak daha hızlı değerlendirme eğilimlerini beraberinde getirmiştir. Geleneksel aile yapısında, evlilikte yaşanan sorunların çözümü için daha uzun süre mücadele edilmesi beklenirken, modern dönemde bu anlayış yerini, evliliğin sürdürülebilirliği adına daha kısa vadeli ve bireysel çözümler bulmaya bırakmıştır. İstatistiklere göre, boşanma oranlarının arttığı ve evliliklerin daha kısa sürelerde sonlandığı bir süreç yaşanmaktadır. Özellikle son yıllarda, boşanma oranlarındaki artışın, evlilik yaşındaki yükselmeyle paralel bir biçimde gerçekleşmesi, toplumsal değerlerdeki ve aile dinamiklerindeki köklü değişimleri de yansıtmaktadır. Evliliklerdeki artan memnuniyetsizlik ve buna bağlı olarak hızla benimsenen boşanma eğilimleri, Türkiye'de ailenin yapısal değişimiyle ilgili önemli ipuçları sunmaktadır.

Grafik 3: Evlilik Süresine göre Boşanma Oranları[218]

Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşundan itibaren hızlı bir gelişim sürecine girmiş ve bu süreçteki teknolojik ilerlemeler ve sanayileşme, toplumda cinsiyetler arasındaki farklılıkların zamanla daha belirgin olmamış olmasına katkı sağlamıştır. Bu durum,

[218] https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2022-49437 (05.05.2024 tarihinde kullanılmıştır.)

çoğunlukla aile içinde eşler arasındaki ilişkilere de yansımıştır.[219] Türk Anayasası'ndaki eşitlik ilkesi ve bu ilkeye dayanan kanunlar, kadın ve erkek arasında eşitliği sağlama amacını hem Türk hukuk sistemi içinde hem de Birleşmiş Milletler nezdinde teşvik edici bir rol üstlenmiştir. Türkiye'de boşanma oranlarının artışını etkileyen çeşitli faktörler vardır; bunlar arasında toplumsal yapıdaki değişiklikler, ekonomik zorluklar, yasal düzenlemelerdeki yenilikler ve evlilikten beklentilerdeki farklılıklar sayılabilir. Bu durum, modernleşen toplumlarda genellikle gözlemlenen bir eğilim olup, toplumsal ve ekonomik koşulların evlilik kurumunu nasıl yeniden şekillendirdiğini gösteren önemli bir örnektir. Türkiye'de boşanma süreçlerinin hukuki olarak daha erişilebilir ve uygulanabilir hale gelmesi, boşanmayı daha geniş bir çift kitlesi için bir seçenek haline getirmiştir. Boşanma davalarının daha hızlı ve etkin bir şekilde sonuçlanması, boşanma oranındaki artışı önemli ölçüde etkilemiştir.

Sanayileşme sürecinin hızlanmasıyla birlikte Türkiye'de, Batı'daki aile yapısına benzer bir dönüşüm yaşanmış ve köyden kente göçler sonucu geniş aile yapısı, yerini daha küçük, çekirdek ailelere bırakmıştır. Bu dönüşümle birlikte toplumsal rollerde de değişiklikler meydana gelmiş, kadınlar iş gücüne daha fazla katılmaya başlamıştır. Bu süreç, aile içindeki geleneksel cinsiyet rollerinin sorgulanmasına ve yeniden şekillenmesine yol açmıştır.[220] Bu durum, kadın hakları hareketlerinin de etkisiyle, kadınların aile içindeki konumunun yeniden değerlendirilmesine ve toplumsal rollerinin değişmesine yol açmıştır.[221]

Cumhuriyet'in modernleşme politikaları, aile yapısında önemli bir dönüşüm yaratırken, bu süreç aynı zamanda geleneksel değerlerle de bir çatışma yaratmıştır.[222] Özellikle

[219] Şıpka, Şükran; Aile Konutu ile İlgili İşlemlerde Diğer Eşin Rızası, İstanbul 2004, s. 7.
[220] Abadan Unat Nermin, Bitmeyen Göç/Konuk İşçilikten Ulus Ötesi Yurttaşlığa, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2002, s. 189
[221] Kandiyoti Deniz, Cariyeler- Bacılar- Yurttaşlar/ Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler, Metis Yayınları, İstanbul, 1996, s. 35-45
[222] Göle Nilüfer, Modern Mahrem, Metis Yayınları, İstanbul, 1991, s. 88

köylerden kentlere göç eden aileler, hem modern yaşamın gereklerine uyum sağlamaya çalışmış. Aynı zamanda geleneksel değerlerini koruma çabasında olmuştur ancak kentleşme ile bu değerlerin korunmasını zorlaştırmış, toplumsal normlarda hızlı bir değişime neden olmuştur.[223]

Sonuç olarak, Türkiye Cumhuriyeti'nde aile yapısının dönüşümü, modernleşme süreciyle birlikte geleneksel değerler arasında bir denge arayışını temsil etmektedir. Bu süreç, sadece toplumda cinsiyet rollerinin değişmesiyle değil, aynı zamanda aile içi ilişkilerin de yeniden tanımlanmasıyla sonuçlanmıştır. Modernleşme ve kentleşme, aile yapısının küçülmesine ve işlevsel olarak farklılaşmasına neden olurken, aynı zamanda geleneksel değerlerin toplumsal ve kültürel düzeyde yeniden şekillenmesine zemin hazırlamıştır.[224] (Göle, 1998).

[223] Tekeli Şirin, 1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 102
[224] Abadan Unat Nermin, age., s. 177

2. KUTSANMIŞ DÜNYANIN SINANMASI OLARAK SEKÜLERLEŞME VE SOSYOLOJİK GÖSTERGELERİ

Uzun zamandır Tanrı'nın evini ve kelamını terk edip, "insan"ı dinliyoruz.[225]

2.1. Sekülerleşmenin Tanımı

Sekülerleşmeyi tanımlarken, Nietzsche'nin "Ecce Homo" kitabında yer alan ünlü sözü, "Tanrının tek özrü, var olmayışıdır," sekülerleşmeyi derinlemesine anlamak için çarpıcı bir başlangıç sağlar.[226] Bu ifade, kutsal olanın modern dünyada nasıl sınandığını, toplumsal yapılar ve özellikle aile gibi kurumların bu değişimden nasıl etkilendiğini gözler önüne serer. Nietzsche, "Tanrı'nın ölümü" kavramıyla, geleneksel dini inançların ve otoritelerin modern insanın anlam dünyasındaki yerini kaybettiğini vurgulamaktadır. Buna göre Tanrının artık var olmadığı yani kutsal olanın yok olduğu bir dünyada, insanın kendi değerlerini ve anlamlarını yaratması gerekmektedir. Nietzsche'nin, kavramıyla işaret ettiği bu boşluk, yalnızca bireysel anlam arayışını etkilemekle kalmaz; aynı zamanda aile gibi toplumun kutsal olarak gördüğü temel yapılar da bu boşluğun yarattığı dönüşümden payını alır.

Sekülerleşme süreci, yalnızca inancın zayıflamasıyla sınırlı kalmaz, aynı zamanda toplumun kutsal olarak gördüğü birçok unsurun yeniden şekillenmesini kapsamaktadır. Esasen Nietzsche'nin radikal sorgulaması, modern insanın kutsaldan kopuşunu ve bu süreçteki varoluşsal boşluğu işaret eder. Bu durum, bireylerin anlam arayışını etkilemekle kalmaz; aynı zamanda toplumun en temel yapılarından biri olan ailenin de bu süreçte nasıl bir dönüşüm geçirdiğini açığa çıkarır. Max Weber de bu bağlamda, modern toplumun "dünyanın büyüsünün bozulması" ile kutsal olana duyulan inancın yerini rasyonel düşüncenin aldığını belirtir. Weber'e göre, moderniteyle birlikte insanlar, dünyayı

[225] Kuçlu Erhan, Gianni Vattimo: Bir Fırsat Olarak Nihilizm, Yayınlanmış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Sosyoloji Bilim Dalı, Bursa, 2018, s. 11
[226] F. Nietzche, Ecco Homo, Çev. Can Alkor, Kültür Yayınları-İş Bankası Yayınları, 3. Baskı 2011, İstanbul, s. 29

bilimsel ve akılcı yollarla açıklamaya yöneldikçe, kutsal olanın anlamı daralmaya başlamıştır. Bu süreç, aile gibi geleneksel ve kutsal kabul edilen kurumların da giderek sekülerleşen bir toplumda sınandığını ortaya koyar.

Sekülerleşme kavramının muğlaklığı, Bauman'ın Kimlik kitabında şu soruyla somutlaşır: Kutsala karşı tutum nasıl değişmektedir?[227] İşte bu soru cevaplanması zor bir sorudur çünkü Bauman'a göre, modernliğin gelişiyle birlikte insanlar tanrısızlaşmış, dini dogmalara olan inançlarını yitirmiş ve bu süreçte kendi benliklerine odaklanmaya başlamışlardır. Bu durum sekülerleşmenin bir sonucu olarak görülse de nihayetinde sekülerleşme de modern kuşkuculuğun eleştirilerinden payını alacaktır.[228] Bauman "Bu Bir Günlük Değildir" eserinde aslında söz konusu saldırının içinde hiçbir kazananın ve kaybedeninin olmadığı bir güç mücadelesinin tecessümü olduğunu iddia eder.[229] Bu güç mücadelesi ise kazanan ya da kaybeden mantığı ile değil dünyayı nasıl daha iyi anlayacağımız bir formatta ele alınmalıdır. Zygmunt Bauman'ın sekülerleşmeye dair görüşleri, modernitenin getirdiği belirsizlikler ve insanın anlam arayışıyla bağlantılı olarak şekillenmektedir. Bauman'ın işaret ettiği bu belirsizlik ve anlam arayışı, Nietzsche'nin modern dünyayı tanrısızlaşmış bir evren olarak betimlemesiyle derinleştirmektedir. Nietzsche, modern insanın bu boşluğu nasıl karşılayacağını sorgulayarak, anlam dünyasında bir kırılma anını işaret eder. Friedrich Nietzsche, "Tanrı Öldü"(Gott Ist Tot) söylemiyle, modern dünyanın kutsal olandan uzaklaşmasını ve bunun sonucu olarak insanın, anlam arayışını bireysel düzeyde sürdürmesini ortaya koyar.[230] Nietzsche'ye göre, sekülarizasyon ile insanın kendini tanrılaştırmasına, derin bir nihilizmle karşılaşmasına yol açar.[231] Bu durum, Bauman'ın tanımladığı, kazananı olmayan modern mücadeleyi daha da belirgin hale getirmektedir. Bauman'ın belirttiği güç mücadelesi, aslında Weber'in 'büyünün bozulması' olarak tanımladığı modernleşme ve sekülerleşme süreciyle doğrudan ilişkilidir. Weber'in ortaya koyduğu gibi, modernitenin kutsal olana karşı yürüttüğü bu süreç, insanın anlam arayışını yalnızca farklı

[227] Bauman. Kimlik, Çev. Mesut Hazır, Heretik, Ankara, 2017, s. 87-93
[228] Bauman, Postmodern Etik, Çev. Alev Türker, Ayrıntı Yayıncılık, İstanbul, 2011, s.15
[229] Bauman, Bu Bir Günlük Değildir, Çev. Didem Kizen, Jaguar Kitap, İstanbul, 2014, s. 243-248
[230] Martin Heidegger, Nietzsche'nin Tanrı Öldü Sözü ve Dünya Resimleri Çağı, Çev. Levent Özşar, Asa Yayınları, Bursa, 2001, s. 21
[231] F. Nietzche, Güç İstenci, Say Yayınları, Çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul, 2010, s. 34

bir boyuta taşır.[232] Bu boyut Weber'e göre günahkâr olan insanın kurtuluşa ulaşmasını sağlayacak, ruhsal bir iyiyi elde edebilecek her türlü irade kabiliyetini yitirerek yeni bir boyuta geçmesini sağlayan boyuttur.[233] Bauman'ın tasvir ettiği kazananı olmayan bu mücadele, aslında Weber'in sekülerleşme tespitinde olduğu gibi, insanın yeni değer ve anlam kaynakları yaratma çabasının bir sonucudur. Sonuç olarak, betimlenen bu mücadele, tıpkı Jean-Paul Sartre'ın "Varoluşçuluk" eserinde ifade ettiği gibi, insanın dünyadaki özgürlüğü ve bu özgürlüğün getirdiği sorumlulukla yüzleşmesidir.[234]

Sartre'a göre, modern insanın en büyük mücadelesi, tanrısız bir dünyada kendini var etmek ve anlam bulmakla ilgilidir.[235] Böylece, sekülerleşme, bir yenilgi veya zaferden ziyade, insanın kendi varoluşuna dair sürekli bir anlam ve amaç arayışı olarak karşımıza çıkar. Bu arayış, modern insanın kaçınılmaz kaderidir. Bu kader, Auguste Comte'un "Üç Hal Yasası" ile daha da somut hale gelir. Comte, insanlığın düşünsel gelişimini üç aşamada ele alır: teolojik, metafizik ve pozitif aşama. Teolojik aşamada insan, dünyadaki olayları ve düzeni tanrısal güçlere bağlarken; metafizik aşamada daha soyut kavramlarla açıklamaya çalışır.[236] Nihayetinde, pozitif aşamada ise insan, bilimsel düşünceye ve olgulara dayanarak dünyayı anlamlandırmaya başlar. Bu aşamalı gelişim, modern insanın kutsal olanla olan bağını koparıp, anlam ve değer arayışını kendi varoluşu çerçevesinde yeniden tanımlama sürecini yansıtır. Comte'un üç aşamalı düşünsel gelişim süreci, bireylerin dini ve metafizik inançlardan uzaklaşarak bilimsel akıl yürütmeye yöneldiklerini gösterirken, bu dönüşüm toplumsal yapının da sekülerleşmesine ve bireylerin anlam arayışlarının daha kişisel ve rasyonel bir çerçevede şekillenmesine yol açar.[237] Bu bağlamda, modern insanın evrimi, sadece bireysel bir değişim değil, aynı zamanda toplumsal normların ve değerlerin yeniden inşasını da beraberinde getirir. Sartre'ın insanın varoluş mücadelesine yaptığı vurgu, Comte'un pozitif aşama ile çizdiği çerçeveye oturur. Comte'un teorisine göre, insan artık dışsal otoritelere ve tanrısal güce değil, kendi aklına ve bilimsel bilgilere dayanarak kendini var eder. Sartre'ın da ifade

[232] Max Weber, Protestan Ahlakı ve Kapitalizm, s.86
[233] Max Weber, Protestan Ahlakı ve Kapitalizm, s.87
[234] Sartre, Varoluşçuluk, Say Yayınları, İstanbul, s. 42
[235] Sartre, Diyalektik Aklın Eleştirisi, Çev. Serdar Rıfat Kırkoğlu, Ağaoğlu Yayınevi, İstanbul, 1981, s. 25
[236] Auguste Comte, Pozitif Felsefe Dersleri, Çev. Ümit Meriç, Cansız Cisimler Bilimi, İstanbul, s.217
[237] Auguste Comte, Pozitif Felsefe Dersleri, age., s.220

ettiği gibi, modern insan, bu yeni düzende tanrısız bir dünyada özgürlüğünü ve sorumluluğunu keşfetmeye mecbur kalır.[238] Sekülerleşme süreci de bu anlamda, bireyin artık dışsal bir otoriteden değil, kendi içsel değerlerinden ve bilimsel gerçeklerden anlam ve amaç arayışı olarak görülür. Comte'un "Üç Hal Yasası" ile Sartre'ın varoluşçu perspektifi arasında kurulan bu bağlantı, sekülerleşmenin yalnızca dini kurumların zayıflaması değil, aynı zamanda insanın kendi varoluşunun anlamını yeniden yaratma sürecini de içerdiğini gösterir.

Yasa Koyucular kitabından Bauman, Weber açısından bizim çağımız katı olan her şeyin buharlaştığı, kutsal olan her şeyin müstehcenleştirildiği" bir çağ; soluk kesici hızda bir gelişmenin, maddi refahın çoğalışının, insanoğlunun doğal çevreye giderek daha fazla egemen oluşunun, tarihin çok uzun bir kesimi boyunca insanın yaratıcı potansiyelini sınırlandıran ve engelleyen gerçek ya da hayal ürünü tüm kısıtlamalardan evrensel olarak bağımsızlaşmasının çağıydı" diye bahseder.[239] Bu çağ, sekülerleşmenin ve büyüden arınmanın çağı olarak takdim edilse de insan icadı kurumları yüceltmiş ve büyülemiştir. Kutsal olan, itibarsızlaştırılmamış aksine farklı bir idare altına konup, yeni doğan ulus-devletin hizmetine verilmiştir. [240] Bu durumun karmaşıklığının farkında olan bir diğer düşünür de Charles Taylor'dur. Seküler Çağ kitabında sekülerliğin ne olduğu konusunda net olunamayacağını çünkü sekülerliğin bu dünyanın ötesine uzandığını ve ona direnmenin de güç olduğunu belirtir çünkü pre-modern toplumların siyasi örgütlenmesi Tanrı'ya duyulan inançla ilişkiliyken modern Batı devleri bu bağlantıyı koparmıştır.[241] Sekülerleşme zamanın tümüyle dindışı olduğunun varsayılması olarak anlaşılıyor. Taylor'un ifade etmeye çalıştığı şey esasen toplumsal yaşamın merkezinde aşkın bir Tanrı'yla olan ilişkimizin kaybolmasıdır.[242] Sekülerlikte gözlenen gerileyiş, Tanrı'ya olan inançtır. Robert Bellah'ın İnsan Evriminde Din adlı eserinde ise kutsal ve dünyevi güçler ayrılmamıştır. Onlar tanrısal varlıklarla halkın arasında merkezî görevdedirler.[243]

[238] Sartre, Varoluşçuluk, Say Yayınları, İstanbul, s. 55-80
[239] Bauman, Yasa Koyucular, 136.
[240] Bauman, Akışkan Hayat, 61.
[241] Charles Taylor, Seküler Çağ, Çev. Dost Körpe, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019, s.3-4.
[242] Charles Taylor, Seküler Çağ, 20.
[243] Robert N. Bellah- Philip E. Hammond, Varieties of Civil Religion, Harper&Row, New York,1980, s. 215.

Bireysel çabalar ortak amaçlar yönünde seferber edilmediği takdirde tanrıların dünyevi gücü zarar görür. Tanrılara tapınmanın toplumun üyelerinin bütününe yarar sağladığı inanılır. Bu nedenle halk içerisinde tanrıya tapınmaktan geri durulmazdı.[244] Tanrılara tapınmanın toplumun tüm üyelerine yarar sağladığına inanıldığı için halk, bu ibadetten geri durmamıştır. Durkheim'ın toplumsal bağların oluşturulmasındaki rolü üzerinde durduğu gibi, dinin toplumsal dayanışmayı sağlama işlevi de burada belirginleşir.[245] Yeryüzündeki her birey, Tanrı'nın bir kulu olarak nitelendirilmesi vurgulanan dünyevilikten ziyade, Tanrısallığı ifade eder. Her devlet ne kadar dünyevi görülse de bir kutsallık ögesini içerisinde barındırır.[246]

Yeryüzünde bulunan her birey tanrının bir kulu olarak nitelendirilmesi bağlamında ortaya çıkacak olan Hıristiyanlık'ta ve İslamiyet'te vurgulanan dünyevilik değildir, Tanrısallıktır. [247] Peter Berger "Sekülerleşme Yanlışlandı" adlı makalesinde dine karşı artan bir inançsızlığın olduğu şeklindeki atfın kuşku uyandırdığını çünkü dinin aslında zayıflamadığını aksine dünyanın birçok yerinde dini inançla ilgili gerçek bir patlamanın söz konusu olduğunu belirtmiştir. Özellikle iki güçlü patlama görülür: Biri İslam, diğeri Evancjelik Protestanlık. Dini dinamizm sadece İslam'a ve Evanjelik Protestanlığa hasredilemez. Rusya'da Ortodoks Kilisesi canlanıyor, Amerika ve İsrail'de Ortodoks Yahudilik hızla gelişiyor. Modernite Tanrının yokluğu ile değil bilakis birçok tanrının varlığı ile karakterize olur. Berger' e göre sekülerizmin üç versiyonu vardır. İlki, sekülerizm kavramı modernitenin önemli bir özelliği olan kurumsal farklılaşmanın dinle ilgili sonuçlarını kabul etmeyi ifade eder. İkincisi, tamamen din karşıtı bir niyetle karakterize olur. Üçüncüsü ise, dinin kamusal hayattan tahliye edilmesi ve özel alana hasredilmesidir. [248] Berger'in sekülerizme dair bu analizi, modern dünyada dinin rolü üzerine yapılan geniş çaplı tartışmalara paralel bir bakış açısı sunar. Batılı filozoflar da benzer şekilde, modernite ve din arasındaki münasebeti çok yönlü bir şekilde ele almışlardır. Örneğin, Habermas, modern toplumda dinin tamamen dışlanamayacağını, aksine kamusal alanda bir rol oynaması gerektiğini savunmaktadır. Habermas, "Post-

[244] Robert N. Bellah- Philip E, age. s253.
[245] Emile Durkheim, İntihar, Çev. Zühre İlkgelen, Pozitif Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 220-230
[246] Robert N. Bellah- Philip E, age. 276
[247] Robert N. Bellah- Philip E, age. 290.
[248] Peter Berger, Sekülerleşme Yanlışlandı, çev. M. Ali Kirman, AÜİFD XLIX, 2008, sayı 1, s.271-281.

Secular Society" kavramıyla, dinin modern toplumun kamusal hayatında bir yer edinmeye devam ettiğini ve insanların dini inançlarıyla modern değerler arasında bir denge kurduğunu vurgular.[249] Bu bağlamda, modernite ve dinin birlikte var olabileceği bir yapıdan bahseder. Habermas bu yapıdan bahsederken, ikinci Dünya Savaşı'nın sonundan günümüze kadarki dönemde, İrlanda ve Polonya haricinde bütün Avrupa ülkeleri, toplumsal modernleşme ile el ele ilerleyen bir sekülerleşme dalgasına kapıldığına değinmektedir. Ancak Birleşik Devletlere dair bütün anket verileri, görece yüksek olan inançlı ve dininin gereklerini yerine getiren vatandaş oranının, son altmış yılda sabit kaldığını kanıtladığını söyler.[250] Öte yandan, Charles Taylor da "Seküler Çağ" adlı eserinde, modern dünyanın din karşıtı bir tutumla değil, farklı inançların bir arada var olabileceği bir çeşitlilikle tanımlandığını belirtir.[251] Taylor'a göre, modernite bir inançsızlık değil, farklı inançların yan yana geldiği bir dönemdir. Peter Berger'in savunduğu gibi, dinin modern dünyada tamamen yok olduğu ya da zayıfladığı fikri doğru değildir; din, modernitenin kendisini yeniden anlamlandırdığı bir bağlamda varlığını sürdürür. Buna karşın, Berger'in tespit ettiği gibi, modernite dinin yok oluşunu değil, aksine çoklu tanrıların ve inanç biçimlerinin yükselişini işaret eder. Bu da sekülarizasyonun, dinin tamamen dışlandığı bir süreç olmadığı, bilakis dinin yeni biçimlerde yeniden şekillendiği bir fenomen olduğunu kanıtlamaktadır.

Sekülerleşme kavramı, Batı düşüncesinde entelektüel temelleri üzerine inşa edilmiş bir süreç olarak incelenmiştir. Ancak, bu kavramın Türk düşüncesindeki yankılarını ve özgün yorumlarını ele almak, bu çalışmanın önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Kavram, çeşitli tanımlamalar ve yorumlamalardan geçmektedir ve bu nedenle kesin ve net bir anlam belirlemek zordur. Ertit'in benzetmesiyle, birden çok efendisi olan hizmetçi pozisyonuna düşmüş durumdadır.[252] Sekülerleşme, etimolojik olarak Latin kökenlidir.

[249] Habermas Jürgen, Doğalcılık ve Dinin Arasında, Çev. Ali Nalbant, Yapı Kredi Yayınları, 2. baskı: İstanbul, Mart 2012, s. 113
[250] Habermas Jürgen, Doğalcılık ve Dinin Arasında, Çev. Ali Nalbant, Yapı Kredi Yayınları, 2. baskı: İstanbul, Mart 2012, s. 114
[251] Charles Taylor, Seküler Çağ, çev. Dost Körpe, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017, 170-201
[252] Ertit, Volkan. Sekülerleşme: Dinden Uzaklaşmanın Hikayesi. İstanbul: Liberte Yayınları, 2014, s. 33

Tarihsel süreçte çeşitli anlamlar kazanmıştır. Kavram, Latin kökenine dair ipuçları taşımakla birlikte, asıl olarak seaculum kelimesinden gelmektedir. Kullanıldığı zaman diliminde "dünya" sözcüğünü çağrıştırmaktadır.[253] Bu sözcük köküne bağlı olarak "dünyaya ait olan", "dini olanın dışında", "kutsanmamış", "profan", "meşruiyet için dine ihtiyacı olmayan", "toplumsal ahlak standartlarının dine ve dinlere göre değil, güncel hayata göre düzenlenmesi", "dünyevi hayatı ilgilendiren her konuda dini dışlama" gibi manaları da bulunmaktadır. [254] Aynı zamanda seaculum kelimesi "yüzyıl", "içinde yaşanılan zaman" ve "çağ-asır" manalarını da taşımaktadır.[255] Bazı tarihçiler ise "bir devletin en uzun yaşama süresini" ifade etmek için kullanıldığı söylemektedir.[256] Orta çağ Latincesine göre "saecularis" kelimesi, "dünyevi ve dine bağlı olmayan anlamlarını taşımaktadır. Bunun nedeni, kilisenin ve dini otoritenin dışında kalanları ifade etmek için kullanılmaktadır. Sekülerleşmenin modern kullanımı bakıldığında, Secularization toplumsal ve kültürel yapıların dini etkilerinden arındırılması anlamına gelen 'dünyevi', dini kurum ve uygulamaların toplum üzerindeki etkilerinin azalması sürecini ifade eden 'dine bağlı olmayan' anlamlarında kullanılmaktadır. Kavramın asıl işaret ettiği nokta, toplumların dini etkilerden arındırılması ve daha dünyevi bir yapıya bürünmesi sürecidir. Bu nedenle kavramın kullanım yeri ve zamanı oldukça önemlidir.

2.2. Sekülerleşmenin Tarihi

Sekülerleşme süreci, çoğunlukla Orta Çağ'daki skolastik felsefe ya da Aydınlanma düşüncesiyle ilişkilendirilse de daha erken dönemde yaşamış çeşitli filozoflar, dini dogmalardan bağımsız düşünme alışkanlığını temellendirmiştir. Sekülarizasyon, Batı düşünce tarihinin derinliklerinden modern çağa uzanan kapsamlı bir dönüşüm sürecidir. Bu süreç, yalnızca modern çağın bir ürünü değil, Antik Çağ'dan itibaren şekillenen bir

[253] Kaplan, Yusuf, Seküler Aklın Ötesinde, İslamiyet s.3, Temmuz-Eylül 2001, cilt 4, s. 87
[254] Hocaoğlu, Durmuş, Laisizmden Milli Sekülerizme, Selçuk Yayınları, Ankara, 1995, s. 87-88
[255] Cox H., The Seculary Cıty, Penguin Books, Londra, 1974, s. 32-33
[256] William, Smith, "Saeculum". A dictionary of Greek and Roman Antiquities. Harper & Brothers, 1859, Waterhouse, E. S. (1921). "Secularism". Encyclopedia of Religion and Ethics, 347-350. (ed.) James Hastings.New York: Charles Scribner's Sons., 1859, s. 1001

tarihsel olgudur. İlk işaretlerini Pre-Sokratik filozofların fikirlerinde görmek mümkündür. Bu düşünürler, evreni ve insanı anlamada aklı ve sorgulamayı merkeze koyarak, seküler düşüncenin felsefi temellerini atmışlardır. Bu bakış açısının kökenleri, Orta Çağ ve Aydınlanma döneminden çok önce Batı düşünce dünyasında tartışılan konular arasında yer alıyordu. Sekülarizasyonun başlangıç temellerini Orta Çağ öncesine dayandırmak için genellikle Eski Yunan ve Roma düşünürlerine başvurulur. Yunan felsefi düşüncenin ilk temsilcileri olan Presokratik düşünürler, doğayı keşfetmeye odaklanarak kozmolojik ve fiziksel dünyayı anlamaya çalışmış. Düşünürlerin süreç içerisinde doğaya odaklanmaları, dinsel açıklamalardan bağımsız, gözlem ve akıl yürütme yoluyla evreni açıklama çabasında olmalarını sağlamış.[257] Bu, sekülerleşmenin felsefi temellerinin ilk adımı olarak değerlendirilebilir; çünkü doğayı açıklarken dinsel-mitolojik düşünceden ayrılma çabası, insanın dünyayı kendi aklı ve gözlemiyle anlamaya çalışmasının bir göstergesidir. Dolayısıyla bu bağlamda, evreni tanrısal müdahalelerden ziyade doğal süreçler üzerinden anlamlandırmaya yönelik bu arayış, seküler düşüncenin erken izleri olarak görülebilir. Akabinde, Sokrates ve Sofistlerin "psukheyi", yani insan ruhunu merkeze alarak etik ve siyaset felsefesi geliştirmeleri, sekülerleşme açısından önemli bir adımdır. İnsanı merkeze alan bu yaklaşım, bilgi ve ahlak anlayışında bireyin rolünü vurgular. Özellikle, MÖ 5. yüzyılda yaşamış olan Yunan filozof Protagoras bu bağlamda öne plana çıkmaktadır. Platon'un "Protagoras" adlı eserindeki diyaloglar aracılığıyla, Protagoras "Hakikatin ölçüsü kişidir" felsefi önermesini savunur. Bu düşünceye göre, herkese uygun bir hakikatten ziyade, bireysel olarak algılanan hakikat anlayışları söz konusudur.[258] Bu yaklaşımı daha da ileri götüren Gorgias, "Mademki hakikatin ölçüsü kişidir, o halde hakikat kişiden kişiye değişiyor demektir; öyleyse hiçbir şey hakikat değildir," diyerek düşünceyi nihilizme taşır.[259] Protagoras'ın ifadesi, sekülarizasyon sürecinde önemli bir kavramsal temel sunar. Esasen bu tutum, mutlak ve evrensel bir hakikat fikrini reddederek dinsel veya tanrısal doğrulara dayalı otoriteleri sarsar. Sekülarizasyonun özü, dinsel ve kutsal olanın insan ve toplum üzerindeki belirleyiciliğinin azalması ve dünyevi bakış açılarının ön plana çıkmasıdır. Bu manada, Protagoras'ın düşüncesi, dini ve evrensel doğruların yerine insan merkezli ve görece bir

[257] Platon, Devlet, Çev. Furkan Akderin, Say Yayınları, İstanbul, 2016, s. 8
[258] Eflatun, Protagoras, Çev. Şazi Kösemihal, Meb Yayınları, İstanbul, 1997, s. 7
[259] Eflatun, Protagoras, age. s. 7

hakikat anlayışını koyarak sekülarizasyonun erken bir felsefi örneği olarak kabul edilebilir.

Gorgias'ın, Protagoras'ın bireysel hakikat fikrini "hakikatin ölçüsü insandır" düşüncesinden bir adım ileriye taşıyarak "hakikat aslında yoktur" sonucuna varması, dini ve evrensel hakikat iddialarını reddeden bir düşünsel dönüşümü başlatır. Bu noktada, Gorgias'ın argümanı sekülarizasyon sürecinin temelinde bulunan epistemolojik bir sorgulama olarak değerlendirilebilir. Orta Çağ'dan önce oluşmaya başlayan bu eleştirel yaklaşım, hakikati kutsal ya da evrensel olandan koparak daha çok bireysel algıya, dolayısıyla akılcı sorgulamalara bırakır. Bu manada Gorgias'ın nihilist yorumu[*], sekülarizasyonun erken aşamalarında düşünsel bir katalizör görevi görmüş olur. Bu süreç, sekülerleşmenin düşünsel temelini oluşturur; çünkü her bir düşünür, bilgiyi veya ahlakı insan aklı ve gözlemi üzerinden açıklama yoluna giderek, dünyevi bir bilgi ve değer sistemi oluşturma yolunda katkılar sağlar. Gorgias'ın bireysel algıyı merkeze alan yaklaşımlarından sonra Aristoteles, erdem ve mutluluğu insanın akıl ve bilgelik yoluyla ulaşabileceği hedefler olarak ele alır ve böylece bilgiyi yalnızca insana dair olgularla sınırlamaz; evrensel bir anlam arayışına yönelir. Anlam arayışının yanında Aristoteles, bireyin erdem ve mutluluğa ulaşması için ruhunun akla uygun etkinlikler yoluyla bir yaşam sürmesi gerektiğini vurgular.[260] Nikomakhos'a Etik adlı eserinde belirttiği üzere, "insansal iyi, ruhun erdeme uygun etkinliği olur," ki bu da yaşamın sonuna kadar sürdürülen bir etkinliktir.[261] Aristoteles'in bu yaklaşımı, bireyin kendi aklına ve akla uygun eylemlerine duyduğu güvenle, seküler düşüncenin gelişimine katkı sağlayan bir çerçeve olarak değerlendirilebilir. Aristoteles'in ardından, Demokritos'un felsefesi seküler düşünce temelinin daha da derinleşmesine katkı sağlamıştır. Demokritos, evrenin işleyişini tanrısal müdahalelerden uzak tutarak, her şeyin rastlantı ve doğa yasalarıyla açıklanabileceği görüşündedir. Eusebios'un aktardığına göre, Demokritos, insan yaşamı ve doğanın işleyişini rastlantıya bağlamış ve buna karşı çıkanları "ahmaklar" olarak

[*] Gorgias'ın Nihilist olmasına dair çıkarımı Platon'a aittir.
Daha detaylı bilgi için bknz. Eflatun, Protagoras, Çev. Şazi Kösemihal, Meb Yayınları, İstanbul, 1997, s. 7
[260] Aristoteles, Nikomakhos'a Etik, Çev. Saffet Babür, Hacettepe Yayıncılık, Ankara, 1988, s.52
[261] Aristoteles, Nikomakhos'a Etik, age. s. 32

nitelemiştir.[262] Demokritos'un düşünceleri, sekülerleşme tarihinde dikkat çeken ilk adımlardan biri olarak değerlendirilebilir. Eusebios'un aktardığına göre, Demokritos evrenin işleyişini tanrısal müdahalelerden bağımsız bir şekilde açıklamaya çalışmış. Demokritos gibi düşünürler, doğa yasalarını merkeze almış, dini ve mitolojik anlatıların ötesine geçmeye çalışmışlardır. Bu anlayış, bireysel akıl ve gözleme dayalı bir yaklaşımı temsil ederek, dinsel dogmalardan bağımsız bir düşünce zeminine işaret eder. Ancak bu düşüncelerin, halkın gündelik yaşamına etkisi sınırlı kalmış ve daha çok entelektüel çevrelerde yankı bulmuştur. Bu nedenle, sekülerleşmenin geniş kitleler üzerinde etkili bir toplumsal mesele haline gelmesi, esasen Orta Çağ'da gelişen koşullarla mümkün olmuştur. Bu durum, sekülerleşmenin entelektüel bir tartışmadan toplumsal bir mesele haline dönüşmesi için tarihsel bir zeminin oluşmasını beklemiştir. Orta Çağ'da Kilise, manevi bir otorite olmanın ötesinde, siyasal ve entelektüel gücün de merkeziydi. Kilise'nin bu rolü, bir yandan toplumu düzenleyen bir yapı sunarken, diğer yandan bireysel akıl ve özgürlüğün gelişimini sınırlayan bir engel olarak görülmüştür.

13. ve 14. yüzyıllarda Batı toplumunda kilise, Engizisyon ve Aydınlanma üçlüsü, sekülerleşmenin ilk kıvılcımlarını ortaya çıkarmaya başlamıştır. Bu dönemde düşünürler, filozoflar ve azizler, dinin toplum üzerindeki etkisini sorgulayan ve sınayan çok sayıda eser üretmişlerdir. Bu eserler, din ile bireysel akıl, otorite ile özgür düşünce ve özsel bağ ile dünyevi bilgi arasındaki kırılmaları yansıtır. Batılı düşünürlere göre bu dönüşüm, yalnızca tarihsel bir evrimden ibaret değildir; aynı zamanda toplumsal kimlik ve anlam dünyasının yeniden yapılandırılması anlamına gelir.

Orta Çağ boyunca Kilise, yalnızca manevi bir rehber değil, aynı zamanda entelektüel ve siyasal gücün merkeziydi. Ancak erken Orta Çağ düşüncelerinden olan Augustinus ve Thomas Aquinas, Orta Çağ'a geçiş sürecinde önemli bir köşe taşıdır. Aziz Augustinus, "iyiymiş gibi görünen ve bizi günaha sevk eden her şeyin doğrusu ve kusursuzu Tanrı'da bulunur".[263] Bu ifade, Augustinus'un Tanrı'nın mutlak mükemmeliyetine vurgu yapan

[262] Karl Marx, Demokritos ile Epikuros'un Doğa Felsefeleri, Çev. Hüseyin Demirhan, Sol Yayınları, Ankara, 2000, s. 29
[263] Augustinus, İtiraflar, Çev. Çiğdem Dürişken, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2010, s.68

teolojisinin bir yansımasıdır. Ona göre, insan iradesi ve dünyevi işler yanılgıya açıktır; bu nedenle insanlar iyiyi ve kusursuzu ancak Tanrı'ya yönelerek bulabilirler. Bu düşünce, bireyin aklına ve iradesine belli bir sınır çizer ve mutlak hakikati Tanrı'da arama gerekliliğini ortaya koyar. Bu yaklaşım, sekülerleşme karşıtı bir duruşa işaret etmesi, bireysel aklın otoritesinden çok, Tanrı'nın mutlak otoritesine vurgu yaptığını gösterir. Aziz Augustinus'un Tanrı'nın Şehri adlı eserinde dünyevi ve ilahi şehir arasındaki ayrımı ise bu mutlak otoriteye farklı felsefi bir çerçeve sunmuştur. Ona göre, dünyevi şehir insanın geçici tutkularını ve kusurlu doğasını yansıtırken, Tanrı'nın Şehri ebedi hakikati temsil etmektedir.[264] Augustinus, dünyevi işlerin geçici ve kusurlu olduğunu vurgular ve mutlak kurtuluşun yalnızca Tanrı'nın rehberliği altında mümkün olduğunu belirtmesi sekülerleşme karşıtı bir duruşa işaret eder, çünkü dini otoriteyi toplumsal düzende merkezi bir konumda tutar. Bununla birlikte, Augustinus'un bireysel manevi deneyime yaptığı vurgu, dini otoriteye meydan okuma anlamında olmasa da bireysel inançların önemini öne çıkarır. Bu durum, uzun vadede, dini otoritenin sorgulanmasına ve bireysel inançların toplumsal yapıdan ayrılmasına zemin hazırlamış olabilir. Öte yandan Aziz Thomas Aquinas, dini öğretileri akıl temelinde açıklama çabasıyla, bu otoritenin entelektüel bir sorgulama zeminine taşınmasına katkıda bulunmuştur.

Aquinas, Summa Theologica ve De Regimine Principum gibi eserlerinde, insan doğasının akıl yoluyla kavranabileceğini ve bireyin aklıyla Tanrı'nın hakikatine ulaşabileceğini ifade etmiştir.[265] Onun anlayışında, insan aklı, Tanrı'nın düzenine dair derin gerçeklikleri keşfetme kapasitesine sahip olduğunu göstermektedir. Bu da bireyin ahlaki ve doğal yasaları kavramasında merkezi bir rol oynar ve her bireyin kendi içinde bölünemez bir doğaya sahip olduğunu ifade eder.[266] Aquinas, bireyin doğasını bir bütünlük olarak değerlendirerek, her insanın, Tanrı'nın iradesine uygun bir şekilde hareket etme potansiyeline sahip olduğunu vurgulamaktadır.[267] Bu düşünce, bireyin aklına ve özgür iradesine değer biçen bir anlayışın zeminini hazırlar. Aquinas'ın bireylerdeki insan doğasını bir 'Birlik' olarak değerlendirmesi, aslında aklın ve bireysel varoluşun değerini

[264] Augustinus, Tanrı'nın Şehri, çev. Furkan Akderin, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018, XIII.10, s. 500.
[265] Aquinas Thomas, Summa Theologica, çev. İngilizce Çeviri, New Advent Online Edition, I-II, q.94, a.2.
[266] Aquinas Thomas, Varlık ve Öz, Çev. Oğuz Özügül, Say Yayınları, İstanbul, 2007, s. 87
[267] Aquinas, De Regimine Principum, çev. Gerald B. Phelan, Toronto: Pontifical Institute of Mediaeval Studies, 1949, Kitap I, Bölüm 15.

dile getirir.[268] Aquinas'ın bu yaklaşımı, bireylerin dini doğrulara yalnızca dogmatik bir bakış açısıyla değil, akıl yoluyla da ulaşabileceğini ima eder. Bu tür teolojik yaklaşımların bireysel akıl ve manevi sorgulamalara kapı aralaması, Kilise'nin mutlak otoritesinin sarsılmasına yönelik yeni tartışmaların ve hareketlerin doğmasına neden olmuştur.

Aquinas'ın düşüncelerinin ardından, Orta Çağ'da sekülerleşme düşüncesi giderek daha fazla biçim kazanmaya başlamıştır. Bu süreçte Dante'nin İlahi Komedya adlı eseri hem sekülerleşmenin hem de dini otoritenin sorgulanmasının önemli bir göstergesi olarak karşımıza çıkar. Dante, İlahi Komedyasının Cehennem ve Cennet bölümlerinde, sekülerleşmenin tarihi için hem dini bir dünya görüşü sunar hem de dini otoritenin sosyal ve siyasal etkilerini sorgular.

Dante'nin İlahi Komedyası, Orta Çağ'ın dini ve toplumsal yapıları ile ilgili derin bir sorgulama içerir. Eserin Cehennem kısmında işlediği, dini ve dünyevi otoritelerin işleyişine dair eleştiriler, özellikle Monarşi adlı eserinde geliştirdiği düşüncelerle paralellikler taşır. Dante, Monarşi 'de, Papalık ve İmparatorluk arasında kesin bir ayrım yapar; Papalık ruhani otoritenin, İmparatorluk ise dünyevi düzenin temsilcisidir.[269] Bu ayrım, Dante'nin toplum ve yönetim anlayışını, Tanrı tarafından bu iki gücün birer temsilci olarak belirlenmiş olduğu görüşüne dayandırır; ancak hem İmparatorların hem de Papaların bu rollerini kötüye kullanması, dünyayı bozuk bir hale getirmiştir. Bu düşünceler, özellikle Orta Çağ'ın sonrasında bireylerin dini otoriteye karşı daha özgür bir duruş sergilemelerinin entelektüel temellerini oluşturmuş diyebiliriz. Dante'nin İlahi Komedyasındaki Cehennem bölümünde, bu bozuk düzene karşı işlenen suçlar, bireylerin Tanrı'ya, doğaya, topluma ve başkalarına karşı işlediği günahları simgesel bir dille yansıtmaktadır. Cehennem bölümünde, Dante'nin karşılaştığı kişilerin çoğu, Tanrı'nın iradesine aykırı hareket etmiş ve bu nedenle cezalandırılmıştır.[270] Bu, insanların işlediği suçların bedeli olarak, ebedi ya da geçici cezaların tanımlanması anlamına gelir.

[268] Aquinas Thomas, Varlık ve Öz, age. s. 89
[269] Dante Alighieri, Monarşi, Çev. İsmail Erbil, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017, Bölüm 1, s. 88.
[270] Dante Alighieri, İlahi Komedya- Cehennem, Çev. Ömer Asım Aksoy, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999, Cehennem, 1. Bölüm, s. 24.

[271]Dante'nin bu noktada yaptığı vurgular, sekülerleşmenin tarihsel konjonktürü çerçevesinde önemli bir perspektif sunar. Hem bireysel akıl ve özgürlüklerin anlamı hem de dini ve toplumsal otoritelerin insan yaşamındaki yeri üzerine derin sorgulamalara yer verilir. Dante, insan aklının ve özgür iradesinin Tanrı'nın kudretine karşı nasıl şekillendiğini, bireysel sorumlulukları ele alarak anlatır. Bu eser, sekülerleşmenin erken izlerini taşır; çünkü Dante'nin, Tanrı'ya ve Kilise 'ye olan bağlılığı, aynı zamanda toplumsal yapıları da gözler önüne serer. Dante'nin İlahi Komedyasındaki görüşleri, sekülerleşmenin tarihsel olarak nasıl şekillendiğini anlamamızda önemli bir yer tutar. Tanrı'nın mutlak iyiliği ve hakikati, Cennet'teki en yüksek ödül olarak tanımlanırken, Tanrı'nın doğası, akıl yoluyla anlaşılabilen tek "İyi" olarak kabul edilir.[272] Bu anlayış, bireylerin akıl yoluyla Tanrı'nın mutlak hakikatine ulaşabilmesinin önemi üzerine yoğunlaşır. Cehennem 'de ise, akıl ve ruhani anlayıştan mahrum olan ruhlar bu yüksek gerçeklikten tamamen yoksundur, çünkü akıl, doğru yolda ilerlemek için gerekli olan Tanrı'nın mutlak hakikatine yönlendirilmemiştir. Dante'nin bu betimlemesi, akıl ve ruh arasındaki bağın, kurtuluş ve manevi aydınlanma sürecinde ne kadar önemli olduğunu vurgular. Bu bağlamda, sekülerleşme, insanın dini otoritelerden bağımsız olarak us yoluyla doğruya ulaşma kapasitesine olan güveni artırmış ve insanın kendi içsel gelişimine dair daha özgür bir bakış açısının doğmasına olanak sağlamıştır.

Dante'nin Cehennem 'deki simgesel anlatımı, akıl ve "İyi" arasındaki ilişkiyi de işler. Dante, "Kendin göreceksin bahsettiğim o sefilleri, Aklın gayesi olan İyi'yi yitirenleri" diyerek, aklın hedeflediği "İyi'yi kaybetmenin, ebedi cezanın kaynağı olduğunu belirtir.[273] Bu fikir, bireyin Tanrı'nın hakikatini anlamayı başaramamasının, cehennemdeki acı ve işkencelere yol açtığını anlatan güçlü bir temadır. Bu, sekülerleşmenin de temel sorularından birini yansıtır: İnsanın akıl ve özgürlüğüne ne ölçüde güvenebiliriz? Kişinin aklı ve özgür iradesiyle doğru yolu bulması mümkün müdür? Dante'nin eserindeki vurgular, sekülerleşme sürecinin dinin, toplumun ve bireyin üzerinde yarattığı etkileri sorgulayan bir arka plan sunar. Onun eserlerinde, insanın kendi

[271] Dante Alighieri, İlahi Komedya- Cehennem, age., s. 60-86.
[272] Dante Alighieri, İlahi Komedya- Cennet, çev. Ömer Asım Aksoy, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2000, Cennet, 1. Bölüm, s. 45.
[273] Dante Alighieri, İlahi Komedya- Cehennem, çev. Ömer Asım Aksoy, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999, Cehennem, 1. Bölüm, s. 51

aklı ve eylemleriyle kaderini şekillendirme kapasitesi vurgulanmış, dini dogmaların mutlak kabulüne karşı bir eleştiri ortaya konmuştur. Bu, modern zamanların sekülerleşme anlayışının temellerine dair önemli bir ipucu sunar.

Kilise'nin Orta Çağ boyunca entelektüel ve siyasal gücü, Batı'da toplumsal düzenin temel taşıydı ancak bu mutlak otorite, Reform hareketlerinden Engizisyon'a uzanan bir dizi olayla sorgulanmaya ve çatırdamaya başladı.[274] Kilise, Engizisyon mahkemelerini kullanarak heretikleri acımasızca yargılayıp cezalandırmak suretiyle dogmatik düzenini koruma çabasına girişti; ancak bu baskıcı ve korku dolu yöntemler, ironik bir şekilde eleştirel düşüncenin filizlenmesine ve otoriteye karşı muhalefetin kök salmasına zemin hazırladı. Bu dönemde John Wycliffe ve Jan Hus gibi öncüler, Kilise'nin dünyevi otoritesine meydan okuyarak bireysel vicdanın üstünlüğünü ve kutsal metinlere doğrudan erişim hakkını savunan bu öncüler, dogmatik düzenin sarsılmasına yol açmış ve seküler düşüncenin halk arasında kök salmasına zemin hazırlamışlardır.[275] Luther ise, bu geleneksel eleştirileri daha da derinleştirerek, Kilise'nin manevi otoritesini reddetmiş, özellikle papalığın dini egemenliğine karşı çıktığı 95 Tez ile dini reform hareketini başlatmıştır.[276] Luther'in bu tavrı, bireysel dini deneyimi savunarak, sekülerleşme sürecinin bir sonraki aşamasını tetiklemiş ve halkın dinsel otoritelere karşı daha özgür bir yaklaşım benimsemesine olanak sağlamıştır. Martin Luther, dini otoriteyi daha doğrudan sorgulayan bir figür olarak karşımıza çıkması sekülerleşmenin tarihi açısından önemli bir çerçeve oluşturmaktadır. 1517'deki 95 Tez'iyle, papalığın ve Kilise'nin otoritesine karşı açık bir isyan başlatmıştır. Luther, özellikle Kilise'nin insanların ruhsal kurtuluşları üzerindeki etkisini reddederek, bireyin Tanrı'yla doğrudan ilişki kurabilmesi gerektiğini savunmuştur.[277] Luther'in sekülerleşmeye yönelik yaklaşımı, doğrudan Kilise'nin dogmatik öğretisinin reddedilmesinden ziyade, bireylerin dini özgürlüklerinin ön plana çıkmasıyla ilgilidir. Bu düşünceler, sekülerleşmenin dini otoriteye olan bağımlılığını sorgulayan bir adım olmuştur ve sonrasında toplumsal değişimlere yol açmıştır. Luther,

[274] Le Goff, Jacques, Avrupa'nın Doğuşu, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Yapı Kredi Yayınları, 2007, s. 132-135.
[275] Hudson Anne, The Premature Reformation: Wycliffite Texts and Lollard History, Clarendon Press, 1988, s. 12-15.
[276] Martin Luther, 95 Tezler, çev. Taner Gültekin, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 2011, s. 12-15.
[277] Martin Luther, 95 Tezler, age., s. 18-22

bireyin aklı ve inancı arasındaki özgürlüğü savunarak, bireysel dini deneyimin önemine işaret etmiştir.

Luther'in dini otoriteye karşı duruşu ve bireysel dini özgürlüğü savunması, sekülerleşme sürecinin önemli bir aşamasıdır. Sekülerleşme kavramının ilk resmi kullanımı, 1648'deki Westfalya Barışı sırasında gerçekleşmiştir.[278] 30 Yıl Savaşları'nı sona erdiren bu anlaşmada, "sekülarizasyon" terimi, dini mülklerin sivil yönetime devredilmesi anlamında kullanılmıştır.[279] Bu, Kilise'nin otoritesinin sınırlandırılması ve dini mülkiyetin dünyevi bir düzleme aktarılması sürecini ifade eder. Bu anlaşma, sekülerleşme kavramının, dini otorite ile sivil otorite arasındaki ayrımı ifade etmek için resmen kullanılmaya başlandığı ilk olay olarak kabul edilir.[280] Bu süreç, sadece mülk devrinden ibaret olmayıp, aynı zamanda toplumsal düzenin ve otoritenin dini temellerden uzaklaştırılmasının başlangıcını simgeler. Westfalya Barışı'nın ardından, sekülerleşme kavramı, dini etkilerin toplumsal ve siyasal hayattan çekilmesini ifade eden daha geniş bir anlam kazanmıştır. Bu tarihsel dönüm noktası, modern sekülerleşme sürecinin temellerini atmış ve Aydınlanma ile hızlanan entelektüel tartışmalara zemin hazırlamıştır.

Luther'den sonra, sekülerleşmenin tarihi bağlamında doğru bir geçiş yapabileceğimiz düşünürlerden biri Jean-Jacques Rousseau'dur. Rousseau, toplumsal sözleşme teorisinde, halkın iradesi ve dinin toplumsal düzene entegrasyonu hakkında görüşlerini ortaya koymuştur. Rousseau'nun düşünceleri, dini dogmaların yerine halkın ortak iradesinin geçmesi gerektiğini savunmaktadır.[281] Bu bakış sekülerleşme sürecine yönelik daha radikal bir bakış açısı getirir. Rousseau'nun sekülerleşmeye dair görüşleri, bireylerin özgür iradesinin toplumsal yapılarla olan ilişkisini yeniden şekillendirerek, modern seküler toplumların temellerinin atılmasına olanak sağlamıştır.[282] Rousseau'nun halkın iradesine dayalı toplumsal düzen anlayışı, Aydınlanma düşüncesinin temel ilkeleriyle

[278] Özel Cemal, Sekülerleşme Teorileri: İki Yüzyıllık Serüvenin Kısa Bir Öyküsü. s. 4
[279] C. T. McIntire, The Westphalia Peace Treaties and the Idea of Secularization, Journal of Religious History, vol. 15, no. 4, 1991, s. 520-523.
[280] C. T. McIntire, The Westphalia Peace Treaties and the Idea of Secularization, age., s. 520-523.
[281] Jean-Jacques Rousseau, Toplum Sözleşmesi, çev. Taner Gültekin, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 2011, s. 22-25.
[282] Jean-Jacques Rousseau, Toplum Sözleşmesi, age. s. 23-25

paralellik taşır. Bu bağlamda, sekülerleşme sürecinin entelektüel temellerini derinleştiren bir diğer önemli figür, Immanuel Kant olmuştur. Kant, aklın ve bireysel otonominin önemine vurgu yaparak, dini dogmaların bireysel akıl üzerindeki sınırlamalarını sorgulamıştır. Kant'a göre, insanın kendisini aydınlatması ve özgürleşmesi, ancak aklını kullanarak kendi doğrularını keşfetmesiyle mümkündür. Bu görüş, sekülerleşmenin bireylerin dini ve toplumsal otoritelere bağımlı olmaksızın kendi etik ve ahlaki değerlerini belirleme süreciyle uyum içinde olduğunu gösterir. Kant, bu düşüncelerini Was ist Aufklärung? (Aydınlanma Nedir?) adlı eserinde açıkça dile getirmiştir: Aydınlanma, insanın kendi suçu ile düşmüş olduğu ergin olmama durumundan kurtulmasıdır.[283] Bu dönemde Aydınlanma düşünürleri, Kilise'nin otoritesini sorgulamakla kalmamış, aynı zamanda bilimsel yöntem ve akıl yoluyla bireyin özgürleşmesine zemin hazırlamışlardır. Ancak, Kilise bu değişimlere karşı direniş göstermiş, Engizisyon mahkemeleri aracılığıyla dogmatik düzeni koruma çabası içinde olmuştur.[284] Engizisyon, özellikle Galileo gibi bilim insanlarını yargılayarak, dini otoriteye meydan okuyan fikirlerin yayılmasını engellemeye çalışmıştır.[285] Ancak bu baskıcı yöntemler, ironik bir şekilde eleştirel düşüncenin yayılmasına ve sekülerleşme sürecinin hızlanmasına yol açmıştır.

Westfalya Barışı sonrası dönemde Kilise'nin toplumsal etkisi azalırken, Aydınlanma düşüncesi, bireyin özgürlüğünü ve akıl yürütme kapasitesini ön plana çıkarmıştır. Bu bağlamda, sekülerleşmenin sadece dini otoritenin zayıflaması değil, aynı zamanda toplumsal yapının rasyonalizasyonu ve bireysel özgürlüklerin genişlemesi süreci olduğu anlaşılmaktadır.[286] Kilise'nin toplumsal etkisinin azalması, Avrupa'da köklü bir dönüşüm sürecinin başlangıcını oluştururken, bu dönüşümün entelektüel zeminini hazırlayan en önemli dönemlerden biri de Rönesans olmuştur. Hümanizm, birey merkezli bir dünya görüşü geliştirerek hem dini hem de entelektüel otoritelerin sorgulanmasına zemin hazırlamış, bu süreç sekülerleşme dinamiklerini derinleştirmiştir. Rönesans, Batı düşüncesinin yeniden şekillenmesinde kilit bir dönüm noktasıdır. İnsan merkezli

[283] Immanuel Kant, Aydınlanma Nedir, Çev. Ahmet Cevizci, Say Yayınları, İstanbul, 2008, s. 23-24.
[284] Henry Kamen, The Spanish Inquisition: A Historical Revision, New Haven: Yale University Press, 1998, s. 92-95.
[285] Henry Kamen, The Spanish Inquisition: A Historical Revision, age., s. 92-95
[286] Charles Taylor, Seküler Çağ, Çev. Dost Körpe, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019, s.34-38

(hümanist) bir dünya görüşünü ön plana çıkaran bu dönemde, Kilise'nin entelektüel otoritesi zayıflamış, bilimsel ve sanatsal gelişmeler toplumsal yaşam üzerinde etkili olmuştur. Özellikle Machiavelli'nin Hükümdar (1513) adlı eseri, siyaseti ahlak ve din bağlamından bağımsız olarak ele almasıyla, seküler düşüncenin temellerini atan bir çalışma olarak kabul edilir. Machiavelli, "güç ve iktidar" anlayışını dini otoriteden ayırarak, yöneticilerin başarılarını dünyevi stratejilerle ölçmüştür.[287] Machiavelli'den sonra Jean Calvin'in öğretileri, sekülerleşme sürecine farklı bir boyut kazandırmıştır. Calvin'in Institutes of the Christian Religion (1536) adlı eserinde ortaya koyduğu "önceden belirlenme" doktrini, bireylerin dünyevi başarılarını ahlaki bir ölçüt olarak değerlendirmiştir. Bu yaklaşım, dünyevi yaşamı kutsal bir anlam taşıyan bir alan olarak konumlandırmış ve dini yaşamın bireysel ahlakla daha sıkı bir bağ kurmasına neden olmuştur. Calvin, Reform hareketine önemli bir katkıda bulunarak, dini otoriteyi bireysel inanç ve çalışma etiği temelinde yeniden şekillendirmiştir.[288] Bu süreç, modern kapitalizmin gelişimiyle de ilişkilendirilmiş ve Max Weber'in Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu adlı eserinde detaylandırılmıştır.

Jean Calvin, dini ve dünyevi otoritelerin ayrımı üzerine yaptığı çalışmalarla sekülerleşme düşüncesine önemli katkılarda bulunmuştur. Calvin'in Seküler Otorite: Sivil Yönetim adlı eserinde, sivil otoritenin Tanrı'nın iradesini yansıttığını ancak bu otoritenin Kilise'nin ruhani işlevlerinden ayrı tutulması gerektiğini vurgulamıştır.[289] Calvin'e göre, dini otorite bireylerin manevi rehberi olarak kalmalı, dünyevi düzen ise sivil otorite tarafından sağlanmalıdır. Calvin'e göre, sivil otorite Tanrı'nın iradesini yansıtır, ancak bu otoritenin dünyevi sınırları, Kilise'nin ruhani alanıyla karıştırılmamalıdır.[290] Calvin'in bu görüşleri hem dini reformun hem de sekülerleşme sürecinin temellerini şekillendirmiştir. Sekülerleşmenin, dini otoritenin toplumsal ve siyasal alan üzerindeki etkisini azaltan bir süreç olduğu fikri, Calvin'in bu eserinde açıkça ortaya konur.

[287] Niccolò Machiavelli, Hükümdar, Çev. Celâl Üster, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2019, s. 48-51.
[288] Jean Calvin, Institutes of the Christian Religion, Çev. Ford Lewis Battles, Louisville: Westminster John Knox Press, 1960, s. 125-130.
[289] Jean Calvin, Seküler Otorite: Sivil Yönetim, Çev. İsmail Hakkı Yılmaz, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 15-20
[290] Jean Calvin, Seküler Otorite: Sivil Yönetim, age., s. 22-24

Calvin'in öğretileri, dünyevi başarıyı bir ahlaki ölçüt olarak değerlendirir ve bireylerin toplumsal sorumluluklarının Tanrı'ya olan bağlılıklarıyla uyumlu olması gerektiğini ifade eder. Bu, Protestan ahlakının temellerini ve Batı'daki sekülerleşme süreçlerine yön veren düşünceleri anlamak için kritik bir perspektif sunar.[291]

Calvin'in bireysel sorumluluğu dünyevi başarı ile ilişkilendiren düşüncesi, sekülerleşme sürecinin erken evrelerine önemli bir katkı sunmuştur. Özellikle Protestan ahlakının çalışmaya ve dünyevi başarıya vurgu yapan yaklaşımı, Kilise'nin geleneksel otoritesini sorgulayan bir dizi dönüşümün önünü açmıştır. Ancak bu dönüşüm, yalnızca dini ve ahlaki bir değişimi değil, aynı zamanda toplumsal düzenin yeniden yapılandırılmasını da ifade eder.[292] Bu bağlamda, Kilise'nin baskıcı otoritesine karşı gelişen Engizisyon hareketleri ve Reformasyon, sekülerleşmenin kurumsal ve düşünsel temelini oluşturmaktadır. Kilise, Engizisyon döneminde kendi dogmatik otoritesini sürdürmek için sıkı bir denetim mekanizması kurmuş ve eleştirel düşüncenin önüne geçmeye çalışmıştır. Beraberinde Engizisyon 'un sert uygulamaları, bireylerin dini otoriteye olan güvenini sarsmış ve dini dogmaların sorgulanmasına zemin hazırlamıştır. Aynı zamanda, Aydınlanma dönemine geçişle birlikte akıl ve bilimin yükselişi, bireyin özerkliğini ve özgür düşüncesini ön plana çıkaran bir anlayış geliştirmiştir. Bu tarihsel bağlamda, Calvin'in öğretilerinden modern düşünürlere uzanan sekülerleşme tartışmaları, bir yandan dini otoritenin sorgulanmasını, diğer yandan bireysel akıl ve özgürlüğün önem kazanmasını sağlamıştır. İlerleyen süreçte Immanuel Kant, David Hume, Max Weber, Émile Durkheim ve Charles Taylor gibi düşünürler, sekülerleşmenin din, ahlak ve toplumsal yapı üzerindeki etkilerini felsefi ve sosyolojik bir çerçevede ele almışlardır.

[291] Alister E. McGrath, Reformasyon Düşüncesi: Tarih ve Teolojiye Giriş, Çev. Mehmet Kula, Küre Yayınları, İstanbul, 2015, s. 95-98.
[292] Jean Calvin, Institutes of the Christian Religion, Çev. Ford Lewis Battles, Westminster Press, Philadelphia, 1960, s. 256-260.

2.3. Sekülerleşme, Muhafazakarlık ve Modernleşme

Sekülerleşme, muhafazakârlık ve modernleşme arasındaki ilişki, Batı düşüncesinde köklü tartışmalara yol açan üçlü bir etkileşim sürecidir. Bu süreçte birçok filozof, sosyolog ve düşünür farklı açılardan katkılarda bulunarak, dinin toplum üzerindeki etkisinin zayıflamasıyla birlikte bireyin akıl ve bilim yoluyla kendi değer ve anlam arayışlarına yönelmesini vurgulamıştır. Sekülerleşme, muhafazakâr tepkiler ve modernleşme çabaları; Batı'nın sosyal, siyasi ve düşünsel evriminin ayrılmaz parçaları olarak bir arada var olmuştur.

İnsanın varoluşsal olarak muhafazakâr bir doğaya sahip olduğu düşünülür. Ontolojik muhafazakârlığa göre, bireyler kendilerini güvende hissettikleri, alışkın oldukları alanları muhafaza etme eğilimindedir. Bu tutum, geçmişle bağ kurmamızı sağlarken bir anlamda bireylerin toplumsal kimliklerini şekillendiren bir güven alanı yaratır. Ancak Türkiye'de muhafazakârlık kavramı, sıklıkla tutuculuk ve gericilikle özdeşleştirilmiş, bu nedenle Batı'daki kavramsal çerçeveden farklı bir anlam kazanmıştır. Batı düşüncesinde geleneksel değerlere yönelik bu tutum, Alasdair MacIntyre Erdemin İzinde adlı eserinde "geleneğin retoriği" olarak adlandırılmıştır.[293] Bu yaklaşım muhafazakâr düşüncenin söylemsel dayanaklarına dair bir analiz alanı oluşturmuştur.[294] MacIntyre, modern dünyanın ahlaki argümanlarını değerlendirirken, bu argümanların çoğunun aslında "keyfi arzu ve isteklerin tercihi olan şeyleri ahlaklılık maskesi altında gizlemeye hizmet eden" bir retorikten ibaret olduğunu vurgular. Buna göre, modernliğin ahlaki tartışmalarında yer alan figürlerin her biri, kendi görüşlerinin ahlaki temellere dayandığını iddia eder.[295] Modern ahlak tartışmalarında öne çıkan düşünürler, kendi görüşlerini ahlaki temellere

[293] Alasdair MacIntyre, After Virtue, Erdemin Peşinde / Ahlak Teorisi Üzerine Bir Çalışma, Çev. Muttalip Özcan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001, s. 112
[294] Alasdair MacIntyre, After Virtue, Erdemin Peşinde / Ahlak Teorisi Üzerine Bir Çalışma, age. s. 112-113
[295] Alasdair MacIntyre, After Virtue, Erdemin Peşinde / Ahlak Teorisi Üzerine Bir Çalışma, Çev. Muttalip Özcan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001, s. 106

dayandırdıklarını iddia ederken, bu argümanların tutarsız ve ikiyüzlü bir retoriğe dönüştüğünü ileri süren eleştirilerle de karşılaşmışlardır. Alasdair MacIntyre, modern ahlakın bu yönünü eleştirerek, ahlaki tartışmaların giderek içi boş bir retorik ve yüzeysel bir maskeye büründüğünü savunur.[296] Bu bağlamda, bireysel olarak muhafazakâr eğilimlerimizin ne kadar farkında olduğumuzdan emin olamayabiliriz. Ancak Batı'da aydınlar, geleneğin kaybolduğunu fark ettiklerinde, onun savunuculuğunu bilinçli bir biçimde üstlenmişlerdir. Oysa biz, gelenekten uzaklaşırken Batı, tarih boyunca onu koruma ve yaşatma çabasını sürdürmüştür. Modern dönemin başlangıcı ise, Batı için bir anlamda Antik döneme dönüşü simgeler. Bu, Batı'nın tarihsel olarak kendi değerlerini yenileyip sahip çıkma eğiliminde olduğunu gösterirken, muhafazakârlık ve modernleşme arasındaki ilişkiye de ayna tutar.

Modernleşme süreci, Batı'da yalnızca toplumsal yapıların ve bireysel özgürlüklerin dönüşümünü değil, aynı zamanda ahlaki ve toplumsal düzen için gerekli normların da yeniden şekillenmesini beraberinde getirmiştir. Batı'da modernleşmeye karşı duyulan muhafazakâr tepkiler, bu dönüşümün bir yansıması olarak karşımıza çıktığı söylenebilir. Modernlik, bireysel özgürlük ve otonomiye verdiği önemle, geleneksel değerleri sorgulama ve yeniden tanımlama sürecini başlatmıştır. Ancak bu süreç, sadece toplumsal yapıları değil, aynı zamanda Batı'nın ahlaki değerler sistemini de ciddi şekilde etkilemiştir. Ahlaki tartışmalarda, bireysel tercihler ve özgürlükler vurgulansa da MacIntyre'ın belirttiği gibi, modern ahlak bu temellerdeki tutarsızlıklar ve çelişkilerle yüzleşmek zorunda kalmıştır. Dolayısıyla, Batı'daki muhafazakâr eğilimlerin, modernleşme sürecinin getirdiği değişimlere karşı duyulan bir tepki olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Geleneksel değerlerin savunulması, sadece geçmişe duyulan özlemden değil, aynı zamanda modern dünyanın ahlaki belirsizlikleri ve toplumsal çözülmeleri karşısında bir savunma mekanizması olarak işlev görmektedir. Bu noktada, modernleşme ve muhafazakârlık arasında gerilimli bir ilişki söz konusudur. Bu gerilim, toplumsal değerlerin ve ahlaki normların yeniden şekillendirilmesi sürecinde, düşünürlerin ve filozofların katkı sağladığı bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Charles Taylor,

[296] Alasdair MacIntyre, After Virtue, Erdemin Peşinde / Ahlak Teorisi Üzerine Bir Çalışma, age. s. 114

Modernliğin Sıkıntıları kitabında, modern özgürlüğün, geçmişin ahlaki yapılarına karşı bir kopuş sonucu kazanıldığını vurgular.[297] Ona göre, geçmişte insanlar kendilerini büyük bir düzenin parçası olarak görürlerdi.[298] Bu düzen, kozmik bir hiyerarşi veya toplumsal yapılar aracılığıyla belirlenen rollerle bir forma bürünmüştü ancak modern özgürlük, bu eski düzenlerin itibarını yitirmesiyle mümkün olmuştur. Taylor, Batılı toplumda bireyselliğin güçlü bir şekilde hâkim olduğunu belirtirken, kendini gerçekleştirme arzusunun ve bireysel gelişimin toplumda önemli bir yer tuttuğunu savunur ancak bu bireysellik, bazen egoizme dönüşebilir ve geleneksel bağlardan kopma eğilimi gösterebilir.

Aydınlanma düşüncesi, insanlara önemli bir vaatte bulunuyordu: Gelenekten miras kalan zincirler ve bireyleri kısıtlayan bağlar, akıl ve rasyonalite yoluyla kırılacak ve insanlar gerçek özgürlüklerine kavuşacaklardı. Rousseau, bu düşüncenin temelini güçlendiren ifadesinde, insanların özgür doğduğunu, ancak toplumsal zincirlerle kısıtlandığını vurgulamaktadır.[299] Aydınlanma düşüncesine göre insanı ve toplumları bu bağlardan kurtarmak gereklidir. Büyük harfler ile "Akıl" her şeyin temeline yerleştirilmeye başlanmıştır.[300] Bu inanışa göre kadim kurumdaki her şeyi eleştirebiliriz; yalnızca aklın kendisini eleştiremeyiz. Aydınlanmanın bir başka iddiası ise zincirlerinden kurtulan insanlar için rasyonel bir dünya inşa etmektir. Rasyonel bir kültür, rasyonel bir yönetim, rasyonel bir din vs. Ancak Aydınlanma, Fransız Devrimine şahit olmuştur. Bu devrim, bütün krizlerin ve katliamların olduğu bir vakadır. Devrim, iyi şeyleri değil, şiddet ve terörü de kapsamaktadır. Batılı düşünürler, aydınlanma ile gelen devrimin kötü yönlerine şahit olmuş ve aklın her şeyi belirleyeceğine, dünyayı yeniden tanzim etmesine karşı şüphe duymaya başlamıştır. İşte Batıda bu tepki ile muhafazakâr düşünce doğmuştur. Muhafazakâr batılı düşünürlere göre, "acaba bütünlük bağlarından koparılmış birey gerçekten özgürleş midir? Yoksa cemaat ilişkilerinin çöküşü ile insan yalnız ve yabancılaşmış mıdır?" Buna göre birey, manevi olarak yoksun, yabancılaşmış ve yalnız

[297] Charles Taylor, Modernliğin Sıkıntıları, Çev. Uğur Canbilen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011, s. 25
[298] Charles Taylor, Modernliğin Sıkıntıları, age. s. 10
[299] Jean-Jacques Rousseau, Toplum Sözleşmesi, Çev. Vedat Günyol, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2013, s. 15
[300] Dellaloğlu Besim, Benjaminia: Dil, Tarih ve Coğrafya, Versus Kitap, 2008, s. 126.

olduğunu keşfetmeye başlamıştır. Devrim, Aydınlanmanın bireyciliğine karşı toplumu desteklemiş ve insanlar kitlesel hareket ettiklerine şahit olan aydınlar, toplum bilincine varmıştır. Modern muhafazakarlık ideolojisinin kurucu babası olan Burke, Fransız Devrimine karşı "gelenek/çilik ekseninde yorumda bulunur. Burke göre, "eski olanı yeni olana, denenmiş olanı denenmemiş olana tercih etmek gerekir".[301] Bu öğretinin temelinde yatan şey, insanın kusurlu doğası ve insanın aklının sınırlılığıdır. Bireylerin, bilgi ve tecrübesi sınırlı olduğundan, toplumun tarihsel süreçte tedrici olarak ilerleme kaydettiği ve ürettiği pratiklere dayanmalıdır. Modernleşmenin iki direği olan Fransız Devrimi ve Aydınlanma, sekülerleşme ve muhafazakarlığı da gündeme getirmiştir. Muhafazakarlık düşünce geleneğinde, ortaya çıkışı bakımından Fransız Devrimi ne ölçüde önemli bir siyasal kopuşu ifade ediyorsa, Aydınlanma da o ölçüde önemli bir felsefi kopuşu ifade etmektedir.[302] Muhafazakâr düşünce geleneği, toplumsal değişmelerin kontrollü bir şekilde gerçekleşmesini savunmaktadır. Sekülerleşme ve muhafazakarlık arasında çatışma ve gerilim bulunmaktadır. 18.yüzyıl'da Batı Avrupa'da ortaya çıka muhafazakarlık, dini değer ve kurumların korunmasını savunurken, sekülerleşme dini değerlerin ve kurumların toplumsal hayattaki etkilerini azaltmaya çalışmaktadır. [303] Türkiye'de, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde Batı'ya yönelmenin etkisiyle sekülerleşme süreci kendini göstermeye başlamıştır. Bu süreç, Batılaşma çabalarına karşı bir reaksiyon olarak ortaya çıkmıştır. Toplumun temel taşları olarak görülen geleneksel aile yapısı, dini inançlar ve ahlaki değerlerin korunması gerektiğine inananlar, sekülerleşmeye karşı güçlü bir tepki geliştirmiştir. Bu gerilim, toplumsal değişimlerin hızını ve yönünü belirleyen kritik bir unsur haline gelmiştir. Birbirine zıt olan bu kavramlar, toplumsal düzende kutuplaşmaya yol açarken, dinamik ilişkilerini sürekli olarak yeniden şekillendirerek uyum ve istikrarı sağlamaktadır.

[301] Duman Fatih, Aydınlanma Devrim Eleştirisinden Karşıtlığa / Edmund Burke, Liberte Yayınları, Ankara, 1.Baskı, Ocak 2010, s.486

[302] Özipek Bekir Berat, Muhafazakarlık- Akıl, Toplum, Siyaset, Timaş Yayınları, İstanbul, 4.Baskı Mart 2011, s. 29

[303] Hırschman Albert O., Gericiliğin Retoriği, çev. Yavuz Alogan, İletişim Yayınları, İstanbul, 2.Baskı 2013, s.134-149

Sekülerleşme savunucularının aksine, muhafazakâr düşünce, dini inançların ve dini kurumların önemini korumak amacıyla kendi temel ögelerini yeniden yapılandırmaya başlamıştır. Bu yeniden yapılandırma, dini öğretileri modern toplumda daha güçlü bir şekilde yerleştirmeyi hedeflerken, bir yandan da toplumsal yapıyı koruma çabasını yansıtmaktadır. Modernleşmenin etkisiyle ise, toplumsal düzende sosyolojik değişimler belirginleşmeye başlamış ve yeni bir dönemin temelleri atılmaya başlanmıştır.

Aydınlanma düşüncesinin etkisiyle, kutsal kabul edilen din, rahmani bir sessizliğe gömülmüş ve onun yerine, modern dünyanın sesleri duyulmaya başlanmıştır. Din, kutsallığından arındırılarak, insanların yaşadığı dünyevi dünyayı daha fazla anlamlandıran bir sistem haline gelmiştir. Seküler bir alan yaratma çabası içinde olan Batı toplumları, aslında nesneler dünyasından oluşan kapsüller inşa etmiş ve insanlar bu yeni inanç biçimlerini tüketmeye başlamıştır. Artık, kutsalın yerini akıl ve nesnelerin merkezi olduğu özel bir inanç formu almıştır.

Sekülerleşme, moderniteyle ilişkilendirilirken, bu sürecin temel unsurları arasında, toplumsal yapının değişimi, değerler sisteminin dönüşümü ve bireylerin dini inançlarla olan bağlarının yeniden şekillenmesi gibi faktörler öne çıkmaktadır. Bu unsurların her biri, sekülerleşme sürecinin toplumsal hayattaki etkilerini derinlemesine ortaya koymaktadır.[304] Modernlikle ilişkilendirilen sekülerleşme, altı temel unsurdan oluşan geniş bir anlam yelpazesini kapsar:

1. *"Dinin gerilemesi: Dinin daha önce kabul gören sembollerinin, öğreti ve kurumlarının etki ve prestij kaybına uğraması.*
2. *Bu dünyaya uyma: Dinî grubun veya dinî hüviyete sahip toplumun, ilgisini giderek tabiat üstünden bu dünyaya doğru yöneltmesi. Bu anlamdaki bir sekülerleşme de tamamıyla zamanın pragmatik (faydacı) işleriyle meşgul bir toplum öngörmektedir.*
3. *Toplumun dinle ilgisinin kesilmesi: Toplumun dinsel algılama yöneliminden vazgeçerek dini özel alanla sınırlaması. Bu tür bir sekülerleşme de dinî grup dışında varlığı*

[304] Arslan Hüsamettin, Epistemik Cemaat, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2.Baskı 2007, s.108

gözlemlenemeyen, kurumlar üzerinde hiçbir etkisi olmayan ve tamamıyla içsel karakter içeren bir dinin ortaya çıkmasını sağlar.

4. *Dinî inançların yerini kurumların alması: Eskiden temellerini ilahi güçte bulan bilgi, davranış kalıpları ve kurumsal düzenlemelerin artık tamamen insan edinimi ve sorumluluğu çerçevesinde değerlendirilmesi. Bu tür bir sekülerleşme ile de daha önce dinî kurumların payına düşen tüm işlevleri artık dine gerek kalmadan kendisi üstlenen bir toplum öngörülmektedir. Dinle ilginin kesilmesini içeren bir önceki madde sekülerleşen kurumların ve sosyal düzenlemelerin artık dine ait bir şey olmadıklarını dile getirirken, dinî inançların yerini kurumların alması, dinî inanç veya tecrübenin kutsal konumdan tamamıyla salt bir insani konuma dönüştürülmesi anlamını taşımaktadır.*
5. *Dünyanın kutsallıktan uzaklaşması: Dünyanın yavaş yavaş kutsal karakterinden yoksun kalması gerek insanın gerekse tabiatın rasyonel- nedensel izah ve manipülasyonların nesnesi haline gelmesi. Bu tür bir sekülerleşme tabiat üstü olayların veya gizemlerin hiç dikkate alınmadığı tamamen 'rasyonel' bir dünya toplumunu öngörmektedir. Böyle bir sekülerleşme sonucunda artık insan dinden bağımsız bir şekilde somutlaştırılmış fiziksel doğa ile baş başa kalarak tamamen aklın yörüngesinde yaşayacaktır.*
6. *'Kutsal' toplumdan 'seküler' topluma geçiş: Sekülerleşme bu anlamda, bir kaç aşamada birçok değişkeni gerektiren sosyal değişimi anlatan genel bir kavram olarak kullanılmaktadır. Bu sosyal değişim sonucunda tüm kararların rasyonel ve faydacı anlayışlara dayandığı bir toplum öngörülmektedir."*[305]

Sekülerleşme, toplumsal yaşamda bireyi, dini otorite ve geleneksel inançlardan bağımsız bir şekilde, tamamen dünyevi ve rasyonel temellere dayalı bir varoluş biçimi inşa etmeye yönelten bir süreçtir. Bu süreç, modernleşme ile iç içe geçerek karşılıklı bir etkileşim doğurur. Modernleşme, toplumsal yapıyı rasyonel ve bilimsel ilkelerle yeniden inşa ederken, bireyin toplumsal düzende özgürce ilerlemesini ve bireysel özgürlüklerin genişlemesini teşvik eder. Dini inançların ve ritüellerin toplumsal alandaki etkisini zayıflatarak sekülerleşmeye ivme kazandıran modernleşme, yeni değerlerin toplumsal yapının temeline oturmasını sağlamak için sekülerleşme ile el birliği içinde çalışır.

[305] Köse Ali, Modernleşme- Sekülerleşme İlişkisi Üzerine Yeni Paradigmalar, Liberal Düşünce Yayınları, 2001, s.151-152;
Ayrıca bkz. Larry Shiner, "The Concept of Secularization in Emprical Research", Journal for the Scientific Study of Religion 6/2 (1995 1967), 209-217.

Kentleşme, bu dönüşümün hızlanmasında önemli bir rol oynamış, bireylerin yaşam biçimleri ve toplumsal ilişkileri üzerinde belirleyici bir etki yaratmıştır. Bu karşılıklı etkileşim, toplumların din ve inanç merkezli değerlerden daha dünyevi ve pragmatik değerlere yönelmesine yol açmıştır.

Sekülerleşmenin toplumsal yapıda yarattığı bu dönüşüm, bir dizi belirgin göstergeyle kendini gösterir. Bu göstergeler, sekülerleşmenin boyutlarını ve toplumlar üzerindeki etkilerini anlamamıza olanak tanırken, sekülerleşme sürecinin daha ayrıntılı bir şekilde incelenmesine imkân sağlar.

2.4. Sekülerleşmenin Göstergeleri

Sekülerleşmenin Avrupa ve Türkiye'deki gelişimini anlamak için, bu sürecin somut göstergelerini incelemek gereklidir. Bu göstergeler, dinin toplumsal hayattaki etkisinin azalmasından, kamusal ve özel alanlarda laik değerlerin öne çıkmasına kadar farklı alanlarda kendini gösterir. Bu bölümde, sekülerleşmenin toplum üzerindeki etkilerini daha net bir şekilde ortaya koyan temel göstergeler ele alınacaktır. Sekülerleşmenin Avrupa ve Türkiye'deki seyrini anlamak için, bu sürecin toplumsal, kültürel ve politik alanlardaki etkilerini gösteren temel göstergelere odaklanmak gereklidir.

2.4.1. Avrupa'da Sekülerleşme

Avrupa'da sekülerleşme sürecinin karakteristik özelliği, teolojik bir dönüşüm olarak ortaya çıkmasıdır. Bu dönüşüm dini çevrelerde yaşanan tartışmaların ardından girilen mücadeleyi ve devamında ise yaşanan sekülarizasyon süreci temsil etmektedir. Orta çağ döneminden itibaren başlayan bu süreç, Post modern döneme kadar uzanmaktadır. Kavramın manası dinin sosyal yapıdaki geçerliği ve otoritesini yitirmesi, doğaüstü olayların dünyevi ve tabii olaylarmış gibi algılanması, insan aklının metafizik ve dinî bağlardan kurtulması sonucunda dinin bir vicdan meselesi haline gelmesidir.[306] Kaynağını nereden aldığı sorusu problemlidir.[307] Sekülerleşme, Hıristiyanlığın Avrupa üzerindeki etkilerinin azalmasına bağlı olarak ortaya çıkmıştı. Kavramın özü insanın dini

[306] Cox, The Secular City, 2; Mustafa Armağan, Sekülarizasyon, Sosyal Bilimler Ansiklopedisi (Risale Yayınları, ts.), 3/367; Mustafa Armağan, Gelenek ve Modernlik Arasında (İstanbul, 1998), 87; Ramazan Altıntaş, Din ve Sekülerleşme (İstanbul: Pınar Yayınları, 2005), 45.

[307] Bodur, H. E., Sekülerleşme Teorileri Çerçevesinde Din ve Sosyal Değişme, Dinler Tarihi Araştırmaları – VI. Sekülerleşme ve Dini Canlanma Sempozyum Bildiri Kitabı, 20-21 Kasım 1998, 34-46, Ankara, 2008, s. 35

ve metafiziksel denetimden kurutulmasıyla, yüzünü asıl olan dünyadan çevirmesi şeklindedir. Bu görüşün kaynağı Kitab-ı Mukaddes oluşturmaktadır.[308] Aslında bu bir bakıma Hristiyanlığın çöküşü değil, yeni anlatış biçimidir. Bu sürecin kökenini reform süreci ve bunun sonucu olarak ortaya çıkan Protestanlık hareketinde aramak gerekmektedir.[309] Söz konusu sürecin Yahudilikte aranması gerektiğini düşünler ise; "Tanrı'yı aşkınlaştırarak (ulaşılmaz hale getirerek), tarihselleştirmişlerdir.[310] Aynı zamanda ahlakı rasyonelleştirmişlerdir.

Avrupa sahnesinde önemi azalan Hıristiyanlık, skolastik düşüncenin oluşmasını sağlamıştır. Bu düşünceye göre kilise özgür düşünmenin asla var olmayacağı kanaatindedir. Dönemin kaotik havasıyla yeşermeye başlayan sekülerleşme bugünkü anlamından uzak kullanılmakta idi. Sekülerleşme, Hristiyanlığın, kiliseden kaynaklı olan baskısını azaltması ilk etapta olmamıştır. Dinden uzaklaşmaya çalışan insanlara seslenen kiliseye göre; "Şeytanın, zebanilerin ve kötü ruhların her yerde bulunduğu dünya" anlamına denk düşmektedir.[311] Hıristiyanlık savunucuları, kutsadığı Tanrı'yı da şeytan ve zebaniler ile aynı ortama getirebilecek cüretinde bulunmaktadır. Hıristiyanlık, tüm hakimiyetine ve baskılarına rağmen sosyal hayattaki etkisi azalmıştır. Batılı toplumlar, kilisenin baskılarını azaltma çabaları içerisine girmiştir. Bu çaba, rasyonel bir istikamette bireyi ve toplumu inşa etme sürecidir. Yeni toplum inşasında, dinin kayboluşu ya da Tanrı'dan sürekli olarak bir uzaklaşma ve ayrılma çabası olmasıdır. Tarihi süreçte yaşananlar, kilisenin gözetim görevinden çekilmesini sağlamıştır. Kilisenin devletten daha güçlü olduğu dönemlerden, devletin sahneye çıktığı döneme geçilmeye başlanmıştır. Bu dönem skolastik düşüncenin hâkim olduğu Avrupa toplumları için hayati öneme sahiptir.

---

[308] Berger, The Sacred Canopy, Elements of A Sociological Theory of Religion, 107-113; Cox, The Secular City, 15-32.

[309] Olgun Hakan, Hıristiyanlık ve Sekülerleşme İlişkisi ya da Seküler Dindarlığın Teolojisi", İnsan ve Toplum, (2012), 140-142.

[310] Peter L. Berger, Dinin Sosyal Gerçekliği, çev. Ali Coşkun, İstanbul: İnsan Yayınları, 1993, 16

[311] Hufton O., The Propect Before Her: A History Of Women İn Western Europe, Vol I., London, 1995, s. 332

Sekülerleşme sürecinin en çarpıcı noktası ilk çıkış dönemleridir. İnsanların, dini inanç ve pratiklerini bırakarak hem Tanrı'ya hem de kiliseye sırt çevirmeleridir. Daha önce böyle bir durumun olmamasından dolayı kilise mücadeleye girişmiştir. Kilise 'ye göre bu tür özellikleri gösterenler (Protestanlar), şeytanlaşmıştır, cadılaşmıştır ve cin çarpışmasına uğramıştır.[312] Kilise bu cinlerin bedenden kovulmasına karar vermiştir. Toplum için bu ciddi sosyal bir problemdir.[313] Kilisenin toplumda egemen olduğu tarih sahnesi Hıristiyanlık için "Kurtuluş tarihi" olarak geçmektedir. Kilise, bu hastalıklı bireyleri kurtarması gerekmektedir. Bu insanlar için baskı ve zulüm kullanılarak iyileşmeleri sağlanmaya çalışılmıştır. Tüm bunları yaparken, düzenin işlevsel gerekliliğinden, yaptıklarını iddia etmektedirler.[314] Bu minvalde hareket etmeye çalışan kilise, şeytanlaştığını düşündüğü bireyleri yargılamış ve mahkûm etmiştir. Hatta cadı avcılığı yaygınlaşmıştır. Ancak daha sonra kiliseye rağmen ortaya çıkan şeylerden sonra bu insanların varlığı kabul edilmiştir.[315]

Sekülerleşme, kutsal olan bir şeyin başka bir kutsal ile yok edilme sürecidir.[316] Her toplum bünyesinde hem dindarları hem de dinsizleri barındırmaktadır. Dindarlık veyahut dinsizlik bireysel bir mesele olsa da Avrupa kilisesi için bu geçerli bir argüman değildir. Kiliseye göre bireylerin dinden uzaklaşması 'tanrısallığın insanlaşması'nı getirecektir. Buna karşılık kilise güç kaybettiğinde ise 'insanın Tanrı'sallaşma' teamülü ortaya çıkacaktır. Dini pratiklerin güç kaybetmesiyle özerk bireyciliğin içerisinde aşkınlık kendisini gösterecektir.[317]

---

[312] Goody Jack, Avrupa'da Aile, Çev. Serpil Aksoy, Literatür Yayınları, Avrupa'yı Kurmak Dizisi: 5, İstanbul, I. Basım 2004, s. 101

[313] Goody, age. s. 101

[314] Taylor Charles, Modern Toplumsal Tahayyüller, Çev. Hamide Koyukan, Metis Yayınları, İstanbul, II. Baskı, Haziran 2018, s. 178

[315] Goody Jack, Avrupa'da Aile, Çev. Serpil Aksoy, Literatür Yayınları, Avrupa'yı Kurmak Dizisi: 5, İstanbul, I. Basım 2004, s. 102

[316] Ellul Jacques, The New Demons, Trans. C. Edward Hopkin, Seabury Press, New York, 1975, s. 77

[317] Ferry Luc- Gauchet Marcel, Dinden Sonra Dinsellik, Çev. Can Utku, Agora Kitaplığı, İstanbul, I. Basım, 2005, s.3

Avrupa Sekülerleşmesine dair farklı bakış açıları ortaya çıkmıştır. Farklı yönlerine değinerek; dinî düşünce, muamelat ve kurumların sosyal önemini yitirdiği bir süreç; dini inançlar, ibadetler ve cemaat duygusunun toplumun ahlaki hayatından uzaklaştırılması; mistisizm dahil tüm dini konulara ve tutumlara karşı tam ilgisizleşme; yarı paganlaşma[318] ve kilisesizleşme gibi çeşitli yönlerden değişik tanımlar ortaya koymuşlardır.[319] Protestan ülkelerde din, dünya ile ilgili olan her türlü aksiyonla bağlantısı kesilerek özelleştirilmiştir.[320] Sekülerleşmenin en genel anlamıyla üç boyutu bulunmaktadır. Birinci boyutu, dinin kamusal alandaki etkinliğinin azalması, ikinci boyutu insanların dini bağlılıklarının, dinî pratiklere ilgisinin ve aidiyetlerinin zayıflaması, üçüncü boyutu ise dinin çok sayıdaki seçeneklerden biri haline gelmesi ve yeniden yorumlanmaya çalışılmasıdır.[321] Din, Avrupa'nın doğusunda da batısında da güneyinde de dimdik ayakta durmaktadır.[322] Zayıflayan şey dini pratikler ile dine karşı ilgidir.

Sekülerleşme Batı dünyasında modernleşme ve laikleşme ile adından sıkça söz ettirmiştir. Elbette toplumlar bir eylem içerisinde iken "biz seküler bir toplumuz" gibi söylemler ile ortaya çıkmamaktadır. Ancak modernleşme sürecinde kendini en fazla hissettiren bir kol görevi görmüştür. Sekülerleşme, modernliğin başlarında Batı Hıristiyan toplumun kendi içindeki din savaşlarına dair bir cevap bulabilmek, aynı zamanda siyasi sorunlarına bir çözüm bulmak olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla bunun Hıristiyan olmayan toplumlara

[318] Paganizm, semavî olan tevhit dinlerinin haricindeki tüm çok tanrılı, dünyevî dinlere verilen isimdir. Paganlaşma ise putperest olma anlamındadır.
[319] Armağan Mustafa, Gelenek ve Modernlik Arasında, İstanbul, 1998, s.87.
[320] Altıntaş, Din ve Sekülerleşme, 44; Ramazan Altıntaş, Günümüz İnanç Problemleri, "Teolojik Sekülerleşmenin Neden Olduğu Kriz: 'İnanç Problemleri'", İlahiyat Fakülteleri Kelam Anabilim dalı Sempozyumu, (2001), 227.
[321] Charles Taylor, Seküler Çağ, çev. Dost Körpe, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017, 315; Webster, "Definition of Seaculum" (Erişim 14 Haziran 2020); William H. Swatos- Kevin J. Christiano, "Secularization Theory: The Course of a Concept", The Secularization Debate, (2000), 4-5
[322] Kutub Muhammed, Mezahibu Fikriyettun Mu'asırah Dar Eş-Şurük Beyrut ve Kahire (1403/1983), Çağdaş Fikir Akımları – Sekülerizm/Rasyonalizm/Yurtseverlik/Milliyetçililk/Hümanizm/Ateizm, Çev. Beşir Eryasoy, İşaret Yayınları, İstanbul, I. Baskı 1986, s. 65

da uygulanabileceğinde ısrarcı olmak doğru değildir.[323] Toplumları bir arada tutan şey dindir.[324] Evvela, dinin halk için zararlı olduğu düşüncesi ortaya çıkmış ve bu nedenle dinden bir an önce kurtulmak gerektiği görüşü benimsenmiştir.[325] Dinin ilkel dönemde kaldığını, ancak rasyonelleşme ile ölümün gerçekleşeceğine inanılmakta idi. Öngörülerine göre, getirilecek olan reformlar ile din sahneden çıkacak ve yerini rasyonel alana bırakacak. Bu sayede insanlar doğa üstüne yönelik inançları aheste aheste terk edecek.

Sekülerleşme, tarihsel süreç içerisinde dinin toplumdaki merkezi rolünün azalması ve bireylerin yaşamlarında dinin etkilerinin zayıflaması anlamına gelirken, kimi zaman bu dönüşüm, köktenci söylemlerle tasvir edilmiştir. Yeni düşüncelerin her birinin toplumsal yapıyı çözmektense, daha çok yeni tartışmalar doğurduğu görülmüştür. Tanrı'nın varlığının sorgulanması, bu tartışmaların belki de en çarpıcı boyutudur. Tanrı'nın "öldüğü" ya da "ortadan kalktığı" söylemleri, sekülerleşmenin en radikal anlatımlarından biri olarak karşımıza çıkar. Bu tür söylemler, insanların Tanrı'ya inanmasının zorunlu bir kabul olmaktan çıkarak, inançsızlığı bile bir seçenek olarak ele alabilecek kadar evrilmiş bir toplum yapısını işaret eder. Hıristiyan inancındaki bu köklü değişim, inancın sadece sofistike düşünürler için değil, halk için de seçeneklerden yalnızca biri haline gelmesiyle birlikte belirginleşmiştir. Bu radikal değişim, sekülerleşmenin somut sonuçlarından biri olarak, Tanrı'nın toplumsal yaşam ve bireysel düşünce üzerindeki eskiden merkezi olan etkilerinin yavaşça sönmeye başladığı bir dönemin başlangıcını simgeler.[326] Tabiatın var olan gizli tılsımının bozulması, siyasetin kutsallıktan kurtarılması ve değerlerin kutsanmasına son verilmesi ise onlara göre Sekülerleşmenin tamamlayıcı kısımlarıdır.[327]

---

[323] Asad Talad, Sekülerliğin Biçimleri: Hıristiyanlık, İslamiyet ve Modernlik, çev. Ferit Burak Aydar, İslam Araştırmaları Dergisi 23 (2010), 12.

[324] Kutub Muhammed, Mezahibu Fikriyettun Mu'asırah Dar Eş-Şurük Beyrut ve Kahire (1403/1983), Çağdaş Fikir Akımları – Sekülerizm/Rasyonalizm/Yurtseverlik/Milliyetçililk/Hümanizm/Ateizm, Çev. Beşir Eryasoy, İşaret Yayınları, İstanbul, I. Baskı 1986, s. 70

[325] Köse Ali, Modernleşme-Sekülerleşme İlişkisi Üzerine Yeni Paradigmalar, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Liberal Düşünce Dergisi, Sayı 24, 2001, s. 150-165

[326] Charles Taylor, Seküler Çağ, çev. Dost Körpe, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s. 6-7

[327] Cox, The Secular City, 21-23.

Tabiatın büyülü tılsımının bozulması, dini öğelerin ve kutsal değerlerin doğadan arındırılmasıyla paralellik gösterir. Asıl mesele, Tanrı'yı ve insanı ve dolayısıyla dini doğanın dışına çıkarma düşüncesinin merkezinde yer alır. Bu süreç, insanı doğadan ve kutsal bağlardan uzaklaştırırken, onu özgürleştirir ve dini baskılardan bağımsız bir şekilde kendi eylemlerini gerçekleştirmesine olanak tanır. Böylece, birey, eylemlerinde ne Tanrı'nın ne de dini otoritelerin belirlediği sınırlar içinde kalmaksızın serbestçe hareket etme imkânı bulur. Bu dönüşüm, sadece bireysel özgürlüğün değil, tarihin de bir evrimsel adımını simgeler. İnsan, kendi içsel dürtülerine ve arzularına göre yön bulmakta özgürleşirken, toplumsal yapılar da bu yeni özgürlük arayışına paralel olarak değişir.[328] Bu bağlamda, hedeflenen şey, değerler sisteminin geçici ve izafi bir hale dönüştürülmesidir. Sekülerleşme, bireyler bazında dindarlığın azalmasını vurgularken, toplumsal düzeyde ise dinin sosyal hayattaki etkisinin azalacağını ve dönüşeceğini ifade eder. Bu süreç her düzeyde aynı şekilde ilerlemediğinden, "açık sekülerleşme" ve "örtük sekülerleşme" kavramları kullanılmaktadır. "Açık sekülerleşme" tanımına giren bireyler, dinle herhangi bir bağları olmadığını aleni bir şekilde ifade eder, dini emir ve yasaklara kayıtsız kalır ve günlük hayatlarını dini pratiklerden ve sembollerden uzak şekilde sürdürürler. Buna karşın, "örtük sekülerleşme" de yer alanlar, dini hassasiyetleri olan ancak günlük yaşamlarında bu inançları uyumsuz bir şekilde sergileyen kişilerdir. İnanç, ibadet ve semboller konusunda dini bir duruş sergileseler de davranış biçimlerinde dinin öğretilerini tam anlamıyla yansıtmazlar. Bu iki anlayış arasındaki fark, sekülerleşmenin toplumda farklı düzeylerde ve şekillerde tezahür ettiğini gösterir.

Sekülerleşme, ile ilgili birçok tanım bulunurken, bunların dışında dinin çöküş süreci, cenneti yeryüzünde arama çabası olarak da farklı bir tanım da bulunmaktadır.[329] Ancak sekülerleşmeyi "din çöküş süreci" veya "cenneti yeryüzünde arama çabası" olarak tanımlamak, bu kavramın kapsamını daraltabilir. Sekülerleşme, genellikle dinin sosyal işlevlerinin azalması olarak ele alınır.

[328] Armağan Mustafa, "Sekülarizasyon", Risale Yayınları, Sosyal Bilimler Ansiklopedisi, 3/367.
[329] Arslan Abdurrahman, İnsan ya da Aklın Kimliği, Bilgi ve Hikmet, Bahar 1993, s. 11.

2.4.2. Türkiye'de Sekülerleşme

Türkiye'de sekülerleşme, Cumhuriyet dönemiyle birlikte hız kazanmış bir süreçtir. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde başlayan modernleşme çabaları, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla daha da belirgin hale gelmiştir. Bu süreç, din ve devlet işlerinin ayrılması, hukuk ve eğitim sistemlerinde yapılan reformlar ve toplumsal normların değişmesi gibi unsurlarla şekillenmiştir. Türkiye'deki sekülerleşme, dini etkilerin toplumsal yaşam üzerindeki rolünün azaltılmasını, modern ve laik bir toplum yapısının oluşturulmasını amaçlamıştır. Bu çerçevede, devletin dini etkilerden bağımsız ve laik bir yapıya kavuşması hedeflenmiş ve buna göre adım atılmıştır.

2.4.2.1. Osmanlı Modernleşmesi ve Sekülerleşmesi

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki modernleşme ve sekülerleşme süreci, toplumsal yapıyı dönüştüren derin ve köklü bir hareket olarak şekillenmiştir. Osmanlı'nın son dönemlerinde Batı ile artan etkileşimle hız kazanan bu süreç, geleneksel devlet yapısını sorgulamaya ve yeni bir toplumsal düzenin temellerini atmaya yönelik adımlar atmıştır. Batı'dan ilham alarak gerçekleştirilen reformlar, din ve devlet işlerinin ayrılması gerektiğini savunmuş ve bu düşünce, modern Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerinin atılmasına olanak sağlamıştır. Altı yüzyıldan fazla süren Osmanlı egemenliği, bir dönemin sona erdiği ve köklü bir dönüşümün başladığı bir noktaya ulaşmıştır. Bu dönüşüm yalnızca askeri ve idari yapıları değil, aynı zamanda dinin toplumsal ve siyasal işleyişteki rolünü de temelden değiştiren bir devrim niteliği taşımaktadır. Bu süreç, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişin temel yapı taşlarını oluşturmuş ve toplumsal yapının yeniden şekillenmesini sağlamıştır.[330] Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş süreci, Osmanlı İmparatorluğu'nun toplumsal, kültürel ve dini yapılarından radikal bir kopuşu simgeler. Bu dönemde, Osmanlı'nın dini inançları ve yaşam biçimleriyle ilgili pek çok öge, modernleşme idealleri doğrultusunda reddedilmiştir. Dinin toplumsal yaşamdaki sembollerine ve kültürel ifadelere yapılan müdahaleler, sekülerleşme sürecinin temel

[330] Tazegül Murat, Modernleşme Sürecinde Türkiye, Babil Yayınları, İstanbul, Birinci Basım 2005, s.61

unsurlarını oluşturmuş, dini öğelerin görünür biçimde yok edilmesi yönünde adımlar atılmıştır. Özellikle, bireylerin dini sembollerini taşıyan giysi ve kültürel öğelere yönelik kısıtlamalar, sekülerleşmenin bir yansıması olarak devreye girmiştir.

Türkiye'nin sekülerleşme sürecini derinlemesine anlayabilmek için, bu sürecin modernleşme tarihindeki yeri dikkate alınarak ele alınması gerekmektedir. Charles Taylor, dinin modern toplumlarda hala geçerliliğini sürdürdüğünü savunduğu çalışmalarıyla bu alanda önemli bir isimdir. Taylor'a göre, modernleşme süreci dinin etkilerinin tamamen ortadan kalktığı bir süreç değildir; aksine din, toplumsal hayatta farklı biçimlerde varlık göstermeye devam etmiştir. Bu düşünce, modernleşme ve sekülerleşme arasında bir denge kurarak dinin toplumsal işlevselliğini başka biçimlerde sürdürdüğünü ortaya koymaktadır.[331] Sekülerleşme süreci, dini etkilerin ortadan kaldırılmasından ziyade, dinin toplumsal ve bireysel düzeydeki rolünün yeniden şekillendirilmesi çabasıdır. Türkiye'nin sekülerleşme süreci, Osmanlı İmparatorluğu'nda Batılılaşma ve modernleşme hareketleriyle şekillenmeye başlamıştır. Bu süreç, özellikle askeri alandaki reformlarla ilk somut adımlarını atmıştır. Batı'dan ilham alınarak yapılan bu yenilikler, Osmanlı'nın geleneksel yapısının dönüşmeye başladığını gösteren ilk işaretlerdi. Ancak Batılılaşma, yalnızca askeri alanla sınırlı kalmamış; eğitim, hukuk, ekonomi ve yönetim sistemlerinde de Batı normlarına uygun reformlar gündeme gelmiştir. Bu yeniliklerle birlikte Osmanlı toplumu, geleneksel dini ve kültürel değerlerden yavaşça ayrılarak, modern ve seküler bir yapıya doğru evrilmeye başlamıştır. Bu dönüşüm, askeri alanla sınırlı olmayıp, toplumun her katmanında dinin ve geleneksel yapıların etkisinin giderek azalmasına yol açmıştır.[332] Bu süreç, yalnızca askeri ve idari alanlarda değil, aynı zamanda ekonomik, siyasi ve kültürel kurumlarda da Batı'yı referans alarak gerçekleştirilen dönüşümlerle hız kazanmıştır. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişle birlikte, toplumun tüm katmanlarında Batılı normların benimsenmesi, sekülerleşmenin ve modernleşmenin derinleşmesini sağlamıştır.

[331] Anderson Benedict, Hayali Cemaatler, İskender Savaşır (çev.), Metis Yayınları, İstanbul, 1993, s. 24-35

[332] Köker Levent, Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi, İletişim Yayınları, İstanbul, 1990, s. 67

Cumhuriyet öncesinde gerçekleştirilen tüm politik ve kültürel dönüşümler, Türkiye'nin modernleşme sürecinin temellerini atmıştır. Bu dönüşüm hem toplumsal hem de ekonomik yapıyı derinden etkilemiş ve Batı normlarına dayalı bir modernleşme sürecinin başlangıcını oluşturmuştur. Canatan'a göre, modernleşme, sürekli akıp giden bir nehir gibi tanımlanabilir; bu süreç, toplumların geleneksel yapılarından modern değerlere doğru evrilmesini simgeler. Bu, yalnızca bir tarihsel dönemsel değişim değil, aynı zamanda toplumsal yapının, değerlerin ve normların sürekli bir yeniden şekillenme sürecidir.[333] Bu anlamda, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet'e geçiş hem toplumsal yapıyı hem de kültürel değerleri dönüştüren, köklü bir değişim sürecini ifade etmektedir. Modernleşme, Batılılaşma hareketlerinin etkisiyle başlamış olsa da aynı zamanda yerli dinamiklerin ve halkın ihtiyaçlarının da etkisiyle evrilmiştir. Bu süreç, devletin sekülerleşmesi, dini etkileşimlerin toplumsal hayatta daha az belirleyici bir rol oynaması ve toplumun geleneksel inançlardan uzaklaşması yönünde büyük adımlar atılmasını sağlamıştır. Cumhuriyetin kurulması, bu dönüşümün zirveye ulaşmasını ve modern Türkiye'nin seküler bir devlet yapısına doğru evrilmesini mümkün kılmıştır.

Cumhuriyet öncesi Osmanlı toplumunda sekülerleşmenin ne zaman başladığına dair net bir fikir birliğine varılmasa da Tanzimat ve Islahat Fermanı Türk Modernleşmesi ve Sekülerleşmesi açısından büyük öneme sahiptir.[334] Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşme yolunda attığı adımlar, büyük ölçüde dönemin konjonktürel koşullarıyla şekillenmiştir. Avrupa'nın Rönesans, Reform ve Aydınlanma süreçleri, sekülerleşme fikrinin doğmasına ve güçlenmesine zemin hazırlamıştır. Bu süreçler, Avrupa'daki toplumsal, ekonomik ve kültürel yapıları dönüştürürken, Osmanlı'yı da benzer bir evrime zorlamıştır. Avrupa'da yaşanan askeri, ekonomik ve siyasi dönüşümler, bürokratikleşmenin hızlanması, kapitalist pazarların ortaya çıkışı ve burjuvazinin güç kazanması, modernleşmenin temel dinamikleri olarak kabul edilmektedir. Osmanlı bu gelişmeleri takip ederek kendi iç yapısında reformlara gitmiş ve toplumsal yapısında önemli değişiklikler gerçekleştirmiştir.[335] Modernleşme kuramı, toplumsal yapıları,

[333] Canatan Kadir, Sosyoloji Söyleşileri, Eski Yeni Yayınları, Ankara, 2008, s. 37

[334] Furseth, P.R., Din Sosyolojisine Giriş, H.A. İhsan Çapcıoğlu (çev.), Birleşik Yayınevi, Ankara, 2011, s. 146

[335] Barbarosoğlu F., Moda ve Zihniyet, İz Yayıncılık, İstanbul, 2017, s. 7

Tanrı'ya olan ihtiyacın giderek azaldığı bir düzene göre inşa etmiştir. Bu görüşe göre, insan, dünyanın merkezi haline gelirken, Tanrı'nın rolü yeryüzünde sona ermiş ve onun işlevselliği kaybolmuş, öte dünyaya taşınmıştır. İlgen'e göre de "Tanrı'nın Hükümranlığı sona ermiş, saltanat insana kalmıştır." Bu fikir, Tanrı'nın yeryüzündeki egemenliğinin son bulduğunu ve insanın bu boşluğu doldurarak dünya üzerindeki hakimiyetini elinde tuttuğunu ifade eder. Bu düşünce, sekülerleşmenin, dini inançların yerini insanların akıl ve bireysel özgürlük anlayışına bırakmasına dair geniş bir perspektif sunmaktadır.[336] Bu ifadeler, modernleşme sürecinin dinin toplumsal yapıdaki yerini nasıl değiştirdiğine ve insanın merkeze yerleştiği bir dünyanın nasıl şekillendiğine dair kritik bir bakış açısı sunar. Esasen teorinin özü; rasyonalitenin içimize sızmasıyla birlikte dinin ruhu ve kalbinin Tanrı'nın ilgasıyla beraber yok olacağıdır. Din, artık sadece bireysel bir mesele olarak kalmakta, toplumsal hayatın ve devletin düzeninden dışlanmaktadır. Bu, toplumsal yapıları yeniden şekillendiren, dinin geçmişteki merkezi rolünün giderek zayıflamasına ve seküler değerlerin ön plana çıkmasına yol açan bir evrimdir. Sekülerleşme, dinin toplumsal alandaki egemenliğinin giderek marjinalleşmesi ve dini otoritelerin yerini, daha rasyonel ve dünyevi yapılarla değiştirilen bir dönüşüm sürecini simgeler. Batı dışındaki toplumlarda, özellikle İslam dünyasında ve Türkiye'de bu süreç, Batılılaşma ile paralel bir gelişim sergilemiştir. Batı'daki modernleşme, sekülerleşme ile paralel bir şekilde ilerlerken, bu dönüşümün etkileri, Batılı norm ve değerlerin bu toplumlarda hızla benimsenmesine yol açmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş, sadece siyasi ve ekonomik reformlarla değil, aynı zamanda Batı'nın sekülerleşmiş yapılarından ilham alan kültürel bir değişimle şekillenmiştir. Bu geçiş, toplumsal yapıyı dönüştüren, dinin toplumsal ve siyasal işlevini yeniden tanımlayan derin bir evrimdir. Din, sadece bireysel bir mesele olarak kalmaya başlamış, toplumsal yaşamın ve devletin işleyişinden dışlanmıştır. Bu dönüşüm, seküler değerlerin ön plana çıkmasıyla, toplumsal yapıları köklü bir şekilde dönüştüren, geçmişin ve bugünün dinamiklerinin birbirine karıştığı bir dönemi işaret eder. Batılaşma ve sekülerleşme, birbirini tamamlayan ve birbirini etkileyen süreçler olarak, Türkiye'nin modernleşme yolunda aldığı şekli belirlemiştir.[337] Batı literatüründe sekülerleşme, genellikle iki ana unsura odaklanarak

[336] İlgen Abdulkadir, Sekülerleşme Üzerine, Evren Yayıncılık, Türk Yurdu Dergisi, Mayıs 2012, Sayı 292, s.14

[337] Mert Nuray, Laiklik Tartışmasına Bir Bakış, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1996, s. 37

tanımlanır. İlk olarak, bir "dünya görüşü ve yaşam biçimi" olarak ele alınır; bu, bireylerin ve toplumların yaşamlarını dini inançlardan bağımsız olarak düzenleme biçimidir. İkinci olarak, sekülerleşme, "toplum ve kültür alanlarının dini kurumlar ve sembollerin egemenliğinden çıkarılması" süreci olarak tanımlanır.[338]

Geleneksel toplumdan modern topluma geçiş süreci, özellikle dinin kamusal ve toplumsal hayattaki yerinin değişmesi ile karakterize edilir. Türkler, Batı medeniyetiyle siyasal anlamda karşılaştıktan sonra yaşanan askeri mağlubiyetler ve Batı'nın üstünlüğü, Batı medeniyetini tanıma zorunluluğunu doğurmuş ve bu durum, toplumsal yapıda bazı problemlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu dönemde, Batı'nın sekülerleşmiş yapısı ve değerleri, geleneksel dini pratiklerin yerini almakta, insan yaşamı ve toplum için dünya görüşü yeniden şekillendirilmektedir. Bu geçiş, Batı'nın din ve devlet ayrımına dayalı yaşam biçiminin, Türk toplumunda da bir şekilde kabul edilmesine ve benimsenmesine zemin hazırlamıştır. Ancak, bu durum bazı kültürel çatışmalar ve kimlik sorunlarını da beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda, Batılaşma süreci, sadece bir kültürel ve siyasal dönüşüm değil, aynı zamanda toplumların değerler sistemini de dönüştüren derin bir değişim sürecidir.[339] Türklerin Batılaşması, Osmanlı Devleti'nin Tanzimat dönemi ile belirginleşmiş ve Cumhuriyet dönemiyle zirveye ulaşan bir süreç olmuştur. Tanzimat dönemi, Osmanlı İmparatorluğu'nu modernleştirme adına önemli reformlarla şekillenmiş ve Batı'nın kültürel, ekonomik ve siyasal yapılarından ilham alınarak önemli adımlar atılmıştır. Bu süreç, özellikle hukuk, eğitim ve yönetim alanlarındaki yeniliklerle, Osmanlı toplumunun Batı ile entegrasyonunu amaçlayan reformlar ortaya koymuştur.

Türkler açısından Batı uzun süre ‘bilinmeyen’ olarak geçmekte idi. Bütün meselesi meşruiyet kazanma ve askeri başarısıyla Anadolu ve Balkanlarda varlığını kabul ettirmek üzerinedir. I. Murat döneminden Kanuni’nin vefatına kadar olan süre de Osmanlı sayısız

[338] Peter L. Berger, Dinin Sosyal Gerçekliği, çev. Ali Coşkun, İstanbul: İnsan Yayınları, 1993, 162; M. Haralambos- M. Holborn, Sociology Themes and Perspectives (London: Collins Educational, 1997), 479.
[339] Bülbül Nurullah, Modernleşmenin Önemi ve Gelişmesi, Yüksek lisans Tezi, İ.Ü.S.B.E., Kamu ve yerel Yönetim ve Girişimcilik ABD, İstanbul, !996, s. 49-58

zaferlere ulaşarak, Anadolu'daki varlığını kabul ettirmiş ve yenilemez bir devlet statüsü elde etmiştir. Osmanlı siyasi ve iktisadi bakımından Batı üzerinde mutlak bir hakimiyet kurmuştur. Osmanlı devleti kurduğu hakimiyet sayesinde, Batı'yı dikkate alacak değerde görmemiştir. Nedeni Batı kapitalizminin, merkantilist bir aşamada daha da güçlendiğini görmekten ziyade Batı ile ilişkilerini yalnızca fetih ve savaş ilişkisi olarak görmektedir.[340] Bu nedenle yalnız askeri alanda yükselişe geçmeye çalışmaktadır; ancak zaman içerisinde Batı büyük bir değişim geçirerek güçlenmeye başlamıştır. Art arda gelen zaferlerle Batı, varlığı "kabul edilen" ve "tasdik edilen" olmuştur.

XVII. Yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı imparatorluğu yavaş yavaş güç kaybetmeye başlamıştır. Batı bu süre içerisinde yalnızca tasdik edilmek ile kalınmamış. Süreç "tasdik" den "taktir" e dönmüştür. Batılı toplumların yükselişe geçtiği dönemler, Osmanlı'nın düşüşe geçtiği döneme denk düşmektedir. Küçükömer, bu düşüşün nedenini, kapitalist düzene geçilmemesine bağlamaktadır.[341] Batı, kapitalizmi sayesinde Osmanlı ile arasına mesafe koymuştur. Osmanlı atağa geçmeye geç de olsa başlamıştır. Osmanlı devleti, Batıyı anlamak ve aralarındaki mesafeyi çözümlemek için Batılaşma hareketlerine geçilmiştir. Türkler, yalnızca Batı'yı anlamaya çalışmamakta aynı zamanda Batı'nın nasıl yükseldiğini de çözmeye çalışmaktadırlar. Gerileme ve yıkım devam ettikçe ümitsizlik, karamsarlık, kendine güvensizlik duygusu artmış, Batı hayranlığı artış göstermiştir. Bu hayranlık, Türklerde eziklik duygusunu meydana getirmiştir. Osmanlı daha fazla bu duygu içerisinde kalmamak adına, Batı karşısında onların metotları ile hareket etme durumda kalmıştır. İlk hareket noktası askeri alanda olmuştur.[342] Osmanlı'nın askeri gücü geçmişten itibaren var olmuştur. Eski gücünü yeniden kazanabilmek için yenileşme hareketlerini hızlandırmıştır.[343] Yenileşme hareketleri hızlandırılarak, diğer alanlarda da devam etmiştir. Osmanlı'nın yenileşme ve modernleşme hareketleri XVIII. Yüzyıl ile başlayıp, II. Meşrutiyet'e dek uzanmaktadır.[344] Bu dönem, Türklerin sekülerleşme ile

[340] Berkes Niyazi, Türk Düşününde Batı Sorunu, Bilgi Yayınevi, İstanbul, Mayıs 1975, s. 19
[341] Küçükömer İdris, Düzenin Yabancılaşması / Batılaşma, Ant Yayınları, İstanbul, Nisan 1969, s. 29-58
[342] Canatan Kadir, Sosyoloji Söyleşileri, Eski Yeni Yayınları, Ankara, 2008, s. 45-47
[343] Akdoğan A., Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Geçişte Dini Hayat, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2002, s.75
[344] Mardin Şerif, Türk Modernleşmesi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, 8. Baskı, s. 11

yeni yeni tanıştıkları zamana denk gelmektedir. Osmanlı'nın sekülerleşme hareketleri, çeşitli reform ve modernleşme hareketleri üzerinden incelenmektedir. Eğitim reformları incelendiğinde, medrese eğitimine önem veren Osmanlı, 19.yüzyıl sonlarına doğru medrese eğitimi ve öğrenci sayıları azalmış, modern okullara yönelim atmıştır. 1869 yılında çıkarılan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile modern okullar (ilkokul-ortaokul-lise) oluşturulmaya başlanmıştır. Daha öncesinde (1846), Darülfünun (Üniversite) açılmıştır.[345]

Teslimiyetçi zihinlere göre kendilerine referans almak istedikleri Batı medeniyeti, tarihinin son safhasındadır.[346] Ancak Batı medeniyet sözcüğünü XIX. Yüzyılın başlarına kadar kullanılmamakta direnmiştir. Nedeni; özel ya da tekil bir Avrupa kültüründen, medeniyetinden ya da kimliğinden bahsetmenin yanlış olacağını düşünmeleridir. Aynı zamanda kişinin kendi kıtası hakkında dayanaksız bir genellemeye ve her türden yıkıcı ve yanlış iddialara yol açacaktır".[347] Türklerin Cumhuriyet öncesinde modernleşme (Batılaşma) hareketleri, din tartışmalarını da getirmiştir.[348] Nedeni gelecekte zuhur etmesi beklenen dinden uzaklaşma emareleridir. Osmanlı, geçmişten itibaren İslam dininin gücü ve egemenliğinin yayılması için Batı ile sürekli mücadele halinde olmuş ancak hiçbir zaman tam anlamıyla Batı ile ilişkisini kesmemiştir.[349] Osmanlı, süreç ilerledikçe Batı karşısındaki gücünün zayıflamasından oluşan yeniklik durumunu aşmak için Batılı olma amacı gütmeden, onlarda olan gelişmelere sahip olmak için çabalamıştır. [350] Bu gelişmeler ilk etapta Batılılaşma için elzem bir konu olan modernleşme olgusudur. Modernleşme, Müslüman bir topluma sahip olan Osmanlı Devleti için bir çocuk elbisesinin, yetişkin bir adama giydirilmesi gibi pot ve uyumsuz durmaktadır. Modernleşme, Müslümanlar için kerih bir durumdur. Bunun nedeni, modernleşme dinin

[345] Çağatay Neşet, Türk Yüksek Öğretim Tarihine Genel Bakış, Belleten Türk Tarih Kurumu, ISSN: 0041-4255
[346] Hocaoğlu Durmuş, Laisizmden Milli Sekülerizme, Selçuk Yayınları, Ankara, !995, s.174
[347] Asad Talad, Sekülerliğin Biçimleri; Hıristiyanlık, İslamiyet ve Modernlik, çev. Ferid Burak Aydar, Metis Yayınları, İstanbul, Kasım 2007, s. 199
[348] Göle Nilüfer, Melez Desenler İslam ve Modernlik Üzerine, İstanbul, Metis Yayınları, 2000, s. 125-130
[349] Özkan Alparslan Feyza Nur, Sekülerleşmede Yeni Boyut; Dindarların Sekülerleşmesi Süreci, Sakarya Üniversitesi; Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans Tezi, Nisan 2019
[350] Subaşı Necdet, Müslümanların Modernleşmesi Üzerine, İslamiyet Dergisi 7, 20004, sayı 4, s. 205-216

aşkın ile olan bağını kopartarak, merkeze insanı yerleştiren seküler bir faaliyettir. Dolayısıyla son tahlilde din dışı bir dünyanın Müslüman olan bir topluma tatbiki oldukça sığ ve arızi sonuçlara sebebiyet vermektedir.

Türk toplumunda modernleşme hareketleri İslam ile ilişkilendirildiği için çokça problem yaratmıştır. Batılı toplumlar, bizi İslamcı ve Doğulu (Şarklı) görüyordu.[351] Avrupalıların Osmanlı için genel kanaati ise Kur'an yolunda olan, Doğulu bir millet olmasıdır. Avrupa milletlerinin tersine Türk toplumu geçmişte modernleşme projesine sıcak bakmamaktadır. Hatta Fransız ihtilalinden sonra Beyoğlu'ndaki Fransız sefarethanesi personelinin ihtilalci giyimi, üç renkli kokartlarla gezip etrafta propaganda yaparken "sizin ne düşünüp ne yaptığınız bizi ilgilendirmez" cevabını alması, Türk toplumunda ne kadar önemsiz bir boyut olduğunu göstermektedir.[352] İdeal olanın Türkleşmek ve Müslümanlaşmakta olduğu kanaatinde idiler. Batılıların bakışlarına göre "Türkler Müslüman olarak kalmışlar ve Kur'an Kerim onlara derin bir buğuz ve adavet telkin ettiğinden her çeşit imtizaç ve ihtilattan ve Avrupa terbiyesinden hariç kalmışlar". [353] Bu nedenle, batılılar bizlere kendi değerlerini yerleştirmek için her gün daha da yakınlaştılar.

Türkler, etrafında yükselen önerilere kulak kesilmek zorunda bırakılmıştır. Bu zorunluluk, kangren olmuş uzuvlarını lavanta suyu ile iyileştirmeye çalışmak gibi çaresiz ancak ihtimaller ile daha iyi olabileceği umudunu yerleştirmiştir; ancak Osmanlı, gün geçtikçe var olan gücünü kaybederek, rekabet gücünü azaltmıştır.[354] Gevgilili'ye göre "Yeryüzü Sanayi Devrimi'nin başladığı 18.yüzyıldan itibaren tarihin koridorlarında yukarılara doğru tırmanan yeni güçler belirginleşirken, bazı eski güçler de giderek hızlı

[351] Albayrak Sadık, Türkiye'de İslamcılık – Batıcılık Mücadelesi / Şeriattan Laikliğe, İz Yayıncılık, İstanbul, 3.Baskı 2017, s. 12
[352] Ortarylı İlber, Osmanlı'da 18. Yüzyıl Düşünce Dünyasına Dair Notlar, Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s. 38
[353] Albayrak Sadık, Türkiye'de İslamcılık – Batıcılık Mücadelesi / Şeriattan Laikliğe, İz Yayıncılık, İstanbul, 3.Baskı 2017, s. 12
[354] Davison Roderic H., Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform (1856-1876), Çev. Osman Akınhay, İstanbul, !997, s. 26

bir tempoyla geriliyorlardı". [355] Tam olarak Türklerin Batı ile münasebetleri bu şekilde ilerlemekte idi. Tüm bunlara rağmen Osmanlıların gelecekte zuhur edecek hadisat ile modernleşmeyi bir kurtuluş reçetesi olarak görüp, Batı'ya yaslandığı görülmüştür. Bu yaslanma biçimi teolojik bir devlet anlayışından, demokratik devlet anlayışına doğru bir harekettir. Kendilerinin yegâne birikimi olan geleneğe ait olan tüm bilgiler, izafi alana çekilmiştir. Oysa bu bilgiler göreceli değildir. Osmanlı için de bu böyledir. Tek bir Tanrı'nın varlığına inanan Osmanlı, yalnızca geleneksel bilgiler üzerinde değil, toplumsal kurumları değiştirme yoluna girmiştir. Ne var ki amaçlananların ötesinde sonuçlar cereyan etmiş, tabii düzen tarumar edilmiştir. Mevcut toplumsal sorunlara alternatif yeni dünyevi yollar arayışı içerisine girilmiştir. Bulunan yollar yaşanan sorunlara dair çözüm için sembolik olsa da bunların Osmanlı geleneği üzerindeki yeni tezahürleri kabul edilmiştir. Osmanlı, Batı'dan devşirdiği yeni yöntemlerle daha ileri gideceğini düşünmüş ve bu sayede toplumsal sorunların üstesinden gelebileceğine inanmıştır.[356] Bu inanış, Türklerin bir ilerleme, bir gelişme ya da bir evrim potansiyeli oluşturmuş. Bu gelişim ile çalışmalar başlatılmış. İlk modernleşme çalışmaları askeri gücünü yeniden kazanmak için yapılan "askeri restorasyon" 1774-1826 yıllarına denk gelirken, toplumsal gücünü yeniden kazanmak için yapılan "toplumsal restorasyon" devri ise 1826-1839 yıllarına tekabül etmektedir.[357] Bir başka problem ise Batının üstünlükleri imparatorluğa nasıl getirileceği düşüncesidir.[358] Var olan düzeni değiştirme için tarumar edilen yapı, Osmanlı kültürel faaliyetlerini de sekteye uğratmıştır. XVII yüzyıl ile XIX yüzyılı arasında geleneksel reform teşebbüsleri uygulanmıştır. Bunlar Osmanlı imparatorluğunu Tanzimat reformlarına bir geçiştir. Bazı kaynaklarda modernleşme veyahut Batılaşma tarihi II. Meşruiyet sonrası için kullanmaktadır. Ancak Mardin'e göre bu süreç Tanzimat ile başlamaktadır.[359] Tarihimiz için dönüm noktalarını temsil eden bu tarihler, ilerleyen süreçte Türklerin yeni hayat özelliği taşıması itibariyle önemlidir. Batılaşma açısından önemli dönüm noktalarına denk gelen bu dönemlerde "Avrupa ile Osmanlı yönetici

[355] Gevgilili Ali, Türkiye'de Yenileşme Düşüncesi, Sivil Toplum, Basım ve Atatürk, Bağlam Yayınları, 2. Basım

[356] El-Attas M. Nakip, İslam Sekülerizm ve Geleceğin Felsefesi, Çev. Mahmut Erol Kılıç, İnsan Yayınları, İstanbul, 4. Baskı, 2016, s. 19

[357] Mardin Şerif, Atatürk'ü Anarken, Türkiye Günlüğü, Sayı: 28, Mayıs-Haziran 1994, s. 5

[358] Mardin Şerif, Batıcılık / Türk Modernleşmesi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 10

[359] Karakaş, Mehmet, Modernlik Küreselleşme ve Türkiye'nin Kimlikler Evreni, 2. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları, 2020, s.205.

seçkin sınıfı arasında yeni iletişim kanalları açılması" ile "Batılı düşünürlerin Osmanlı imparatorluğuna akışı için uygun ortamın oluşması" gibi gelişmeler oluşmuştur.[360] Islah edilmiş ordu ile başlayan bu kanallar, hızlıca tüm alanlarda yayılmaya başlamıştır. III. Selim'in yapmış olduğu ıslahatlar, tesadüfü değildir. Yeni Osmanlı yaratma çabası hem halk tabanından hem de uluslararası siyaset tabanından ona birçok düşman kazandırmıştır. Ancak, Osmanlı toplumunun bir sonraki kuşakları için düşünülen Avrupalı yaşam tarzının temelleri, bu dönemin etkisiyle şekillenmiştir.[361] Bu nedenle bu yüke katlanma durumunda bırakılmıştır. Osmanlı imparatorluğu görüldüğü üzere Tanzimat ile büyük reformların görüldüğü dönemdir. Ondan önceki geçen sürede var olan düzenin kötüye kullanılmasını engellemek, aynı zamanda daha iyileştirilebilir hale getirmek amacıyla çalışılmıştır. II. Mahmut yeni bir düzeni amaçlayarak, "yeni idari ve adli düzenlemelerin yapılması ve bunların toplumsal alana yayılması" için çaba göstermiştir.[362] Süreç içerisinde Osmanlı devletinin güçlendirmeyi amaçladığı modernleşme reformlarına İngiltere destek vermiştir.[363] Batılaşma yolu Osmanlı için bir yaşam projesine dönüşen, değiştirici ve dönüştürücü etkileri olan devrimleri getiren bir paradigmadır.[364]

Modernleşme, Osmanlı için yeni dünya kurma sürecine denk düşmesinden dolayı büyük önem taşımaktadır.[365] Süreç içerisinde yapılan reformlar Türkler için modernleşmenin temel unsurları arasında doğrudan bir bağ kurmaktadır. II. Mahmut döneminde yapılan reformların diğer reformlardan ayrı tutulmasının nedeni reformların toplumsal alana daha önce yayılmamasıdır. O dönem Avrupa'da gelişmekte olan "Kameralizm"[366], idare

[360] Zürcher Erik Jan, Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, Çev. Yasemin Saner Gönen, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.42

[361] Zürcher, age., s. 43

[362] Zürcher, age., s. 63

[363] Karakaş Mehmet, Modernlik, Küreselleşme ve Türkiye'nin Kimlikler Evreni, Küre Yayınları, İstanbul, 2. Baskı, 2020, s. 205

[364] Karakaş Mehmet, Türk Modernleşmesi Üzerine Değerlendirmeler, Sosyologca Dergisi, Sayı 24, 2022, s. 109-120

[365] Gencer Bedri, İslam'da Modernleşme (1839-1939), Doğu – Batı Yayınları, Ankara, 2014, s. 55

[366] Alman Merkantilizmi olarak yanlış bilinse de merkantilizm etkilerini de görebilmek mümkündür. Dar anlamında mali-iktisadi anlamları bulunmaktadır. Ancak Kameral Bilim olarak literatürde anılmaktadır. Kameral Bilim, ruhani meşruiyet kaynağı olan kiliseden bağımsızlığını kazanan devlet yöneticilerinin,

sistemi olarak adlandırılan "Aydın Despotizm" ve "Orta sınıfın yükselmesi ile milli devletlerin kurulmasını sağlayan "Feodal Beylik", Türkler içinde büyük ivme kazanmaya başlamıştır. II. Mahmut "mutlak monarşi" rejimini oluşturmak için büyük planlar sunsa da tam olarak hayata geçme süresi Tanzimat döneminde olacaktır.[367] Tanzimat büyük ölçüde esinlendiği nokta Kameralizmdir.[368] Buna göre dini temsil eden kilisenin üstünlüğünü ortadan kaldırmak ya da daha da azaltmak için en iyi teknikleri kullanılması gerekmektedir. Teolojinin hakimiyeti, iktidarını sarmamalıdır. Avrupa'da uygulanması olağan olan bu durum, bizlerde uyumsuz olmuştur. Türklerde kilise üstünlüğü diye bir şey yoktur. Ya da kilisenin etkilerini azaltma veyahut ortadan kaldırma durumu da yoktur. Osmanlı, Batılı toplumların kendi sorunlarına binaen oluşturmuş oldukları yatıştırıcı cevaplarını kendi toplumunda uygulayarak, onların eylemlerini dolaylı yoldan onaylamıştır. Bu nedenle bir uyumsuzluk söz konusu olmuştur. Bahsi geçen olaylardan sonra akıllarda Türk toplumunun ruhunun doğulu, yapısının Batılı mı oldu sorularını da gündeme getirmiştir. Osmanlı, daha iyi olmak için çalışmalar başlatmış olsa da hem kendi halkı hem de diğer toplumlar tarafından çelişkili ve gerilimli bir hat üzerinde ilerlemiştir.

Türk toplumunun modernleşme serüveni, sosyal bilimciler arasında da görüş ayrılıklarına yol açmıştır. Bir kesim, bu sürecin toplum için bir travma olduğunu düşünürken, diğer kesim ise bunun uygarlık için gerekli bir devrim olduğunu savunur. "Bu bir devrim midir?" sorusu, toplumun derinliklerine ne kadar inildiği konusunda merak uyandırmıştır. Oysaki Batılılar, başlangıçta Türklerin kendilerine benzemelerini istememektedir. II. Mahmut döneminde yapılan Batılaşma hareketleri, Türklerin batılı olma konusundaki iştahlı olduğu kadar Batı ile arasına mesafe koymaya çalışan bir millet olduğunu göstermiştir. Hatta Ziya Gökalp için modernleşme ile medeniyet denilen girişim, tayyaredir, matbaadır. Türk toplumunda modernleşme ile Batılaşma, muasırlaşma ya da

kilisenin dini üstünlüğünün dışında bir siyasete ihtiyaç duymasıdır. Bu ihtiyaç, teolojiye karşı bilimin ortaklık etmeleridir.
Detaylı bilgi için bkz.
Usta Sedat- Akıncı Abdulvahap, Bir Alman Yönetim Yaklaşımı olarak Kameralizm, Sakarya Kitapevi, 2016, s. 59-83

[367] Berkes Niyazi, Türkiye'de Çağdaşlaşma, Bilgi Yayınları, Ankara, 1973, s. 150

[368] Mardin Şerif, Batıcılık – Türk Modernleşmesi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.12

çağdaşlaşma aynı anlamlarda kullanılmaktadır.[369] Modern dediğimiz şey var olanın en yenisi iken çağdaşlaşma aynı çağı paylaşan kişi ya da topluluklara denilmektedir. Batılaşmayı, modernleşme ile bir arada tutmak problemli olsa da kullanılmaktadır. Oysa Batılı toplumlar kendi içerisinde de aynı modernleşmeyi göstermemektedir.

II. Mahmut Osmanlı toplumunda daha önce yapılmamış reformları getirmiştir. Bu sayede Türklerin modern olabileceği düşüncesi yerleşirken öte yandan sekülerleşme hareketleri görülmeye başlamıştır.[370] II. Mahmut hükümet yönetiminin ve planlama kurullarının içerisinde bulunan şeyhülislam makamını devre dışı bırakmıştır. Bununla birlikte şeyhülislam şeri hukuk içerisine bırakılmıştır.[371] Oysa Tanzimat öncesine Şeyhülislam Osmanlı toplumun tasnif edip onayladığı, aynı zamanda yaşamsal önemi olan bir kurum olarak varlığını sürdürmekte idi.[372] II. Mahmut, III. Selim'e göre daha sert olduğu için ıslahatları daha iyi idare etmiştir. Islahat düşüncesi Fatih'in Kanunnamesinde dahi bulunmaktadır.[373] Bunun nedeni toplumda bir bozulma olduğu takdirde toplum, yeniden düzenlemek amacıyla ıslahat hareketlerine başlayabileceğidir. Islahat, modernleşme demek değildir.[374] Burada amaç bozulan bir şeyi eski haline döndürmek maiyetinde ıslahata başvurmaktır. Reform aslında bozulmuş olanı reforme etmek demektir. Eskiye yani orijinal hale daha doğru bir ifadeyle öz formuna geri dönmektir.

---

[369] Osmanlı imparatorluğunun hiç modern olmadığı ya da modernite ile alakası olmadığı bir dönemde Batı etkisi görülmektedir. Tarihçi Aşık Paşazade, Osmanlı toplumunu kaleme almıştır. Yazılarında Osmanlı toplumunda gelenek ve göreneklerinde Frenk etkisi olduğunu, bu bakımından toplumun sosyokültürel yapısının değiştiğine değinmiştir. Aşık Paşazade 'ye göre Frenk etkisinden önce divana gidilirken hürmet göstergesi olarak, büyük kavuklar takılarak, sakal bırakıldı. Değişen toplum yapısında artık erkekler sakallarını kesmeye başlamıştır. Oysaki padişahlar kızdıklarına ceza olsun diye sakallarını kestirir.
Detaylı bilgi için bkz.
Erdem Hakan, Osmanlı'da Köleliğin Sonu, Kitapevi Yayınları, İstanbul, I. Basım Kasım 2004, s. 33-63

[370] Kuran Ercüment, Türk Çağdaşlaşması / Çileli Bir Yolda İlerleyiş, Akçağ Yayıncılık, Ankara, I. Baskı 1997, s. 136

[371] Berkes Niyazi, Türkiye'de Çağdaşlaşma, Bilgi Yayınları, Ankara, 1973, s. 150-160

[372] Erdem Hakan, Osmanlı'da Köleliğin Sonu, Kitapevi Yayınları, İstanbul, I. Basım Kasım 2004, s. 33

[373] Erdem Hakan, age., s. 30-45

[374] Mardin Şerif, Batıcılık – Türk Modernleşmesi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.67

Modernleşmenin bazı aşamaları vardır. Modernleşme hareketleri birden olacak bir şey değildir. Osmanlı'nın modernleşmeden bağımsız olarak bilinçli bir Batılı olma hareketleri vardır. Niyazi Berkes bu dönem ile ilgili olarak, Osmanlı devlet adamlarının genellikle köklü bir değişikliğin taraftar olmadıklarını dile getirmiştir.[375] Mümtaz Turhan, Osmanlı devletinin içerisinde Batı uygarlığına ait fikir ve uygulamaların ya da bu uygarlığı oluşturan temel unsurların neler olduğunu tayin ve tespit edilmeyeceğine değinmektedir.[376] Birçok olumsuz tepkiye rağmen Osmanlı Avrupa'ya talebe göndermeyi başarmıştır. Çağdaş girişim diye adlandırılan toplumsal yaşam ile ilgili nüfus sayımı, pasaport ve karantina gibi yenilik hareketleri oluşturulmuş.[377] Avrupa'ya gönderilmiş öğrenciler, gittiklerindeki Osmanlı ile geldikten sonraki Osmanlının aynı olmamasını sağlayacaktı. Geldiklerinde toplumsal yapının değişmesinde önemli rol oynamışlardır.[378] Osmanlı devletini daha ileri götürecek bir adım ise "Tercüme Odaları" nın kurulmasıdır. Bu odalar tüm devlet dairelerinde kurulmaya başlamış iken okullarda ise Fransızca eğitimi verilmeye başlanmıştır. Amaç yabancı dil konusunda bir adım daha atarak Batı ile ilişkilerinde açıklık sağlamaktır.[379] Tüm bunlar modernleşme hareketleri olarak görülse de içerisinde sekülerleşmeyi barındırmaktadır. Tepeden indirilme olan bu uygulamalar yalnızca devlet kurum ve kuruluşlarında değil, halkın içerisine de sızdırılması bir sekülerleşme göstergeleridir. Devlet halkın içerisinde bu uygulamaları gördüğü kadar modernleştiğine ikna olacaktır. Modernleştiği kadar sekülerleşecektir. II. Mahmut döneminde yapılan reformlar bu durumu destekleyecek niteliktedir. Dönemin sekülerleşme bağlamındaki kritik nokta, II. Mahmut'un din ve devlet işlerinin birbirinden ayırması, ulemaların yalnızca din işleri ile ilgilenmesi, hükümetin işlerini padişahın yetkisine ait olduğunu telkin etmesi, şeyhülislamın verdiği muhtıranın bir öneminin olmadığını ve bu muhtıranın da yırtılması, şeyhülislamlık makamının da dünyevi noktaya taşıyarak etkisini azaltılması gibi örneklerle açıkça gösterilmiştir.[380] Bunun dışında Cumhuriyetten önce halkın giyimi düzenlenmiş aynı zamanda memur ve askerler için zorunlu fes kanunnamesine dair bir nizamname yayınlamıştır. Yenileşme hareketleri adı

[375] Berkes Niyazi, age. s. 125
[376] Yamaner Şerafettin, Atatürk Öncesi ve Sonrası Kültürel Değişim, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, Ekim 1998, s. 121
[377] Tazegül Murat, Modernleşme Sürecinde Türkiye, Babil Yayınları, İstanbul, I. Basım 2005, s. 73
[378] Karatepe Şükrü, Darbeler Anayasalar ve Modernleşme, İz Yayıncılık, İstanbul, II. Baskı 1997, s. 51
[379] Tazegül, age., s. 73-74
[380] Berkes Niyazi, Türkiye'de Çağdaşlaşma, Bilgi Yayınları, Ankara, 1973, s. 156-190

altında yapılan tüm yenilikler Osmanlı'nın hem Batılaşmasını hem modernleşmesini hem de sekülerleşmesini sağlayacak adımlardır. Bu durum Tanzimat Fermanı ile daha belirgin olmuştur.[381] Aynı zamanda yeni Türk dünyasının başlangıcı olmuştur.

Tanzimat, Osmanlı devlet yöneticilerinin her din ve mezhepten tebaanın, hak ve hürriyetlerini güvence altına alacağını, kanun hakimiyetiyle tesis edileceği üzerine oluşturulmuştur.[382] Osmanlı bu ferman ile Batılı ülkelerin Hristiyan halklarını bahane ederek, Osmanlı'nın kendi iç düzenine karışmamasını sağlayacaktır. Fermanın genel taslağı; Osmanlının kuruluşundan itibaren saygı gösterdiği, devlet ve halkının daha refahlı hale getireceğine inandığı, Allah'ın inayeti ve peygamberin yardımıyla devlet idaresinin daha iyi sağlanılacağı, Müslüman ve gayrimüslim tebaanın ırz, namus, can ve mal güvenliğini sağlanılacağı, bunun dışında eğitim, askeri ve vergi düzenlemelerin yapılacağı üzerinde durulmuştur. Tanzimat büyük haklar sunsa da bazı kurumlar tarafından büyük ancak doğal tepkiler ile yüzleşmiştir. Doğal varlığı korumak isteyen Medrese, Batı zihniyetiyle açılan okullarda eğitim ve öğretim uygulamalarına karşı çıkmıştır; ancak Osmanlı, Müslüman olmayan Batılıların yapmış oldukları çalışmaları destekleyerek, Müslümanlar ile Müslüman olmayanları eşitlik ilkesinde bir araya getirmiştir. Gevgelili'ye göre Osmanlı yükselen kapitalizmi görerek uluslararası bir boyutta bir hukuk devleti olmayı göze almıştır.[383] Alınan kararlar, Müslümanlar ile gayrimüslimlerin arasındaki giyim kuşam farklılıklarını[384] ortadan kaldırma çalışmalarını başlatmıştır. Hangi dinden olursa olsun bütün halk, kanun önünde "eşit" haklara sahip olacaktır. Bu haklar, Osmanlı için karanlık ve gafletin yanında faziletli ve aydınlık bir gelecek umudunun olması bakımında değerlidir. Ortaylı'ya göre 19. Yüzyıl Tanzimat

[381] Berkes, Niyazi, Türkiye'de Çağdaşlaşma, Bilgi Yayınları, Ankara, 1973 s. 182
[382] Tazegül Murat, Modernleşme Sürecinde Türkiye, Babil Yayınları, İstanbul, I. Basım 2005, s. 76
[383] Gevgilili Ali, Türkiye'de Yenileşme Düşüncesi, Sivil Toplum, Basım ve Atatürk, Bağlam Yayınları, 2. Basım, Aralık 1990, s. 20
[384] Osmanlı imparatorluğu oldukça büyük bir coğrafya üzerinde olduğundan dolayı her kesimden milleti bir çatı altında toplayabilmekte idi. Müslüman olduğunu iddia eden Osmanlı, kendi halkını ve kendinden olmayan halkı birbirinden ayırmak istemiştir. Bunun en basit ve etkili yöntemi olarak kılık kıyafet yöntemini kullanmıştır. Bu politik harekete göre gayrimüslim olanlar başına taktıklarıyla, giydikleri kıyafet biçimi ile renk bakımından Müslümanlarınkinden farklı giyinecektir, normu oluşturulmuştur. Bunun yapılması toplum içerisinde kimin Müslüman kimin ise Müslüman olmadığını tespit etmektir.
Detaylı bilgi için bkz.
Berkes Niyazi, Türkiye'de Çağdaşlaşma, Bilgi Yayınları, Ankara, 1973, s. 156-178

dönemi çöküşün ve ilerleyişin boğuştuğu, Osmanlı tarihinin en uzun asrıdır.[385] Tanzimat'ın vurgulanması gereken bir özelliği de talimatların padişahtan geldiği halde, reformları Batı'da yetişmiş Türk aydın ve bürokratların yönlendirmesidir. Bu bürokratlar, Batı'yı dinlemeye hazırdı. Yaratıcı ve becerikli olmalarının yanı sıra yönetime hâkim olan devlet memurlarıydı.[386] Osmanlı, uygar bir düzen oturtma çabası içerisinde, cehenneme giden yolda iyi niyet taşlarını döşemeye başlamıştır. İyi niyet taşlarıyla kendilerini Batı'ya daha açık bir duruma getirmiştir. Batı, kendi tebaasında yaşayan azınlıklar için tanımadığı hakları Osmanlıdan talep etmeye başlaması, durumun vahametini göstermektedir. Ancak Osmanlı, günlük kültürüne sızan Batılaşmayı hazmetmiştir. İmparatorluk, artık "Avrupai" hava içerisine bürünmüştür.[387]

Eski rejimin kurallarına alışmış bir grup, devletin ileri gelenlerin oluşturdukları reformlara karşı çıkmıştır. Tanzimat destekçilerine karşın sistematik eleştiriler "Islahat" döneminde kendini daha çok göstermiştir. Azınlıkların sesi Tanzimat'ın ikinci dönemi olan Islahat döneminde çıkmaya başlamıştır. Osmanlı dağılma tehlikesine girdiğinden, azınlıkların şikayetlerini dikkate almıştır.[388]Nitekim şikayetler dindirilmediğinden Osmanlı, Rönesans yaratma umudunu kaybetmeye başlamıştır. Ülke, gelenekçi düzen haline girmek isteyenlerin şiddeti ile karşılaşmış, çelişkilerle dolu ortama sürüklenmiştir.[389] Böylece imparatorluk Islahat Fermanı ile yeni nefes alacak alan yaratmıştır. Ferman, halk için yeni tavizlere imza atmaya zorlanan bir alan haline girmiştir. İmtiyazlar ile hazırlanan Islahat Fermanı, "Avrupa'nın iç müdahalesini önlemek aynı zamanda hukuksal mevzuatı değiştirmede hızlanmak" için önemlidir. [390] Islahat Fermanının ehemmiyet verdiği noktalardan biri de gayrimüslimlerin bulundukları yerde kendi ihtiyaçları doğrultusunda kurmalarına müsaade edilen kurum ve kuruluşlardır. Fakat Tanzimat'ta olduğu gibi Islahatta da hem Müslüman hem de gayrimüslimler memnun olmamış, ulusal ve toplumsal tepkiler hızlanarak artış

[385] Ortaylı İlber, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, İletişim Yayınları, İstanbul, 6. Baskı, 2000, s. 14-15
[386] Ortaylı, age. s.89
[387] Ortaylı, age. s. 113
[388] Ülken Hilmi Ziya, Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, Ülken Yayınları, İstanbul, IV. Baskı 1994, s. 41
[389] Gevgilili Ali, Türkiye'de Yenileşme Düşüncesi, Sivil Toplum, Basım ve Atatürk, Bağlam Yayınları, 2. Basım, Aralık 1990, s. 36-40
[390] Ortaylı İlber, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, İletişim Yayınları, İstanbul, VI. Baskı, 2000, s. 117

göstermiştir. Müslüman cenah tarafından gelen tepkiler Islahatın özüne yani gayrimüslimlere tanınması istenen hak ve hürriyetlerdir. Tepkilere karşı Osmanlı'nın geçiş koridoru düzenlemesi gerekmektedir. Üzerine almış olduğu yük, eski düzenin yıkıntıları üzerine filizlenmiştir. Bu durum Osmanlı'nın tahmin etmesinden büyük bir hüsran ile karşılaşmasını sağlamıştır. Nedeni Avrupa'nın kendi tarihine yön veren fikirler ve ideolojiler, Osmanlı'nın fikir hayatında aynı etkiyi doğurmamasıdır. Bu durum, halk tabanında farklı bir sorunu ortaya çıkarmıştır. "Dini geleneğin hükmettiği alan" ile "dünyevi değişmelere bırakılan alan" karşı karşıya kalmıştır. Bir taraf statükocu davranmak isterken öte yandan değişimi savunmaya çalışmıştır.

Din her toplumda olduğu gibi Osmanlı toplumunda da kritik bir noktadadır. Koşulların değişime uğramasıyla ulema, medrese ve bazı tarikatlar, Osmanlı'nın gerilemesine neden olan temsilcikler olduğunu ileri sürmüştür.[391] Esasen Osmanlı gelenek ve dinine önem veren bir toplumdur. Devlet yöneticilerinin her alanda "laiklik" adı altında seküler sistem geçiş yapması, halkın tepkisini çekmiştir. Bunun nedeni, her toplumun özünde olduğu gibi Türklerinde özünde muhafazakâr olmasıdır. Yapılan reformların laik yapısı, Türkler için değil, daha çok gayrimüslim ya da yabancılar için yapıldığı izlenimi vermiştir.[392] Din, Türkler için önemlidir. Laik düzenin getirilmesi, dini düşünce ve hayatlarını tehdit edeceği düşüncesi yeşermeye başlamasıyla, muhafazakârlar endişeye kapılmaya başlamıştır. Halk, Tanzimatçıların Batı'nın bir ürünü olduğunu düşünmektedir. Gerekçeleri; Tanzimatçılar Batı'ya sömürtülerek, halktan kopuk bir "üst tabaka" meydana getirmeye çalışmıştır. Batı taklitçisi olarak varlığını meşrulaştıran bir grup ahali, işleyiş ve rejimini örgütlü bir şekilde yürütecektir.[393] Osmanlının amacı meşruti bir siyasi rejim kurmaktı. Osmanlı devleti artık I. Meşrutiyetin gelmesiyle birlikte muhafaza ettikleri toplum yapısını, geleneksel hükümdarlık dönemini kapatarak, yerine parlamenter sistemi[394] getirmiştir. Bu sistemin getirilmesi bir noktada devlet yöneticilerini olumsuz

[391] Berkes Niyazi, Türkiye'de Çağdaşlaşma, Bilgi Yayınları, Ankara, 1973, s. 181

[392] Zürcher Erik Jan, Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, Çev. Yasemin Saner Gönen, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.94-96

[393] Karatepe Şükrü, Darbeler Anayasalar ve Modernleşme, İz Yayıncılık, İstanbul, II. Baskı 1997, s. 69-90

[394] Parlamenter sistem, yürütme organı ve yasama organı bulunan demokratik bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır. Devlet yöneticileri başkan ve cumhurbaşkanı olarak, sembolik mevkiler ile devleti temsil etmektedir. Burada önem olan halkın iradesidir. Halk kendi hür düşünce ve özgürlüğü ile bir seçim yapma hakkını elde etmiştir.

etkileyebilecekti. Bürokrasi ve saray karşısında üçüncü bir gücün ortaya çıkması, potansiyel bir tehdit oluşturabilir. Kısıtlı yetkilere rağmen bu durum kabul edilmiştir. Ne var ki, padişahın üstün güç yetkileri azaltılsa da son söz yine de padişahındı.

İmparatorluk, kendi içerisinde devrimler gerçekleştirerek, Türk kimliğini öne çıkartıp batı karşısında prestij sağlamaya çalışmıştır. Osmanlı'nın Batı karşısında ulusal kimliğini korunması gerektiğini savunarak, ancak bu şekilde kendisini kurtaracağını, imparatorluk sınırları içerisinde yaşayan Türklerle, ülkü birliği, ulusal bilinç aşılanarak sağlanabileceği kanaatindedir.[395] Böylece devlet güçlenecek, kalkınacak ve varlığını sürdürecek güce kavuşacaktır.[396] Türk modernleşme ve sekülerleşme sürecinin gelişimi ve kurumsallaşmasına bakıldığında, karşımıza kronolojik olarak önemli dönemler çıkmaktadır. Her dönem kendi içerisinde modernleşme ve sekülerleşme çabalarının farklı bir yönünü ve boyutunu temsil etmektedir.

Türkler, ilerleme yolu olarak, Avrupalıların kurum ve kuruluşlarının hüviyetine bürünerek, var olan durumunu kurtaracağını düşünmekte idi. Bu durum Türk modernliğinin bir proje olduğunu göstermektedir.[397] Medeni hukukun kabulü, şapka kanunu, harf inkılabı, ezanın Türkçe okutulması ve kılık kıyafet devrimi Türklerin hem sekülerleştiğini hem de modernleştiğini gösterir.

Detaylı bilgi için bkz.
Caner Zehra, Parlamenter Sistem ile Başkanlık Sisteminin Analizi ve Başkanlık Sisteminin Türkiye'de Uygulanabilirliği, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 21, Sayı 1, Yıl 2013

[395] Gökalp'in "Türkçülüğün Esasları" adlı eserinde Türkler için uzak ve yakın ideallerinden bahsetmektedir. Türklerin yakın ideallerinde Türk Birliğini oluşturmaktır. Amaç, bu büyük imparatorlukta Türk kültürünün hâkim olmasıdır. Uzak mefkûresi ise bütün Türk boylarını içine alacak olan Turan'dır.
Detaylı bilgi için bkz.
Gökalp Ziya, Türkçülüğün Esasları, Kadro Yayınları, İstanbul, 1977, s. 25-30

[396] Killi Suna, Atatürk Devrimi / Bir Çağdaşlaşma Modeli, Türkiye iş Bankası Kültür Yayınları, Mayıs 1998, s. 77

[397] Aytaç Ahmet Murat, Ailenin Serencamı / Türkiye'de Modern Aile Fikrinin Oluşması, Dipnot Yayınları, Ankara, 1.Baskı 2007, s.117

2.4.2.2. Türkiye Cumhuriyeti Modernleşmesi ve Sekülerleşmesi

Osmanlı modernleşmesi ve sekülerleşmesi ile Cumhuriyet modernleşmesi ve sekülerleşmesi arasındaki temel fark, ulus-devlet bilincinin gelişmesi ve Batı'daki aydınlanmanın Türkiye Cumhuriyeti'nde bir projeye dönüştürülmesidir. [398] Cumhuriyetin modernleşme hedefi, yalnızca bürokratlar ve seçkinler değil, bütün toplumu Batılılaştırmaktır. Bu hedefe ulaşmak için yukarıdan aşağıya doğru bir değişim süreci başlatılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasının ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin, çağdaş bir ulus inşa etmesi zorunlu görülmüştür. Ancak, Türkiye'nin modernleştirici kadroları, sivil ve asker seçkinlerden oluşan bir grup olarak, halk ile aralarına mesafe koymuşlardır. Seçkinler modernleşmeyi hayati bir mesele olarak görmüştür. Bu seçkinler, halkın duyarsızlığından yakınarak toplumsal dönüşümü zorunlu kılmışlardır. Ancak, halk ne duyarsız ne de bilinçsizdir. Seçkinlerin dayattığı modernleşmeyi anlamayacak veya değerlendiremeyecek durumda da değillerdir. Vatandaşların asıl sorunu, yaşadıkları sıkıntılara karşı seçkinlerin ilgisiz kalmasıdır.

Cumhuriyet dönemi modernleşmesini, Atatürk'ün dünya görüşü ve düşünce yapısı tarafından şekillendirilmiştir. Atatürk, laik temellere dayanan, çağdaş, bağımsız, aydın ve ilerlemiş bir ulus-devlet modeli kurmuştur.[399] Bu dönemin en belirgin özelliği Türk Cumhuriyetinin sekülerleştirilmesidir. Laiklik ilkesi adı altında yapılan reformlar büyük rol oynamıştır. Temelde dikkat edilecek nokta; dinin devlet işlerinden ayrılması aynı zamanda kamusal alandan da ayrılmasını sağlamaktı.[400] Modernleşme çerçevesinde kurulan yeni eğitim sitemi ve hukuk sistemleri, Türkiye'nin dönüşümünü destekleyen adımlardır.[401] Osmanlı'nın kurmuş olduğu hukuk yapısını tarumar ederek gerçek anlamda batılı olmak için mücadele verilecek bir süreç inşa edilmiştir. Modern hukuk sistemi, demokratikleşme sürecinin temel yapı taşlarından biri olmuştur. Bu bağlamda, laiklik

[398] Kadıoğlu Ayşe, Cumhuriyet İradesi-Demokrasi Muhakemesi, Metis Yayınları, İstanbul, 1999, s. 20
[399] Mardin Şerif, Türk Modernleşmesi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, 8. Baskı, s. 11
[400] Vatandaş Celalettin, Kapsam ve Yöntem Açısından Türk Modernleşmesi, Yeni Türkiye Cumhuriyet Özel Sayısı III., sayı 23-24, 1998, s. 1673-1680
[401] Modern hukuk sistemi Türkler için Cumhuriyet ile önemli olmaya başlamıştır. Nedeni Modern hukuk laikliğin özünü oluşturduğundan ötürü, dini kontrol altına alarak, onu özel alanla sınırlandırır. Bu düzene göre hukuk yalnızca dileği yerde dini ortaya çıkarabilir.

tartışmaları ve din-devlet ilişkileri, Türk siyasi ve toplumsal yaşamında belirleyici etkenler olarak öne çıkmıştır.

Sekülerleşme, Türkiye'de sosyal bir kimlik olarak yerini almıştır. Osmanlı döneminde belirleyici bir nitelik olan İslamiyet, yalnızca devlet hayatı için değil, toplumsal hayatta "sosyal kimlik" olarak taşınmıştır. Cumhuriyet'in kurulmasıyla, toplumda dinsel nitelik taşıyan belirgin ve ön plana çıkan unsurlar inzivaya çekilmesi sağlanmıştır. Atatürk devrimlerinin özü, akılcı ve bilimsel laikliği temel almıştır. Aslında bu devrimlerin özü; "Hilafetsiz, saltanatsız, ulusal iradeli, laik bir devlet kurmak"tır.[402] Bu tez beraberinde Türklerin örtük ideolojilerini şekillendirmiştir.[403] Yerli yönetici elitleri tatmin edecek olan bu düstur, batı kültürünü dayatmak için uygun bir model olarak görülmüştür. Kemalist reformcular devlet aygıtını modernleşmenin ötesine taşıyarak, etkilendikleri Batının yaşam tarzını, davranışlarını, düşünce biçimlerini ve günlük alışkanlıklarını benimsetmek için halkı etkilemiştir.[404] Artık laik olmak, Türk vatandaşı olmanın önkoşulu haline getirilmiştir. Modernleşmenin asıl önem verdiği nokta nas'ın[405] ne kadar sekülerleştiğidir. Modernleşmenin özünü sekülerleşme oluşturduğundan hem devlet yapısı hem toplum yapısının dinin kapsayıcı etkilerinden arındırılması gerekmektedir.

Seküler kavramı, neyi imgelerse imgelesin, tarihsel olarak "dünyevilik" ile aynı anlama gelmediği bilinmelidir. Karşılık geldiği nokta, modern insanın "öte dünya" yı yitirmek ile bu dünyayı kazanmaya çalışması olmalıdır. Yaşadığımız dünya ile öte dünya arasındaki bağlantı kaybolmuştur. Geriye, insanın kendi zihniyle oynadığı, anlamdan yoksun olan bir dünya inşa edilmiştir. Buna göre, toplumsal yaşamın temelleri yalnızca bilimsel temeller olabileceği inancı ortaya çıkmıştır. Sekülerleşme, insanı Tanrıların büyülü dünyasından, şeylerin büyülü dünyasına taşmış olması ve bu nedenle, Türk modern hayatının başlangıcını oluşturmuştur. Cumhuriyet modernleşmesi, dışarıya (Batı'ya)

[402] Savcı Bahri, Atatürk Laikliğinin Gerçek Amacı ve Anlamı / Atatürk'e Saygı, TDK Tanıtma Yayınları, Ankara, 1969, s. 176
[403] Keyder Çağlar, Türkiye'de Devlet ve Sınıflar, İletişim Yayınları, İstanbul, 1989, s. 72-74
[404] Göle Nilüfer, Modernleşme Bağlamında İslami Kimlik Arayışı / Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik, Ed. Sibel Bozdoğan, Reşat Kasaba, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Mart 1998, s. 72
[405] Nas: İnsan, Dini Kurallar

karşı çokça hürmetkar olmamızı sağlarken, kendi öz değerlerimize karşı savaş vermemizi talep etmektedir. Her ne kadar öz bilincimiz ile denk düşen kurumlarımızın bozulduğu iddia edilmiş olsa da tam olarak karşılık bulmamıştır. Sekülerlik, kimi kesim tarafından, Hristiyanlığın modern çevirisi olarak kabul gören görüş olmuştur. [406] Sekülerliğin soy kütüğü, dinden ve büyülenmeden köklü bir kopuşu temsil etmektedir. Türkler, Batı'nın yüzeysel metinleri okuyarak modernleşmeye çalışmıştır. Ciddi anlamda yapılan devrimler, düzenin yıkılmasını sağlamıştır. Halk içerisinde din ve dini temsil eden tüm alanlara karşı nefret başlamıştır. Bu durum, sekülerleşmenin, belirli teolojik ve kurumsal dönüşümleri şekillendirdiğini göstermektedir. Sekülerleşme Avrupa dünyasının bir problemi sonucunda ortaya çıkarılan bir durum iken bize nasıl geldiği ve nasıl her alana nüfuz ettiğini saptamak zordur. Ancak çıkarım yapılabilir. Sekülerizm Hristiyan temellidir.[407] Protestanlık ile ortaya çıkmış ve toplumlara yayılmıştır. Bilhassa Avrupa kıtasının dünyanın hiçbir yerinde bu derece görülmemiş bir özgüllüğü bulunmasına karşı farklı coğrafyadaki toplumlar Avrupa ile yarışır hale gelmiştir. Türkiye bunlardan biridir. Artık Müslümanlar Protestan olmaya çalışmaktadır.[408] Sekülerleşmenin merkezi Avrupa olsa da Türk toplumu cüretkâr bir şekilde bu yarışa katılmıştır.

Laikleşmiş modern toplumların başlıca özelliği bireyciliktir.[409] Ortaya çıkan bu bireyciliğin en büyük handikabı aile kurumu olmuştur. Bireyciliğe ters düşen aile kurumu, büyük bir engel oluşturmaktadır. Kent hayatının ortaya çıkması da bireyciliğin artmasına sebep olmuştur. Bireyler, geniş ailelerinden küçük çekirdek ailelere geçmiştir. Bu durum modernleşmenin başlayıp başlamadığının göstergesi olmuştur.[410] Çünkü kentler artık küçük gruplu insanlara göre tasarlanmıştır. Kent hayatı büyük, kalabalık, geniş aileleri bir arada tutacak şekilde tasarlanmamıştır. Bu nedenle kentleşme, büyük yapısal değişmenin en anlamlı yönünü sunmaktadır.[411] Kentler, modernleşen toplumların

[406] Asad Talad, Sekülerliğin Biçimleri; Hıristiyanlık, İslamiyet ve Modernlik, çev. Ferit Burak Aydar, Metis Yayınları, İstanbul, Kasım 2007, s. 132
[407] Asad Talad, Seküler Çeviriler: Ulus- Devlet, Modern Benlik ve Hesapçı Akıl, Çev. Ferit Burak Aydar, Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul, Nisan 2020, s. 27
[408] Albayrak Sadık, Türkiye'de İslamcılık Batıcılık Mücadelesi / Şeriattan Laikliğe, İz Yayıncılık, İstanbul, III: Baskı, 2017, s. 36
[409] Mert Nuray, Laiklik Tartışmaları ve Siyasal İslam, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, V. Baskı, 1996, s. 92
[410] Kongar Emre, Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği, Remzi Kitapevi, İstanbul, V. Baskı, 1995, s. 229
[411] Kıray Mübeccel, Toplumsal yapı ve Toplumsal Değişme, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1999, s. 342

tüm dinamiklerini içerisinde barındırmaktadır. Premodern toplumların basit yapıları yerini teknolojin hâkim olduğu sanayileşmiş, farklılaşmış, örgütlü nüfus ile demokratikleştiği ve sekülerleştiği bir toplum yapısına bırakmıştır. Mesken edilen yer, o toplumun hayata nasıl baktığı ve ilgilendiği ile ilgili mekanlardır.[412] Aynı zamanda bireylerin inançlarını da yansıtır. Dinin yok olduğunu, yok olmasa da ortadan kaldırılması gereken bir düşünce yayılmıştır. Ancak dinsel inanç Avrupa'da dahi ortadan kalkmamıştır.[413] Avrupalıların %60'ı kendilerini "inançlı" kabul etmektedir.[414] Burada asıl kastedilmek istenilen şey dinin kamusal alandan ayrılarak, yaptırım gücünün ortadan kalkmasıdır. İslamiyet etkisi altında olan Türklerin, günlük hayatlarının sıkı kurallara bağlanmış olması, laikliğin doğmasını zorlaştırmıştır. Ancak, sekülerleşmenin varlığını ortadan kaldırmamıştır. Bunun belirgin göstergeleri; okullaşma oranının artması (okumanın ve yüksek öğretim mezununun çoğalması), kadınların iş gücüne katılması, artan evlilik dışı yakınlaşmalar, oruç tutmanın ve camiye katılma oranının düşmesi, boşanma oranının ve evlenme yaşının artması, geniş ailelerin azalması, tek kişilik hanelerin artması, dini kimlik ve aidiyet oranın düşmesi ve laiklik ilkesinin anayasa ile güvence altına alınmasıdır.

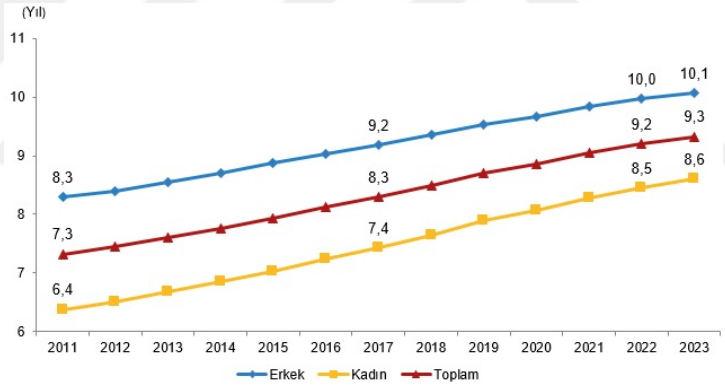

Grafik 4: 25 Yaş ve Üzeri Nüfusun Bitirilen Eğitim Seviyesine Göre Oranı[415]

[412] Durmuşoğlu Kadriye, Türkiye'de Sekülerleşme (ikinci kitap), Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul, Şubat 2022, s. 353
[413] Ferry Luc- Gauchet Marcel, Dinden Sonra Dinsellik, Çev. Can Utku, Agora Kitaplığı, İstanbul, I. Basım, 2005, s. 5
[414] Ferry Luc- Gauchet Marcel, age. s.5-6
[415] https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Ulusal-Egitim-Istatistikleri-2023-53444 (Erişim Tarihi: 05.02.2024)

25 yaş ve üzeri nüfusun bitirilen eğitim seviyesinde görülen bu artış, sekülerleşme süreci için önemli bir göstergedir. Eğitim seviyesinin artması, bireylerin eleştirel ve bilimsel düşünme yeteneklerinin gelişmesine yol açarken, dini pratik ve ritüellerin azalmasına da neden olmaktadır. Laik eğitim ile bireyler, dini kimliklerinden ziyade kişisel kimlik gelişimine daha fazla önem vermektedir. Bu durum, dini inanç ve pratiklerin sorgulanmasına ve dini otoritelerin etkilerinin azalmasına yol açabilir.

Yüksek öğretim gören bireyler genellikle şehirlerde yaşamaktadırlar. Kent yaşamına uyum sağlayan bireyler, daha modern ve seküler yaşam eğilimindedirler. Kent, seküler değerlerin yaygın olduğu bir çevreyi teşvik etmektedir. Yaygın eğitim, insan hakları ve özgürlükleri gibi evrensel değerlere daha çok önem vermektedir. Bu durum sekülerleşme sürecini daha da desteklemektedir. Laik bir düzlemde verilen eğitim, seküler yasaların benimsenmesini de kolaylaştırmıştır.

Grafik 5: Cinsiyete Göre Ortalama Eğitim Süreleri[416]

Eğitim seviyelerinde görülen artış, sekülerleşmeyi dolaylı olarak desteklemektedir. Özellikle kadınların eğitim sürelerinin artması, toplumsal ve kültürel dönüşümlere yol açmıştır. Kadınların eğitim olanaklarından yararlanması, iş sahibi olma fırsatlarını artırmıştır. Ekonomik özgürlüğünü kazanan kadınlar, geleneksel kadın rollerini değiştirmiştir. Geleneksel aile yapısının çözülmesinin temelinde, kadınların bu kültürel değişimden geçmesi yatmaktadır. Bu süreç, kadınların toplumsal ve ekonomik hayatta

[416] https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Ulusal-Egitim-Istatistikleri-2023-53444 (Erişim Tarihi: 05.02.2024)

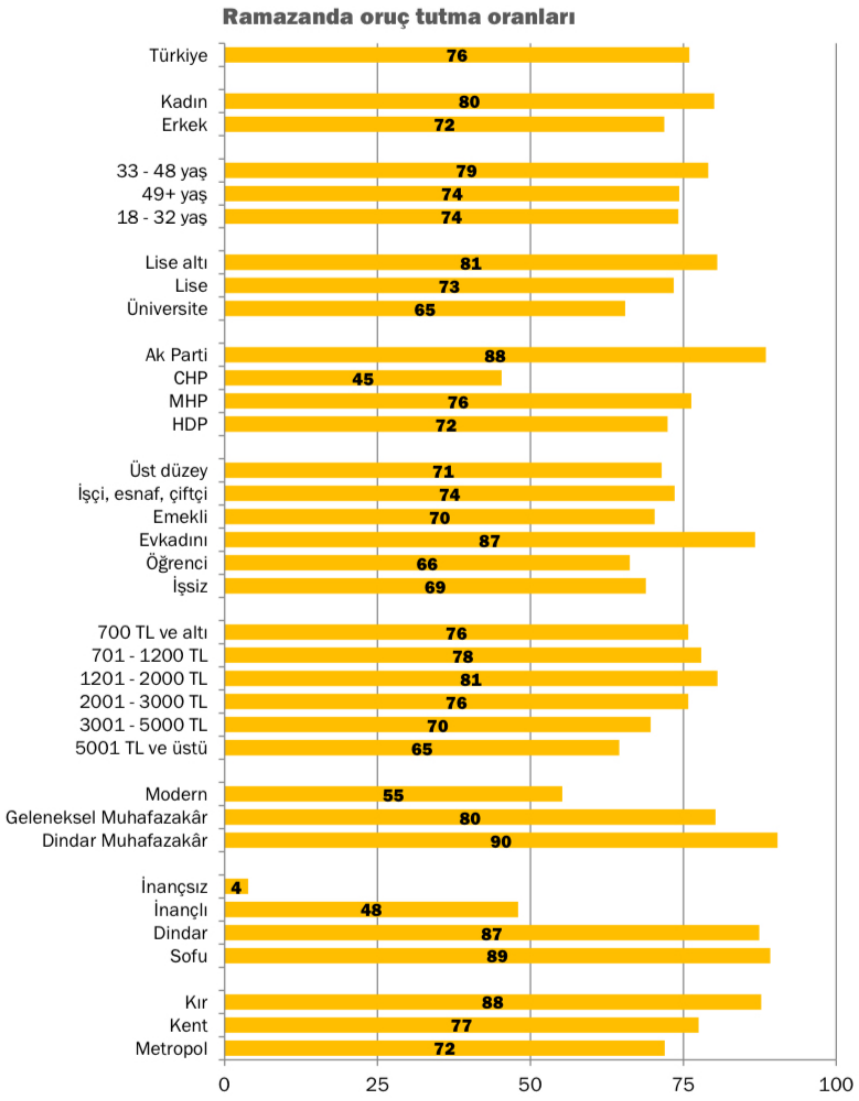
daha aktif rol almasına ve seküler değerlerin yaygınlaşmasına katkı sağlamaktadır.[417] Ertit'e göre, eğitim olanaklarıyla bireyselleşen kadın, özgürlük ve bağımsızlığını kazanmış. Bu sayede evlilik dışı ilişkilerin artışı, ortalama ilk evlilik yaşının yükselmesi, evlilik sürecinde çocuk oranının düşmesi, boşanma oranlarının artması gibi faktörlerin, doğaüstü öğretilerle yoğrulmuş geleneksel aile yapısına uymasa da görünürlükleri artmıştır.[418]

Eğitim seviyelerinin artışının seküler boyutu, patriyarkal ve dini yapıların dönüşümünü hızlandırmaktadır. Ekonomik özgürlüğünü kazanan kadınlar, kendi hayatlarında ve toplumsal hayatta daha aktif rol almaktadır. Bu durum, geleneksel dini baskılardan özgürleşmenin yollarını aramalarına olanak tanır. Bireylerin aldığı laik eğitim, seküler değerlerin yaygınlaşmasına katkı sağlar. Bilimsel bilgi ve akılcılığın yaygınlaşmasını destekleyen bu süreç, sekülerleşme sürecini daha da pekiştirmektedir. Aktaş'ın yorumuna göre, eğitim kurumları ve olanakları, şehrin dinle yoğrulmuş geleneksel değerlerini değiştirmiş, medrese kültürünü zayıflatmış ve toplumsal kontrol mekanizmasının gücünü sınırlamıştır. Bu bağlamda, eğitim seviyelerinin artışı, toplumsal yapıların ve değerlerin dönüşümünü hızlandırarak sekülerleşme sürecini desteklemektedir.[419]

Kentler ve eğitim olanaklarının artışı, başta din olmak üzere doğaüstü alanın gücünü ve prestijini azaltarak sekülerleşme sürecini hızlandırmaktadır. Samsun'da yapılan bir çalışmada, eğitim düzeyinde artış görülmesi ile bireylerin dini yönelimleri arasında negatif bir korelasyon olduğu tespit edilmiştir.[420] Halil Aydınalp (2018-286)[421], Celal Çelik (2005-156)[422]ve Abdurrahman Kurt (2009-20)[423] Türkiye'nin farklı yerlerinde

[417] Ertit Volkan, Sekülerleşme Teorisi, Liberte Yayınları, Ankara, 1.Baskı, Şubat 2019, s. 222
[418] Ertit, age. s. 223
[419] Aktaş A., Göç ve Modernleşme Bağlamında Siirt'te Değişen Kent Kimliği, Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2016, s. 91
[420] Çoştu Yakup, Toplumsallaşma Sürecinde Dindarlığı Etkileyen Faktörler (Samsun Örneği), Yayımlanmış Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Samsun, 2009, s. 145-152
[421] Alpaydın Halil, Din ve Dünyevileşme: Kuzey Kıbrıs Örneği, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2018, s. 286
[422] Çelik Celalettin, İslam Kültürü ve Din, Çizgi Yayınevi, Konya, 2005, s. 156
[423] Kurt Abdurrahman, Dindarlığı Etkileyen Faktörler, Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2009, 18 (2), s. 1-26

yapmış olduğu çalışmalar ile ortaya koymuş oldukları sonuç, eğitim seviyesinin yükselmesiyle, dindarlıktan uzaklaşma arasında paralel bir bağlantı bulunmaktadır.

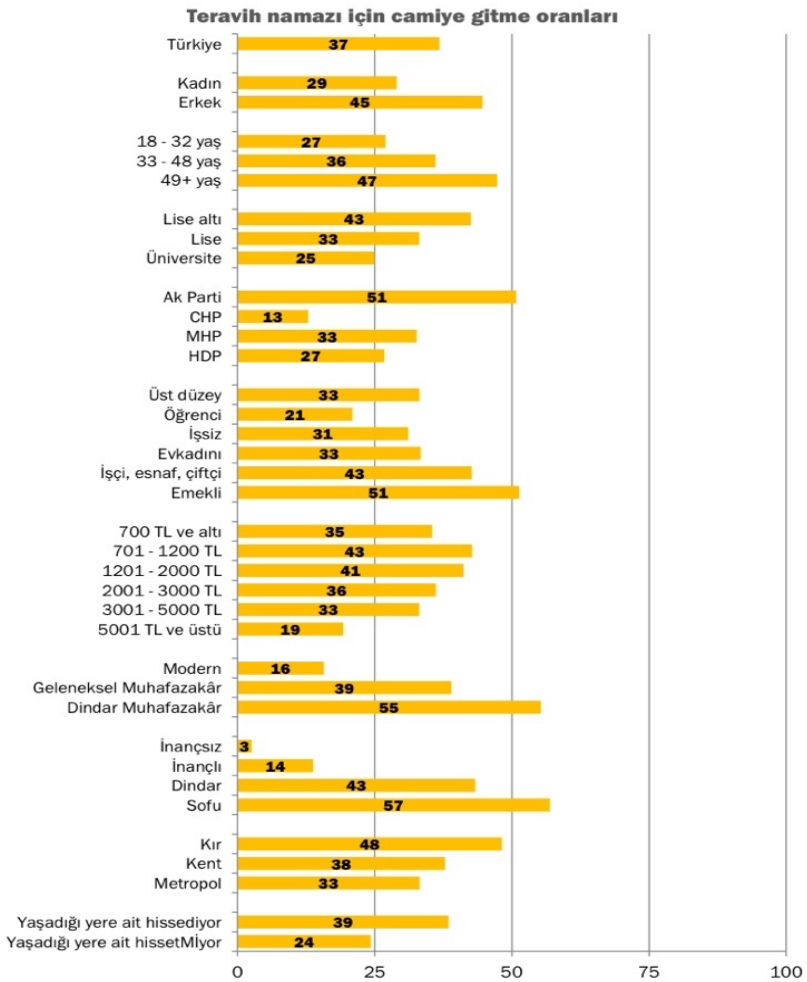
Grafik 6: Ramazan'da Oruç Tutma Oranı (2017)[424]

Bu grafik, Türkiye'deki Ramazan ayında oruç tutma oranlarını çeşitli demografik gruplar ve özellikler üzerinden göstermektedir. Grafik, sekülerleşme süreciyle ilişkili olarak

[424] https://konda.com.tr/uploads/tr1706-barometre77-ramazan-pratikleri-c2c388788809698631 6bc734885abb10883913c1669e654e0cb421aa50c9ec8e.pdf (Erişim Tarihi: 07.03.2017)

farklı gruplar arasında oruç tutma oranlarındaki farklılıkları analiz etmek için kullanılabilir. İşte grafik üzerinden sekülerleşme boyutunda çıkarılabilecek bazı noktalar:

Eğitim seviyesi yükseldikçe oruç tutma oranının düştüğü görülmektedir. Bu durum, eğitimli bireylerin daha seküler değerlere yöneldiği ve dini pratiklere katılımının azaldığı anlamına gelebilir. Ev kadınları arasında oruç tutma oranının yüksek olması, bu grubun daha muhafazakâr ve dini değerlere bağlı olduğunu gösterebilir. Öğrenciler ve işsizler arasında oruç tutma oranının daha düşük olması, gençler ve ekonomik zorluk yaşayan bireyler arasında sekülerleşmenin daha yaygın olduğunu gösterebilir. Kırsal alanlarda oruç tutma oranının yüksek olması, bu bölgelerde daha muhafazakâr ve dini değerlere bağlı bir yaşam tarzının yaygın olduğunu gösterir. Metropol ve kent alanlarında oruç tutma oranının düşük olması, şehirleşmenin sekülerleşme sürecini hızlandırdığına işaret eder.

Grafik 7: Teravih Namazı İçin Camiye Gitme Oranı[425]

Grafik, Türkiye'de teravih namazı için camiye gitme oranlarının çeşitli demografik ve sosyoekonomik gruplara göre farklılaştığını izah etmektedir. Sekülerleşme süreci, gençler ve daha eğitimli bireyler arasında dini pratiklerin azalmasına neden olabilmektedir. Cinsiyet, yaş, eğitim seviyesi, siyasi tercihler ve ekonomik durum gibi faktörler, bireylerin dini pratiklere katılımını önemli ölçüde etkilemektedir. Veriler, Türkiye'de sekülerleşmenin toplumsal dinamikler üzerindeki karmaşık etkilerini anlamak için önemli bir perspektif sunmaktadır. Dinin toplumsal alandaki görünürlüğünün ve etkisinin azalması, sekülerleşme tartışmalarında merkezi bir konumdadır. Bireylerin, yaratıcıya olan inancı ve ibadet etme sıklığındaki değişimler, sekülerleşme tartışmalarını güncel tutmaktadır. Türkiye'de dini pratiklerin azalması, sekülerleşmenin ilerlediğini göstermektedir. Bireysel özgürlüklerin artması, kent hayatına uyum sağlama ve medyanın etkisi gibi faktörler, dini pratiklerin azalmasını sağlar.

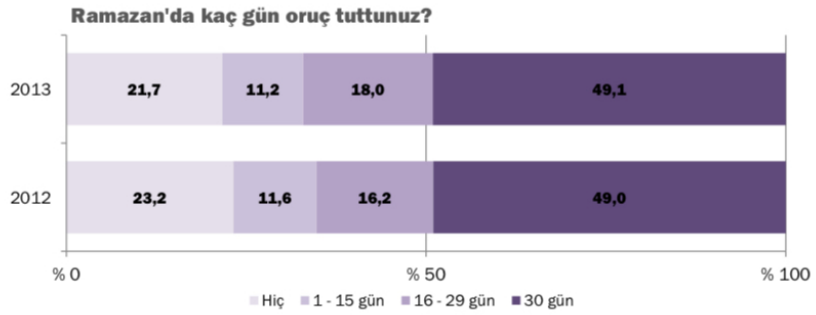
Türkiye'nin büyük çoğunluğunun İslam inancına sahip olduğu bilinmektedir. Bu durum, toplumsal hayatın her alanında kendini göstermekte ve bireylerin günlük yaşantılarında önemli bir rol oynamaktadır. İslam, Türkiye'de sadece bir inanç sistemi olarak kalmamakta, aynı zamanda bireylerin nasıl davranması gerektiğine dair rehberlik eden kapsamlı bir yaşam biçimi sunmaktadır. Bu nedenle, Türkiye'deki sekülerleşme tartışmaları, bireylerin ibadet zamanlarının dışında, gündelik pratiklerinde dinin ne kadar etkili olduğunu anlamaya yönelik bir çaba gerektirmektedir. Hristiyan bir bireyin İslam'a geçtikten sonraki düşüncelerine baktığımızda, İslam, inananların yaşamının her alanını kapsayan bir yaşam biçimine rehberlik etmektedir.

Eski bir Hıristiyan olarak, Hristiyanlığı sadece bir inanç olarak görüyorum. Oysa İslam Hayatın tümü ve bir yaşayış şekli. Bu Hristiyanlıktan çok farklı bir yaklaşım. Mesela Hem Hıristiyan olduğunuzu

[425] https://konda.com.tr/uploads/tr1706-barometre77-ramazan-pratikleri-c2c3887888096986316bc734885abb10883913c1669e654e0cb421aa50c9ec8e.pdf (Erişim Tarihi: 07.03.2017)

söyleyip hem de istediğiniz her şeyi yapabilirsiniz. Ama eğer Müslümansanız sınırlarınız olmak zorunda. [426]

Hıristiyanlık ve İslam arasındaki temel farklar, sekülerleşme sürecinde önemli rol oynamaktadır. Hıristiyanlık sekülerleşeme sürecine daha çabuk uyum sağlayabilirken, İslam'ın her alanı kapsayan yapısı, sekülerleşme sürecini daha karmaşık hale getirmektedir. Hıristiyanlıkta, bireylerin kişisel hayat tercihleri üzerinde daha fazla alan yaratırken İslam, bireylerin yaşam tarzları üzerine belirleyici sınırlar koyabilmektedir. Bunun nedeni, İslam'ın yalnızca bir inanç sistemi değil, aynı zamanda bir yaşam tarzı olmasıdır. 2017'de yapılan araştırma ile 2013 yılında yapılan araştırma arasında farklılıklar bulunmaktadır. 2017'deki araştırma, 2013'te yapılan araştırma ile karşılaştırıldığında oruç tutma oranında açık görülen düşme bulunmaktadır.

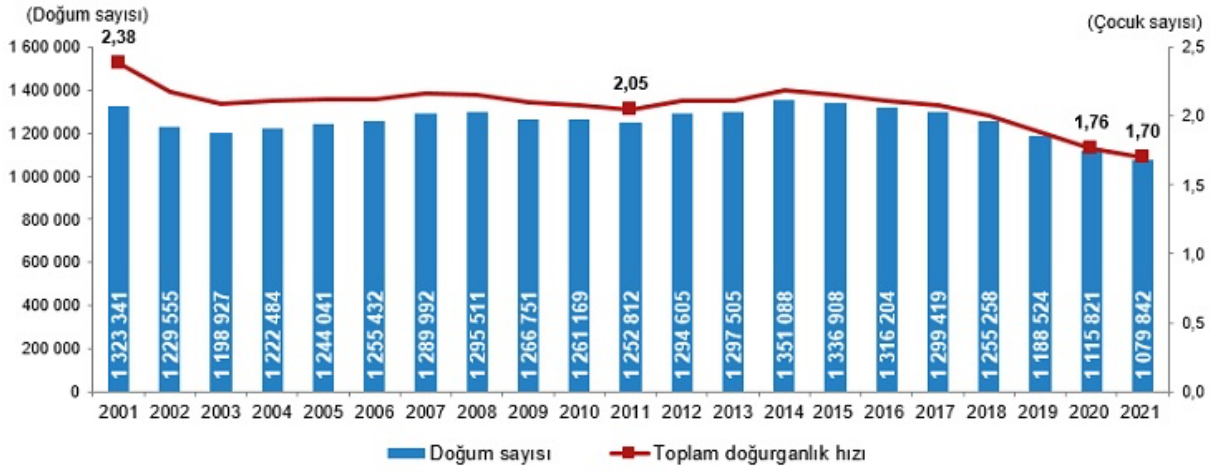

Grafik 8: Ramazan'da Kaç Gün Oruç Tutuyorsunuz?[427]

Bu grafik, 2012 ve 2013 yıllarında Türkiye'de Ramazan ayında kaç gün oruç tutulduğuna dair verileri göstermektedir. Sekülerleşme boyutunda incelendiğinde, grafik bazı önemli noktaları vurgulamakta ve toplumsal değişimleri gözler önüne sermektedir. İşte bu bağlamda grafiğin sekülerleşme boyutunda değerlendirilmesi:

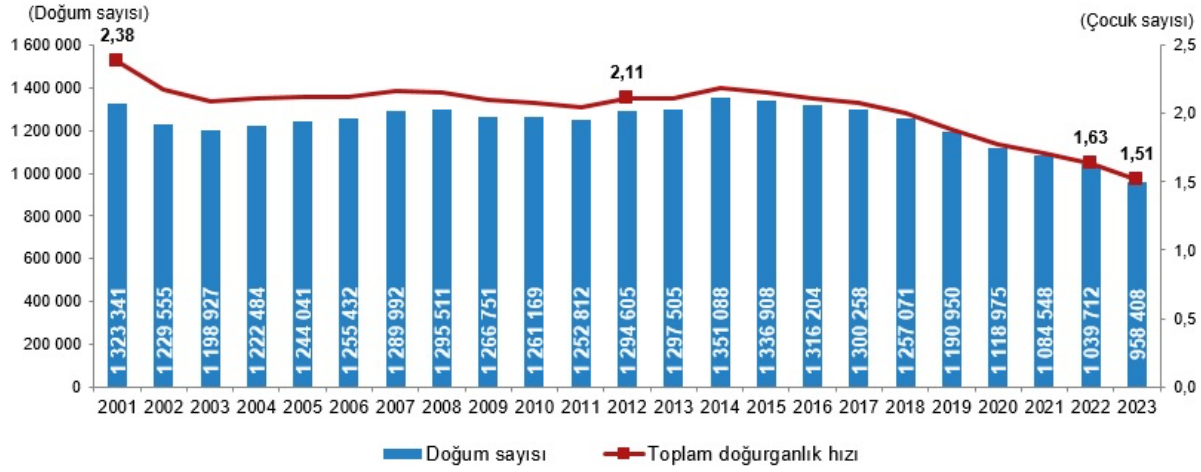
[426] Köse Ali, Sekülerden Kutsala Yolculuk-Kutsala Dönüş, Timaş Yayıncılık, İstanbul, 2014, s. 128-145
[427] https://konda.com.tr/uploads/tr1706-barometre77-ramazan-pratikleri- (Erişim Tarihi: 07.03.2024)

Oruç tutmayanların oranı, 2012'den 2013'e hafif bir düşüş göstermektedir. Bu küçük değişiklik, genel bir eğilim olmamakla birlikte, sekülerleşmenin bireylerin dini pratiklerine etkisini yansıtabilir. Kısmen oruç tutanların oranında da hafif bir düşüş görülmektedir. Bu durum, bazı bireylerin dini pratiklere katılımını azaltma eğiliminde olduğunu gösterebilir. Çoğunlukla oruç tutanların oranında bir artış gözlemlenmektedir. Bu artış, bazı bireylerin dini pratiklerini tam olarak yerine getirmese de büyük ölçüde sadık kaldığını gösterebilir. Tamamen oruç tutanların oranı neredeyse sabit kalmıştır. Bu durum, toplumun yarısının dini pratiğe tam anlamıyla bağlı kaldığını ve sekülerleşmenin bu kesim üzerinde belirgin bir etkisi olmadığını gösterebilir. Türkiye'de ibadet etme oranlarının düşmesi ve evlilik dışı ilişkilerin artması, sekülerleşme sürecinin toplumsal yansımaları olarak değerlendirilebilir. Sekülerleşme, bireylerin dini ritüellere olan bağlılıklarını azaltırken, modern ve özgür yaşam tarzlarını benimsemelerini teşvik eder. Bu süreç, Türkiye'nin laik ve modern bir toplum olma yolunda ilerlediğini gösterir. Evlilik dışı ilişkilerin artış gösterilmesi, özgürleşme ve bireyselleşme ile eş güdümlü olarak ilerlemektedir. Evlilik dışı ilişkilerin artış göstermesi hem evlilik oranlarında düşüşü getirmiştir hem de çocuk doğurma oranında düşüş getirmiştir. Türkiye son 50 yılının en düşün doğum oranları ile karşı karşıya kalmıştır. İstatiksel olarak bakıldığında, Türk toplumunda sekülerleşme oranı artmaktadır.

Grafik 9: Doğum Sayısı ve Toplam Doğurganlık Hızı (2001-2021)[428]

Grafik, Türkiye'de doğum sayısı ve toplam doğurganlık hızının yıllar içinde belirgin bir şekilde düştüğünü göstermektedir. Bu düşüş, sekülerleşme sürecinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Eğitim seviyelerinin artması, kadınların iş hayatına katılımı, kentleşme, ekonomik ve sosyal faktörler gibi birçok etken, doğurganlık oranlarının düşmesine katkıda bulunur. Sekülerleşme süreci, bireylerin modern yaşam tarzlarını benimsemelerine, aile yapılarının değişmesine ve daha küçük ailelerin yaygınlaşmasına neden olur. Bu durum, Türkiye'de toplumsal ve kültürel yapının dönüşümünü ve sekülerleşmenin etkilerini yansıtan önemli bir göstergedir. Bu etkiler, sonraki yıllarda açık görülmektedir. Sekülerleşen bireyler günümüzde daha az çocuk doğurmaktadır.

Grafik 10: Doğum Sayısı ve Toplam Doğurganlık Hızı (2001-2023)[429]

Evlilik ve doğum oranlarının düşmesi, geleneksel aile yapısının değiştiğini göstermektedir. Bu duruma göre bireyler geleneksel çekirdek aileden ziyade, tek kişilik hanelerde yaşamayı tercih etmektedirler.

[428] https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dogum-Istatistikleri-2021-45547 (Erişim Tarihi: 01.03.2024)
[429] https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dogum-Istatistikleri-2023-53708 (Erişim Tarihi: 17.03.2024)

(%)

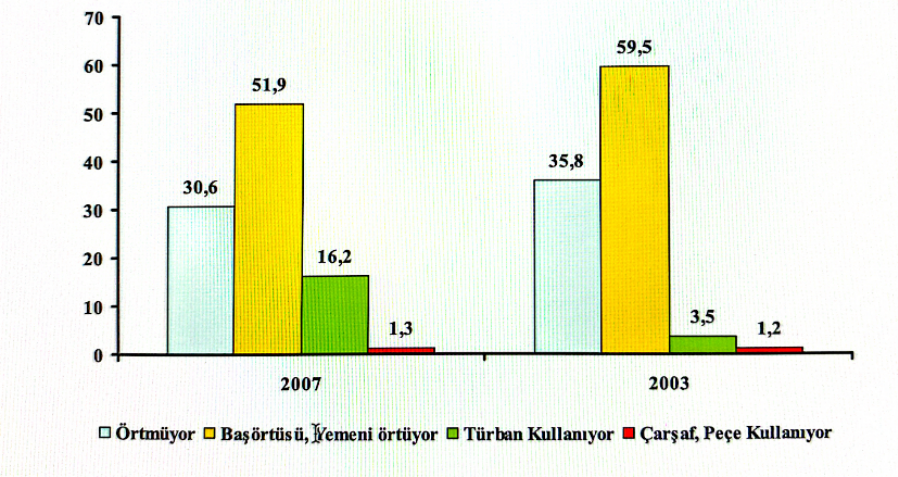
Hanehalkı tipleri	Toplam hanehalkı içindeki oranı								
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Tek kişilik hanehalkı	14,4	14,9	15,4	16,1	16,9	17,9	18,9	19,4	19,7
Tek çekirdek aileden oluşan hanehalkı	66,9	66,4	66,1	65,3	65,1	65,2	64,4	64,5	63,8
Sadece eşlerden oluşan çekirdek aile	14,3	14,2	14,2	14,1	13,9	13,5	13,5	13,8	14,0
Eşler ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	44,8	44,0	43,5	42,3	42,0	42,0	40,8	40,4	39,2
Tek ebeveyn ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	7,8	8,2	8,5	8,9	9,2	9,7	10,1	10,3	10,6
Baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	1,6	1,7	1,8	1,9	2,0	2,2	2,3	2,3	2,4
Anne ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	6,2	6,5	6,7	7,0	7,2	7,5	7,8	8,0	8,2
En az bir çekirdek aile ve diğer kişilerden oluşan hanehalkı	16,5	16,3	16,0	15,8	15,0	14,0	13,5	12,8	13,2
Çekirdek aile bulunmayan birden fazla kişiden oluşan hanehalkı	2,2	2,4	2,5	2,8	3,0	2,8	3,2	3,3	3,3

Kaynak: TÜİK, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi, 2015-2023

Tablodaki rakamlar, yuvarlamadan dolayı toplamı vermeyebilir.

Tablo 3: Hane Tiplerine Göre Hane Halkı Oranı (2015-2023)[430]

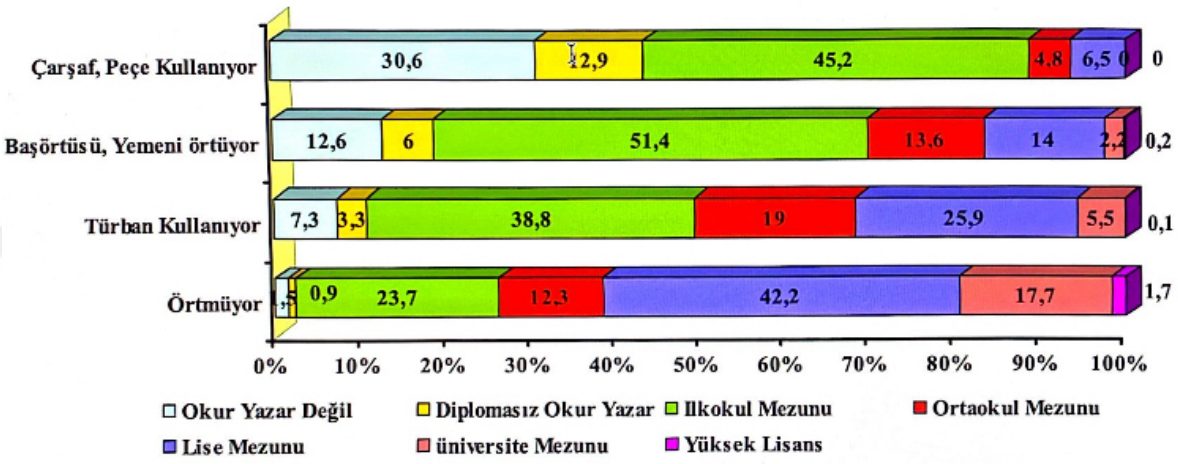
Yapılan araştırma 2015'te yüzde 14,4 olan yalnız yaşayan fertlerden oluşan tek kişilik hane halklarının oranının 2023'te yüzde 19,7'ye yükseldiği göstermektedir. Tek çekirdek aileden oluşan hane halklarının oranı, 2015'te yüzde 66,9 iken 2023'te yüzde 63,8'e gerilemiştir.[431] Bu durum ailelerin küçülmesi anlamına gelmektedir.[432] Aynı zamanda, Türk aile yapısının sekülerleşmeden etkilendiğini de göstermektedir.

[430] https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Aile-2023-53784 (Erişim Tarihi: 01.04.2024)
[431] https://www.odatv.com/guncel/turkiyede-nufus-alarm-veriyor-tek-yasayanlar-artti-dogum-orani-azaldi-120043800?sayfa=4 (Erişim Tarihi: 01.04.2024)
[432] https://tr.euronews.com/2022/05/18/turkiye-de-tek-bas-na-yasayanlar-n-oran-h-zla-yukseliyor-son-7-y-lda-yuzde-36-art-s (Erişim Tarihi: 02.04.2024

Grafik 11: Başını Örtüyor Mu? (2003-2007)[433]

Buradaki veriler Türkiye'nin başörtü kullanımındaki değişimleri göstermektedir. Başörtü kullanımının değişimi, sekülerleşme sürecini etkilemektedir. Günümüze yaklaştıkça, dini sembollerin kullanımı azalmakta, modern başörtü stilleri artmaktadır.

Tablo 4: Eğitim Oranına Göre Örtünme (2003-2017)[434]

Grafikler, 2003 ve 2007 yıllarında Türkiye'deki kadınların başörtüsü kullanımını ve eğitim seviyelerine göre örtünme oranlarını göstermektedir. Bu veriler, Türkiye'deki sekülerleşme sürecinin toplumsal ve kültürel etkilerini anlamak için önemlidir. Veriler göre, 2003 yılında %35,8 olan örtmeme oranı, 2007 yılında %30,6'ya düşmüştür. Bu azalma, dini sembollerin kullanımındaki artışı ve sekülerleşme sürecinde dini kimliklerin belirginleşmesini yansıtmaktadır. 2003 yılında %59,5 olan bu oran, 2007 yılında %51,9'a düşmüştür. Bu azalma, başörtüsü ve yemeni kullanımının daha modern başörtüsü stillerine evrildiğini göstermektedir. 2003 yılında %3,5 olan türban kullanımı, 2007 yılında %16,2'ye yükselmiştir. Bu artış, türbanın siyasi ve sosyal bir sembol olarak daha yaygın hale geldiğini göstermektedir. Bu durum, sekülerleşme sürecinin etkisi altında dini sembollerin nasıl evrildiğini ve modernleştiğini gösterebilir. Eğitim seviyesi arttıkça

[433] https://konda.com.tr/uploads/2007-09gundelikhayattadinlaiklikturban-ff92d1d97d8f7984ddb4e237f4e051ad849cf022c5e9903db8c72425a8d2b573.pdf (Erişim Tarihi: 02.05.2024)

[434] https://konda.com.tr/uploads/2007-09gundelikhayattadinlaiklikturban-ff92d1d97d8f7984ddb4e237f4e051ad849cf022c5e9903db8c72425a8d2b573.pdf (Erişim Tarihi: 02.05.2024)

çarşaf ve peçe kullanımı azalmaktadır. Üniversite mezunları arasında çarşaf ve peçe kullanımı %0'dır. Başörtüsü ve yemeni kullananlar arasında, eğitim seviyesi arttıkça bu oran azalmaktadır. Üniversite mezunları arasında başörtüsü ve yemeni kullanımı %2,2'dir. Eğitim seviyesi arttıkça türban kullanımı azalmaktadır. Ancak lise ve üniversite mezunları arasında türban kullanımı, çarşaf ve peçeye göre daha yaygındır (%25,9 ve %5,5). Eğitim seviyesi arttıkça örtmeme oranı artmaktadır. Üniversite mezunları arasında örtmeme oranı %42,2'dir.

Bu veriler, Türkiye'deki sekülerleşme sürecinin toplumsal ve kültürel etkilerini derinlemesine anlamamıza yardımcı olmaktadır. Eğitim seviyesi ve örtünme biçimleri arasındaki ilişki, sekülerleşmenin bireylerin dini pratikleri üzerindeki etkisini açıkça ortaya koymaktadır. Bu veriler ışığında, Türkiye'deki sekülerleşme sürecinin, toplumun çeşitli kesimlerinde farklı şekillerde tezahür ettiği ve eğitim seviyesinin bu süreci önemli ölçüde etkilediği gözlemlenmektedir. Tablolar, sekülerleşme sürecinin derinlemesine anlaşılması, toplumsal ve kültürel dinamiklerin daha iyi analiz edilmesine olanak tanımaktadır.

Bu bağlamda, Uludağ Üniversitesi öğrencileri üzerinde yapılan saha araştırmasının bulguları, sekülerleşme sürecinin aile ve evlilik kavramlarına olan etkilerini daha yakından incelememizi sağlayacak ve toplumsal değerlerdeki dönüşümün günümüzde nasıl bir yansıma bulduğunu ortaya koyacaktır.

3. BÖLÜM

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA

3.1. Araştırmanın Konusu

Bu araştırma, Türkiye'de modernleşme süreciyle birlikte hayatımıza giren sekülerleşmenin, içtimai yapı üzerinde bıraktığı etkileri, özellikle aile kurumu bağlamında incelemektedir. Sekülerleşme, sosyolojik anlamda dinin içtimai alandaki etkilerinin azalmasını ifade ederken; bu değişimlerin, geleneksel yapılarıyla toplumların en dirençli kurumlarından biri olan aileyi nasıl etkilediği sorusu, araştırmamızın odak noktalarından biridir. Türkiye'de aile, uzun bir tarihsel sürecin ve kültürel birikimin ürünü olarak geleneksel değerlere sıkı sıkıya bağlı bir yapıda şekillenmiştir; ancak modernleşme ile toplumsal yapıda meydana gelen sekülarizasyon süreci, özellikle genç bireylerin aileye ve evliliğe yönelik algılarında dönüşüme neden olmaktadır. Bu doğrultuda, sekülerleşen Türkiye'nin en belirgin etkilerinin gözlemlenebileceği alanlardan birinin üniversite ortamı olduğu düşünülmektedir. Üniversiteye adım atan gençlerin, aile ve evlilik kurumuna yönelik bakış açılarında geleneksel Türk aile yapısından uzaklaşma eğilimlerinin gözlenebileceği varsayımından hareketle, bu araştırma Uludağ Üniversitesi öğrencileri üzerinde gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmanın amacı, üniversite öğrencilerinin aile ve evlilik konularındaki bakış açılarını, modernleşme ve sekülerleşme bağlamında değerlendirerek, günümüzdeki gençlik üzerinde sekülerleşmenin etkilerini belirgin hale getirmektir. Bu bağlamda, üniversite gençliğinin, aile yapısı ve evlilikle ilgili geleneksel kalıplarla modern bakış açılarının çatıştığı noktaları ortaya koymak araştırmamızın temel hedeflerinden biridir.

3.2. Araştırmanın Problemi ve Soruları

Aile, insanlık tarihinin en eski ve en temel toplumsal kurumlarından biri olarak, bireylerin toplumsal düzen içerisindeki kimliklerini, aidiyetlerini ve anlamlarını inşa ettikleri bir yapı olmuştur. Ancak modernleşme ve sekülerleşme süreçleriyle birlikte, bu kadim kurumun işlevleri, anlamı ve bireyler üzerindeki etkisi ciddi bir dönüşüm geçirmiştir. Toplumsal normların esnekleştiği, bireyselliğin ve özgürlük arayışının yükselişe geçtiği günümüzde, aile ve evlilik kavramları, genç bireyler tarafından artık geleneksel bir zorunluluktan çok bir tercih meselesi olarak algılanmaktadır. Bu dönüşüm, yalnızca bireylerin aile ve evliliğe dair yaklaşımlarında değil, aynı zamanda dini inançların ve geleneksel değerlerin bu kavramlar üzerindeki etkisinde de açıkça görülmektedir.

Bu çalışmanın temel problemi, Türk toplumunda aile ve evlilik kurumlarının modernleşme ve sekülerleşme süreçleriyle nasıl bir dönüşüm yaşadığı ve bu dönüşümün genç bireyler tarafından nasıl algılandığını anlamaktır. Özellikle üniversite eğitimi, bireylerin düşünce yapılarında ve değer algılarında önemli bir değişim yaratabilmektedir. Bu bağlamda, üniversite öğrencilerinin aile, evlilik, dini inançlar ve bireysel özgürlükler hakkındaki düşüncelerinin incelenmesi hem bu dönüşümün boyutlarını hem de toplumsal yapıya olan etkilerini anlamak için kritik bir önem taşımaktadır.

Bu problemler ışığında, araştırma kapsamında şu sorulara yanıt aranmıştır:

1. Aile, sizin için ne ifade ediyor?
2. Üniversiteye geldikten sonra evlilik ve aile hayatına bakışınızda herhangi bir değişiklik olduğunu düşünüyor musunuz?
3. Dini inançlarınızın hayatınızdaki önemi nedir?
4. Eş tercihinizde dindarlık ne derece önemlidir?
5. Evliliğin alternatifi olduğunu düşünüyor musunuz?

Modern dünyada evlilik dışı birlikteliklerin kabul görmesiyle birlikte, bireylerin evlilik kavramını nasıl değerlendirdiklerini ve alternatif yaşam biçimlerine yaklaşımlarını ortaya koymayı hedefler. Bu araştırma, yalnızca bireylerin aile ve evlilik hakkındaki görüşlerini

anlamaya çalışmakla kalmamış, aynı zamanda bu görüşlerin toplumsal ve kültürel bağlamda nasıl şekillendiğini ve dönüştüğünü de gözler önüne sermeyi amaçlamıştır. Aile, modern dünyada yalnızca geleneksel bir yapı değil, aynı zamanda bireylerin anlam arayışlarını derinleştiren ve onları toplumsal bağlara tutunduran bir köprü işlevi görmektedir. Ancak sekülerleşme, bu köprünün ayaklarını zayıflatmakta ve bireyleri kendi değer sistemlerini yeniden inşa etmeye zorlamaktadır. Araştırmanın amacı, bu dönüşümün izlerini takip etmek, aile ve evlilik gibi kadim kurumların modern birey için ne ifade ettiğini daha iyi anlamak ve toplumsal yapının geleceğine ışık tutmaktır. Bu bağlamda, çalışma yalnızca akademik bir çaba değil; aynı zamanda toplumun temel dinamiklerine dair bir sorgulama ve gelecek nesillere yönelik bir yol haritasıdır.

3.3. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Araştırmanın evreni, Uludağ Üniversitesi'nde aktif olarak öğrenim gören bekar öğrencileri kapsamaktadır. Çalışmada, fakülteler arasındaki çeşitlilik, üniversite öğrencilerinin aile ve evlilik kavramlarına yönelik bakış açılarının daha geniş bir perspektifte ele alınmasını sağlamak adına dikkate alınmıştır. Bu bağlamda, kampüs bünyesinde yer alan Tıp Fakültesi, Diş Hekimliği Fakültesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Veteriner Fakültesi, Eğitim Fakültesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, İlahiyat Fakültesi, Mühendislik Fakültesi ve Ziraat Fakültesi gibi çeşitli fakültelerden öğrencilerle görüşülmüştür. Farklı yaş gruplarından, sınıf düzeylerinden ve bölümlerden gelen öğrencilerin katılımı, aile ve evlilik kavramlarına yönelik algıların nasıl değişiklik gösterdiğini anlamak için zengin veri sağlamaktadır.

Bu araştırmada, katılımcıların bireysel ve kültürel perspektiflerini incelemek amacıyla mülakat tekniği uygulanmış ve toplamda 26 öğrenci ile görüşmeler yapılmıştır. Bu yöntem, öğrencilerin aile ve evlilik konusundaki görüşlerini detaylı bir biçimde ifade etmelerine olanak tanıyarak araştırmanın özgünlüğünü desteklemektedir. Araştırmanın

sınırlılıkları açısından ise, örneklem sayısının ve yalnızca Uludağ Üniversitesi öğrencileriyle sınırlı kalmanın Türkiye genelindeki üniversite öğrencilerinin aileye bakışını temsil etme gücünü sınırlandırdığı belirtilmelidir.

3.4. Araştırmanın Yöntem ve Veri Toplama Tekniği

Bu araştırmada, toplumsal olguları incelemeyi amaçlayan nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Nitel araştırma, bireylerin görüşlerini, deneyimlerini ve algılarını ayrıntılı bir şekilde analiz ederek, olguları kendi bağlamları içerisinde anlamlandırmaya yönelik bir yaklaşımdır. Uludağ Üniversitesi öğrencilerinin aile ve evliliğe dair bakış açılarını anlamak için, bu yöntem çerçevesinde nitel veri toplama tekniklerinden yararlanılmıştır. Nitel araştırmanın tercih edilme nedeni; incelenen olguların zengin bağlamıyla ele alınması, anlamların yorumlanarak açıklığa kavuşturulması ve teori temelli kavramların kullanımıyla verilerin derinlemesine yorumlanmasına imkân tanımasıdır.[435] Bu nedenle, öğrencilerin aileye ve evliliğe dair bakış açılarını anlamak için görüşme tekniği tercih edilmiş; bu teknik, katılımcıların duygularını, değerlerini ve algılarını kendi ifadeleriyle keşfetmeye imkân tanıyan güçlü bir araç olarak öne çıkmıştır.[436] Katılımcılardan elde edilen veriler, betimsel olarak analiz edilmiştir. Betimsel analiz, elde edilen verilerin belirlenen temalara göre özetlendiği ve tanımlandığı bir süreçtir. Bu süreçte, veriler küçük parçalara ayrılarak sınıflandırılır ve bu parçalar arasındaki ilişkiler incelenir. Böylece veriler hakkında yeni kavramsallaştırmalar geliştirmek mümkün hale gelir.[437] Araştırmada, görüşme tekniği kullanılarak veriler toplanmış; katılımcıların duygu, düşünce ve algılarını kapsamlı bir şekilde yansıtabilmek için yarı yapılandırılmış sorularla mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Yarı yapılandırılmış sorular, belirli bir çerçevede ilerlerken katılımcıların kendi ifadeleriyle konuyu ele almalarını sağlamıştır. Görüşmeler, her biri 40 ile 60 dakika arasında gerçekleştirilmiş olup, katılımcıların konuları detaylı olarak ele almalarına olanak tanımıştır.

---

[435] David Silverman, Nitel Verileri Yorumlama, çev. ed. Erkan Dinç, Pegem Akademi, Ankara, 2018, s.7

[436] Zeki Karataş, "Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri", Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi, 1/1 (2015): 64.

[437] Sığrı Ünal, Nitel Araştırma Yöntemleri, Beta Yayınları, İstanbul, 2018, s. 277-279

Toplanan veriler, belirlenen temalara göre özetlenip tanımlanarak betimsel analiz olarak analiz edilmiştir. Betimsel analiz, verilerin küçük parçalara ayrılıp sınıflandırıldığı ve bu parçalar arasındaki ilişkilerin incelendiği bir süreç olup, veriler hakkında yeni kavramsallaştırmalar geliştirmeye olanak sağlar. Bu süreçte, katılımcıların aileye ve evliliğe dair görüşleri temalar ve alt temalar altında düzenlenmiş, anlamlı kategoriler üzerinden yorumlamalar yapılmıştır. Mülakat sırasında katılımcıların özgürce kendilerini ifade etmeleri sağlanmış, izin alınarak ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınan görüşmeler daha sonra yazılı hale getirilmiştir. Görüşmeler, her fakülteden kız ve erkek öğrencilerle yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Görüşme öncesinde, katılımcılarla iletişime geçilmeden önce fakültelerinden gerekli izinler alınmış; ardından görüşmeler, katılımcıların tercih ettiği zaman ve mekânda yapılmıştır. Araştırma kapsamında 13 kız ve 13 erkek öğrenci ile görüşülmüştür.

İlk kategori kapsamında, katılımcılara aileye, evliliğe ve üniversite yaşamına dair düşüncelerini öğrenmeye yönelik sorular yöneltilmiştir. İkinci kategoride ise katılımcıların "üniversiteye gelmeden önceki ve geldikten sonraki" duygu ve düşüncelerinde bir değişiklik olup olmadığı araştırılmış, bu bağlamda evlilik ve aile yaşamına dair görüşlerinde değişime neden olan faktörler belirlenmeye çalışılmıştır. Katılımcıların üniversite sürecinde hangi konulardan etkilendikleri ve bu etkinin nasıl bir değişim yarattığı analiz edilmiştir. Üçüncü kategori, dinin katılımcıların yaşamlarındaki etkisini sorgulamak amacıyla oluşturulmuş olup, ayrıca eş adaylarında dindarlığın ne derece önemli olduğuna ilişkin sorular sorulmuştur. Son kategoride, katılımcıların gelecekte kurmayı planladıkları veya planlamadıkları aile yapısı ile ilgili düşünceleri detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bu kapsamda, evlilik durumunda evin geçimini kimin sağlaması gerektiği, ev içindeki sorumlulukların kimler arasında paylaşılacağı gibi konular ele alınmıştır. Ayrıca, katılımcılara boşanma konusundaki düşüncelerine dair sorular yöneltilmiştir. Katılımcıların gizliliğini korumak amacıyla isimler yerine "Katılımcı 1" (K.1) gibi kodlar kullanılmıştır.

3.5. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Bu araştırmanın bulguları, Uludağ Üniversitesi'nde aktif olarak öğrenim gören öğrencilerin görüşleri üzerinden oluşturulmuştur. Araştırma sürecinde, 12 fakülteden dengeli sayıda kız ve erkek öğrenci seçilerek katılımcı çeşitliliği sağlanmıştır. Görüşme sırasında katılımcılara, araştırma kapsamında belirlenen 10 ana ve 10 detaylı soru yöneltilmiştir. Bu sorular, öğrencilerin aile ve evliliğe dair tutumlarını anlamayı hedefleyen ana temalar altında toplanarak betimsel analiz edilmiştir.

3.5.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Araştırmaya katılan kişilerin demografik özellikleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Katılımcılar	Cinsiyet	Yaş	Fakülte	Sınıf
K. 1	Kadın	22	Tıp Fakültesi	3.Sınıf
K. 2	Erkek	25	Tıp Fakültesi	6.Sınıf
K. 3	Kadın	21	Diş Hekimliği Fakültesi	2.Sınıf
K. 4	Erkek	23	Diş Hekimliği Fakültesi	3.Sınıf
K. 5	Kadın	23	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	3.Sınıf
K. 6	Erkek	23	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	4.Sınıf
K. 7	Kadın	22	Veteriner Fakültesi	4.Sınıf
K. 8	Erkek	23	Veteriner Fakültesi	3.Sınıf
K. 9	Kadın	21	Ziraat Fakültesi	2.Sınıf
K. 10	Erkek	24	Ziraat Fakültesi	4.Sınıf
K. 11	Kadın	20	Eğitim Fakültesi	1. Sınıf

K. 12	Erkek	24	Eğitim Fakültesi	4. Sınıf
K. 13	Kadın	24	Fen- Edebiyat Fak.	3.Sınıf
K. 14	Erkek	25	Fen-Edebiyat Fak.	1.Sınıf
K. 15	Kadın	23	Fen- Edebiyat Fak.	2.Sınıf
K. 16	Erkek	24	Fen- Edebiyat Fak.	4.Sınıf
K. 17	Kadın	25	Sağlık Bilimleri Fakültesi	1.Sınıf
K. 18	Erkek	24	Sağlık Bilimleri Fakültesi	2.Sınıf
K. 19	Kadın	20	İlahiyat Fakültesi	1.Sınıf
K. 20	Erkek	23	İlahiyat Fakültesi	4.Sınıf
K. 21	Kadın	23	Mühendislik Fakültesi	2.Sınıf
K. 22	Erkek	21	Mühendislik Fakültesi	1.Sınıf
K. 23	Kadın	22	Mühendislik Fakültesi	3.Sınıf
K. 24	Erkek	24	Mühendislik Fakültesi	4. Sınıf
K. 25	Kadın	21	Spor bilimleri Fakültesi	2. Sınıf
K. 26	Erkek	23	Spor Bilimleri Fakültesi	4.Sınıf

Tablo 5: Katılımcıların Demografik Bilgileri

3.5.2. Aileye ve Evliliğe Bakış

Katılımcıların çoğunluğu, aileyi "olmazsa olmaz bir yapı," "güvenin merkezi," "hayatın başladığı yer" ve "bireyin yetişme alanı" olarak nitelendirerek aileye güçlü bir anlam atfetmiştir. Bununla birlikte, bazı katılımcılar ise aileyi daha mesafeli bir bağlamda, "zorunlu bir bağ" olarak tanımlamışlardır. Bu çeşitlilik, sekülerleşmenin bireylerin aile ve evlilik kavramlarına dair algılarında farklı yönlere etkide bulunduğunu göstermektedir.

K. 3: Aile, benim için bir sığınak, bir güven kaynağıdır. İnsanın en güvenebileceği kişiler olarak tanımlamak istiyorum.

K. 14: Aile, kendi yaşadığım toplum içinde olsa bu toplum için de olsa gelenekseldir. Toplum ve devlet için resmi, gayri resmi önem verdiği bir şeydir. Toplumun ve çocukların merkezlidir aile. Bir şahsın yetişmesinde en önemli merkezdir. Toplumun şekillenmesinde en önemli noktadır. Aile değişmez dogmaların olduğu bir yapıda değildir. Zaman ve mekâna göre değişik değişebiliyor bunu da günümüzde görmekteyiz.

Katılımcı 3, aileyi kişisel bir güven alanı ve bir sığınak olarak görmektedir. Ailesini, "insanın en güvenebileceği kişiler" olarak tanımlayan bu katılımcı, aileyi bireysel anlamda ruhsal destek, aidiyet ve güven kaynağı olarak yorumlamaktadır. Katılımcı 3'ün bakış açısı, ailenin birincil işlevini kişisel düzeyde, bireyin duygusal ihtiyaçlarını karşılayan bir yapıya indirgemektedir. Bu yaklaşım, bireysel duygusal güvenliğin ön plana çıktığı bir aile anlayışını yansıtmaktadır. Katılımcı 14 ise aileyi daha geniş bir çerçevede ele alarak onu toplumun ve bireyin şekillenmesinde merkezi bir rol oynayan bir yapı olarak tanımlamaktadır. Aileyi, bireyin yetişmesinde ve toplumsal değerlerin aktarılmasında en kritik unsur olarak değerlendiren katılımcı, aynı zamanda aile yapısının değişmez olmadığını ve zamanla değişebileceğini de vurgulamaktadır. Bu bakış açısı, geleneksel aile yapısının hem birey hem de toplum üzerinde dönüştürücü bir etkisi olduğuna işaret ederken, toplumsal bağlamdaki işlevine de odaklanmaktadır.

İki katılımcının görüşleri birlikte ele alındığında, aile kavramının kişisel güvenlik ve toplumsal yapı arasında değişen bir işlev üstlendiği görülmektedir. Katılımcı 3, aileyi bireysel bir destek sistemi olarak algılarken, Katılımcı 14, ailenin toplumsal ve eğitsel rollerini vurgulamaktadır. Bu bakış açılarının farklılığı, katılımcıların sosyo-kültürel değerleri ve aileden beklentileri hakkında da ipucu vermektedir. Katılımcı 3'ün daha içsel bir güven anlayışı sergilemesi, bireysel odaklı bir aile işlevi düşüncesine işaret ederken; Katılımcı 14'ün yorumları, ailenin hem toplumu şekillendiren hem de toplumdan

etkilenen dinamik bir yapı olarak ele alındığını göstermektedir. Bu farklı bakış açıları, sekülerleşme sürecinde ailenin değişen rollerine ve bireylerin aileden beklentilerindeki çeşitliliğe dair önemli ipuçları sunmaktadır.

K. 25: Aile benim için mutluluğu ifade ediyor. İlk baştaki görüşlerim bu yönde olmasa da sanırım dördüncü sınıfın vermiş olduğu bir düşünceyle daha da sıcak bakmaya başladım aile kavramına ve her genç kızın yaşını tamamladıktan sonra bir aile kurup mutlu olmasına inanıyorum.

Katılımcı K. 25'in aile kavramına bakışı, üniversite süreci boyunca yaşadığı değişimle birlikte şekillenmiş görünmektedir. Üniversiteye ilk başladığında aileye karşı daha mesafeli bir yaklaşımı olan katılımcı, dördüncü sınıfa geldiğinde aileye daha sıcak bakmaya başlamıştır. Bu değişim, bireyin kişisel gelişimi ve olgunlaşmasının doğal bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Üniversite eğitimi ve bu süreçte kazanılan farklı deneyimler, bireyin aile kavramına dair algısını genişletmiş ve derinleştirmiştir. K. 25'in düşüncelerinde, toplumun geleneksel aile değerlerine uyum sağlama eğiliminin izleri dikkat çekmektedir. Özellikle "her genç kızın yaşını tamamladıktan sonra bir aile kurup mutlu olması" ifadesi, geleneksel normlar ve toplumsal beklentilerin katılımcı üzerinde bıraktığı etkiyi yansıtmaktadır. Bu noktada, K. 25'in aileye dair görüşlerinde zamanla meydana gelen olumlu değişimi daha iyi anlamak için, bireyin toplumsal normlarla olan ilişkisini ele almak önemlidir. K. 25'in ifadeleri, geleneksel toplum yapısında aile kavramına yüklenen anlamın, bireysel tercihler üzerinde nasıl bir etkisi olduğunu gözler önüne sermektedir. Bunun yanı sıra, katılımcının üniversite deneyiminin onun kişisel olgunlaşmasına katkı sağladığı ve bu süreçte toplumsal değerleri yeniden değerlendirdiği söylenebilir. Üniversite ortamı, genç bireylere farklı bakış açılarını ve değerleri tanıma fırsatı sunarken, kendi aile görüşlerini şekillendirme konusunda da önemli bir zemin sağlamaktadır. Katılımcının aile kurma ve mutluluk kavramlarını ilişkilendirmesi, bir yandan geleneksel toplum yapısının getirdiği düşünce kalıplarını taşırken, bir yandan da bireysel bir tercihin ve arayışın göstergesi olabilir.

Katılımcının aile kavramına dair bu dönüşümü, diğer katılımcılarla karşılaştırarak da değerlendirmek faydalı olabilir. Bazı katılımcılar aileyi kişisel bir sığınak olarak tanımlarken, bazıları daha toplumsal ve işlevsel bir perspektif sunmaktadır. Bu bakış açılarının çeşitliliği, aile kavramının bireyden bireye değişebileceğini ve toplumsal normlar ile kişisel deneyimlerin bir araya gelerek bireyin aileye dair tutumlarını şekillendirdiğini ortaya koymaktadır.

K. 4: Aile, aslında çocuğun eğitiminin temel yeridir. Çünkü terbiye, oyun kuralları, görgü ve ahlak kuralları gibi temel eğitimler ailede başlar. Eğitim ve öğretim dediğimiz olay da aslında buradan kaynaklanır. Ben öğretimin ailede başladığını düşünüyorum. Aile, çocuğa bu temel kuralları öğretir. Eğer aile bu görevi yerine getirmezse, çocuk için yaşamında, özellikle yetişkinlik döneminde büyük sıkıntılar ortaya çıkar. Aileden öğrenilmesi gereken birçok değeri sonradan öğrenmek oldukça zorlaşır.

Katılımcı 4, ailenin çocuğun eğitiminde temel bir yapı taşı olduğuna vurgu yaparak, "Eğitim ve öğretim dediğimiz olay da aslında buradan kaynaklanır. Aile, çocuğa bu temel kuralları öğretir" ifadesini kullanmıştır. Katılımcıya göre, görgü, ahlak ve terbiye gibi toplumsal kurallar aile içinde şekillenir ve ailenin bu görevi yerine getirmemesi halinde çocuk, yetişkinlik döneminde ciddi zorluklarla karşılaşır. Bu ifade, sekülerleşme sürecinde ailenin çocuk eğitimine yönelik yaklaşımlarında değişim gerekliliğini düşündürmektedir. Geleneksel ve dini öğretilerden bağımsız bir biçimde evrensel değerlere odaklanılması, modern toplumlarda çocukların sosyal hayata uyumlarını kolaylaştırabilir. Bu perspektifte, sekülerleşmiş aile yapısının laik, bireyin topluma uyum sağlamasına katkı sunacak şekilde yeniden düzenlenmesi gerektiği söylenebilir.

K. 20: Aile, kişinin her anlamda gelişiminin ilk sağlandığı yerdir. Gerek ilk eğitim gerek karakter gerek ahlak yapısı anlamında aile, bu eğitimin verildiği yerdir. İyi bir aile kurumunda yetişmiş bir insan, her anlamda daha farklı, daha karakterli, daha düzgün ve daha ahlaklı bir yapıda büyür. Bu, ilerleyen süreçte kişinin karakterine, ahlaki yapısına ve kafa yapısına çok yansır. Ne kadar özgün bir eğitim alsa da (ortaokul, lise, üniversite), ilk eğitim ailede başladığı için aile faktörü benim için çok önemlidir.

Katılımcı 20'nin ifadesi, ailenin birey üzerindeki kalıcı etkilerini ayrıntılı bir şekilde tanımlıyor. Katılımcı, ailede verilen temel eğitimin, bireyin karakter, ahlak ve kişilik gelişiminde köklü bir rol oynadığını vurguluyor. Bu, katılımcıya göre, bireyin toplumdaki konumu ve sosyal başarıları üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir. Ailede alınan eğitimin, okul ve üniversite gibi diğer eğitim basamaklarından bağımsız olarak bireyin ahlaki duruşunu şekillendirdiğine dair inanç güçlü bir biçimde öne çıkıyor. Ayrıca, bu yaklaşım sekülerleşme bağlamında değerlendirildiğinde, modern toplumlarda ailedeki bu eğitimin evrensel değerlere ve laik ahlak ilkelerine dayandırılmasının önemini ima edebilir.

K. 23: Aile karakter oluşumunda topluma ayak uydurmadan keza gelişmekte bir yerlere varabilmek de en büyük destekçi olarak görüyorum.

Katılımcıların çoğu, aileyi bireyin temel karakter, ahlak ve terbiye gelişiminin başladığı yer olarak tanımlamaktadır. Aile, bireyin toplumsal yaşama uyum sağlamasında ve toplum içinde kendi kimliğini bulmasında bir "destekçi" görevi görmektedir. Katılımcı 23, aileyi yalnızca ebeveynleriyle kurduğu bir bağ olarak görmekte ve onu "zorunlu bir bağ" olarak tanımlamaktadır. Bu ifade, bazı gençlerin aileyi daha mesafeli bir yapı olarak gördüğünü göstermektedir. Bu gibi yorumlar, aile kavramının sadece geleneksel değil, aynı zamanda modern ve seküler bir perspektiften de değerlendirildiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, katılımcıların aile yapılarına dair farkındalığının hem geleneksel hem de modern yaklaşımları içselleştirdiklerini gösterir.

K. 12: Aileden kasıt benim için annem bir yani yaşam sebebim olarak pek bir cümlede ifade edebilirim. Aileme bağlıyım. Anneme bağlıyım öyle büyüdüm.

Bu analiz, katılımcının aileye bağlılığını özellikle anne figürü üzerinden tanımladığını, aile kavramını bu özel bağ üzerinden kurduğunu gösteriyor. Katılımcının bu ifadesi,

sekülerleşme sürecinin ailedeki geleneksel yapı ve sorumluluklara olan bağlılığı tamamen çözmediğini, aksine bu bağın devam ettiğini ortaya koyuyor. Sekülerleşme süreci aile yapısında bir değişim yaratsa bile, bireysel bağlar ve aile içindeki sorumluluk hissi, bu sürecin etkilerini dengeleyebiliyor gibi görünmektedir. Bu durum, aile içindeki bağların geleneksel yapıdan ayrışarak bireysel düzeyde sürdürüldüğünü göstermektedir. Ayrıca, bu analiz katılımcının annesini aileyi temsil eden figür olarak tanımladığını ve bu figüre olan bağlılığın onun "yaşam sebebi" olarak ifade edilmesinin bireyde yarattığı duygusal bağı vurgulamaktadır.

K. 1: Ben bir evlilik düşünüyorsam, düşündüğüm insanla yüzde yüz anlaşabildiğim, yüzde yüz güvenebileceğim ve yüzde yüz aynı kafa yapısına sahip bir insan olmasını isterim. Çünkü bu, benim gözümde uzun bir süreç ve bu uzun süreçte "Acaba bu olmasa mıydı?" şeklinde şüphelere düştüğüm biriyle evlenmek istemem. Bu yüzden, başta çok iyi arkadaş olduğum, daha sonra çok sevdiğim (sevgi de çok önemli bence) ve kesinlikle yüzde yüz açık olduğum biri olmasını isterim. Evlilik, benim için bir işkence değil, kesinlikle keyifli bir bağ olmalı.

K. 5: Evlilik hakkında düşüncelerim, kendimi bu yola adadığım bir düşünce. Bir hayat kurmak istiyorum ve buna çok olumlu bakıyorum. Ayrıca erken evlenmeyi düşünüyorum çünkü erken anne olmanın heyecanını tatmak isteyen bir insanım. O yüzden 23 yaşın ideal olduğunu düşünüyorum. Hamile kalabilmek için uygun bir yaş. Evlilik bence huzur demek tamamen insanların birbirine kendisini yani aile üyelerini birbirine kendisini açıkça ifade edebilmesi rahatça ifade edebilmesi bir konfor alanı aslında.

Katılımcı 1'in ifadesinde, evlilik sürecine dair güçlü bir seçicilik ve beklenti görülüyor. "Yüzde yüz anlaşabilme," "güven" ve "aynı kafa yapısına sahip olma" gibi şartlar, onun evlilikten beklentilerinin duygusal bağlılıkla sınırlı olmadığını, zihinsel uyum ve yaşam tarzı uyumunu da içerdiğini gösteriyor. Bu yaklaşım, evliliği yalnızca bir kurum olarak değil, hayat boyu sürecek bir dostluk ve uyum zemini olarak gördüğünü gösterir. Bu bakış açısı, bireylerin özgürce kendilerini ifade edebildikleri, konfor alanı sağlayan modern evlilik anlayışına uygun.

Katılımcı 5'in ifadeleri ise daha geleneksel bir perspektife işaret eder. Özellikle erken yaşta evlilik ve anne olma isteği, kültürel normların ve biyolojik saat algısının etkilerini gösterir. Evliliği "huzur" ve "rahatlık alanı" olarak nitelendirmesi, onun için güvenli bir liman olarak gördüğü aile yapısının devamını arzuladığını gösteriyor. Katılımcı 5 için aile, bireyin toplumsal normlara uyum sağladığı, istikrar ve güven aradığı bir yapı olarak öne çıkıyor.

Her iki katılımcının da evlilikle ilgili beklentileri güven ve sevgiye dayanıyor. Ancak, Katılımcı 1'in daha bireysel ve eleştirel bir perspektif sunduğunu, Katılımcı 5'in ise daha toplumsal ve geleneksel değerlere bağlı bir anlayış sergilediğini söylemek mümkün. Bu analiz, evlilik kavramının sekülerleşme sürecindeki bireylerde nasıl farklı şekillerde değerlendirildiğini ortaya koymaktadır.

K. 11: Evlilik de hadisi şerifte geçiyor yanlış olmasam imanın yarısını kurtarmaktır. Evet benim için tam olarak imanın yarısı demek.

K. 12: Evlilik, gelecek planlarım arasında 1-2-3 yıl sonrası için var. Uzun süredir birlikte olduğum bir ilişkim var. Okuldan mezun olduktan ve KPSS ile atanıp işimi elime aldıktan sonra evlilik düşünüyorum. Evliliği, sevdiğin insanlarla rahat bir hayat ve kimsenin karışamayacağı bir özgürlük olarak düşünüyorum.

Katılımcı 11, evliliği dini bir çerçevede değerlendirerek "imanın yarısını tamamlamak" olarak görmektedir. Bu, onun için evliliğin yalnızca iki kişi arasındaki bir bağ değil, aynı zamanda manevi bir sorumluluk taşıyan kutsal bir görev olduğunu yansıtır. Katılımcı 11'in ifadesi, evliliğin dini bir gereklilik olarak algılandığı, inanç temelli bir bakış açısını temsil etmektedir.

Katılımcı 12 ise daha pragmatik bir yaklaşıma sahip olup, kariyer hedeflerini gerçekleştirdikten sonra evlenmeyi planlamaktadır. Evliliği, özgür bir yaşam sürmek,

sevdiği kişiyle birlikte huzur dolu bir ortam yaratmak olarak değerlendiriyor. Bu, modern ve bireysel bir evlilik anlayışını ifade eder; özgürlüğün ve maddi güvenliğin sağlandığı bir birliktelik arzusu, onun için evliliğin temel taşlarıdır.

Bu iki katılımcının farklı perspektifleri, evliliğe yüklenen anlamların bireylerin değer yargılarına ve yaşam hedeflerine göre değişebileceğini gösteriyor. Katılımcı 11'in dini ve manevi boyutta anlam yüklemesi, geleneksel ve inanç temelli bir evlilik algısını yansıtırken; Katılımcı 12, kariyer ve kişisel bağımsızlık arayışını önceliklendirerek seküler bir perspektif sunmaktadır. Bu durum, katılımcıların evlilikle ilgili beklentilerinin çeşitliliğini, bireysel ve kültürel unsurların evlilik algısındaki etkilerini göstermektedir. Bazı katılımcılar için evlilik kişisel mutluluğun ve duygusal bağın bir ifadesiyken, bazıları için dini bir sorumluluk ve toplumsal bir değer olarak öne çıkmaktadır.

K. 9: Evlilik çok önemli bir müessesedir. Ancak erken yaşta yapılmasına karşıyım; ideal evlilik yaşımın 25 sonrası olduğunu düşünüyorum. Yani aşk evliliği yapmayı planlıyorum. Bu kadar.

K. 18: Evliliğin günümüzde önemini kaybettiğini düşünüyorum. Çünkü insanlar, evliymiş gibi başka şekillerde yaşamaya çalışıyorlar. Ancak evliliğin bir kutsallığı olduğuna inanıyorum; bu kutsallık, düşünülerek ve önem verilerek hareket eden insanlar arasında gerçekten devam ediyor. İleride neden olmasın?

Katılımcı 9 ve Katılımcı 18'in görüşleri, evliliğin bireysel tercih ve toplumsal anlamda nasıl ele alındığını yansıtarak ilginç bir karşıtlık oluşturur. Katılımcı 9, evliliğe daha bireysel bir yaklaşımla bakarak "aşk evliliği" yapmayı tercih ettiğini ve bunun için ideal yaşın 25 sonrasında olduğunu belirtir. Erken yaşta evliliğe karşı olması, onun kişisel gelişim ve olgunlaşma sürecini tamamladıktan sonra bu kararı vermek istediğini düşündürür. Bu ifadeler, evliliğin bilinçli bir seçim olarak görülmesi gerektiğine ve bireyin kendi istekleri doğrultusunda, duygusal temelli bir bağ kurmak arzusuna işaret etmektedir.

Öte yandan, Katılımcı 18, evliliğin günümüzdeki öneminin azaldığına dikkat çeker; bunun nedenini de insanların evlilik dışında alternatif yaşam biçimlerini tercih etmelerine bağlar. Buna rağmen, evliliğin manevi ve kutsal bir boyutu olduğuna inanır ve bu değerin, düşünerek hareket eden kişiler arasında sürdüğünü ifade eder. Katılımcı 18'in sözleri, evliliğin toplumsal ve manevi değerleri açısından bir gerilemeyi işaret ederken, gelecekte bu kutsal anlamın yeniden canlanabileceğine dair bir umut taşıdığını gösterir.

Bu iki katılımcının bakış açıları, evliliğin modern bireyler için hem kişisel bir seçim hem de toplumda değişen bir kurum olarak algılandığını gösterir. Katılımcı 9'un duygusal bağlılık ve kişisel tercihi merkeze alması, evliliği bireysel mutluluk arayışının bir parçası olarak görmesine olanak tanırken; Katılımcı 18, evliliğe toplumsal normların ve manevi değerlere bağlılığın bir göstergesi olarak daha geniş bir anlam yüklemektedir. Her iki perspektif de evliliğin modern toplumda çeşitlenen işlevini ve anlamını ortaya koymaktadır.

K. 19: Evlilik hakkındaki düşünceler bu devirde açıkçası beni korkutuyor, çünkü insanların zihin yapılarını anlamak çok zor. Dolayısıyla doğru birini bulmak, ona güvenmek, hayatını devam ettirebilmek ve çocuklarına bakabileceğini düşünmek, iyi bir eş ve iyi bir baba olma özelliklerini görmek çok zor. Bu yüzden şu an bu konu benim için oldukça muallak. Ancak doğru birini bulursam ve bu kişinin aileme, bana ve çocuklarıma düzgün bakabileceğine inanırsam, evlilik düşüncesine daha yakın olabilirim.

Katılımcı 19'un ifadesi, modern toplumda evlilikle ilgili yaygın kaygıları ve belirsizlikleri yansıtmaktadır. Katılımcı, günümüz insan ilişkilerinin karmaşıklığından ve insanların zihinsel yapısını anlamanın zorluğundan duyduğu endişeyi dile getirir. Güven duyabileceği, ailesine ve çocuklarına destek olabileceğine inandığı, sorumluluk sahibi bir eş ve baba figürü bulmanın güçlüğü, onun evlilik kararını sorgulamasına yol açmaktadır.

Buna rağmen, katılımcı, doğru kişiyi bulduğunda evlilik fikrine daha olumlu yaklaşabileceğini belirtir. Bu, evliliğin onun için ideal bir güven ve sorumluluk temelinde

inşa edilmesi gereken bir ilişki olduğunu gösterir. Katılımcının ifadesinde, yalnızca romantik değil, aynı zamanda güvenilir bir eş adayı arayışı öne çıkar. Evlilik kararında kişinin toplumsal ve ailevi sorumlulukları yerine getirebileceğine dair güçlü bir inanç oluşturma gerekliliği, onun güven ve bağlılık gibi değerlere olan önemini vurgular. Bu bakış açısı, evliliği salt bireysel bir deneyimden öte, bir güvenlik ağı ve geleceğe dönük sorumluluklarla şekillenen bir yapı olarak görmekte; bu nedenle de modern toplumun ilişkilere yüklediği anlamın birey üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır.

K. 2: Güzel bir şey, doğru kişi ile yapıldığı zaman olması gerektiğine katılıyorum. Evlilik adı altında verilen sözle iki kişinin birbirini sevdiği bir ilişki, resmi olarak çok fazla anlam ifade etmeyebilir. Ancak aile kurmak gibi konularda evlilik gerçekten önemli bir şeydir.

K. 6: Evlilik çok önemlidir, bu yüzden herkesin evlenmemesi gerektiğini düşünüyorum. Bilinçli bir evlilik olması gerekiyor; evlenmek için evlenilmemeli. Evliliğin bir eğitimi olmalı ve herkese evlenmemeli. Psikologlar ve psikiyatristlerden yapılan testlerin evlilik sürecinde yer alması gerektiğini düşünüyorum. Bilinçsiz evlilikler yapılmamalıdır. Açıkçası, şimdiye kadar hiç evlenmeyi düşünmedim ve bu konuda ne söyleyeceğimi bilmiyorum. Bu konulara kafa yormadım. Evlilik bana göre değil; büyük bir sorumluluk gerektiriyor ve bu sorumluluğu alabileceğimi düşünmüyorum. Kolay değil, yuva kurmak büyük bir sorumluluktur, bu yüzden herkes yapamaz.

Katılımcı 2 ve Katılımcı 6'nın ifadeleri, evlilik kavramını ve bu kuruma ilişkin beklentilerini farklı açılardan ele almaktadır. Katılımcı 2, evliliğin "doğru kişi" ile yapılması gerektiğine vurgu yaparak, aşk ve bağlılık unsurlarının evlilik sözleşmesinin resmiyetinden daha anlamlı olduğunu ifade eder. Ancak, evliliğin aile kurma sürecinde önemli bir yer tuttuğunu belirterek, bu kurumu sadece bir romantik ilişki değil, toplumsal ve ailevi sorumlulukları içeren bir yapı olarak görmektedir.

Öte yandan Katılımcı 6, evliliğin her birey için uygun bir yol olmadığına dair daha katı bir duruş sergiler. Ona göre, evlilik büyük bir sorumluluk ve bilinç gerektiren bir süreçtir. Katılımcı 6, evliliğin belirli bir eğitimle desteklenmesi gerektiğine inanmakta ve bu

sürece psikolog ve psikiyatristlerin rehberlik etmesi gerektiğini önermektedir. Bilinçsiz evliliklerin olumsuz sonuçlara yol açabileceğini düşündüğü için, evlenmeyi düşünen bireylerin psikolojik olarak bu sürece hazır olup olmadıklarının değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Ayrıca, kişisel olarak evliliğin kendisi için uygun olmadığını ve bu büyük sorumluluğu üstlenmeye hazır hissetmediğini ifade eder.

Her iki katılımcı da evlilik kavramına temkinli bir yaklaşım sergilemekte, ancak bunu farklı temellere dayandırmaktadır. Katılımcı 2, evliliği daha çok aile kurma bağlamında değerlendirirken, Katılımcı 6, evliliğin büyük bir bilinç, sorumluluk ve hazır olmayı gerektiren bir kurum olduğunu vurgular. Bu ifadeler, evlilikle ilgili bireysel bakış açılarının toplumsal normlar, kişisel tercihler ve sorumluluk algısıyla nasıl şekillendiğini göstermektedir.

K. 16: Bence evlilik, toplumda bir statü oluşturmak ve saygınlık kazanmak için yapılan bir şey. Bu yüzden evliliğe aslında çok sıcak bakmıyorum. İnsanların çoğu evleniyor çünkü evliliğe götüren süreçte ihtiyaç duyulan şeyler olan sevgi, saygı ve sadakat, parmakta bir yüzük takmadan veya bir sözleşme imzalamadan da gerçekleştirilebilir. Modern insanlar bunu yapabilir diye düşünüyorum. Özellikle yoğun evlilik oranlarının olduğu ya da erken yaşlarda evliliğin yaygın olduğu topluluklarda, evliliğin genellikle statü koruma amacı taşıdığını, özellikle kadınlar için bazen sadece özgürlük elde etme aracı olduğunu düşünüyorum. Bu yüzden evliliğin, toplumu oluşturma ve toplumun sağlığını koruma sürecinde şart bir kurum olmadığını düşünüyorum.

Katılımcı 16'nın ifadeleri, evliliğin toplumdaki yerini ve işlevini sorgulayan eleştirel bir bakış açısını yansıtmaktadır. Katılımcı, evliliği sadece bir statü sembolü ve saygınlık kazanma aracı olarak görmekte, bu durumun evliliği kişisel ilişkilerin ötesine taşıdığını belirtmektedir. Evliliğin geleneksel anlamda sevgi, saygı ve sadakat gibi değerlerin sağlandığı bir ilişki biçimi olarak görülmesi gerektiğine dair eleştirisi, modern toplumda bu değerlerin resmi bir bağ olmaksızın da var olabileceği fikrini desteklemektedir.

Katılımcı, özellikle yoğun evlilik oranlarının ve erken yaşlarda evliliğin yaygın olduğu topluluklarda, evliliğin bazen kadınlar için özgürlük sağlama amacı güttüğüne dikkat çekmektedir. Bu durum, evliliğin bireyler için bazen bir zorunluluk veya sosyal baskı unsuru haline geldiğini göstermektedir. Katılımcı, bu tür sosyal normların evliliği, bireysel ilişkilerden çok, toplumsal beklentilerin ve normların bir yansıması haline getirdiğini düşünmektedir. Bu perspektif, evliliğin yalnızca bir toplumsal sözleşme olarak değil, aynı zamanda bireysel özgürlüklerin de bir aracı olarak değerlendirilebileceğini ortaya koymaktadır. Katılımcı 16, evliliğin toplumu oluşturma ve sağlıklı ilişkiler kurma sürecinde şart bir kurum olmadığını savunarak, bireylerin daha özgür ve bağımsız bir şekilde ilişkilerini sürdürebilecekleri görüşünü benimsemektedir. Bu durum, evlilik kurumu üzerine düşünmeyi ve evliliğin toplumsal bağlamda nasıl algılandığını yeniden değerlendirmeyi gerektiren bir yaklaşım sunmaktadır. Sekülerleşme süreci, bireylerin dini ve geleneksel normlardan uzaklaşarak daha bireysel ve rasyonel bir dünya görüşü benimsemelerine yol açan bir dönüşümü getirmiştir. Bu dönüşüm, evliliğe bakış açısında da belirgin bir değişim yaratmıştır. Geleneksel olarak kutsal kabul edilen evlilik, sekülerleşmiş bireyler için anlamını yitirebilir veya yeniden tanımlanabilir. Katılımcıların ifadeleri, evliliğin bireysel tercihler ve toplumsal normlar arasındaki gerilimle şekillendiğini göstermektedir.

3.5.3. İnancın Sınırlarını Aşmak: Üniversiteler ve Sekülerleşmenin İradesi

Sekülerleşme bağlamında, evlilik artık sadece bir zorunluluk veya toplumsal statü aracı olarak değerlendirilmemekte; bireysel mutluluk ve uyum arayışının bir parçası haline gelmektedir. Bu süreç, dini ve manevi boyutların bireylerin yaşamındaki etkisini azaltmakta ve evlilik kurumunu da etkilemektedir. Örneğin, Katılımcı 11, evliliği imanın yarısı olarak görerek dini bir perspektifi yansıtırken, diğer katılımcıların pragmatik ve kişisel mutluluk odaklı yaklaşımları, sekülerleşmenin etkilerini göstermektedir.

Bireyler, sekülerleşme sürecinde daha özgür ve bağımsız kararlar alma eğilimindedir. Evliliğin bireysel bir tercih olarak görülmesi ve zorunlu bir toplumsal norm değil, kişisel

mutluluk ve uyum çerçevesinde değerlendirilmesi, bu değişimin bir sonucudur. Bu bağlamda, sekülerleşme sürecinin evlilik kurumuna bakış açısını, dini ve geleneksel normlardan uzaklaşarak daha bireysel, rasyonel ve pragmatik bir anlayışa evrilmekte olduğu söylenebilir.

Katılımcıların görüşleri, evliliğin yalnızca bir toplumsal norm değil, bireysel mutluluk, uyum ve kişisel tercihler bağlamında yeniden tanımlandığını açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu durum, sekülerleşmenin bireylerin yaşamındaki etkilerini ve toplumsal kurumlar üzerindeki dönüşümünü anlamak için önemli bir perspektif sunmaktadır. Evlilik, bireylerin kişisel ve toplumsal beklentilerini yansıtan bir alan haline gelirken, aynı zamanda bu alandaki değişimler, bireylerin yaşam deneyimlerinin de bir yansımasıdır.

Sekülerleşme, bireylerin dini ve geleneksel normlardan uzaklaşarak daha rasyonel, bilimsel ve bireysel değerlere yönelmeleri sürecini içermektedir. Bu dönüşümde eğitim kurumları, özellikle üniversiteler, önemli bir rol oynamaktadır. Üniversiteler, bireylerin düşünce yapılarında ve değer sistemlerinde köklü değişiklikler meydana getirir. Kritik düşünce, bilimsel yaklaşım, çeşitlilik ve bireysel bağımsızlık gibi unsurlar, öğrencilerin dini ve geleneksel normlardan uzaklaşarak daha seküler bir dünya görüşü benimsemelerine katkıda bulunur. Katılımcıların görüşleri, bu sürecin üniversite ortamında nasıl şekillendiğini ve bireylerin düşünce yapılarında nasıl değişikliklere yol açtığını açıkça ortaya koymaktadır.

Üniversite eğitimi, bireylerin evlilik ve aile konusundaki düşüncelerini olumlu ve olumsuz ölçüde etkilemektedir. Örneğin, bazı katılımcılar, üniversitedeki sosyal etkileşimlerin ve bilgi ediniminin, aile yapısına ve evliliğe bakış açılarına yeni bir perspektif kattığını belirtirken, diğerleri ise bu süreçte karşılaştıkları eleştiriler ve farklı görüşlerin, kendi inançlarıyla çatışma yaşamasına neden olduğunu ifade etmektedir. Bu etki, sekülerleşme, modernleşme, sosyal etkileşimler ve bağımsızlık gibi faktörlerle bağlantılıdır. Üniversite, bireylerin sadece akademik bilgi edinimlerinin ötesinde, sosyal

ve kültürel etkileşimler aracılığıyla, yaşamları üzerindeki karar süreçlerini şekillendiren bir ortam haline gelmektedir. Bu bağlamda, üniversite eğitimi, bireylerin toplumsal normlar ve aile kavramı üzerindeki algılarını dönüştüren, eleştirel düşünme becerilerini geliştiren ve bağımsız karar verme yetilerini pekiştiren bir süreç olarak değerlendirilebilir.

K. 3: Şöyle ki, ben klasik bir üniversite öğrencisi gibi değilim; yani çok eğlenip gezmek gibi bir kafada biri değilim. Daha çok kendimi geliştirmek ve eğitim görmek için buradayım. Üniversiteyi, kendime çok şey katabileceğim bir yer olarak görüyorum, yani üst düzey bir eğitim kurumu olarak değerlendiriyorum. Evliliğe değil, daha çok evleneceğim kişiye karşı kurallarım değişti. Önceden kurallarım yoktu; artık evleneceğim kişiye karşı aradığım özellikler ve istediğim şeyler değişti.

Katılımcı 3'ün ifadeleri, üniversite deneyiminin birey üzerindeki etkisini ve evlilik kavramına olan yaklaşımını açıkça yansıtmaktadır. Kendini geliştirmek ve eğitim almak amacıyla üniversiteye gelen bu katılımcı, üniversiteyi bir üst düzey eğitim kurumu olarak değerlendirerek, bu dönemi kişisel ve akademik anlamda bir ilerleme fırsatı olarak görmekte.

Evliliğe dair düşüncelerinin de bu süreçte evrim geçirdiğini ifade etmesi, üniversite ortamının bireyin değerlerini ve beklentilerini nasıl dönüştürebileceğini göstermektedir. Önceden belirsiz olan evlilikle ilgili kurallarının, şimdi ise daha belirgin bir şekilde şekillendiğini vurgulaması, eğitim sürecinin bireysel düşünce yapısına etkisini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, katılımcı, evleneceği kişide aradığı özelliklerin zamanla nasıl değiştiğini vurgularken, üniversitenin bu değişim üzerindeki rolünü de dolaylı bir biçimde ifade etmektedir. Bu durum, eğitim ve bireysel gelişim süreçlerinin, kişisel ilişkilerde ve evlilikle ilgili tercihlerde önemli bir belirleyici olduğunu göstermektedir.

K. 5: Üniversite hayatı, eski çağın kapanıp yeni bir çağın açılması gibi, görüş açımın genişlemesi açısından büyük bir değişim sundu. Küçük bir yerden büyük bir kente geçmek, farklı

düşünce ve yaşam biçimlerini görmemi sağladı ve bu yüzden bir adaptasyon süreci yaşadım. Üniversiteye başladığımda iş bulma olanaklarının zor olduğunu fark ettim ve bu nedenle iş bulmadan evlenmeyi düşünmüyorum. Ancak, evlenme yaşım ve dünyaya bakış açım konusunda herhangi bir değişiklik yaşamadım.

Katılımcı 5'in ifadeleri, üniversite hayatının birey üzerindeki dönüştürücü etkisini ve evlilikle ilgili düşüncelerini net bir şekilde ortaya koymaktadır. "Eski çağın kapanıp yeni bir çağın açılması" ifadesi, üniversiteye geçişin bir dönüm noktası olduğunu vurgularken, farklı düşünce ve yaşam biçimlerine maruz kalmanın kişisel perspektifini genişlettiğini belirtmesi, eğitim sürecinin bireyin dünyaya bakış açısına yaptığı katkıyı gösteriyor. Ayrıca, "adaptasyon süreci" ifadesi, bu yeni deneyimlerin getirdiği değişimlere ayak uydurma çabasını yansıtırken, iş bulma olanaklarının sınırlı olduğunu fark etmesi, kariyer kaygılarının evlilik planları üzerindeki etkisini vurgulamaktadır. Katılımcı, bu nedenle evlenmeyi düşünmediğini belirtirken, kişisel değerlerinin ve evlilik yaşı konusundaki görüşlerinin değişmediğini ifade etmesi, üniversite deneyiminin bazı alanlarda farkındalık sağlasa da temel değerlerin ve inançların korunabileceğini göstermektedir. Bu bağlamda, katılımcı, üniversite hayatının sağladığı yeni perspektifleri kabul etmekle birlikte, kendi önceliklerini belirleyerek evlilik ve kariyer arasındaki dengeyi sağlama arayışını da sergilemektedir. Bu durum, eğitim ve kariyer odaklı bir yaklaşımın, bireyin kişisel ilişkileri üzerindeki etkisini anlamak açısından önemlidir.

K. 9: Üniversite, kişiye göre değişebilir, ama genel olarak kendini geliştirme amacıyla bir eğitim kurumu olarak görülebilir. Üniversiteye geldikten sonra büyük bir değişim yaşamadım; kendimi değişmemek için muhafaza ettim. Her şey aynı kaldı.

Katılımcı 5 ve Katılımcı 9'un üniversite deneyimleri, bireylerin sekülerleşme sürecindeki farklı tutumlarını ve bu süreçteki kişisel gelişim yaklaşımlarını ortaya koymaktadır. Katılımcı 5, üniversite hayatını bir dönüşüm ve adaptasyon süreci olarak görmekte; yeni düşüncelerle tanışmanın ve farklı yaşam biçimlerini keşfetmenin kendisine geniş bir perspektif sunduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda, iş bulma konusundaki kaygıları, evlilik planları üzerinde etkili olmuştur ve bu durum onun pragmatik bir yaklaşım

benimsemesine yol açmıştır. Öte yandan, Katılımcı 9, üniversitenin kendisi için bir gelişim alanı olmasına rağmen, değişime kapalı bir tutum sergilemekte ve kişisel değerlerini koruma çabasını vurgulamaktadır. "Kendimi değişmemek için muhafaza ettim" ifadesi, bireyin kendi inanç ve değerlerini sürdürme isteğini, dolayısıyla sekülerleşmenin etkilerini minimize etme çabasını açıkça ortaya koymaktadır.

Bu karşılaştırma, sekülerleşme sürecinin bireyler üzerinde farklı şekillerde tezahür ettiğini ve üniversitenin bu süreçteki rolünün bireysel tercihler ve tutumlarla nasıl şekillendiğini anlamak açısından önemli bir perspektif sunmaktadır. Katılımcıların bu farklı yaklaşımları, eğitim kurumlarının sekülerleşme ile ilişkilendirilmesinde, bireylerin değişim ya da değişmeme arzusunun nasıl bir etki yarattığını göstermektedir. Bu da, her bireyin üniversite deneyimini nasıl yorumladığını ve bunun kişisel yaşamlarına olan etkilerini daha iyi anlamamıza yardımcı olur.

K. 17: Üniversite hayatı denince genelde sosyal kulüpler gibi şeyler akla geliyor, ama benim üniversite hayatım açıkçası böyle olmadı. Daha çok derslerime çalışıp evime dönmeyi tercih ettim. Üniversiteye geldikten sonra değişmedim; kafamda yerleşmiş belli kalıplar ve kavramlar vardı. Bu yüzden üniversitenin benim üzerimde çok etkili olduğunu düşünmüyorum.

Katılımcı 17'nin ifadesi, üniversite hayatının sosyal yönlerinin yaygın algısına ters düşen bir perspektif sunmaktadır. Genellikle üniversite, sosyal kulüpler, etkinlikler ve çeşitli sosyal etkileşimlerle dolu bir yaşam alanı olarak düşünülürken, katılımcı, kişisel deneyimlerinin bu beklentilerle örtüşmediğini ifade etmektedir. "Daha çok derslerime çalışıp evime dönmeyi tercih ettim" ifadesi, onun için üniversitenin akademik bir odaklandığını ve sosyal etkinliklerin ön planda olmadığını göstermektedir.

Bu durum, üniversitenin birey üzerindeki etkisinin kişisel tercihlere ve bireysel alışkanlıklara bağlı olarak değişebileceğini ortaya koyar. Katılımcı, kafasında yerleşmiş olan belli kalıplar ve kavramların, üniversite deneyimi sırasında değişmediğini vurgulayarak, üniversitenin kendisi üzerinde sınırlı bir etki yarattığını belirtmektedir.

Bu bağlamda, katılımcının üniversite hayatına dair düşünceleri, bireylerin eğitim kurumları aracılığıyla yaşadıkları sekülerleşme süreçlerinin nasıl farklılık gösterdiğine dair önemli bir bakış açısı sunar. Kişisel tercihlerin ve alışkanlıkların, bireyin üniversite deneyimindeki değişimi sınırlayıcı bir rol oynayabileceği ve dolayısıyla sekülerleşme olgusunu nasıl etkileyebileceği üzerinde düşünülmesi gereken bir noktadır. Katılımcı 17'nin perspektifi, üniversite eğitiminin bireysel gelişim üzerindeki etkisinin karmaşık doğasını anlamak için dikkate değer bir örnek teşkil etmektedir.

K. 26: Üniversite hayatı benim için klasik bir süreç; sadece bir belgeye bakıyor. Güzel bir üniversite hayatı geçiriyorum ve sevdiğim bir alanda ilerliyorum. 9 yıldır lisanslı sporculuk yapıyorum ve bunu devam ettirmek istiyorum. 16 yaşında antrenörlük mesleğine başladım ve bu yaşa kadar devam ettim. Mezun olduktan sonra beden eğitimi öğretmeni ve antrenörlük alanında uzmanlaşmak istiyorum. Düşüncelerim değişmedi; evlilik ve aile konusunda doğru kişiyi bulmak ve güzel bir aile kurmak hayalim devam ediyor. Aileme olan saygım ve sevgim değişmedi, hatta arttı. Ailem arkamda olduğu için onlara daha da yakınlaştım ve gelecekte ben de onlara benzer bir hayat sunmak istiyorum.

Katılımcı 26'nın ifadeleri, üniversite hayatının kişisel hedefler ve kariyer planları açısından nasıl belirleyici bir rol oynadığını vurgulamaktadır. "Sadece bir belgeye bakıyor" ifadesi, katılımcının üniversite eğitiminin ötesinde, kendi hedeflerine odaklandığını ve bu süreçte önemli bir deneyim yaşadığını gösterir. Uzun yıllar lisanslı sporculuk yapmış olması ve antrenörlük mesleğine olan tutkusu, onun kariyer hedeflerini ve kişisel tutarlılığını pekiştiren unsurlardır. Evlilik ve aile kurma hayalinin devam etmesi, aileye olan saygı ve sevginin artmasıyla birleşerek, katılımcının değer sisteminin sağlam bir temel üzerine inşa edildiğini gösterir.

Bazı katılımcıların üniversiteye geldikten sonra evlilik ve aile konusundaki bakış açılarını değiştirmemeleri, bireysel değerlerin ve kişisel hedeflerin üniversite deneyimi üzerindeki etkisini gözler önüne sermektedir. Örneğin, Katılımcı 9'un durumu, eski düzeni koruma

çabası ve geleneksel değerlere olan bağlılıkla ilişkilidir. Bu durum, sekülerleşme sürecinin herkes için aynı derecede etkili olmadığını gösterir. Üniversiteler, bireylerin bağımsız düşünmelerini teşvik etse de bazı katılımcılar için bu süreç, değer sistemlerinin köklü bir değişim geçirmesine neden olmamaktadır.

Katılımcıların evlilik ve aile konusundaki tutumlarını korumaları, üniversitenin sekülerleşme sürecini her zaman tetikleyemeyeceğine işaret eder. Kimi bireyler, eğitim ve sosyal etkileşimler aracılığıyla yeni perspektifler kazanabilirken, diğerleri geleneksel ve dini normlara bağlı kalmayı tercih edebilirler. Dolayısıyla, üniversitenin birey üzerindeki etkisi karmaşıktır; sosyalleşme ve farklı yaşam tarzlarının etkisi, evlilik ve aile kurma düşüncelerinin geri plana atılmasına yol açabilir. Bu durum, üniversite eğitiminin bireylerin değer sistemleri üzerinde köklü değişimler yaratmadığını, ancak çeşitli etkiler oluşturduğunu göstermektedir. Sonuç olarak, katılımcıların farklı deneyimleri ve bireysel özellikleri, üniversite eğitiminin sekülerleşme sürecindeki rolünü daha iyi anlamak için önemli bir bakış açısı sunmaktadır.

K. 15: Üniversitede sosyalleşme aracı aslında artık çocukluktan çıkıp daha kültürel bir arkadaşlık kurabileceğim bir ortam aynı zamanda eğitimle bakış açısının değişebileceği bir ortam. Ancak üniversite, evlilik yaşamı geri çekti. İnsanlar çok değişik hayat tarzları çok değişik. Üniversite hayatında çok olumlu şeyler görmedim bu yüzden değişti. Üniversiteye gelmeden önce de evlilik veya aile kurma düşüncem yoktu.

K. 16: Üniversite hayatı şehir dışında eğitim almanın getirdiği özlem duygusuyla aile ilişkilerinde karşılıklı bir anlayış sağlandığını belirtiyor. Bu süreç, ailelerin çocuklarının büyüdüğünü ve kendi bilgi ve becerilerinin arttığını kabul etmelerine neden oluyor. Üniversitede farklı bölgelerden ve kültürlerden gelen insanlarla birlikte eğitim almak, kültürel ve kişisel yakınlaşmayı artırıyor. Evlilik konusunda ise, üniversite yaşamının kişisel olgunlaşma sürecini tamamlamadığını ve evlilikten önce bu sürecin daha iyi anlaşılması gerektiğini düşünüyor. Özellikle kadınlar için iş hayatına atılmadan önce evliliğin köstek olabileceği görüşünde. Genel olarak, evliliğe dair ihtiyaç hissetmediğini ve bu konuda düşüncelerinin değişmediğini ifade ediyor.

Katılımcı 15 ve Katılımcı 16'nın deneyimleri, üniversitenin bireylerin evlilik ve aile kurma konusundaki bakış açılarını farklı şekillerde etkileyebileceğini ortaya koymaktadır. Katılımcı 15, üniversitenin sunduğu sosyal ortamın evlilik düşüncelerini geri plana ittiğini ve burada gördüğü çeşitliliğin olumlu olmadığını vurgularken, Katılımcı 16, eğitim sürecinin kültürel yakınlaşmayı artırdığını, ancak evlilik için bireysel olgunlaşmanın sağlanması gerektiğini savunmaktadır. Bu durum, üniversitenin sekülerleşme üzerindeki etkisinin karmaşık olduğunu göstermektedir. Her bireyde bu süreç benzer şekilde gerçekleşmeyebilir; çünkü üniversite eğitiminin etkileri, kişisel hedefler, deneyimler ve aile bağları gibi çeşitli faktörlerle şekillenir. Bu bağlamda, katılımcıların farklı perspektifleri, üniversitenin evlilik ve aileye bakış açısını nasıl dönüştürdüğüne dair önemli bir anlayış sunmaktadır. Örneğin, Katılımcı 15'in bakış açısı, üniversitenin evlilik fikrini nasıl olumsuz etkilediğini öne çıkarırken, Katılımcı 16, farklı kültürlerden gelen bireylerin bir araya gelmesinin, düşünceleri daha açık ve bilinçli hale getirdiğini vurguluyor. Bu çelişkili görüşler, üniversitenin rolünün bireyler üzerindeki etkilerinin çeşitliliğini ortaya koyar ve sekülerleşme sürecinin her birey için farklı dinamiklere sahip olduğunu göstermektedir.

K. 21: Üniversiteye geldikten sonra, aile hayatına bakışım da hiçbir değişiklik olmadı ancak evlilik hakkındaki düşüncelerim değişti. Önceden de evlilik hakkındaki düşüncelerim evlenmemek üzerineydi. Şunu düşünüyorum ancak bunu ileri tarihte yapmayı düşünüyorum yani 30 ya da 35 yaşları arasında evlenebilirim. Çok ileri bir tarihe attım. Eskiden düşünmüyordum çünkü herhangi bir insanla evlilik kadar ciddi bir mertebeye ulaşabileceğimi düşünmüyordum. Ancak çok uzun bir zaman sonra evlenebilirim.

Katılımcı 21'in ifadesi, üniversite hayatının bireylerin evlilik düşüncelerini nasıl etkileyebileceğine dair önemli bir perspektif sunmaktadır. Katılımcı, üniversiteye başlamanın aile hayatı üzerinde bir değişim yaratmadığını, ancak evlilik konusundaki bakış açısını değiştirdiğini belirtmektedir. Önceden evlenmemek üzerine olan düşünceleri, şimdi daha ileriki bir tarihe, özellikle 30 veya 35 yaşlarına evlenmeyi planlayarak evlilik fikrini erteleme yönünde bir değişim göstermiştir. Bu değişim,

katılımcının kendi potansiyeline dair farkındalığını ve evlilik için gereken olgunluğa ulaşma isteğini yansıtmaktadır. Daha önce evlilik kadar ciddi bir ilişki kurabileceği düşüncesine sahip olmayan katılımcı, şimdi bu durumu göz önünde bulundurarak daha temkinli bir yaklaşım sergilemektedir. Dolayısıyla, evlilik kararının ertelenmesi, bireyin kişisel gelişim sürecinde daha sağlam bir temele oturtmak istediği anlamına gelebilir.

Katılımcı 21'in durumu, üniversite yaşamının bireylerin evlilik ve aile konusundaki düşüncelerini yeniden şekillendirebileceğini ve bu süreçte bir değerlendirme yapma imkânı sunduğunu göstermektedir. Bu, sekülerleşme sürecinin birey üzerindeki etkilerinin ne kadar karmaşık ve çok boyutlu olduğunu ortaya koymaktadır.

K. 7: Üniversite, günümüzde zorunlu bir şey gibi görünüyor; çünkü üniversite diploması olmadan iş bulmak neredeyse imkânsız. Ancak üniversiteyi bitirince bile kesin bir iş garantisi yok. Ticarete atılmak daha basit görünebilir, ancak bu da kadınlar için zor olabilir. Üniversiteye başlamadan önce, yaşım nedeniyle evliliği düşünmüyordum. Çevremdeki arkadaşlarımın durumlarını gördükten sonra ne yapacağıma karar verdim; ayaklarımın üzerinde durmadan böyle bir şeyi düşünmüyordum. Üniversiteye geldikten sonra düşüncelerim değişti ve doğru kişiyi bulduktan sonra evlenmenin mantıklı olduğunu düşünüyorum.

Katılımcı 7, üniversite eğitiminin günümüzdeki zorunluluğunu ve iş bulma üzerindeki etkisini vurgularken, üniversite diplomasının sağladığı avantajların yanı sıra belirsizliklerin de altını çizmektedir. İş bulmanın zorluğu ve kariyerin şekillenmesi konusundaki endişeleri, bireylerin evlilikle ilgili düşüncelerini nasıl etkilediğini ortaya koyuyor.

Katılımcının önceki evlilik düşüncelerinin, yaşından kaynaklı olarak henüz olgunlaşmamış bir bakış açısını yansıttığı anlaşılmaktadır. Ancak çevresindeki arkadaşlarının durumlarını gözlemledikten sonra, evlilik konusunu daha ciddiyetle değerlendirmeye başladığı ifade edilmektedir. Bu durum, üniversitenin sosyal çevre ve deneyimlerin birey üzerindeki dönüştürücü etkisini göstermektedir.

Katılımcı, doğru kişiyi bulduktan sonra evlenmenin mantıklı olduğunu düşünerek, evliliği bir hedef olarak değil, bireysel koşullara bağlı bir süreç olarak değerlendiriyor. Bu, sekülerleşme sürecinin bireylerin düşünce yapılarında yarattığı esnekliği ve bireysel özgürlüğü yansıtır. Üniversite eğitimi, sadece akademik bilgi sunmakla kalmayıp, bireylerin yaşam tercihlerini de şekillendiren bir platform haline gelmektedir. Dolayısıyla, katılımcının ifadeleri, üniversite hayatının bireylerin evlilik, kariyer ve kişisel gelişim üzerindeki çok yönlü etkisini anlamada önemli bir perspektif sunmaktadır.

K. 11: Üniversite, sadece akademik değil, aynı zamanda kişisel gelişim açısından da önemli bir dönemdir. Çeşitli kültürlerden insanlarla tanışarak hem hayat okulunu hem de akademik bilgiyi geliştirme fırsatı sunar. Bu dört yıl boyunca kendimi farklı etkinliklerle geliştirme ve çeşitli insanlarla tanışma şansım olacak. Üniversiteye geldikten sonra evlilik hakkındaki bakış açımda büyük bir değişim yaşamadım, ancak ergenlik döneminden sonra düşüncelerim değişti. Ergenlikte evlilik hakkında net görüşlerim vardı, ancak yaş ilerledikçe, mutlu olabileceğim biriyle yuva kurma isteğim oluştu.

Katılımcı 11, üniversitenin hem akademik hem de kişisel gelişim açısından sağladığı fırsatları vurgularken, sosyal etkileşimlerin ve farklı kültürlerle tanışmanın önemine dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, üniversite eğitiminin sadece bilgi ediniminden ibaret olmadığını, aynı zamanda bireylerin dünyaya bakış açılarını genişlettiğini ifade ediyor.

Katılımcı, ergenlik dönemindeki katı görüşlerinden zamanla uzaklaşarak, gelecekte mutlu bir birliktelik kurma arzusunun şekillendiğini belirtmektedir. Bu değişim, bireyin zamanla olgunlaşması ve deneyimlerinin artmasıyla doğrudan ilişkilidir. Üniversite ortamı, arkadaşların ve farklı perspektiflerin etkileşimi sayesinde, katılımcının evlilik konusundaki bakış açısını daha esnek ve rasyonel bir hale getirmiştir. Ayrıca, katılımcının "doğru kişiyi bulduğunda evlenmenin mantıklı olabileceği" ifadesi, üniversitenin bireylerin ilişkilerde daha seçici ve bilinçli bir yaklaşım geliştirmelerine olanak tanıdığını gösteriyor. Bu durum, üniversitenin sunduğu sosyal ortamın, bireylerin gelecekteki

yaşam seçimlerini etkileme potansiyelini ortaya koyuyor. Genel olarak, katılımcının deneyimi, üniversitenin bireylerin düşünce yapısını nasıl dönüştürebileceğini ve evlilik konusundaki algıları olumlu yönde etkileyebileceğini göstermektedir.

K. 22: Üniversite hayatı hem sosyal açıdan hem kültürel açıdan yaşayabileceğimiz bir imkandır bizim için. Üniversite ortamı tabii ki de bunu etkiledi. Üniversite, evlilik düşünen insanlar için tanışmaya uygun bir alan. Çünkü burada bir sürü kişiyle tanışıyorsunuz. Lisedeyken daha çocuksu olduğumuz için şöyle şeyler düşünmüyordum ancak son sınıfa geldiğim için artık aklımda bulunuyor ancak doğru kişiyi bulmadan yine böyle bir şey yapmam.

Katılımcı 22, üniversite hayatının sosyal ve kültürel açıdan sunduğu fırsatların önemini vurgularken, bu ortamın evlilik düşüncesiyle ilgili etkileşimlerini de açıklamaktadır. Üniversitenin, bireylerin yeni insanlarla tanışabileceği ve potansiyel eş adaylarıyla ilişki kurabileceği bir alan sunduğunu belirtmesi, bu dönemde sosyal dinamiklerin nasıl şekillendiğine dair önemli bir bakış açısı sunmaktadır.

Katılımcının "lisedeyken daha çocuksu olduğumuz için" ifadesi, ergenlik dönemindeki düşüncelerinin olgunlaşması ve üniversite deneyiminin etkisiyle zamanla değiştiğini göstermektedir. Son sınıfa gelmesi, evlilik konusuna dair düşüncelerinin daha ciddi bir boyut kazandığını işaret ederken, "doğru kişiyi bulmadan" evlilik düşüncesine yaklaşımının temkinli olduğunu ifade etmesi, bireyin evlilik kararlarını alırken ne kadar bilinçli ve dikkatli olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durumda, üniversitenin sunduğu sosyal olanaklar ve ilişkilerin geliştirilmesi, katılımcının evlilikle ilgili kararlarını daha rasyonel bir şekilde değerlendirmesine olanak tanımaktadır. Böylece, katılımcının görüşü, üniversitenin bireylerin ilişkilerde daha seçici ve düşünceli olmalarına katkı sağladığını göstermektedir. Bu tür bir gelişim, üniversite eğitiminin bireylerin hayatlarında nasıl önemli bir rol oynayabileceğine dair değerli bir örnek teşkil etmektedir.

K. 25: Üniversite, bireylerin kendilerini geliştirmeleri için önemli bir yer olarak görülüyor. Bu süreçte, katılımcı önceki görüşlerinin değiştiğini, insanları daha iyi anladığını ve farklı bakış

açıları kazandığını ifade ediyor. Üniversiteye başlamadan önce evliliği düşünmüyordu ve bu konuda oldukça radikal kararlar almıştı; örneğin, iş bulmadan evlenmeyeceğini düşünüyordu. Ancak üniversite deneyimi ve kişisel gelişim süreci sonucunda, hayatında biriyle birlikte olmanın hem biyolojik hem de duygusal bir ihtiyaç olduğunu fark etti. Evlilik, ancak bu kriterlere uygun birini bulduğunda mantıklı hale geliyor; aksi takdirde evlilik, sadece evlenmek için yapılmamalıdır.

Katılımcı 25, üniversite hayatının bireysel gelişim üzerindeki etkisini vurgularken, önceki düşüncelerinin nasıl değiştiğini de açıklamaktadır. Evlilik düşüncesine dair radikal kararlarının, üniversite deneyimi sayesinde daha esnek bir bakış açısına dönüştüğünü ifade etmesi, üniversitenin kişisel ve sosyal dönüşüm üzerindeki önemli rolünü göstermektedir. Özellikle, "insanları daha iyi anladığını ve farklı bakış açıları kazandığını" belirtmesi, üniversitenin sunduğu sosyal etkileşimlerin ve farklı kültürlerden gelen bireylerle olan ilişkilerin ne kadar değerli olduğunu ortaya koymaktadır. Katılımcının evliliği, belirli bir biyolojik ve duygusal ihtiyaç olarak değerlendirmesi, onun ilişkilere dair daha olgun anlayışa sahip olduğunu göstermektedir. Evliliğin sadece bir formalite olmaması gerektiğine dair vurgusu, sağlıklı ve anlamlı bir birlikteliğin gerekliliğine dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, katılımcıların evlilik ve aileye bakış açıları arasında farklılıklar olduğu gözlemlenmektedir. Bazı katılımcılar, üniversitenin sunduğu imkanlarla evlilik konusundaki tutumlarını daha pragmatik bir hale getirirken, diğerleri geleneksel değerlerini korumaya devam edebilmektedir. Katılımcı 25'in perspektifi, bireylerin evlilik ve ilişki konusundaki tutumlarının zamanla nasıl evrilebileceğini ve bu süreçte üniversitenin ne denli etkili olabileceğini göstermektedir. Bu durum, üniversite eğitiminin sadece akademik başarılarla sınırlı kalmayıp, bireylerin duygusal ve sosyal olgunluk kazanmalarına da katkıda bulunduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

K. 8: Üniversiteye günümüz koşullarında bir yerlere gelebilmek için okumak zorunda olduğumuz kurum. Meslek için geçici süreliğine bulunan bir yapı. Eskiden evliliğin daha kolay olduğunu düşünüyordum. Bir an önce evlenebileceğini düşünüyordu uygun kişi bunun bulabileceğimi ama üniversite hayatını gördükten sonra kolay kolay bir kişiyi olabileceğime dair umudumu yitirdim.

K. 14: Üniversite, özgür fikirlerin ve düşüncelerin geliştiği bir ortam olarak, bireylerin fikirlerini ve düşüncelerini değiştirmelerine yardımcı olur. Üniversiteye geldikten sonra, geleneksel aile yapısının dışında, aile içindeki rollerin değişebileceğini fark ettim. Bu deneyim, evlilik ve kişisel gelişim hakkında sorular sormama neden oldu; nasıl evlenmeliyim, evlenene kadar kim olmalıyım ve evlendikten sonra nasıl biri olmalıyım gibi konular üzerinde düşünmeye başladım.

Katılımcı 8 ve Katılımcı 14, üniversite deneyimlerinin evlilik ve kişisel gelişim konusundaki tutumlarını nasıl şekillendirdiğini farklı açılardan ele almaktadır.

Katılımcı 8, üniversiteye gelmeden önce evliliğin daha kolay ve ulaşılabilir olduğunu düşündüğünü belirtirken, bu düşüncenin zamanla değiştiğini ifade etmektedir. Üniversite hayatının getirdiği zorluklar ve belirsizlikler, onun evlilik konusunda daha karamsar bir bakış açısına sahip olmasına yol açmıştır. Bu durum, üniversitenin birey üzerindeki olumsuz etkisini vurgularken, aynı zamanda geleceğe dair umudun kaybolmasının evlilik düşüncesini nasıl etkilediğini göstermektedir. Katılımcının, "kolay kolay bir kişiyi bulabileceğime dair umudumu yitirdim" ifadesi, üniversite hayatının sosyal ilişkiler üzerindeki zorluklarına dikkat çekmektedir. Katılımcı 14 ise, üniversitenin sağladığı özgür düşünce ortamının, onun evlilik ve kişisel gelişim üzerine düşünmesine olanak tanıdığını belirtmektedir. Geleneksel aile yapısının dışındaki rolleri fark etmesi, onun evlilikle ilgili düşüncelerini genişletmiş ve bu süreçte çeşitli sorular sormasına neden olmuştur. "Nasıl evlenmeliyim, evlenene kadar kim olmalıyım ve evlendikten sonra nasıl biri olmalıyım" gibi sorular, onun evlilik kavramına dair daha bilinçli ve sorgulayıcı bir yaklaşım geliştirdiğini göstermektedir.

Bu iki katılımcının deneyimleri, üniversitenin bireylerin evlilik ve aile konusundaki tutumlarını farklı şekillerde etkileyebileceğini ortaya koymaktadır. Katılımcı 8, üniversitenin sosyal zorlukları nedeniyle evlilik konusundaki iyimserliğini yitirirken, Katılımcı 14, bu zorlukları aşarak daha geniş bir perspektif geliştirmiştir. Böylece,

üniversitenin bireyler üzerindeki etkisinin karmaşık ve çok boyutlu olduğu anlaşılmaktadır.

K. 20: Üniversite ortamında insanları gözlemledikçe, evlilik ve aile hayatına dair bakış açımda değişiklikler oldu. Kampüs içinde ve kütüphanede gördüğüm bazı kişilerin uygunsuz davranışları, bu kişilerin ileride aile kurma ve çocuk yetiştirme yetenekleri hakkında endişe duymama neden oldu. Erkeklerin ve kızların bu tür davranışları, onların gelecekteki aile hayatlarını nasıl yürütebileceğine dair şüpheler oluşturdu.

Katılımcı 20'nin ifadeleri, üniversite ortamının bireylerin evlilik ve aile hayatına dair bakış açılarını nasıl etkilediğini anlamak açısından önemli bir perspektif sunmaktadır. Katılımcı, üniversite yaşamındaki gözlemlerinin, evlilik ve aile kurma konusundaki algısını değiştirdiğini belirtmektedir. Kampüs ve kütüphanede gördüğü bazı kişilerin uygunsuz davranışları, bu bireylerin gelecekte ebeveynlik yetenekleri konusunda endişe duymasına yol açmıştır. Bu durum, yalnızca kişisel gözlemler üzerinden değil, aynı zamanda sosyal dinamikler ve bireylerin aile yapısına dair değerleri konusunda düşünmeye teşvik edici bir etki yaratmaktadır.

Katılımcı 8'in üniversiteyi, bir yere ulaşmak için zorunlu bir kurum olarak görmesi, bireylerin evlilik konusundaki umutlarını nasıl kaybettiklerini vurgularken, Katılımcı 20'nin gözlemleri, bireylerin aile yaşamına dair kaygılarını ön plana çıkarmaktadır. Katılımcı 20'nin, erkeklerin ve kızların uygunsuz davranışlarının, gelecekteki aile yönetimi ve çocuk yetiştirme yetenekleri üzerindeki etkisi konusundaki endişesi, üniversitenin sosyal normlar ve değerler açısından bireyler üzerindeki şekillendirici rolünü ortaya koymaktadır.

Bu iki katılımcının deneyimleri, üniversite ortamının bireylerin evlilik ve aile ile ilgili tutumlarını ne denli etkileyebileceğine dair zıt yönleri ortaya koymaktadır. Katılımcı 8, üniversitenin sunduğu fırsatların yanı sıra, bu ortamda karşılaşılan sosyal zorlukların evlilik umudunu azaltabileceğini ifade ederken, Katılımcı 20, bireylerin gözlemlediği

olumsuz davranışların gelecekteki ebeveynlik yetenekleri üzerindeki olumsuz etkilerini dile getirmektedir. Sonuç olarak, bu gözlemler, üniversitenin bireylerin sekülerleşme süreçlerini etkilediği ve aile kurma konusundaki algılarını şekillendirdiği anlamına gelmektedir. Üniversite ortamı, bazı bireyler için olumsuz bir deneyim haline gelirken, diğerleri için özgür düşünce ve yeni bakış açıları kazanma fırsatı sunmaktadır. Bu durum, bireylerin evlilik ve aile hayatına dair kararlarını etkileyen çok yönlü bir dinamiği işaret etmektedir.

3.5.4. Evlilikte İnanç ve Uyum: Dindarlığın Rolü

Aile ve evlilik, bireylerin hayatında önemli bir yer tutarken, dini inanç ve dindarlık bu süreçte kritik bir rol oynamaktadır. Dini inançlar, bireylerin yaşam kalitesini ve sosyal ilişkilerini etkileyen temel unsurlar arasında yer alır. Ayrıca, ahlaki değerler ve kurallar, günlük yaşamda rehberlik eden önemli unsurlardır. Bu çerçevede, bireylerin önemli yaşam kararları, özellikle eş seçimi, bu dini inançların etkisi altında şekillenmektedir. Eş tercihlerinde dindarlığın etkisini üç ana başlık altında incelemek mümkündür:

1. Dindarlığın Bireysel Önemi: Dindarlığın birey için ne kadar önemli olduğu, kişinin kendi dini inancının hayatındaki yerine bağlıdır. Dindar bireyler, yaşamlarının pek çok alanında dini inançların etkisini hissederken, dindar olmayan bireyler bu etkiyi farklı bir şekilde deneyimleyebilir. Bu durum, eş seçiminde dindarlığın ne ölçüde belirleyici olduğuna dair farklı yaklaşımlar geliştirilmesine neden olmaktadır.

2. Ortak İnanç ve Değerler: Dindar bireyler, eş seçiminde genellikle benzer inanç ve değerlere sahip eş arayışındadır. Dini inançların getirdiği ortak ritüellerin yerine getirilmesi ve bu ritüellerin paylaşımı, ilişki içinde uyum sağlamak açısından önemlidir. Ortak dini değerlerin paylaşılması, bireylerin yaşam felsefeleri ve ahlaki yaklaşımları arasında bir bağ kurarak, sağlıklı bir ilişkinin temellerini oluşturur.

3. Ahlaki Uyumu Sağlama: Dindarlık, bireylerin ahlaki uyumunu da etkiler. Dindar bireyler, eş adaylarının ahlaki değerleriyle uyumlu olmasını beklerler. Bu ahlaki uyum, ilişkinin uzun ömürlü olması ve karşılıklı saygının gelişmesi açısından önemli bir faktördür. Ahlaki değerlere dayanan bir ilişki, sağlıklı bir evliliğin sürdürülmesi için gereklidir.

Sonuç olarak, dindarlık ve dini inançlar, eş seçiminde bireylerin kararlarını derinden etkileyen faktörlerdir. Dindar ve dindar olmayan bireyler, kendi inançlarına göre eş adaylarını değerlendirirken, bu durum ilişkilerinin niteliğini ve devamlılığını belirleyici unsurlar arasında yer alır. Dini inançların sağladığı ahlaki çerçeve ve ortak değerler, aile yapısının ve evliliğin temellerini güçlendiren önemli birer unsur olmaktadır.

K. 2: Saygı olduğu sürece, din gibi konular benim için o kadar önemli değil. Ahlak kısmı daha önemli. Din karşıtlığı gibi bir problem yaşanmadığı sürece, ben buna saygı gösteririm.

K. 8: Üniversiteye geldikten sonra daha seküler bir görüş geliştirdim. Önceden aşırı muhafazakardım; dizi ve filmlerdeki yakınlaşmaları izleyemez, gözlerimi kapatırdım ve dışarıda karşı cinsin yüzüne bakamazdım. Sürekli ibadet ederdim çünkü günahtan korkuyordum. Ancak üniversiteye başlayarak bunların hepsini aştım ve eskiye göre çok değiştim. Eş tercihimde de orta bir seviyeyi tercih ederim ne fazla ne de az olsun isterim.

Katılımcı 2, dinin kendisi için bu kadar önemli olmadığını, saygının ön planda olduğunu ifade etmektedir. Ahlaki değerlerin dinin önüne geçtiği görüşündedir. Dini inançların bireysel yaşamda belirleyici olmaması, katılımcının daha seküler bir yaklaşımı benimsediğini göstermektedir. Dindarlığın varlığına rağmen, din karşıtlığı gibi bir sorunun yaşanmaması durumunda bu inançlara saygı duyacağını vurgulamaktadır. Katılımcı 8 ise üniversiteye başlamadan önceki muhafazakâr tutumunu ve ibadet alışkanlıklarını detaylandırarak, bu süreçte yaşadığı dönüşümü açıklamaktadır. Daha önce dizi ve filmlerdeki cinsel içeriklere karşı duyarsız kalamadığını, dışarıda karşı cinsle

göz teması kurmaktan kaçındığını belirtmektedir. Ancak üniversiteye geldikten sonra, bu tutumlarını aşarak daha seküler bir görüş geliştirdiğini ifade etmektedir. Eş tercihinde ise, aşırı dindar ya da aşırı seküler olmayan, orta bir dengeyi tercih ettiğini belirtmektedir. Bu durum, katılımcının dindarlık ile sekülerleşme arasında bir denge kurmaya çalıştığını göstermektedir.

Her iki katılımcının ifadeleri, üniversitenin bireylerin düşünce yapıları ve değer sistemleri üzerinde önemli bir etki yarattığını ortaya koymaktadır. Katılımcı 2'nin ahlaki değerlerin önceliği, seküler bir bakış açısının izlerini taşırken; katılımcı 8'in muhafazakâr değerlerden uzaklaşması ve daha rahat bir sosyal etkileşim kurma isteği, üniversite ortamının sekülerleşme üzerindeki etkilerini açıkça göstermektedir. Sonuç olarak, üniversite ortamı, katılımcıların dini normlara bağlılıklarının azalmasına ve profan etik değerlere daha fazla önem vermelerine neden olmaktadır. Bu dönüşüm, bireylerin sosyal ve kültürel etkileşimleri aracılığıyla meydana gelmekte ve onların eş seçiminde daha esnek bir yaklaşım benimsemelerine olanak tanımaktadır. Katılımcı 8'in eş tercihindeki değişim, bireylerin dini inançlarını sorgulamalarını ve alternatif değer sistemlerine yönelmelerini sağlamaktadır. Bu durum, üniversite hayatının, bireylerin sekülerleşme sürecindeki rolünü pekiştiren bir örnek teşkil etmektedir.

K. 15: Benim için bir önemi yok. Birbirimize saygımız olduğu müddetçe onun bana benim ona Saygımız olduktan sonra hiçbir problem değil. Başka bir dinden bir kişiyle de evlilik gerçekleştiririm.

K. 16: Dindarlık bence insanları insanlarla tanışmak daha insanlarla ilişki kurmakta bir kıstas kesinlikle değil ve olmamalı da çünkü din tamamen kişisel bir mevzu böyle olunca kimsenin kişisel alanına nasıl müdahale etme gibi bir özgürlüğüm yoksa çünkü bunu yaptığım zaman benim özgürlük alanım artık son buluyorsa bence dindarlık da hiçbir şekilde bir insana bakış açısında bir değişiklik yaratmamalı birinin dindar ya da dindar olmaması bir fark yaratmıyor işler açısından.

Katılımcı 15, evlilikte dini inançtan ziyade karşılıklı saygının esas alınması gerektiğini düşünmektedir ve başka bir dinden biriyle evlenme fikrine açık olduğunu belirtmiştir. Bu yaklaşım, sekülerleşmenin bireylerin dini kimliklerinden bağımsız olarak sosyal ilişkilerini değerlendirme eğiliminde olduklarını göstermektedir. Katılımcı 15'in görüşleri, dindarlık ve dini kimlik yerine kişisel değerlere odaklanma eğilimini yansıtmaktadır.

Katılımcı 16 ise dindarlığın bireysel bir mesele olduğunu ve sosyal ilişkilerde bir ölçüt olarak kullanılmaması gerektiğini savunmaktadır. Dini inançların tamamen kişisel bir alan olduğuna vurgu yaparak, bir kişinin dindar olup olmamasının, o kişiyle ilişki kurmada bir fark yaratmaması gerektiğini düşünmektedir. Bu görüş, üniversite ortamının bireylerde dini normlardan bağımsız bir bakış açısını teşvik ettiğini ve bireyleri daha özgürlükçü ve ahlaki değerlere odaklanmaya yönlendirdiğini ortaya koymaktadır. Bu katılımcıların deneyimleri, üniversite ortamının bireylerin dini ve geleneksel normlara bakış açılarını yeniden şekillendirdiğini ve onları daha rasyonel, seküler değerlere yönlendirdiğini göstermektedir. Ancak, bu eğilimin tüm katılımcılarda aynı şekilde ortaya çıkmadığı, bireysel farklılıklar bulunduğu unutulmamalıdır. Üniversite, bazı bireylerde sekülerleşme eğilimini güçlendirse de her bireyin bu süreçten aynı şekilde etkilenmediği anlaşılmaktadır.

K. 23: Hiçbir şekilde önemli değildir. Şöyle eş dediğiniz şeyde zorluklar olabilir belki zorluğuna göre tercih edilebilir ancak dine göre tercih etmem. Ben Atatürk ilkelerini bağlı kalmayı severim. Laiklik benim hayatımın merkezinde olan bir kavram. Önceden ailemin zoruyla da olsa kapalı bir bireydim ancak üniversiteye geldikten sonra kendi hür irademle düşündüm bunun bana uygun olmadığını düşündüm. İçinde rahat hissedemiyordum. Bu nedenle açıldım. Atatürk'ün getirmiş olduğu laiklik din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması içindi. Bence eş tercihi de bu form daha hareket etmesi gerektiğini düşünüyorum.

Katılımcı 23, laikliği hayatının merkezinde tutmakta ve bu bakış açısının eş seçiminde de belirleyici olması gerektiğine inanmaktadır. Üniversiteye gelmeden önce ailesinin etkisiyle dini bir yaşam tarzını benimseyen katılımcı, üniversite ortamında kendi

iradesiyle bu yaşam tarzını sorgulamış ve artık kendisine uymadığına karar vererek değişiklik yapmıştır. Atatürk'ün laiklik ilkesine bağlı olduğunu vurgulayan katılımcı, dinin kamusal ve özel alanlarda belirleyici olmaması gerektiğini düşünmektedir. Bu bakış açısına göre, eş seçiminde dini değerlerden çok laik bir perspektifin önem taşıması gerektiğini savunmaktadır.

Katılımcının bu tutumu, üniversitenin sunduğu özgür düşünce ve bireysel sorgulama ortamının, bireylerin aile otoritesinden bağımsız bir kimlik geliştirmelerine ve seküler değerleri benimsemelerine katkıda bulunduğunu göstermektedir. Üniversite ortamı, bireyin kendi tercihlerini daha özgür bir şekilde keşfetmesine olanak sağlarken, laiklik ve bireysel özgürlük gibi değerlere daha fazla önem verme eğilimini teşvik etmektedir. Katılımcı 23'ün deneyimi, sekülerleşme sürecinin bireylerin değer yargılarında nasıl bir değişim yarattığını ve laik bir tutumun ilişkilerde bile tercih sebebi haline gelebildiğini açıkça ortaya koymaktadır.

K. 7: Aynı şeye inanmayı istiyorum yani benim inandığım şeye onun da inanmasını istiyorum. Tabii herkes aynı görüşe sahip olacak diye bir şey yok ancak kendi dinini aynı dinde olmasını istiyorum başka bir dinden bir kişiyle evlilik gerçekleştirmem.

Katılımcı 7, eş seçiminde dini uyumun vazgeçilmez bir kriter olduğunu ifade etmektedir. Kendi inancını paylaşan biriyle evlenmek istemesi ve farklı bir dinden bir kişiyle evliliği reddetmesi, katılımcının dini değerlere bağlılığını vurgulamaktadır. Bu yaklaşım, üniversitenin sekülerleşme süreci içinde bireylerin dini inançlarını koruyabileceğini ve dini uyumun, kişisel ilişkilerde hâlâ önemli bir kriter olarak kalabileceğini göstermektedir. Katılımcı 7'nin bu görüşleri, üniversite ortamında farklı kültürel ve dini etkileşimlere rağmen, bireylerin kendi inançlarını koruma ve bunları özel ilişkilerinde belirleyici bir faktör olarak görme eğiliminde olabileceklerini ortaya koymaktadır. Bu durum, üniversitenin sunduğu çeşitliliğe rağmen bireylerin dini inançlarını muhafaza etme yönünde güçlü bir istek duyabileceğini yansıtmaktadır.

K. 4: Dindarlık yani aslında bu konuda hiç düşünmedim ama yani düşünecek olursam tabii ki şu an dindarlık kısmi anlamda benim kadar yer almalı. Yani bence hani nerde nasıl davranacağını bilmeli. Dediğim gibi işte insanlara karşı nasıl davranacağını bilmeli, bir şeyleri dayatmayacak olduğu sürece kendi içinde dindar olabilir benim için problem yok. Asgari düzeyde de olsa dindar olmalı.

Katılımcı 4, dindarlığın bireysel ve sosyal yaşamda denge gözetilerek var olması gerektiğini savunmaktadır. Dini inançları tamamen reddetmeksizin, bireyin dindarlığını kendi içinde yaşaması ve bunu başkalarına dayatmadan, toplumsal normlara uygun şekilde dengelemesi gerektiğini belirtmektedir. Katılımcının, "asgari düzeyde" dindarlığı önemsemesi, sekülerleşmenin etkisi altında olsa bile dindarlığı tamamen dışlamadığını gösterir. Bu yaklaşım, eş seçiminde dini inançların varlığını koşulsuz bir gereklilik olarak görmese de bireyin kişisel değerleriyle uyumlu bir eş arayışında olduğunu ifade eder.

Katılımcının küçük yaşlardan itibaren dini bir ortamda yetiştiği, ancak lise sonu ve üniversite yıllarında ailesinden uzaklaştıkça muhafazakarlığında bir değişim yaşadığı anlaşılmaktadır. Üniversitenin etkisiyle daha seküler bir bakış açısı geliştirmiş olsa da dindarlığın tamamen silinmediği, aksine bireysel bir çerçevede şekillenmeye devam ettiği görülmektedir. Katılımcı 4'ün bu bakış açısı, sekülerleşme sürecinde dindarlığın daha kişisel ve esnek bir yapıya bürünme eğiliminde olduğunu ortaya koymaktadır.

K. 11: Eş tercihimde öncelikle muhafazakâr olması, yani dini hassasiyetlere sahip olması, İslam'ı ne kadar yaşadığı ve önemsediği benim için önemlidir. Ayrıca sigara içmemesi, faize bulaşmamış olması, misafirperver ve insancıl olması gibi özellikler de benim için çok önemli.

K. 25: İlk başta dini hassasiyetler önemlidir; benim gibi dinine dikkat eden biri olmalı. Yani, karşımdaki kişinin namaz kılıp kılmadığını sormak istemiyorum; bu benim için bir kriter değil. Onunla bir hayat paylaşırken, bana kendini anlatabilmesi gerekir. Evlendiğimizde, hayatımızın

nasıl devam edeceğini açıklayabilmelidir. İş konusunda ise maddiyat önemli olabilir; statü olarak benden yüksek bir konumda olması da sorun teşkil etmez.

Katılımcı 11 ve Katılımcı 25'in görüşleri, sekülerleşme sürecinin toplumdaki bireyleri dini değerlere bağlılık açısından nasıl farklı etkilediğini göstermektedir. Her iki katılımcı da eş tercihlerinde dini hassasiyetleri ön planda tutmakta ve muhafazakâr değerlere güçlü bir bağlılık sergilemektedir. K. 11, eş seçiminde İslam'ı yaşama, dini hassasiyetlere sahip olma gibi kriterleri önemserken, aynı zamanda sigara içmemek, faize bulaşmamak, misafirperverlik ve insancıllık gibi ahlaki özelliklere de dikkat etmektedir. Bu, K. 11'in dindarlığı hem ahlaki hem de sosyal boyutlarıyla eş seçiminde merkezi bir kıstas olarak gördüğünü ortaya koymaktadır.

Katılımcı 25 ise, benzer şekilde dini hassasiyetlerin önemli olduğunu belirtmekte, ancak eş adayının namaz kılma gibi bireysel dini pratikleri hakkında sorgulayıcı bir tavırdan kaçındığını ifade etmektedir. Onun için karşılıklı anlayış, hayat paylaşımında dinin nasıl yer alacağı konusunda açık iletişim kurulması ve statü konusunda esneklik gibi unsurlar da önemlidir. Bu yaklaşım, K. 25'in dini bağlılığın yanı sıra iletişim ve uyuma da değer verdiğini göstermektedir. Her iki katılımcının da sekülerleşme sürecine rağmen dindarlığı eş seçiminde belirleyici bir ölçüt olarak görmesi, üniversite ortamında yaşanan sekülerleşme etkilerine daha dirençli olduklarına işaret eder. Dini inançların, katılımcıların hayatında güçlü bir kılavuz olarak varlığını sürdürmesi, sekülerleşmenin bireylerin dini hassasiyetlerini tamamen dönüştürmediğini ve bazı bireylerin bu süreçte muhafazakâr değerleri koruma eğiliminde olduğunu göstermektedir.

K. 7: Aynı şeye inanmayı istiyorum yani benim inandığım şeye onun da inanmasını istiyorum.

K. 23: Laiklik, hayatımın merkezinde olan bir kavram. Ailemin etkisiyle kapalı bir bireydim, ama üniversiteye geldikten sonra kendi irademle bunun bana uygun olmadığını düşündüm.

K. 19: "Dini inançlarım hayatımdaki önemlidir; karamsarlığa düştüğümde beni çok fazla tatmin eden bir şey. Her zaman Allah'ın varlığını bilmek ve ona inanmak, boşluğa düştüğümde onun beni o boşluktan kurtaracağını bilmek içsel sıkıntılarımı çözüyor ve ruhumu rahatlatıyor."

Katılımcı 7, evleneceği kişinin inançlarının kendi inançlarıyla uyumlu olmasını istemekte, bu da dini inançların onun hayatında ve evlilik tercihinde belirleyici bir rol oynadığını göstermektedir. Bu yaklaşım, Katılımcı 7'nin dini değerlerini koruma eğiliminde olduğunu ve sekülerleşmenin etkisinin onun üzerinde daha sınırlı kaldığını düşündürmektedir. Evlilikte inanç uyumu arayışı, geleneksel dini değerlere bağlılığını yansıtır. Katılımcı 23 ise üniversite ortamında kendi dini değerlerini sorgulayıp laikliği benimseyerek kişisel bir dönüşüm geçirmiştir. Üniversitenin sunduğu özgür düşünce ortamı, onun kendi inançları üzerinde yeniden düşünmesine olanak tanımış ve laiklik ilkesinin kendisi için bir yaşam merkezi haline gelmesini sağlamıştır. Ailesinin etkisiyle başladığı dini pratikleri üniversitede sorgulaması ve kendi iradesiyle bazı alışkanlıklarını değiştirmesi, sekülerleşmenin bireyin inançları üzerindeki dönüştürücü gücünü ortaya koymaktadır.

Katılımcı 19 ise dini inançlarını içsel bir destek ve huzur kaynağı olarak görmekte, zor zamanlarında Allah'ın varlığını bilmenin kendisine güç verdiğini ifade etmektedir. Bu bağlamda, dini inançları onun hayatında merkezi bir rol oynamakta ve sekülerleşme sürecinden daha az etkilenmektedir. Katılımcı 19'un dinle olan ilişkisi, daha içsel ve bireysel bir boyutta yer almakta, sekülerleşmenin rasyonel düşünceyi öne çıkaran etkisinin aksine, dini inançları ona manevi bir destek sunmaktadır. Bu üç katılımcının görüşleri, sekülerleşmenin etkisinin bireyden bireye nasıl farklılık gösterdiğini, bazılarının geleneksel dini değerleri korurken, bazılarının laiklik ve bireysel özgürlükleri daha ön planda tuttuğunu gözler önüne sermektedir. Sekülerleşme süreci, bireysel tercih ve algılara bağlı olarak dinamik ve çeşitlilik arz eden bir dönüşüm sürecidir.

K. 21: Geçmişe baktığımda, daha çok seküler olduğumu düşünüyorum. Belirli noktalarda seküler olduğumu kabul etsem de bazı yerlerde hâlâ muhafazakâr davrandığımı düşünüyorum. Örneğin, ibadetler konusunda iyice uzaklaştığımı fark ediyorum. Ancak Allah'a olan inancım daha güçlü hale geldi. İçimde bir inanç var; çevrenin baskıladığı ve dayattığı inanç ve pratiklerin dışında bir bağlılık bu. Allah'a inanıyorum, ancak bazı şeyleri gerçekleştiremeyecek kadar inanıyorum. Mesela, kapalı olmanın kesinlikle zorunlu olduğu söylenen bir şey olduğunu düşünüyorum ama bunun böyle olduğuna inanmıyorum. Allah'ın böyle bir şeyi zorunlu tuttuğunu düşünmüyorum.

Katılımcı 21, geçmişine kıyasla daha seküler bir yaşam tarzı benimsediğini ifade ederken, bazı konularda hâlâ muhafazakâr yaklaşımlar sergilediğini belirtmektedir. İbadetlerden uzaklaşma durumu, onun dini pratiklerden uzaklaştığını gösterse de, Allah'a olan inancının güçlendiğini vurgulamaktadır. Bu durum, sekülerleşmenin bireyleri dini ritüellerden uzaklaştırıp dini inançları daha kişisel bir alana taşıma eğilimini yansıtmaktadır. Katılımcı 21, toplumsal baskılardan bağımsız olarak, Allah'a kendi inanç anlayışı çerçevesinde bağlandığını ve bazı geleneksel dini pratiklerin zorunluluğuna katılmadığını ifade etmektedir. Bu bireysel inanç anlayışı, sekülerleşmenin bireyleri, dini inançları toplumun dayattığı kurallardan ziyade, kendi özgür düşünce ve içsel bağlılıklarıyla yeniden tanımlama sürecine yönelttiğini göstermektedir.

Evlilik tercihleri bağlamında katılımcıların farklı dini inançlara sahip bireylerle evlenme konusundaki görüşleri çeşitlilik göstermektedir. Bazı katılımcılar için karşılıklı saygı ve anlayış evlilik için yeterli görülürken, bazıları dini uyumu önemli bir kriter olarak benimsemektedir. Bu farklılık, sekülerleşme sürecinde bireylerin dini değerleri kendi bakış açılarına göre yeniden değerlendirme eğiliminde olduğunu ortaya koymaktadır. Kimi bireyler dini inançları kişisel bir tercih olarak görüp esnek bir yaklaşım sergilerken, kimileri için dini uyum hala önemli bir bağlayıcı unsur olarak kalmaktadır. Bu çeşitlilik, sekülerleşme sürecinin bireylerin inanç ve değer dünyalarını kendi kişisel deneyim ve tercihlerine göre şekillendirdiğini ve sosyal ilişkilerde de belirleyici olduğunu göstermektedir.

K. 15: Benim için bir önemi yok. Birbirimize saygımız olduğu müddetçe, onun bana ve benim ona saygı göstermemiz yeterli. Başka bir dinden biriyle de evlilik gerçekleştirebilirim.

Katılımcı 15, dini farklılıkların evlilikte bir engel teşkil etmediğini, karşılıklı saygının ilişkide esas olması gerektiğini savunmaktadır. Bu yaklaşım, katılımcının dindarlık konusundaki esnek ve hoşgörülü bir tutumunu yansıtarak, farklı dinden biriyle evlenmenin mümkün olduğunu ifade etmektedir. Katılımcının bu bakış açısı, sekülerleşmenin bireyler üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır; dini kimlik, evlilik tercihlerinde belirleyici bir faktör olmaktan çıkmış, yerini daha çok bireysel değerlere ve saygı esasına dayalı bir ilişki anlayışına bırakmıştır. Sekülerleşme sürecinin etkisiyle birlikte, evlilikte dini uyum arayışının öneminin azaldığı ve daha kapsayıcı bir bakış açısının ön plana çıktığı görülmektedir.

K. 7: Aynı şeye inanmayı istiyorum; yani benim inandığım şeye onun da inanmasını istiyorum. Tabii ki herkes aynı görüşe sahip olmak zorunda değil, ancak kendi dinimden biri olmasını tercih ederim. Başka bir dinden biriyle evlilik gerçekleştirmem.

Katılımcı 7, dini inançların eş seçiminde önemli bir rol oynadığını ve aynı dini paylaşmanın evlilik için gereklilik olduğunu belirtmektedir. Bu görüş, katılımcının sekülerleşme sürecine rağmen dini değerlerini koruduğunu ve bu değerlerin hayatındaki belirleyiciliğini sürdürdüğünü göstermektedir. Sekülerleşmeye rağmen dini uyumun ve inanç benzerliğinin evlilik için temel bir unsur olarak kabul edilmesi, katılımcının muhafazakâr bir yaklaşıma sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu tutum, dini inançların, bireysel hayatın en kişisel kararlarından biri olan eş seçiminde bile hâlâ merkezi bir öneme sahip olabileceğini yansıtmaktadır.

K. 11: Eş tercihimde öncelikle muhafazakâr olması önemlidir. Buradaki muhafazakârlıktan kastım, dini hassasiyetlerinin olması, İslam'a olan yatkınlığı, İslam'ı ne kadar yaşadığı ve önemsediğidir. Ayrıca faize bulaşmamış olması, misafirperver ve insancıl olması da benim için

çok önemli özelliklerdir. Başka dinden biriyle evlilik gerçekleştirmem çünkü bu, dinime göre yasak olan bir şeydir.

Katılımcı 11, eş seçiminde muhafazakâr değerlere ve dini hassasiyetlere büyük önem atfetmektedir. Bu katılımcı, dini inançların ve pratiklerin evlilikte belirleyici olmasının yanı sıra, özellikle İslam'a olan yatkınlık ve bu inancın günlük yaşamda nasıl uygulandığı konularında hassasiyet göstermektedir. Katılımcının başka bir dinden biriyle evlilik ihtimalini tamamen reddetmesi, dinin sadece bireysel bir inanç sistemi değil, aynı zamanda sosyal ilişkilerde ve aile yapısında da önemli bir etkisi olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, katılımcının evleneceği kişinin faize bulaşmamış olmasını bir kriter olarak belirtmesi, İslam'ın öğretilerinin günlük yaşamdaki yansımalarını göstermektedir. Faiz, İslam'da haram kabul edildiği için katılımcı, bu kurala uygun bir yaşam sürmeyi arzulamaktadır. Dolayısıyla, katılımcının görüşleri, sekülerleşme sürecine rağmen dinin sosyal yaşamda hâlâ merkezi bir rol oynadığını ve bireylerin bu değerlere sıkı sıkıya bağlı kaldığını göstermektedir. Bu durum, dindarlığın ve muhafazakâr değerlerin, bireylerin eş seçiminde önemli bir belirleyici olmaya devam ettiğini ortaya koymaktadır.

K. 22: Benim için sorun değil, gerçekleştirebilirim. Ancak hayatıma almak istediğim kişinin aşırı dine bağlı olmasını istemiyorum. Aşırı katı kuralları veya aşırı muhafazakarlığı kaldırmakta zorlanabilirim. Bu, benim için zor olur.

Katılımcı 22, eş seçiminde dini farklılıklara karşı açık bir tutum sergilemektedir. Farklı dinden biriyle evlilik yapabileceğini belirtmesi, sekülerleşmenin etkisini ve bireylerin dini kimliklerin ötesine geçerek daha geniş bir perspektifle insan ilişkilerini değerlendirebilmelerini göstermektedir. Bu durum, katılımcının insan ilişkilerinde daha pragmatik bir yaklaşım benimsediğini ve kişisel değerlere dayalı kararlar aldığını ortaya koymaktadır.

Katılımcının aşırı dini bağlılık veya katı kurallar konusundaki çekinceleri, sekülerleşme sürecinin bireyler üzerindeki etkisini yansıtan bir diğer önemli noktadır. Aşırı muhafazakarlığın zorlayıcı olabileceğini düşünmesi, bireyin dini inançlarıyla kişisel özgürlükleri arasında bir denge kurma arzusunu göstermektedir. Bu tutum, sekülerleşmenin bireylerin evlilik ve aile ilişkilerindeki tercihlerde daha esnek ve hoşgörülü bir yaklaşım geliştirmelerine olanak tanıdığını vurgulamaktadır. Sonuç olarak, katılımcı 22'nin görüşleri, sekülerleşmenin bireylerin dini inançlarıyla ilişkilerini yeniden şekillendirdiğini ve bu bağlamda evlilik tercihlerinin daha kişisel ve bireysel hale geldiğini ortaya koymaktadır.

K. 26: Önceden böyle bir şeyin mümkün olabileceğini düşünüyordum, ancak artık olmayacağını düşünüyorum. Üniversite hayatı ve gördüklerimiz bu düşüncelerimi değiştirdi. Öncelikle Müslümanım, dolayısıyla farklı bir dine bağlı bir kişiyle evlilik gerçekleştiremem. İslam'ın getirdiği bazı kurallar var. Evleneceğim kişi alkol kullanmış olabilir, ancak ben kullanmıyorum. Eğer evleneceğim kişi bu tercihe uyum sağlayıp değiştirirse, evlilik gerçekleştirilebilir.

Katılımcı 26, üniversite yaşamının etkisiyle dini inanç ve bağlılıklarının güçlendiğini ifade etmektedir. Farklı bir dine mensup biriyle evlilik yapma fikrinin artık mümkün olmadığını düşünmesi, sekülerleşmenin bireyler üzerinde etkisinin çeşitliliğini ve her bireyin bu süreçte farklı bir yol izleyebileceğini göstermektedir. Bu durumda, katılımcının İslam'ın belirlediği kurallara olan bağlılığı, dini normların ve değerlerin kişisel yaşamındaki belirleyiciliğini ortaya koymaktadır. Katılımcının alkol kullanmayan biriyle evlenmeyi tercih etmesi, dini uyumun onun için ne kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır. Evleneceği kişinin kendi değerlerine uyum sağlaması gerektiği düşüncesi, evlilikteki dini ve ahlaki uyumun önemini yansıtmaktadır. Sekülerleşmenin, tüm bireylerde benzer bir inanç ve değer dönüşümüne yol açmadığını; bazı bireylerin daha muhafazakâr bir tutum benimseyerek dini normlara bağlı kalmayı tercih ettiğini göstermektedir. Sonuç olarak, katılımcı 26'nın görüşleri, sekülerleşme sürecinin bireylerdeki farklı etkilerini ve bu etkilerin evlilik tercihleri üzerindeki yansımalarını açıkça ortaya koymaktadır.

3.5.5. Yarınların Ailesi: Geleceğe Yönelik Beklentiler ve Değerler

Gelecekteki aile karşısındaki tutum, bireylerin yaşam görüşlerini, değerlerini ve beklentilerini yansıtan önemli bir alandır. Bu bölüm, gelecekteki aile modeli üzerine düşüncelerin ve sekülerleşmenin bireyler üzerindeki etkilerinin nasıl şekillendiğini inceleyecektir. Gelecekteki düşündüğünüz (aile kurma düşüncesi olanlar için geçerli) aile modeliniz, yaklaşımınız, evlilikteki beklentileriniz, dini inançlarınız, çocuk sayısı ve eğitim tercihleri, kariyer ve aile dengesi, ev içi rol dağılımı, aile içi iletişim ve sorun çözme yöntemleriniz, sosyal çevre ile ilişkileriniz üzerine düşünmek, gelecekte kurmayı planladığınız aile hakkında bilgi sunar. Bu düşünceler, bireylerin aile yaşamına dair beklentilerini ve planlarını daha net bir şekilde ortaya koymalarına yardımcı olurken, bireylerin sekülerleşme sürecinde ne kadar etkilendiğini de göstermektedir. Bu konu iki başlıkta incelenmiştir.

3.5.5.1. Nikahsız Birlikte Yaşamaya Yönelik Tutumlar

Sekülerleşme süreci, bireylerin dini ve geleneksel normlardan uzaklaşmasına zemin hazırlarken, evlilik ve aile kurumuna ilişkin bakış açılarını da etkilemektedir. Nikahsız birlikte yaşama olgusu, özellikle sekülerleşen toplumlarda daha kabul edilebilir hale gelmekte ve bireyler arasında bu konuya yönelik farklı tutumlar gelişmektedir. Bireylerin özgürlük ve rasyonel düşünceyi ön plana çıkarması, evlilik öncesi nikahsız yaşama kararlarını etkilemektedir. Geleneksel ve dini normların baskısının azalması, bireylerin kendi değerlerine ve mantıklarına dayalı seçimler yapabilmesine olanak tanımaktadır. Bu bağlamda, katılımcıların nikahsız birlikte yaşama konusundaki tutumları, bireysel özgürlük arayışlarını, ilişki dinamiklerini ve toplumsal normlarla çatışma durumlarını yansıtabilir. Katılımcıların bu konuya dair tutumları, bireylerin aile yapıları, cinsellik ve ilişkiler üzerine düşüncelerini şekillendirmekte ve bu süreçte sekülerleşmenin etkilerini gözler önüne sermektedir. Nikahsız birlikte yaşama, bireylerin geleneksel evlilik normlarına alternatif bir yaklaşım geliştirmelerini sağlar ve bu durum, modern toplumların dinamiklerini anlamada önemli bir gösterge sunar. Sonuç olarak, gelecekteki

aile karşısındaki tutumlar, bireylerin yaşamlarına, inançlarına ve sosyal çevrelerine bağlı olarak farklılık gösterebilirken, sekülerleşme sürecinin bireyler üzerindeki etkileri, aile kurma düşüncelerinin şekillenmesinde merkezi bir rol oynamaktadır.

K. 1: 21 yaşındayım ve nikahsız birlikteliğe, evlilik öncesi birlikte yaşamaya sıcak bakmıyorum. Aynı evde bulunmak uzun süreli olmasa da benim için sorun değil; fakat bunu yaşlılarımız için doğru bulmuyorum. Her ne kadar kendi ayaklarımızın üzerinde durduğumuzu düşünsek de maddi ve manevi açıdan ailemize bağlıyız. Şu anda kendi paramı kazanmadığım için eş adayının sorumluluğunu üstlenmek istemem. Aynı evde yaşamanın ve evin ihtiyaçlarını karşılamanın, 21 yaşındaki bir insan için fazla yük getireceğini düşünüyorum ve bu durumun ilişkileri yıpratabileceğini düşünüyorum.

Katılımcı 1'in ifadeleri hem bireysel değerler hem de toplumsal normlar açısından önemli bir denge arayışını yansıtmaktadır. 21 yaşındaki bu katılımcı, maddi ve manevi olarak ailesine bağlı olduğunu vurgularken, nikahsız birlikteliğe yönelik temkinli bir yaklaşım sergilemektedir. Evlilik öncesi birlikte yaşamaya karşı olan tutumu, geleneksel aile değerlerinin birey üzerindeki etkisini göstermektedir. Katılımcı, aile yapısının ve geleneksel normların hala hayatında önemli bir yer tuttuğunu ifade etmektedir. Nikahsız birlikteliğe tamamen kapalı olmaması, sekülerleşme sürecinin etkilerini hissettiğini, ancak bu sürecin kendi değerleriyle çeliştiği durumlar olduğunu göstermektedir. Bireyin, kendi maddi bağımsızlığını kazanma konusundaki isteksizliği, aynı zamanda evlilik ve aile sorumluluklarına yaklaşımını da şekillendirmektedir. Katılımcı, henüz kendi parasını kazanmadığı için eş adayının sorumluluğunu üstlenmek istememekte ve bu durumun, genç bir birey için fazla yük getireceğini düşünmektedir. Bu ifade, maddi bağımsızlık ve sorumluluğun, bireyin yaşamındaki modern ve rasyonel bir yaklaşım olarak görülebileceğinin altını çizmektedir. Sonuç olarak, katılımcının düşünceleri, sekülerleşmenin etkilerine rağmen, geleneksel değerlerin ve aile yapısının birey üzerindeki baskısının devam ettiğini göstermektedir. Bu durum, bireyin kendi hayatına dair kararlarında bir denge kurma çabası içinde olduğunu ve modern yaşamın gereklilikleri ile geleneksel normlar arasında bir çatışma yaşadığını ortaya koymaktadır.

K. 2: Evlilik, birçok açıdan erkekler için sıkıntı yaratabilir. Resmi evliliğin adının konması iyi bir şey, ancak halkımızın genel olarak evlilik dışı yaşamaya hazır olduğunu düşünmüyorum. Bu yüzden, evliliğin gerçek bir alternatifi olduğunu düşünmüyorum.

Katılımcı 2'nin ifadeleri, evliliğin toplumsal dinamikleri ve bireylerin bu dinamiklerle olan ilişkisini sorgulayan bir perspektif sunmaktadır. Katılımcı, evliliğin erkekler için bazı zorluklar oluşturabileceğini ifade ederek, resmi evliliğin önemini vurgularken, evlilik dışı yaşamaya karşı toplumun genel tutumunu sorgulamaktadır. Bu bakış açısı, sekülerleşme sürecinin bireylerin ilişkilerde daha rasyonel ve bireysel kararlar almalarını teşvik etmesine rağmen, toplumsal normların ve geleneksel değerlere bağlılığın hala güçlü olduğunu göstermektedir. Katılımcının "halkımızın genel olarak evlilik dışı yaşamaya hazır olduğunu düşünmüyorum" ifadesi, kültürel normların bireylerin evlilik ve ilişki tercihlerini nasıl etkilediğini ortaya koymaktadır. Evliliğin, birçok birey için hala bir zorunluluk olarak görüldüğü ve toplumsal kabulün evlilik dışı ilişkilere karşı sınırlayıcı bir faktör olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, bireylerin kendi arzularını ifade etme özgürlüğüne sahip olsalar da toplumsal beklentilerin bu özgürlüğü nasıl kısıtladığını da gözler önüne sermektedir. Sonuç olarak, Katılımcı 2'nin görüşleri, sekülerleşmenin bireylerin evlilik ve ilişki tercihleri üzerindeki etkilerini gösterirken, bu süreçte toplumsal ve kültürel normların hala belirleyici bir rol oynadığını vurgulamaktadır. Evliliğin gerçek bir alternatif olarak görülmemesi, bireylerin toplum içindeki konumlarını ve değerlerini yeniden değerlendirmelerine neden olmaktadır. Bu durum, sekülerleşmenin bireysel özgürlükleri artırmasına rağmen, toplumsal normların ve geleneklerin bireyler üzerindeki etkisinin devam ettiğini göstermektedir.

K. 4: Aslında bu konuda çok sıcak bakmasam da böyle bir durumun olabileceğini düşünüyorum. Saygı duyuyorum ama bu durum belli bir ölçüde geçerli. Benim için bu, dinden ayrıldığım bir kısım gibi görünüyor, kendi içimde öyle hissediyorum. Bu yüzden 'dindar' olarak nitelendiremiyorum. İki kişi günlük yaşamda birleşmişse ve evlenmeyi düşünüyorlarsa, nikahsız birlikteliği imkânsız olarak görmüyorum.

K. 6: Kesinlikle, evliliğin alternatifi olmamalı. Ben evlilik düşünmüyorum ama evlenmeden önce birlikte kalmaya da sıcak bakmıyorum. Bu, dini açıdan uygun değil.

K. 4: Katılımcı 4, nikahsız birlikteliğe yönelik daha esnek bir yaklaşım sergileyerek, bu durumu belli bir ölçüde kabul edilebilir bulmaktadır. "Saygı duyuyorum ama bu durum belli bir ölçüde geçerli," ifadesi, katılımcının bireysel görüşleri ile toplumsal normlar arasında bir denge kurma çabasında olduğunu göstermektedir. Ancak, bu durumun kendi dini inançlarıyla bir çatışma yarattığını belirtmesi, dindarlık anlayışının kişisel bir içsel deneyim olduğunu düşündüğünü ortaya koyar. Nikahsız birlikteliği "imkânsız" görmemesi, sekülerleşme sürecinin bireyler üzerindeki etkisini yansıtır; çünkü bu, geleneksel normlardan uzaklaşarak daha kişisel ve esnek bir yaklaşım benimseme isteğini göstermektedir.

K. 6: Katılımcı 6'nın görüşleri ise tam tersine, nikahsız birlikteliği kesin bir şekilde reddetmektedir. "Evliliğin alternatifi olmamalı" ifadesi, katılımcının evliliği kutsal bir kurum olarak görme eğiliminde olduğunu ve bunun dışında bir ilişki biçimini benimsemediğini göstermektedir. Dini açıdan nikahsız birlikteliği "uygun değil" olarak nitelendirmesi, sekülerleşmenin bireyler üzerindeki etkisine karşı geleneksel inanç ve normları koruma çabasını ortaya koyar. Bu, katılımcının dini inançlarını ve geleneksel değerlerini sürdürme kararlılığını ifade eder. Bu iki katılımcının görüşleri, sekülerleşme sürecinin bireyler üzerindeki etkilerinin ne denli farklı olabileceğini gösterir. Katılımcı 4, geleneksel normlardan bir miktar uzaklaşarak daha esnek bir bakış açısı benimserken, Katılımcı 6, dini normları ve değerleri koruma konusunda kararlıdır. Bu durum, bireylerin sekülerleşme sürecinde kendi dini inançları ile toplumsal normlar arasında nasıl bir denge kurmaya çalıştıklarını ve bu süreçte farklı sonuçlar elde ettiklerini gösterir. Sonuç olarak, Katılımcı 4 ve Katılımcı 6'nın farklı bakış açıları, sekülerleşme sürecinin bireylerin evlilik ve aile ilişkilerine dair düşüncelerini nasıl şekillendirdiğine dair önemli bir örnek teşkil etmektedir. Bu çeşitlilik, toplumdaki değişen normlar ve değerlerle birlikte bireylerin bu değişim karşısındaki tutumlarını yansıtır.

K. 10: Günümüz ilişkileri ne yazık ki böyle. Bu bana göre uygun bir şey değil. Eski zamanlara bakarsanız, aileler her şeyin usulüne uygun yapılmasını sağlıyordu. Gerekirse kaçırılma oluyormuş ama böyle birlikte yaşama gibi bir durum yoktu. Ortam çok bozuldu, herkes çok kötüleşti. İnsanlar fena.

Katılımcı 4'ün görüşleri, nikahsız birliktelik konusundaki belirsizliğini ve bazı durumlarda bunun kabul edilebilir olabileceğini belirtmektedir. Bu katılımcı, dini normlara tamamen bağlı kalmaktan ziyade, bireylerin kendi içlerinde karar verme özgürlüğünü vurgulamaktadır Katılımcı 4'ün dinle ilgili bazı geleneksel normlardan uzaklaştığını ve daha seküler bir bakış açısına sahip olduğunu görmekteyiz. Bu, sekülerleşme sürecinde katılımcının, geleneksel dini normlardan uzaklaşarak daha bireysel ve rasyonel kararlar almaya yöneldiğini gösterir. Katılımcı 6'nın ifadeleri, evlilik dışı birlikteliğe kesin bir şekilde karşı çıktığını ve bunun dini normlara aykırı olduğunun beyanında bulunur. Katılımcının bakış açısı, sekülerleşme sürecinde geleneksel dini normlara sıkı sıkıya bağlı kalmaya devam ettiğini göstermektedir. Katılımcı 10'un ifadelerine baktığımızda, günümüz ilişkilerinin ahlaki değerlerden uzaklaştığını ve geleneksel normların bozulduğunu söylemektedir. Katılımcı 10, birlikte yaşamanın ve modern ilişkilerin eski ahlaki değerlere göre uygun olmadığını belirtmesi, sekülerleşmenin toplum üzerindeki etkilerine karşı bir eleştiri niteliğindedir. Katılımcının görüşleri, sekülerleşme sürecinin toplumun bazı kesimlerinde ahlaki değerlerin erozyona uğradığına dair bir endişeyi yansıtır. Katılımcı 4'ün ifadeleri sekülerleşmenin etkilerini yansıtırken, Katılımcı 6 ve Katılımcı 10'un ifadeleri bu sürece karşı bir direnç ve geleneksel normlara bağlılığı göstermektedir.

K. 11: Kesinlikle böyle bir şey yok. Kesinlikle evliliğe hiçbir alternatif yok helal bence içerisinde olmadığı sürece hiçbir ilişki yaşanmamalı. Gayrı meşru ilişkiler olmamalı.

K. 12: Kesinlikle evliliğin bir alternatifi yoktur dini nikah yapılır ve ondan sonra bireyler bir araya gelerek evlilik ve aile çatısını oluşturur. Öteki türlü aile olmaz ve oluşmaz. Şart hani o kadar da hani dedim dine çok düşkün değilim vesaire ama hani belli kurallarına uymak gerekir yani.

Katılımcı 11, "Kesinlikle böyle bir şey yok. Kesinlikle evliliğe hiçbir alternatif yok" diyerek evlilik dışı ilişkileri tamamen reddetmektedir. Bu tutum, onun dini normlara sıkı sıkıya bağlı kaldığını ve evliliği tek meşru ilişki biçimi olarak gördüğünü açıkça ortaya koymaktadır. "Helal bence içerisinde olmadığı sürece hiçbir ilişki yaşanmamalı" ifadesi, katılımcının inançlarının ve değerlerinin hayatının merkezine yerleştiğini gösterir. Bu, sekülerleşme sürecinin bireylerin düşünce yapısını etkilemesine rağmen, bazı bireylerin geleneksel dini değerlerden kopmadığını ve bu değerleri yaşamlarının belirleyici unsurları olarak gördüklerini yansıtır. Katılımcı 12 de benzer şekilde, evliliğin bir alternatifi olmadığını savunmaktadır. "Kesinlikle evliliğin bir alternatifi yoktur, dini nikah yapılır ve ondan sonra bireyler bir araya gelerek evlilik ve aile çatısını oluşturur," demektedir. Bu ifade, katılımcının evlilik ve aile kurumunu sadece dini bağlamda meşru kıldığını ve diğer ilişkileri kabul etmediğini göstermektedir. "Belli kurallarına uymak gerekir" ifadesi ise, katılımcının sekülerleşme sürecine rağmen dini normları sürdürmeye olan bağlılığını vurgular. Her iki katılımcı da evlilik dışı ilişkileri reddetmekte ve evliliği meşru bir birliktelik biçimi olarak görmektedir. Katılımcı 11, "gayrı meşru ilişkiler olmamalı" derken, Katılımcı 12 de "öteki türlü aile olmaz ve oluşmaz" diyerek evliliğin aile yapısının temeli olduğunu vurgular. Bu görüşler, sekülerleşme sürecinin her birey üzerinde aynı etkiyi yaratmadığını ve bazı bireylerin dini normlara sıkı sıkıya bağlı kalmaya devam ettiğini açıkça ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, Katılımcı 11 ve Katılımcı 12'nin görüşleri, dini değerlerin bireylerin hayatındaki önemini ve sekülerleşme sürecinin bu değerler üzerinde yarattığı etkiyi anlamada kritik bir rol oynamaktadır. Bu durum, toplumsal normların değişmesine rağmen, bireylerin kişisel inanç ve değerlerini koruma çabalarının sürdüğünü göstermektedir.

K. 14: Toplumun sosyal, psikolojik ve cinsel yapısına bağlı olarak evliliğin alternatiflerinin olabileceğini düşünüyorum. Günümüzde her şey değişti; teknolojinin aktif olduğu, insanların sosyal hayattan soyutlanmadığı bir çağdayız. Bu çağda evlilik gibi kutsal bir yapının alternatifleri olabileceğini düşünüyorum. İnsanlar evlenmeden de birlikte yaşayabilir. Günümüzde çoğu insan bunu yapıyor zaten. Bizim gezegenimizin dışında da bir hayat var ve insanlar oldukça ilerlediler. Bu nedenle, bunlar çok da önemli şeyler değil.

Katılımcı 14, toplumun sosyal, psikolojik ve cinsel yapısına bağlı olarak evliliğin alternatiflerinin var olabileceğini ifade etmektedir. "Günümüzde her şey değişti; teknolojinin aktif olduğu, insanların sosyal hayattan soyutlanmadığı bir çağdayız" diyerek, çağın getirdiği yeniliklerin evlilik anlayışını dönüştürdüğünü vurgulamaktadır. Bu bakış açısı, katılımcının evliliğin "kutsal" bir yapı olarak görülmesine rağmen, bu yapının alternatiflerinin de mevcut olabileceğine inandığını göstermektedir. Katılımcı, "İnsanlar evlenmeden de birlikte yaşayabilir" ifadesiyle, günümüzde pek çok insanın evlenmeden birlikte yaşadığını belirtmektedir. Bu durum, mevcut sosyal normların değiştiğini ve evliliğin tek seçenek olmadığını ortaya koymaktadır. Katılımcının, "Bizim gezegenimizin dışında da bir hayat var ve insanlar oldukça ilerlediler" şeklindeki ifadesi, evliliğin ve onun sunduğu geleneksel yapının evrensel bir geçerliliği olmadığına dair bir inancı yansıtmaktadır. Sonuç olarak, bu katılımcının düşünceleri, günümüzdeki sosyal dinamiklerin, teknolojinin ve bireylerin değişen değerlerinin evlilik anlayışını nasıl etkilediğini göstermektedir. Evliliğin yerine geçebilecek alternatif yaşam biçimlerinin varlığı, katılımcının geleneksel evlilik anlayışına meydan okuduğu ve toplumsal normların esnekliğine dair bir perspektif sunduğu anlamına gelmektedir.

K. 16: Evlilik kavramının içinde, evliyken yapılabilen her şeyin evli olmadan da yapılabileceğini düşünüyorum. Hatta, evliliğin aşkı öldürdüğü mitinin doğru olduğunu düşünüyorum. Çünkü evlilik, beraberinde ailelerin de evliliğini getiriyor, özellikle bizim toplumumuzda bunu çok sık görüyoruz. Hatta çoğu evliliğin bitmesine sebep olan şeylerden biri de bu olabiliyor. Bu nedenle, bence evliliğin alternatifi, toplumsal normlara göre evliymiş gibi, yüzük takmadan ya da nikah masasına oturmadan, imza atmadan yaşamaktır.

Katılımcı 16, evlilik kavramının içindeki tüm aktivitelerin, evli olmadan da gerçekleştirilebileceğini düşünüyor. Bu, geleneksel evlilik anlayışının ötesine geçildiğini ve evlilikle ilişkilendirilen her şeyin, yasal veya toplumsal bir bağlam olmadan da mümkün olduğunu belirtiyor. Katılımcıya göre, evlilik beraberinde ailelerin ve toplumsal baskıların da etkisini getiriyor, bu da aşkı ve ilişkinin doğal dinamiklerini olumsuz etkileyebilir. Katılımcı, evlilikle ilişkili toplumsal normlara karşı çıkıyor. Evlilikten

bağımsız olarak, yüzük takmadan veya nikah masasına oturmadan, evliymiş gibi yaşamayı savunuyor. Bu, evliliğin toplumsal beklentilerden bağımsız olarak, kişisel ve duygusal ihtiyaçlarla şekillenebileceğini gösteriyor. Evliliğin, toplumsal normlar ve ailevi beklentiler nedeniyle ilişkilerin bitmesine neden olabileceğini düşünüyor. Bu, evliliğin sadece bireysel değil, toplumsal ve kültürel bir yükümlülük olarak da algılandığını ima ediyor. Bu katılımcı sekülerleşeme sürecinden epey etkilendiği görülmektedir.

K. 21: Bence evliliğin bir alternatifi vardır, bu şekilde de yaşayabilirim. Şu an evlenmeyi belli bir süre sonra düşündüğümü söyledim. Sevgilimle 10 yıl sonra evlenebilirim, ama bu 10 yıl boyunca aynı evi paylaşmamızda hiçbir sorun yok.

Katılımcı 21, evliliğin bir alternatifi olduğunu ve evlenmeden de birlikte yaşamanın mümkün olduğunu ifade etmektedir. "Bence evliliğin bir alternatifi vardır, bu şekilde de yaşayabilirim" diyerek, geleneksel evlilik kurumunun tek seçenek olmadığına dair bir inanç taşımaktadır. Bu, katılımcının ilişkilerde daha esnek bir yaklaşım benimsediğini ve evlilik dışında bir yaşam tarzı oluşturmayı tercih ettiğini göstermektedir. Katılımcı, "Şu an evlenmeyi belli bir süre sonra düşündüğümü söyledim" ifadesiyle, gelecekte evlilik düşüncesine açık olduğunu belirtirken, bu süreçte sevgilisiyle birlikte yaşamayı sorgulamadığını ifade etmektedir. "Sevgilimle 10 yıl sonra evlenebilirim, ama bu 10 yıl boyunca aynı evi paylaşmamızda hiçbir sorun yok" cümlesi, onun için zamanın evlilikten daha önemli olabileceğini, birlikte yaşamanın ve ilişkilerini sürdürmenin de değerli olduğunu ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, katılımcı 21, toplumsal normlardan bağımsız olarak kendi yaşam tarzını oluşturmayı seçmiş ve geleneksel evlilik anlayışına alternatif olarak daha esnek bir ilişki modeli benimsediğini göstermektedir. Bu yaklaşım, bireylerin evlilik ve aile yapısına dair düşüncelerinin nasıl değiştiğine dair önemli bir örnek teşkil etmektedir.

K. 23: Şöyle söyleyeyim: Tabii ki nikah önemli, ama nikah olmadan da bir yere kadar ilerleyebilir. Ancak sonunda evlenebilmek önemli. Yani evlenmek isteyen iki bireyin aynı evi paylaşmalarında hiçbir sakınca görmüyorum, eğer ilişkinin sonunda bir evlilik gerçekleşecekse.

Ben de erkek arkadaşımda bir süre kaldım, gayet de güzel yaşanabiliyor. Çiftlerin gerçekten bir arada vakit geçirmesi gerekiyor. Kafeler bu amaç için uygun ortamlar değil. Ev ortamında bir insanın düzenini, aileyle konuşmasını, uyanıp kalkmasını gözlemleyebilirsiniz. Bu yüzden evlenmeden önce çiftlerin bir süre bir arada bulunması gerektiğini düşünüyorum.

Katılımcı 23, nikahın önemli olduğunu kabul etmesine rağmen, nikahsız bir ilişkinin de belirli bir aşamaya kadar ilerleyebileceğini ifade etmektedir. "Tabii ki nikah önemli, ama nikah olmadan da bir yere kadar ilerleyebilir" diyerek, evlilik ve ilişki dinamiklerine dair esnek bir bakış açısına sahip olduğunu gösteriyor. Bu yaklaşım, sekülerleşmenin evlilik ve toplumsal normlara yönelik değişen tutumlarıyla uyumlu bir örnektir. Katılımcı, evlenmek isteyen iki bireyin aynı evi paylaşmalarında hiçbir sakınca görmediğini belirtiyor. "Eğer ilişkinin sonunda bir evlilik gerçekleşecekse" vurgusu, onun için nikahsız yaşamanın geçici bir aşama olduğunu ve nihai hedefin evlilik olduğunu ortaya koyuyor. Kendi deneyiminden de bahsederek, "Ben de erkek arkadaşımda bir süre kaldım, gayet de güzel yaşanabiliyor" ifadesi, ev yaşamının çiftlerin ilişkilerini nasıl derinleştirebileceğine dair bir örnek sunuyor. Katılımcı, çiftlerin birlikte vakit geçirmelerinin önemli olduğunu düşünürken, "Kafeler bu amaç için uygun ortamlar değil" ifadesiyle, ev ortamının ilişkilerin gelişimi için daha uygun bir zemin sunduğunu savunuyor. "Ev ortamında bir insanın düzenini, aileyle konuşmasını, uyanıp kalkmasını gözlemleyebilirsiniz" derken, evde birlikte yaşamanın çiftler arasında bir anlayış ve iletişim oluşturabileceğine dikkat çekiyor. Esasen katılımcı 23, evlenmeden önce birlikte yaşamanın, evlilik sonrası yaşantının değerlendirilmesi için gerekli olduğunu belirtmektedir. Bu durum, toplumsal normların değişmesi ve evlilik öncesi deneyimlerin normalleşmesiyle uyumlu bir yaklaşım sergiliyor.

Seküler bir toplumda, bireyler evlilik ve aile yaşamına dair daha esnek ve kişisel yaklaşımlar geliştirme eğilimindedir. Bu katılımcılar, sekülerleşmenin etkisi altında daha modern ve liberal bir bakış açısına sahip olduklarını ifade etmektedirler. Evlilik dışı birlikteliği kabul ederler ve bunun ilişkilerde daha iyi bir anlayış ve uyum sağlayacağına inanmaktadırlar. Teknolojik ve sosyal değişimlerin, bu tür yaşam biçimlerinin yaygınlaşmasına ve kabul görmesine katkıda bulunduğunu savunarak, sekülerleşmenin

etkilerinden etkilendiklerini de göstermektedir. Bu bağlamda, katılımcıların birlikte yaşama ve evlilik kurumuna yönelik düşünceleri, sekülerleşmenin bireysel hayatlar üzerindeki etkisini ve bu etkilerin toplumsal normları nasıl şekillendirdiğini açıkça yansıtmaktadır.

3.5.5.2. Evdeki Rol Dağılımına Bakış ve Sekülerleşme

Geleneksel aile yapısında evin geçimi genellikle erkeğe yüklenirken, sekülerleşme süreci evdeki rol dağılımına karşı tutumları büyük ölçüde etkilemiştir. Geleneksel yaklaşımlar, aile içinde geçim sağlama ve görev dağılımını belirleyen dini ve kültürel normlara dayanırken, modern yaklaşımlar daha çok sekülerleşmenin etkisiyle şekillenmektedir. Bu bağlamda, geçmişte belirgin olan cinsiyet rollerinin, modern toplumda daha karmaşık ve esnek bir hal aldığını söylemek mümkündür. Geleneksel dünyada, evdeki rol dağılımı genellikle net ve belirgin bir şekilde tanımlanmışken, modern dünyada bu durum bir karmaşa söz konusudur. Bireyler hem geleneksel değerleri korumaya çalışmakta hem de modern yaşamın gerekliliklerine uyum sağlama çabası içerisindedir. Bu geçiş süreci, cinsiyet rollerinin ve ev içi iş bölümünün sürekli bir değişim ve yeniden tanımlanma sürecinde olduğunu göstermektedir. Sekülerleşmenin etkisiyle, kadınların iş gücüne katılım oranlarının artması ve erkeklerin evdeki rollerinin değişmesi, ev içindeki iş bölümünü de etkileyen önemli faktörler arasında yer almaktadır. Kadınlar, sadece ev işlerine değil, aynı zamanda ekonomik yaşama da aktif bir şekilde katılarak, aile içindeki rol ve sorumluluklarını yeniden tanımlamaktadır. Bu durum, evdeki rol dağılımının geleneksel kalıplardan uzaklaşarak daha eşitlikçi bir hale gelmesine zemin hazırlamaktadır. Sonuç olarak, sekülerleşme süreci, bireylerin ev içindeki rollerini gözden geçirmelerine ve toplumsal normları sorgulamalarına olanak tanımaktadır. Bu değişim, cinsiyet üzerinden bir eşitliği ve bireysel özgürlüklerin ön planda olduğu bir aile yapısına doğru bir evrimi işaret etmektedir.

K. 5: İki kişinin, erkek ve kadın, birlikte çalışmaları durumunda evin refah seviyesi ve mutluluk seviyesi artar, huzur seviyesi de yükselebilir. Çünkü sorumluluk sahibi olacağınız kişiler olacak ve sadece iki kişi yaşamayacaksınız; ileride evcil hayvanınız veya çocuğunuz olabilir, bakmanız gereken şeyler olacaktır. "Erkek çalışır" anlayışı artık yeterli olmayabilir. Siz de çalışmanız gerekebilir; aksi takdirde tek kişinin çalışması yeterli gelmeyebilir. Bu yüzden iki kişinin kesinlikle çalışması gerektiğini düşünüyorum.

Katılımcı 5, modern yaşamda iş ve aile sorumluluklarının paylaşımına büyük önem veriyor. İki kişinin birlikte çalışmasının, evin refah seviyesi ve mutluluk düzeyini artırabileceğini vurguluyor. Bu yaklaşım, geleneksel toplumsal rollerin dışına çıkarak, ekonomik ve duygusal sorumlulukların eşit şekilde paylaşılması gerektiğini ifade ediyor. Katılımcı, "erkek çalışır" anlayışının artık yeterli olmayabileceğini belirtiyor; bu da cinsiyet konusundaki duyarlılığını gösteriyor. Gelecekte sorumlulukların olabileceğini göz önünde bulundurarak, sadece tek kişinin çalışmasının yeterli olmayacağına inanıyor. İki kişinin kesinlikle çalışması gerektiği düşüncesi, cinsiyet ayrımının sorumluluk paylaşımında geçerli olmaması gerektiğini ortaya koyuyor. Katılımcının bu görüşleri, sekülerleşmenin bir sonucu olarak toplumsal rollerin esnekliğini ve eşitlikçi bir bakış açısını yansıtıyor. Eşit bir iş bölüşümünün, evin refah ve mutluluk seviyesini artıracağına dair inancı, geleneksel aile yapısının ötesinde bir anlayış geliştirdiğini gösteriyor. Sonuç olarak, katılımcı, sekülerleşme süreciyle birlikte geleneksel aile dinamiklerinin değiştiğini ve daha esnek, modern bir aile yapısının kabul edildiğini vurguluyor.

K. 6: Her iki bireyin de sıralanması gerektiğini düşünüyorum; sadece kadına veya sadece erkeğe bırakılması gerektiğini düşünmüyorum.

K. 13: Bence her ikisini de görebilir hem kadın hem erkek ikisi de özverili bir şekilde eve katkı sağlaması gerekiyor.

Katılımcı 6, ev içindeki rollerin eşit şekilde paylaşılması gerektiğini savunuyor. Geleneksel olarak, evin sorumluluklarının yalnızca erkeğe ya da kadına atfedildiği

durumların aksine, her iki bireyin de eşit katkıda bulunması gerektiğini vurguluyor. Bu görüş, sekülerleşme bağlamında cinsiyet eşitliği ve toplumsal normların evrimini yansıtıyor. Katılımcı 13 de benzer bir şekilde, kadın ve erkeğin eşit bir şekilde ev işlerine ve aile sorumluluklarına katkıda bulunması gerektiğini ifade ediyor. Her iki katılımcının da görüşleri, sekülerleşme sürecinin getirdiği toplumda cinsiyet eşitliği anlayışını ön plana çıkarıyor. Bu durum, geleneksel cinsiyet rollerinden sapmayı ve daha eşitlikçi bir toplum yapısını yansıtıyor. Katılımcıların bu görüşleri, modern yaşamın gereklilikleri doğrultusunda hem kadınların hem de erkeklerin evdeki sorumluluklarını paylaşmalarının önemine işaret ediyor. Toplumun, bireylerin ev içindeki rollerini yeniden tanımlamaya başlaması, sekülerleşmenin etkilerinden biri olarak öne çıkıyor. Eşitliğin ve iş birliğinin ön planda olduğu bir aile yapısı, katılımcıların modern dünyadaki değişimlere adaptasyonunu gösteriyor.

K. 11: Şöyle ki, bence erkeğin görevi değil, kadının kesinlikle oturması ve erkeğin çalışması gibi bir şey yok. Burada tamamen kadının hür iradesine bağlı. Çalışmak istiyorsa çalışır ve evin gelirine katkıda bulunur, çalışmak istemiyorsa çalışmaz. Bu durumda erkeğe kalır, çünkü kadının da çalışmadığı zaman içerisinde görevleri var; yemek yapmak, çocuğa bakmak, eşinin ihtiyaçlarını karşılamak gibi. O yüzden burada tamamen kadına bağlı bir şey. Yani kadın çalışmak isterse katkı sağlar, çalışmak istemezse sağlamaz, o zaman erkeğe kalır.

Katılımcı 11, ev içindeki rollere dair net bir görüş sergiliyor. Erkek ve kadının rolleri hakkında geleneksel bir anlayışa sahip olsa da kadının ev içindeki katkısının tamamen kendi iradesine bağlı olduğunu vurguluyor. Kadın çalışmak istiyorsa, evin gelirine katkıda bulunabileceğini; istemezse, bu sorumluluğun erkeğe ait olacağını belirtiyor. Bu yaklaşım, kadının ev içindeki geleneksel görevlerini kabul etmesine rağmen, onun bu görevleri yerine getirmede özgür bir irade sahibi olduğunu gösteriyor. Katılımcı, kadının yemek yapmak, çocuğa bakmak gibi geleneksel rollerinin önemini dile getirirken, bu görevlerin yerine getirilip getirilmemesinin kadının seçimlerine bağlı olduğunu ifade ediyor. Bu durum, geleneksel ve modern değerler arasında bir denge kurma çabasını yansıtıyor. Kadının ev içindeki rolü hakkında esneklik sunan bir anlayış geliştirilmesi, toplumda eşitliği konusundaki değişimleri göstermektedir. Katılımcının görüşleri,

sekülerleşmenin etkisiyle kadınların ekonomik ve sosyal hayatta daha fazla özgürlük ve seçim hakkına sahip olduklarını gösteriyor.

K. 12: Yani, anne veya baba, eşim ve ben kıyaslarsak, önce erkeğin çalışması gerektiğini düşünüyorum. Evlendiğim insanın bir engeli yoksa, örneğin çocuk olduğunda çalışamayabilir ve çocuğa bakar, onun dışında çalışabilir. Ama öncelikle erkek çalışmalı.

K.19: Bence genel olarak eşin, yani kocanın görevidir. Ama kadın da çalışıyorsa destek olabilir, bazı şeyleri ödeyebilir. Genel olarak bence eş, tüm işleri yapmalı ve yönetmelidir.

Katılımcı 12, aile içindeki geleneksel rollere vurgu yaparak erkeğin çalışmasını öncelikli olarak değerlendirmektedir. Kadının çocuk bakımı gibi belirli durumlarda evde kalabileceğini kabul etmekle birlikte, genel olarak erkeğin sorumluluğunu ön plana çıkarmaktadır. Bu yaklaşım, katılımcının dini ve kültürel normlara bağlı kaldığını göstermektedir. Sekülerleşme sürecinin etkisiyle toplumsal normların değişmesi beklenirken, Katılımcı 12'nin görüşleri, geleneksel anlayışlardan tam anlamıyla uzaklaşmadığını ortaya koymaktadır. Katılımcı 19 ise daha modern bir yaklaşım sergileyerek erkeğin öncelikle evin gelirini sağlaması gerektiğini kabul etmekle birlikte, kadının da çalışarak evin ekonomik durumuna katkı sağlaması gerektiğini ifade etmektedir. Bu görüş, toplumda cinsiyet rollerinin esnekliği ve değişimi açısından önemli bir adım olarak değerlendirilebilir. Katılımcı 19, kadının ekonomik bağımsızlığını ve katkısını tanıyarak daha eşitlikçi bir bakış açısını benimsemektedir. Her iki katılımcının görüşleri, sekülerleşme sürecinin farklı yansımalarını göstermektedir. Katılımcı 12, geleneksel normlara sıkı sıkıya bağlı kalırken, Katılımcı 19 daha modern bir anlayışla cinsiyet rollerinin değişimini kabul etmektedir. Bu durum, toplumun değişen değerlerini ve aile dinamiklerinin evrildiğini yansıtan önemli bir örnek teşkil etmektedir.

K. 24: Her ne kadar yeni dünya pratiklerinde bu konu eşitlikçi söylemlere dayandırılsa da bir erkek olarak bunun yanlış olduğunu düşünüyorum. Kadınlar dışarıdaki hayat ile mücadele

ederken daha çok işler aksayabiliyor. Elbette çok kötü bir duruma düşmezsek ya da kendisi çalışmak istediği taktirde kadın çalışabilir. Ancak evin geçimi yine erkeğe aittir.

Katılımcı 24, geleneksel toplumsal normlara bağlı kalarak erkeğin aile geçimini sağlaması gerektiğini savunmaktadır. Kadının dışarıda çalışmasının ev içindeki düzeni bozabileceğine dair bir endişe taşıdığı görülmektedir. Bu yaklaşım, kadınların dışarıdaki hayatla mücadele ederken ev işlerini aksatabileceğini öne sürerken, erkeğin çalışmasının öncelikli bir sorumluluk olduğunu ifade etmektedir. Katılımcının bu görüşü, sekülerleşme sürecinin etkilerinin daha sınırlı olduğunu ve geleneksel, dini normların hâlâ önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Toplumdaki değişimlere rağmen, katılımcı, erkeğin ailedeki ekonomik yükümlülüğünü korumaya yönelik bir tutum sergileyerek, geleneksel cinsiyet rollerinin devam ettiğini savunmaktadır. Bu, cinsiyet eşitliğine dair daha modern ve eşitlikçi yaklaşımlara karşı bir direnç olarak değerlendirilebilir ve sekülerleşmenin getirdiği değişimlere karşı bir tepki olarak ortaya çıkmaktadır. Katılımcı 24'ün görüşleri, toplumdaki cinsiyet rollerinin evrildiği bir dönemde, geleneksel anlayışların hâlâ önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir.

3.5.6. Evliliğin Son Durağı: Boşanma Algısı ve Toplumsal Yansımaları

Sekülerleşme süreci, boşanma konusuna ilişkin tutum ve davranışlarda geleneksel dönem ile mukayese edildiğinde önemli değişiklikler ortaya çıktığı görülmektedir. Geleneksel dönemlerde boşanma, toplumsal damgalama ve dini normlar nedeniyle genellikle olumsuz bir şekilde algılanmaktaydı. Ancak günümüzde bireysel mutluluğun ön planda olduğu, kadın haklarının tanındığı ve hukuki düzenlemelerin daha erişilebilir hale geldiği bir ortamda, boşanma daha kabul edilebilir bir seçenek olarak görülmektedir. Kadınların ekonomik bağımsızlık kazanmaları, boşanma kararlarını almalarını kolaylaştırmakta ve onları daha özgür hale getirmektedir. Bu durum, kadınların boşanma sürecinde daha etkili bir rol oynamalarına olanak tanımaktadır. Ayrıca, hukuki düzlemdeki değişimler, boşanmanın daha esnek ve bireysel odaklı bir hale gelmesini sağlamış, bu da boşanma oranlarının artmasına katkıda bulunmuştur. Böylece sekülerleşme süreci, boşanma konusundaki toplumsal normların evriminde önemli bir rol oynamış ve bireylerin

boşanma kararlarını almalarını kolaylaştırmıştır. Bu değişim, toplumun evlilik ve boşanma dinamiklerini köklü bir şekilde yeniden şekillendirmiştir.

K. 7: Mutsuz bir evliliğin yürümemesi gerektiğini düşünüyorum evlenmek kadar boşanmak da normal.

Katılımcı 7'nin, mutsuz bir evliliğin yürümemesi gerektiği ve boşanmanın normal olduğu görüşü, bireysel mutluluk ve özgürlüğü ön planda tutan bir yaklaşımı yansıtır. Bu perspektif, sekülerleşmenin bireylere sunduğu hakları ve yaşamlarını yönetme özgürlüğünü vurgular. Geleneksel toplumlarda evlilik genellikle kutsal bir kurum olarak kabul edilirken, boşanma çoğu zaman olumsuz bir şekilde algılanır. Ancak katılımcının boşanmayı normal olarak değerlendirmesi, bu geleneksel normlardan uzaklaşmayı ve evliliği sadece sosyal veya dini bir yükümlülük olarak görmemeyi ifade eder. Seküler bir bakış açısı, dini normların etkisini azaltarak, boşanmayı daha kabul edilebilir bir çözüm olarak sunar. Katılımcının görüşleri, evliliği dini bir bağlamdan ziyade, bireysel tercih ve mutluluk bağlamında değerlendirdiğini göstermektedir. Bu yaklaşım, bireylerin kendi yaşamları üzerindeki kontrolünü artırarak, toplumda değişen normların ve değerlerin bir yansımasıdır.

K. 11: Boşanma Allah'ın isteyeceği en son şeydir gerçekten. Bazen evliliklerde imtihanlar yaşanabilir, ama bu durumda sonuna kadar sabretmek gerekir. Gidebildiği yere kadar gitmek lazım ve inanıyorum ki bu imtihanlarda kadın ya da erkek, imtihan olunan kişi sabrederse, Allah-u Teâlâ'nın ona çok güzel nimetler vereceğine inanıyorum. Bu dünyada olmasa bile ahirette olacaktır. Bu yüzden, evliliğin gidebildiği yere kadar götürülmesi gerektiğini düşünüyorum. Şayet çok kötü şeyler olacak gibi görünüyorsa, o zaman tabi ki boşanma olabilir.

Katılımcı 11'in boşanma konusundaki yaklaşımı, dini inançlar temelinde şekillenmiştir. Boşanmayı Allah'ın isteyeceği en son şey olarak görmek, evliliği sürdürme çabasını bir sabır imtihanı olarak algılamak, seküler bakış açısının çok dışında bir duruş sergilemektedir. Katılımcı, mutsuz bir evlilikte bile dini nedenlerle sabretmeyi önermekte

ve bu süreçte elde edilecek ödülleri ahirette beklediğini ifade etmektedir. Bu tutum, seküler bir perspektifte pek rastlanmayan bir yaklaşımı yansıtır; çünkü seküler düşüncede bireyin mevcut yaşamındaki mutluluğu ve refahı ön plandadır. Katılımcının bu görüşü, geleneksel dini normların hâlâ toplumda güçlü bir etkisi olduğunu ve bireylerin yaşamlarına bu normlar doğrultusunda yön verdiklerini göstermektedir. Evliliğin gidebildiği yere kadar sürdürülmesi gerektiğini savunması, bireylerin karşılaştıkları zorlukları aşma çabasını ve dini inançlarının bu süreçte nasıl bir motivasyon kaynağı oluşturduğunu ortaya koyar.

K. 12: Boşanma nasıl bir durumda gerçekleşmeli? Bana göre, çok ufak uyuşmazlıklarda boşanmaya gitmek doğru değil; bu tür konular halledilebilir. Eğer erkek veya kadın, herhangi bir taraf, ufak bir konuda hemen boşanmaya sarılırsa, zaten o evlilik sağlıklı değildir. Ancak, ciddi anlamda bir aldatılma veya çok farklı, büyük sorunlar varsa, boşanmaya gidilebilir. Yani, evlilik bağını tamamen kopartacak ileri düzeyde sorunlar yaşandığında boşanılabilir.

Katılımcı 12, boşanmanın yalnızca ciddi sorunlar ortaya çıktığında gündeme gelmesi gerektiğini ifade ederek, mantıklı bir yaklaşım benimsediğini gösteriyor. Bu bakış açısı, seküler düşüncenin özelliklerini yansıtır. Katılımcı, evlilikteki ufak uyuşmazlıkların çözülebileceğini ve boşanma için yalnızca aldatılma veya benzeri büyük sorunların olması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu görüş, evlilikteki sorunların mantıklı bir çerçevede değerlendirilmesi ve çözüm yolları arama isteğini ortaya koyar. Aynı zamanda, katılımcının problem çözme ve uyum sağlama anlayışı, seküler bir perspektifte bireylerin karşılıklı olarak sorunları çözme yeteneklerini ön plana çıkarır. Evliliğin sağlıklı bir şekilde sürdürülmesi için, tarafların iletişim ve anlayışla yaklaşması gerektiğine dair bir inanç taşımaktadır. Bu yaklaşım, evlilik bağının yalnızca sosyal ya da dini bir yükümlülük değil, bireylerin ortak yaşamlarını sürdürebilmeleri için aktif bir çaba gerektiren bir ilişki olduğunu gösterir. Katılımcının düşünceleri, modern ilişkilerin dinamiklerini ve bireylerin evlilikteki rollerini yeniden değerlendirmeleri gerektiğini yansıtır.

K. 25: Boşanma Allah katındaki en kötü helaldir. Allah kimseyi düşürmesin ben de basit şeyler için kendimi duruma düşünmem inşallah.

Katılımcı 25'in görüşü, boşanmanın dini bir perspektiften değerlendirildiğini ve bu durumun sekülerleşme sürecinin etkilerini nasıl şekillendirdiğini ortaya koymaktadır. Boşanmayı, Allah'ın hoş görmediği ama helal kıldığı bir çözüm olarak tanımlaması, katılımcının geleneksel inançlara sıkı sıkıya bağlı olduğunu gösterir. Bu anlayış, boşanmayı bir seçenek olarak görse de bunu yalnızca çok zorunlu bir durumda düşünebileceğini vurgular. Katılımcı 7'nin ifadesi, boşanmanın normalleşmesi ve mutsuz bir evliliği sürdürmenin gereksiz olduğu düşüncesi ile birey merkezli bir yaklaşımı yansıtmaktadır. Katılımcı 11'in görüşü, dini kaidelerin boşanma konusundaki etkisini net bir şekilde ortaya koyarak, evliliği sabır imtihanı olarak algılamaktadır. Bu bakış açısı, sekülerleşmenin daha az etkili olduğu durumları ifade ederken, dini normların hâlâ önemli bir rol oynadığını gösterir. Katılımcı 12, boşanmanın ciddiyet gerektiren durumlarla sınırlı olması gerektiğini savunarak akılcı bir yaklaşım sergilemektedir. Bu durum, seküler düşüncenin bir yansıması olarak görülebilir.

Katılımcının küçük sorunların çözülebileceğini belirtmesi, bireylerin evlilikteki zorlukları mantıklı bir şekilde değerlendirmelerine ve uygun çözümler aramalarına olanak tanır. Son olarak, Katılımcı 23'ün "Tabii ki de bir ilişkiye başlarken insan devam etmek ister ancak... saygının sona erdiği evlilikler boşanma yoluna gider. Eğer ki ben de sadakatin bittiğini gördüğümde güvensizlik oluştuğunu gördüğümde... boşanmaya başvururum." ifadesi, sekülerleşmenin etkisini yansıtan birey merkezli bir bakış açısını temsil eder. Bu da boşanma konusundaki tutumların değiştiğini ve bireylerin kendi mutluluklarını ön planda tutma eğilimlerini ortaya koyar. Bu bulgular, sekülerleşme sürecinin bireylerin boşanma konusundaki tutumlarını nasıl etkilediğini ve bu bağlamda geleneksel normlardan ne ölçüde uzaklaşıldığını göstermektedir. Dini ve geleneksel inançların yanı sıra, bireysel mutluluğun ve özgürlüğün ön planda olduğu bir düşünce yapısının ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Bu noktada, katılımcıların farklı bakış açıları ve boşanma konusundaki tutumları, toplumsal değişimlerin ve sekülerleşmenin bireylerin yaşam algılarını nasıl şekillendirdiğini ortaya koymaktadır. Geleneksel anlayışların ve dini normların bireylerin kararlarını etkileyen önemli unsurlar olduğu kadar, modern

yaşamın dinamikleri de bireylerin boşanma konusundaki tutumlarını değiştirmekte ve daha esnek bir yaklaşım geliştirmelerine zemin hazırlamaktadır.

SONUÇ

Bu çalışma, aile ve evlilik kavramlarının modernleşme ve sekülerleşme süreçleriyle nasıl dönüştüğünü anlamak için bir yolculuğa çıkmıştır. Bu yolculukta, üniversite öğrencilerinin aile ve evlilik kurumlarına dair algıları, Türk toplumunun hem geleneksel bağlarını hem de modern dünyanın dinamiklerini bir arada taşıyan bir aynaya dönüşmüştür. Aile, tarih boyunca kutsal bir yapı ve toplumun mihenk taşı olarak kabul edilmiş olsa da sekülerleşmenin soğuk rüzgarları bu köklü yapıyı etkilemiş, bireysel tercihler ve özgürlüklerle yeniden şekillendirmiştir.

Sekülerleşme, toplumun kutsal kabul ettiği değerlerin bireysel akıl ve özgürlük çerçevesinde yeniden yorumlanması sürecidir. Türkiye'de bu süreç, Batı'daki doğal ve yavaş ilerleyen toplumsal değişimlerden farklı olarak, çoğunlukla devletin müdahalesiyle tepeden inme bir biçimde başlamış ve zamanla toplumun belirli kesimleri tarafından içselleştirilmiştir. Ancak bu içselleştirme, toplumun tüm katmanlarında aynı yankıyı bulmamış; modernite ile gelenek arasında süregelen bir gerilim ortaya çıkarmıştır. Aile, bu gerilimin merkezinde yer almış hem geleneksel normların savunucusu hem de bireysel özgürlüklerin keşif alanı olarak farklı işlevler üstlenmiştir. Sekülerleşmenin, özellikle bireysel özgürlükleri ve tercihlerinin ön plana çıktığı modern dünyada toplumsal yapılarda önemli dönüşümleri tetiklediği bir gerçektir. Ancak bu dönüşüm, Türkiye gibi güçlü aile değerlerine sahip toplumlarda daha özgün ve karmaşık bir boyut kazanmıştır.

Bu çalışma, sekülerleşme sürecinin aile ve evlilik kavramları üzerindeki etkilerini incelerken, Türk gençlerinin bu etkileri nasıl içselleştirdiğini ve yorumladığını anlamayı hedeflemiştir. Bulgular, Türkiye'de aile kurumunun hâlâ güçlü bir değer taşıdığını ancak bu gücün bireylerin modern dünyadaki özgürlük arayışlarıyla yeniden şekillendiğini göstermektedir.

Katılımcıların büyük bir kısmı, aileyi "dayanışma, sevgi ve güvenin merkezi" olarak görmektedir. Bu bireyler için aile, bir yükümlülük ya da baskı kaynağı değil; tam tersine, gelecekteki yaşamlarının temel bir parçası olarak değerlendirilmektedir. Modern dünyanın bireyselleşme eğilimlerine rağmen, Türk gençlerinin büyük bir çoğunluğu, uygun bir zamanda ve doğru bir eşle aile kurmayı makul ve doğal bir tercih olarak görmektedir. Sekülerleşmenin bireysel tercihleri ön plana çıkaran etkilerine rağmen, katılımcılar arasında aile kurumunu tamamen reddedenlerin sayısı oldukça azdır.

Evlilik konusunda ise benzer bir tablo dikkat çekmektedir. Katılımcıların çoğu, doğru bir eş bulduklarında evlenmeyi planlamakta ve evliliği hâlâ ideal bir birliktelik biçimi olarak görmektedir. Bununla birlikte, evlilik öncesi birlikte yaşam ya da alternatif yaşam biçimleri konusunda gençler arasında farklı görüşler bulunmaktadır. Bir grup, bu tür birlikteliklerin bireylerin birbirlerini daha iyi tanımalarına olanak sağladığını savunurken, bir diğer grup, bu tür uygulamaların toplumsal normlar ve dini değerlerle uyuşmadığını ifade etmektedir. Bu görüşler, Türk toplumunun genel olarak geleneksel değerlerine bağlılığını sürdürdüğünü ancak modernleşme sürecinin etkilerini de belirli ölçüde hissettirdiğini göstermektedir.

Araştırmanın dikkat çeken bir diğer bulgusu ise üniversite eğitiminin bireylerin aile ve evlilik algılarını dönüştürme kapasitesidir. Üniversite, bireylere yalnızca akademik bir ortam değil, aynı zamanda kimlik inşası ve özgürlüklerin keşfi için bir alan sunmaktadır. Katılımcıların bir kısmı, üniversiteye geldikten sonra aile ve evlilik kavramlarına daha modern ve bireysel bir perspektiften bakmaya başladıklarını ifade etmişlerdir. Ancak bu dönüşüm, aileyi tamamen reddetme şeklinde değil; daha çok, aile kurumuna yeni anlamlar yükleme ve bireysel ihtiyaçlarla uyumlu bir biçimde yeniden yorumlama şeklinde olmuştur.

Bu çalışma, aile kurumunun Türk gençlerinin yaşamındaki önemini bir kez daha vurgulamaktadır. Aile, yalnızca geçmişin bir mirası değil, aynı zamanda geleceği inşa

eden bir yapıdır. Sekülerleşmenin etkileri hissedilse de Türk gençlerinin aileye duyduğu güven ve bağlılık, bu kurumun toplumun temeli olma özelliğini koruyacağını göstermektedir. Aile hem toplumsal dayanışmayı hem de bireysel mutluluğu sağlayan bir kurum olarak, geleneksel değerler ve modern bireysellik arasındaki dengeyi bulmada kritik bir rol oynamaktadır.

Sonuç olarak, bu araştırma, modernleşme ve sekülerleşme süreçlerinin aile ve evlilik gibi temel toplumsal kurumlar üzerindeki etkilerini anlamak adına önemli bir katkı sunmuştur. Bulgular, Türk toplumunda aile yapısının modern değerlerle nasıl yeniden şekillendiğini ve genç bireylerin bu dönüşüm içindeki rollerini detaylı bir şekilde ortaya koymuştur. Bu dönüşüm, yalnızca bugünü anlamakla sınırlı kalmayıp, geleceğin toplumsal yapısına dair güçlü ipuçları sunmaktadır. Sekülerleşmenin toplumdaki yankıları devam ederken, aile, geleneksel köklerinden kopmayan ama modern değerlerle de şekillenen bir yapı olarak varlığını sürdürmeye devam edecektir.

KAYNAKÇA

ABDÜLBAKİ, Muhammed Fuad. el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Ayati'l-Kur'ani'l-Hâkim. El Mektebetü'l-İslamiyye, İstanbul, 1982.

ADAK Nurşen, Değişen Toplumda Aile / Sosyolojik Tartışmalar, Siyasal Kitapevi, Ankara, 6 Şubat

AKALIN Ayşegül, Eskiçağda Grek Kadının Toplumsal Yaşantısı, Tarih Araştırmaları Dergisi, XXI, 2003

AKDOĞAN Ali, Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Geçişte Dini Hayat, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2002

AKIN M. Hakkı, Toplumsallaşma Sözlüğü, Çizgi Kitabevi, Konya, 2011

AKINCI Şahin, Roma Hukuku Dersleri, Nobel Yayınları, Ankara, 1999

AKSAN Doğan, Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2003

AKTAŞ Cihan, Modernizmin Evsizliği ve Ailenin Gerekliliği, Beyan Yayınları, İstanbul

ALASDAİR MacIntyre, After Virtue, Erdemin Peşinde / Ahlak Teorisi Üzerine Bir Çalışma, Çev. Muttalip Özcan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001,

ALBAYRAK Sadık, Türkiye'de İslamcılık – Batıcılık Mücadelesi / Şeriattan Laikliğe, İz Yayıncılık, İstanbul, 3.Baskı, 2017

ALİSTER E. McGrath, Reformasyon Düşüncesi: Tarih ve Teolojiye Giriş, Çev. Mehmet Kula, Küre Yayınları, İstanbul, 2015,

ALPAYDIN Halil, Din ve Dünyevileşme: Kuzey Kıbrıs Örneği, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2018

ALTINDAL Aytunç, Laiklik, Süreç Yayınları, İstanbul, 1986

AQUİNAS Thomas, Summa Theologica, Çev., New Advent Online Edition, I-II, q.94

AQUİNAS Thomas, Varlık ve Öz, Çev. Oğuz Özügül, Say Yayınları, İstanbul, 2007,

AQUİNAS, De Regimine Principum, çev. Gerald B. Phelan, Toronto: Pontifical Institute of Mediaeval Studies, 1949,

ARENDT, Jean Wensinck. el-Mu'cemü'l-Müfehres li Elfazi'l-Hadisi'n-Nebevi. Çağrı Yayınları, İstanbul, 1986.

ARİTOTELES, Politika, Remzi Kitapevi, Büyük Fikir Kitapları Dizisi-22, Ankara, Birinci Basım, Nisan 1975

ARMAĞAN Mustafa, Gelenek ve Modernlik Arasında, Timaş Yayınları, İstanbul, 1998

ARMAĞAN Mustafa, Sekülarizasyon, Risale Yayınları, Sosyal Bilimler Ansiklopedisi, 3/367

ARSLAN Abdurrahman, İnsan ya da Aklın Kimliği, Bilgi ve Hikmet, Bahar 1993

ARSLAN Ali, ARSLAN Gülten, Kırsal Türkiye'de, Geçmişten Geleceğe Kadın, Evlilik ve Aile, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 2015

ARSLAN Hüsamettin, Epistemik Cemaat, 2.b., İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2007

ASAD Talad, Seküler Çeviriler: Ulus- Devlet, Modern Benlik ve Hesapçı Akıl, Çev. Ferit Burak Aydar, Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul, Nisan 2020

ASAD Talad, Sekülerliğin Biçimleri: Hıristiyanlık, İslamiyet ve Modernlik, çev. Ferit Burak Aydar, İslam Araştırmaları Dergisi 23, 2010

AUGUSTE Comte. Pozitif Felsefe Dersleri. Cansız Cisimler Bilimi, İstanbul.

AUGUSTİNUS, Tanrı'nın Şehri, çev. Furkan Akderin, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018.

AUGUSTİNUS. İtiraflar. Çev. Çiğdem Dürişken, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2010.

AYDIN Mustafa, Kurumlar Sosyolojisi, Ankara: Vadi Yayınları,2000

AYİTER Kudret, Roma Hukuku Dersleri: Aile Hukuku, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1963

AYTAÇ Ahmet Murat, Ailenin Serencamı/Türkiye'de Modern Aile Fikrinin Oluşması, Dipnot Yayınları, Ankara, 2007

BARBAROSOĞLU Fatma, Moda ve Zihniyet, İz Yayıncılık, İstanbul, 2017

BASGM, Aile Yapısı Araştırması

BAUMAN, Zygmunt. Akışkan Aşk: İnsan İlişkilerinin Kırılganlığına Dair. Çev. Işık Ergüden, Bersus Kitap Yayıncılık, İstanbul, 2012.

BAUMAN, Zygmunt. Akışkan Hayat. Çev. Didem Kizen, Jaguar Kitap, İstanbul, 2014.

BAUMAN, Zygmunt. Kimlik. Çev. Mesut Hazır, Heretik Yayınları, Ankara, 2017.

BAUMAN, Zygmunt. Postmodern Etik. Çev. Alev Türker, Ayrıntı Yayıncılık, İstanbul, 2011.

BAUMAN, Zygmunt. Yasa Koyucular. 136.

BELLAH, Robert N., and Philip E. Hammond. Varieties of Civil Religion. Harper&Row, New York, 1980.

BENETON Philippe, Toplumsal Sınıflar, Çev. Hüsnü Dilli, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995

BENOKRİS Nijole V., Marriages and Families: Changes, Choices, and Constraints, Upper Saddle River, NJ: Pearson, 1992

BERGER Peter, The Sacred Canopy, Elements of A Sociological Theory of Religion, 107-113; Cox, The Secular City

BERGER Peter., Kutsal Şemsiye, Çev. Ali Coşkun, İnsan Yayınları, İstanbul, 2000

BERGER, Peter. Sekülerleşme Yanlışlandı. Çev. M. Ali Kirman, AÜİFD XLIX, 2008, sayı 1.

BERKES Niyazi, Türk Düşününde Batı Sorunu, Bilgi Yayınevi, İstanbul, Mayıs 1975

BERKES Niyazi, Türkiye'de Çağdaşlaşma, Bilgi Yayınları, Ankara, 1973

BİLGİLİ Ahmet, Avrupa Topluluğu ile Bütünleşme Sürecinde Türk Aile Yapısı, doktora tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1993

BLANCKT Horst, Eski Yunan ve Roma'da Yaşam, Arion Yayınevi, İstanbul 1999. (Ancient Greek Family).

BODUR Hüsnü Ezber, Sekülerleşme Teorileri Çerçevesinde Din ve Sosyal Değişme, Dinler Tarihi Araştırmaları – VI. Sekülerleşme ve Dini Canlanma Sempozyum Bildiri Kitabı, 20-21 Kasım 1998, 34-46, Ankara, 2008

BOZDOĞAN Sibel KASABA Reşat, Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Mart 1998

BOZKURT Veysel, Değişen Dünyada Sosyoloji, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 9.Baskı, Eylül 2013

BURKE Edmund, Aydınlanma Eleştirisinden Devrim Karşıtlığına, Çev. Fatih Duman, Liberte Yayınları, Ankara, 2010

BÜLBÜL Nurullah, Modernleşmenin Önemi ve Gelişmesi, Yüksek lisans Tezi, İ.Ü.S.B.E., Kamu ve yerel Yönetim ve Girişimcilik ABD, İstanbul, 1996

C. T. MCINTİRE, The Westphalia Peace Treaties and the Idea of Secularization, Journal of Religious History, vol. 15, no. 4, 1991,

CANATAN Kadir, ERGÜN Yıldırım, Aile Sosyolojisi, Açılım Kitap, İstanbul, Eylül 2018

CANATAN Kadir, ERGÜN Yıldırım, Aile Sosyolojisi: Konuları Perspektifi ve Gelişimi, İstanbul, 2013

CANATAN Kadir, İnsan Felsefesi, Beyan Yayınları, İstanbul, Kasım 2018

CANATAN Kadir, Sosyoloji Söyleşileri, Eski Yeni Yayınları, Ankara, 2008

CANATAN, Kadir, and Ergün Yıldırım. Aile Sosyolojisi: Konuları Perspektifi ve Gelişimi. İstanbul, 2013.

CANER Zehra, Parlamenter Sistem ile Başkanlık Sisteminin Analizi ve Başkanlık Sisteminin Türkiye'de Uygulanabilirliği, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2013

CASANOVA Jose Public Religions in the Modern World, Chicago: The University of Chicago Press, 1994

CEVİZCİ Ahmet- KÜÇÜKALP Kasım, Batı Düşüncesi, İSAM Yayınları, İstanbul

CHARLES Taylor, Modern Toplumsal Tahayyüller, Çev. Hamide Koyukan, Metis Yayınları, İstanbul, II. Baskı, Haziran 2018

CHARLES Taylor, Seküler Çağ, çev. Dost Körpe, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017

CHARLES Taylor, Seküler Çağ, Çev. Dost Körpe, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019

COMTE Andre- Sponvılle, Kapitalizm Ahlaki Midir? (Zamanımızın Kimi Gülünçlükleri ve Zorbalıkları Üzerine), Çev. Dilek Yankaya, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2012

COX, The Secular City: Secularization and Urbanization in Theological Perspective. Collier Books, 1965.

ÇAKAN Tayyip, Ahmet Mithat Efendi'nin Gözüyle Avrupa'da Aile ve Evlilik, Acedemia Yayını

ÇELİK Celalettin, İslam Kültürü ve Din, Çizgi Yayınları, Konya, 156

ÇELİKKAYA Hasan, Fonksiyonel Eğitim Sosyolojisi, 2.Basım, Alfa Basım Yayım, İstanbul, 1996

DANTE Alighieri, İlahi Komedya- Cehennem, Çev. Ömer Asım Aksoy, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999,

DANTE Alighieri, İlahi Komedya- Cennet, çev. Ömer Asım Aksoy, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2000,

DANTE Alighieri, Monarşi, Çev. İsmail Erbil, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017,

DAVİD Silverman, Nitel Verileri Yorumlama, çev. ed. Erkan Dinç, Ankara, Pegem Akademi, 2018

DAVİES Norman, Avrupa Tarihi, Aklan M.H.Naci (Ed.), Çığman Burcu- Topçugil Elif-Emiroğlu Kudret-Kaya Suat (çev.), İmge Kitapevi, Ankara, 2. Baskı, Haziran 2011

DAVİSON Roderic H., Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform (1856-1876), Çev. Osman Akınhay, İstanbul, 1997

DELLALOĞLU Besim, Benjaminia: Dil, Tarih ve Coğrafya, Versus Kitap, 2008

DEMİR Ömer- ACAR Mustafa, Sosyal Bilimler Sözlüğü, Vadi Yayınları, Ankara, 1998

DEVELİOĞLU Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Doğuş Yayıncılık, Ankara, 1980

DİKEÇLİGİL Beylü, Çiğdem Ahmet (Der.). Aile Yazıları/Temel Kavramlar Yapı ve Tarihi Süreç. 5/2.

DİKEÇLİGİL Beylü, ÇİĞDEM Ahmet, Aile Yazıları/Temel Kavramlar Yapı ve Tarihi Süreç 5/2, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1990

DOBBELEARE Karl, Secularization: A Multi-Dimensional Concept, Current Sociology, 29 (2), 1981

DOĞAN İsmail. Dünden Bugüne Türk Ailesi- Sosyolojik Bir Değerlendirme. Atatürk Kültür Merkezi Yayıncılık. Ankara. 2009

DÖNMEZLER İbrahim. Ailede İletişim ve Etkileşim. Sistem Yayınları. İstanbul. 2001

DUBEN Alan. Kent-Aile ve Tarih. Çev. Leyla Şimşek, Ed. Tansel Güney, İletişim Yayınları. İstanbul. 2002

DUMAN Fatih, Aydınlanma Devrim Eleştirisinden Karşıtlığa / EDMUND Burke, Liberte Yayınları, Ankara, 1.Baskı, Ocak 2010,

DUMON W. Avrupa Topluluğu Ülkelerinde Aile Politikası. T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları. Ankara, 1991

DURMAZ Sayime. Haçlılar ve Doğu Hristiyanlığı XI.- XIII. Yüzyıllar. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi). Ankara. 2004

DURMUŞOĞLU Kadriye. Din, Değişim ve Sekülerleşme. Birinci Kitap. Büyüyen Ay Yayınları. İstanbul. Şubat 2022

DURMUŞOĞLU Kadriye. Türkiye'de Sekülerleşme. İkinci Kitap. Büyüyen Ay Yayınları. İstanbul, Şubat 2022

EDVWARDS J., The Family and Change, New York, 1969, s.3. Akalın, A. G., "Eskiçağda Grek Kadının Toplumsal Yaşantısı" A.Ü-DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi

EKİCİ Yaşar Fatma, Türk Aile Yapısında Değişim ve Dönüşüm. Ve Bu Değişim ve Dönüşüme Etki Eden Unsurların Değerlendirilmesi, İstanbul Zaim Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Okul Öncesi Öğretmenliği, 2014

EL-ATLAS Nakip, İslam Sekülerizm ve Geleceğin Felsefesi, Çev. Mahmut Erol Kılıç, İnsan Yayınları, İstanbul, 4. Baskı

ELLUL Jacques, The New Demons, Trans. C. Edward Hopkin, Seabury Press, New York, 1975

ELMALI Hamdi, Kuran Meali, Retrieved 2008, Kur'an-Âraf: 7/189

EMİLE Durkheim, İntihar, Çev. Zühre İlkgelen, Pozitif Yayıncılık, İstanbul, 2013.

ENGELS Frıedrıch, Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni, Çev. Erkin Özalp, Yordam Yayıncılık, İstanbul, 2019

ENGELS, Friedrich. Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni. Çev. Erkin Özalp, Yordam Yayıncılık, İstanbul, 2019.

ERDEM Hakan, Osmanlı'da Köleliğin Sonu, Kitapevi Yayınları, İstanbul, I. Basım Kasım, 2013.

ERDEN Münire, Öğretmenlik Mesleğine Giriş, Alkım Yayınları, İstanbul, 1998

ERDOĞMUŞ Belgin, Roma Hukuku, Filiz Kitapevi, İstanbul, 1995

ERGÜN Mustafa, Eğitim ve Toplum, Eğitim Sosyolojisine Giriş, İnönü Üniversitesi Yayınları, Malatya, 1987

ERÖZ Mehmet; "Türk Ailesi", Aile Yazıları I, Temel Kavramlar Yapı ve Tarihi Süreç, Bilim Serisi, 5/1, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1991,

ERTİT Volkan, Din (İslam) Merkezli Sekülerleşme Kavramı Yerine Metafizik Merkezli Sekülerleşme Kavramı, Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi, Mütefekkir, Cilt:4 Sayı:8, Aralık 2017

ERTİT Volkan, Sekülerleşme Teorileri, Liberte Yayınları, Ankara, 1. Baskı: Şubat 2019

ERTİT Volkan. Sekülerleşme: Dinden Uzaklaşmanın Hikayesi. İstanbul: Liberte Yayınları, 2014

FERRY Luc- GAUTHECT Marcel, Dinden Sonra Dinsellik, Çev. Can Utku, Agora Kitaplığı, İstanbul, I. Basım, 2005.

FINDIKLIOĞLU Ziyafettin Fahri, Türk Aile İçtimaiyatı, Aile Yazıları I, Temel Kavramlar Yapı ve Tarihi Süreç, Bilim Serisi 5/1 Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1991,

FINDIKLOĞLU Ziyaeddin Fahri, Aile Hukukumuzun Tedvini Meselesi, Aile Yazıları II, Kültürel Değerler ve Sosyal Değişme, Bilim Serisi 5/2, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1991

FOUCAULT, Michel. Cinselliğin Tarihi. Çev. Hülya Uğur Tanrıöver, Ayrıntı Yayıncılık, Ankara, 2007.

FURSEHT P.R., Din Sosyolojisine Giriş, çev. H.A. İhsan Çapcıoğlu, Birleşik Yayınevi, Ankara, 2011

GENCER Bedri, İslam'da Modernleşme (1839-1939), Doğu – Batı Yayınları, Ankara, 2014

GEVGİLİ Ali, Türkiye'de Yenileşme Düşüncesi, Sivil Toplum, Basım ve Atatürk, Bağlam Yayınları, 2. Basım

GİDDENS, Anthony. Modernite ve Bireysel Kimlik: Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum. Çev. Ümit Tatlıcan, Say Yayınları, Ankara, 2010.

GİDDENS, Anthony. Modernite ve Bireysel Kimlik: Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum. Çev. Ümit Tatlıcan, Say Yayınları, Ankara, 2010.

GİNER Salvador, Sociology, Martin Roberstson Ltd, London, 1972

GİTTİNS, D. Aile Sorgulanıyor, Pencere Yayınları, İstanbul 2011

GOODY Jack, Avrupa'da Aile, çev. Serpil Aksoy, İstanbul Yayıncılık, İstanbul, 2004

GOODY, Jack. Kapitalizm ve Modernlik: Büyük Tartışma. Çev. İhsan Durdu, Küre Yayıncılık, İstanbul.

GÖKALP Ziya, Türk Medeniyet Tarihi, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1976

GÖKÇE Birsen, Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme, Aile Yazıları I, Der. B. Dikeçligil ve A. Çiğdem) Ankara: Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Bilim Serisi No: 5/1, 1990

GÖKÇE Birsen, Aile ve Tipleri Üzerine Bir İnceleme, Aile Yazıları 1-Temel Kavramlar, Yapı ve Tarihsel Süreç, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Bilim Serisi 5/1, Ankara 1990

GÖKÇE Birsen, Evlilik Kurumu ve Aile Yapısı Üzerine İlişkiler, 2004

GÖKÇE Birsen, Evlilik Kurumuna Sosyolojik Bir Yaklaşım, Aile Yazıları 4, Ankara: TC. Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu Yayınları,1991

GÖKÇE Birsen, Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumlar, Savaş Yayınları, Ankara, 2004

GÖKTÜRK Güner, Atahan, Kitlesel Üretim: Fordizm, Markut Dergisi Yayınları (sayı:13), Eylül 2021.

GÖKTÜRK Güner, Atahan, Kitlesel Üretim: Fordizm, Markut Dergisi Yayınları (sayı:13), Eylül 2021

GÖLE Nilüfer, Melez Desenler İslam ve Modernlik Üzerine, İstanbul, Metis Yayınları, 2000

GÖLE Nilüfer, Modernleşme Bağlamında İslami Kimlik Arayışı /

GÜL Muammer, Orta Çağ Avrupa Tarihi, İstanbul, 2.Basım, Mart 2010

GÜNAY Ünver, Din Sosyolojisi, İnsan Yayınları, İstanbul, 1998

GÜNGÖR Erol, Tarihte Türkler. Ötüken Yayınları, İstanbul, 1999

GÜRAN Tevfik, İktisat Tarihi, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1998.

HAJNAL John, Europen Marriage Patterns in Perspective, Ed. D.V. Glass ve D.E. C. Popuplation in History, Londra, 1965

HANÇERLİOĞLU O., Felsefe Ansiklopedisi, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1976

HANS Freyer, Din Sosyolojisi, Ankara, 2016

HENRY Kamen, The Spanish Inquisition: A Historical Revision, New Haven: Yale University Press, 1998,

HERBERT Marcuse, Tek Boyutlu İnsan, Çev. Aziz Yardımlı, Marmara Yayıncılık, İstanbul, 1990

HIRSCHMAN Albert O., Gericiliğin Retoriği, çev. Yavuz Alogan, İletişim Yayınları, İstanbul, 2.Baskı 2013,

HOCAOĞLU Durmuş, Laisizmden Milli Sekülerizme, Selçuk Yayınları, Ankara, 1995

HUDSON Anne, The Premature Reformation: Wycliffite Texts and Lollard History, Clarendon Press, 1988

HUFTON O., The Propect Before Her: A History Of Women İn Western Europe, Vol I., London, 1995.

HUME, David. Doğal Din Üzerine Diyaloglar. 1779.

IMMANUEL Kant, Aydınlanma Nedir, Çev. Ahmet Cevizci, Say Yayınları, İstanbul, 2008,

İBN ARABİ, Fususü'l Hikem (Fususü'l Hikem Tercüme ve Şerhi), ed. Mustafa Tarhanlı, Mega Basın ve Yayın, 2. Cilt, İstanbul, 2017

İLGEN Abdulkadir, Sekülerleşme Üzerine, Evren Yayıncılık, Türk Yurdu Dergisi, Mayıs 2012, Sayı 292

İslam Ansiklopedisi, T. D. Vakfı

JACQUES Ellul, New Demons, New York: Seabury Press, 1975

JEAN Calvin, Institutes of the Christian Religion, Çev. Ford Lewis Battles, Louisville: Westminster John Knox Press, 1960,

JEAN Calvin, Institutes of the Christian Religion, Çev. Ford Lewis Battles, Westminster Press, Philadelphia, 1960,

JEAN Calvin, Seküler Otorite: Sivil Yönetim, Çev. İsmail Hakkı Yılmaz, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2016,

JEAN-Jacques Rousseau, Toplum Sözleşmesi, çev. Taner Gültekin, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 2011,

JEAN-Jacques Rousseau, Toplum Sözleşmesi, Çev. Vedat Günyol, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2013,

KADIOĞLU Ayşe, Cumhuriyet İradesi-Demokrasi Muhakemesi, Metis Yayınları, İstanbul, 1999

KANDİYOTİ D., Aile Yapısında Değişme ve Süreklilik: Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım. Türkiye'de Ailenin Değişimi, Toplum bilimsel İncelemeler. Türköz, E. (der.), Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayıncılık, Ankara, 1984

KANT, Immanuel. Aklın Sınırları İçinde Din. Elis Yayınları, 1793.

KANT, Immanuel. Aydınlanma Üzerine Bir Yanıt. Çev. Taner Gültekin, Yordam Kitap, İstanbul, 2008.

KAPLAN Mehmet, Türk Edebiyat Üzerine Araştırmalar, Tip Tahlilleri 3, Dergâh Yay., İstanbul 1985

KAPLAN Yusuf, Seküler Aklın Ötesinde, İslamiyet s.3, Temmuz-Eylül 2001, cilt 4

KARAKAŞ Mehmet, Modernlik Küreselleşme ve Türkiye'nin Kimlikler Evreni, 2. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları, 2020

KARAKAŞ Mehmet, Türk Modernleşmesi Üzerine Değerlendirmeler, Sosyologca Dergisi, Sayı 24, 2022

KARATAŞ Zeki, Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi, 1/1, 2015

KARATEPE Şükrü, Darbeler Anayasalar ve Modernleşme, İz Yayıncılık, İstanbul, II. Baskı 1997

KENAN Çağan, "Ailenin İşlevleri", Aile Hakkında Kuramsal Perspektifler, Ed. Kadir Canatan, Aile Sosyolojisi, İstanbul, Açılım Kitap, 2011

KESKİN Enes Battal (Ed.), Ağaç Kavuğundan Çıkmak, Dün Bugün Yarın Yayınları, İstanbul, 2020

KESKİN Enes Battal, Kentleşme ve Ailenin Değişimi, Uludağ Yayınları, Bursa, 2016

KEYDER Çağlar, Türkiye'de Devlet ve Sınıflar, İletişim Yayınları, İstanbul, 1989

KIR İbrahim, Eğitimin Toplumsal Temelleri, Eğitim Bilimine Giriş, Ed. Fatih Töremen, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.

KIR İbrahim, Toplumsal Bir Kurum Olarak Ailenin İşlevleri, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Bahar-2011

KIRAY Mübeccel, Toplumsal yapı ve Toplumsal Değişme, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1999

KİLLİ Suna, Atatürk Devrimi/ Bir Çağdaşlaşma Modeli, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998

KİRMAN Mehmet Ali, Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü, Rağbet Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2011

KOCAKUŞAK Fulya, Antik Roma'da Aile Kurumu, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bilimi, Yüksek Lisans Tezi, 2011

KONAK Hatice, Nakip El Attas'ta Din ve Sekülerizm, Erzurum, Atatürk Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2013

KONGAR Emre, Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği, Remzi Kitapevi, İstanbul, V. Baskı, 1995

KÖKER Levent, Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi, İletişim Yayınları, İstanbul, 1990

KÖNEZOĞLU Bilge, "Aile ve Ailenin Korunması", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk (Medeni Hukuk) Yüksek lisans Tezi, Ankara, 2006

KÖSE Ali, AYTEN Ali, Din Sosyolojisi, Timaç Yayınları, İstanbul, Ekim 2012, Düşünce Dizisi

KÖSE Ali, Modernleşme- Sekülerleşme İlişkisi Üzerine Yeni Paradigmalar, Liberal Düşünce Yayınları, 2001

KUÇLU Erhan, Gianni Vattimo: Bir Fırsat Olarak Nihilizm, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Sosyoloji Bilim Dalı, Bursa, 2018

KURAN Ercüment, Türkler Ailesinin Mahiyeti ve Tarihi Gelişmesi, Aile Yazıları I, Temel Kavramlar Yapı ve Tarihi Süreç, Bilim Serisi 5/1, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1991

KURT A., Dünden Bugüne Türk Ailesi, Ed. Mehmet Zincirkıran, Nova Basın Yayın, Ankara, 2006

KURT Abdurrahman, Dindarlığı Etkileyen Faktörler, Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2009

KUTUP Muhammed, Mezahibu Fikriyettun Mu'asırah Dar Eş-Şurük Beyrut ve Kahire (1403/1983),

Çağdaş/Fikir/Akımları/Sekülerizm/Rasyonalizm/Yurtseverlik/Milliyetçililk/Hümanizm/ Ateizm, Çev. Beşir Eryarsoy, İşaret Yayınları, İstanbul, I. Baskı 1986

KÜÇÜKCAN Talip, Modernleşme ve Sekülerleşme Kuramları Bağlamında Din, Toplumsal Değişme ve İslam Dünyası, İslam Araştırmaları Dergisi, 2005, Sayı:13

KÜÇÜKKURT M., Ailenin Psikolojik Fonksiyonları" Türkiye Aile Yıllığı, T.C. Başbakanlık Aile Kur. Bşk. Yayınları, Ankara, 1990

KÜÇÜKÖMER İdris, Düzenin Yabancılaşması / Batılaşma, Ant Yayınları, İstanbul, Nisan 1969

LARRY Shiner, "The Concept of Secularization in Emprical Research", Journal for the Scientific Study of Religion 6/2 (1995 1967)

Lavenda, Robert H., Schultz Emily A., Kültürel Antropoloji, çev. İşler Dilek- Hayırlı Onur, DoğuBatı Yayıncılık, Ankara, 2.Baskı, Mart 2019

LE GOFF, Jacques, Avrupa'nın Doğuşu, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Yapı Kredi Yayınları, 2007,

MARDİN Şerif, Atatürk'ü Anarken, Türkiye Günlüğü, Sayı: 28, Mayıs-Haziran 1994

MARDİN Şerif, Batıcılık – Türk Modernleşmesi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002

MARDİN Şerif, Türk Modernleşmesi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, 8. Baskı

MARSHALL Gordon, Sosyoloji Sözlüğü, Akınbay Osman/ Kömürcü Derya (çev.), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 4.Basım 2020

MARTİN Luther, 95 Tezler, çev. Taner Gültekin, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 2011,

MARX Karl F. Engels- Lenin, Marksizm Kadın ve Aile, Çev. Öner Ünalan, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, İstanbul, 1976.

MARX Karl, Das Kapitalizm, Çev. Mehmet Ö. Alkan, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017

MARX Karl -Frederick Engels, "Marx to Johan Phillip Becker", Marx&Engels Collected Works Vol. 42 Leıters 1864

MARX, Karl and Friedrich Engels. Marx to Johan Phillip Becker. Marx & Engels Collected Works Vol. 42, Letters 1864-68.

MARX, Karl. Das Kapital. Çev. Mehmet Ö. Alkan, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.

MERT Nuray, Laiklik Tartışmaları ve Siyasal İslam, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, V. Baskı, 1996

MERT Nuray, Laiklik Tartışmasına Kavramsal Bir Bakış, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1996

MUALLA Türköne, Eski Türk Toplumunda Cinsiyet Kültürü, Ankara, Ark Yayınları, 1995 Mart

NİCCOLÒ Machiavelli, Hükümdar, Çev. Celâl Üster, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2019,

NİETZSCHE, Friedrich. Ecco Homo. Çev. Can Alkor, Kültür Yayınları-İş Bankası Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2011.

NİRUN., Sistematik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür, Atatürk Kültür Merkezi Yayıncılık, Ankara, 1994

OĞUZOĞLU Hüseyin Cahit, Aile Hukuku, Ankara, 1963

OLGUN Hakan, Hıristiyanlık ve Sekülerleşme İlişkisi ya da Seküler Dindarlığın Teolojisi", İnsan ve Toplum, (2012)

ONAY İ., Eski Türk Toplumunda Aile Düzeni ve Bunun Dini, Siyasi Hayata Yansımaları. The Journal of Academic Social Science Studies (5/6),2012

ORTAYLI İ., Osmanlı Toplumunda Aile, Kültür Bakanlığı Yayıncılık, İstanbul, 19.Baskı, Ekim 2018

ORTAYLI İlber, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, İletişim Yayınları, İstanbul, 6. Baskı, 2000

ORTAYLI İlber, Osmanlı'da 18. Yüzyıl Düşünce Dünyasına Dair Notlar, Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003

ÖZEL Cemal, Sekülerleşme Teorileri: İki Yüzyıllık Serüvenin Kısa Bir Öyküsü. Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies,2023

ÖZER Ozankaya, Toplumbilim, İstanbul, Cem Yayınları, 1991

ÖZGÜVEN İbrahim Ethem, "Evlilik ve Aile Terapisi", PDREM (Psikolojik Danışma Rehberlik Eğitim Merkezi Yayını), Ankara, 2000

ÖZİPEK Bekir Berat, Muhafazakarlık- Akıl, Toplum, Siyaset, Timaş Yayınları, İstanbul, 4.Baskı Mart 2011,

ÖZKAN Alparslan Feyza Nur, Sekülerleşmede Yeni Boyut; Dindarların Sekülerleşmesi Süreci, Sakarya Üniversitesi; Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans Tezi, Nisan 2019

ÖZKİRAZ Ahmet, İşçi Baş Gül, Osmanlıdan Günümüze Türk Toplumunda Aile Yapısı ve Boşanma, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 18 (30): 87- 95, 2016 ISSN: 2147- 7833,

ÖZODAŞIK Mustafa, Modern İnsanın Yalnızlığı, Palet Yayınları, Konya, Şubat 2020

ÖZTAN Bilge, Aile Hukuku, Ankara, 2004,

ÖZTAN Bilge; Medeni Kanun'un Kabulünün 70'inci Yılında Aile Hukuku, A.Ü.H.F.D., C. 44, Ankara 1995

ÖZTÜRK Muhammet., Baba Tarih, Kocatepe Akademi Yayınları, Afyonkarahisar, 2015

PARKİN Frank, Toplumsal Tabakalaşma, Çev. Fatmagül Berktay, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2002.

PETER L. Berger, Dinin Sosyal Gerçekliği, çev. Ali Coşkun, İstanbul: İnsan Yayınları, 1993, 162; M. Haralambos- M. Holborn, Sociology Themes and Perspectives (London: Collins Educational, 1997

PETER N. Stearns, Çocukluğun Tarihi, Çev. Hilal Dikmen-Büşra Uçar, Dedalus Yayıncılık, İstanbul, 2018,

PLATON, Devlet, (çev.) Cenk Saraçoğlu, Veysel Atayman, Bordo/Siyah Yayınları (Dünya Klasikleri Serisi), İstanbul

SARI Özgür, Aile Kurumu ve Ailenin Tanımı, Sistematik Aile Sosyolojisi, Ed. Mustafa Aydın, Çizgi Kitapevi, 2013

SAVCI Bahri, Atatürk Laikliğinin Gerçek Amacı ve Anlamı / Atatürk'e Saygı, TDK Tanıtma Yayınları, Ankara, 1969

SEZAL İhsan, Öncü Sosyologları Kaleminden Sosyoloji, Tekağaç Eylül Yayınları, Ankara, 2004

SHİNER L., The Concept of Secularization in Empirical Research. Journal For the Scientific Study of Religion, 6 (2), 1967

SMİTH William, "Saeculum". A dictionary of Greek and Roman Antiquities. Harper & Brothers, 1859

SUBAŞI Necdet, Müslümanların Modernleşmesi Üzerine, İslamiyet Dergisi 7, 20004

ŞENTÜRK Ünal. "Aile Kurumuna Yönelik Güncel Riskler", Aile Toplum Dergisi, sayı:14, Ankara:2008

ŞIPKA Şükran; Aile Konutu ile İlgili İşlemlerde Diğer Eşin Rızası, İstanbul 2004.

TABAKOĞLU A. Osmanlı Toplumunda Aile, Sosyokültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi-I, Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, 1992

TANELİ S. Aile Tedavisinde Sorunlar, Grup Psikoterapileri Kongre ve Sempozyum Bildirileri, Aşama Matbaacılık, Ankara: 1988

TAYLOR, Charles. Modernliğin Sıkıntıları. Çev. Uğur Canbilen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011.

TAYLOR, Charles. Seküler Çağ. Çev. Dost Körpe, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019.

TAZEGÜL Murat, Modernleşme Sürecinde Türkiye, Babil Yayınları, İstanbul, Birinci Basım 2005

TEZCAN Mahmut, Sosyolojiye Giriş, Anı Yayıncılık, Ankara, 2010

TEZCAN Mahmut; Türk Aile Antropolojisi, Ankara 2000, s. 167; Bozovalı, s. 2; Akıntürk Uyarlanmış Aile

TURAN Süleyman, ASİFE Ünal (Ed.), Dinlerde Aile, OkurAkademi Yayınları, İstanbul, 2.Baskı, Aralık 2021, Yahudilikte Aile/Ailenin Bazı Fonksiyonları

TURNER, Ralph H., The Family, Socioloji Ed.:Brown and Selznick, London. 1965

UÇAR Mehmet Ali, Aile İçi Şiddet ve Ailenin Korunması Yasası, Ankara 2003.

ULUTAŞ Ejder, ÖZPINAR Ahmet, Toplumumuzun Aile Yapısı Sistematik Aile Sosyolojisi. Ed. Mustafa Aydın. Çizgi Kitabevi, Konya, 2013

USTA Sedat- Akıncı Abdulvahap, Bir Alman Yönetim Yaklaşımı olarak Kameralizm, Sakarya Kitapevi, 2016

ÜLKEN Hilmi Ziya, Aile- Aile Yazıları I, Temel Kavramsal Yapı ve Tarihi Süreç, Bilim Serisi 5/1, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1991

VATANDAŞ Celalettin, Kapsam ve Yöntem Açısından Türk Modernleşmesi, Yeni Türkiye Cumhuriyet Özel Sayısı III., sayı 23-24, 1998

VELİDEDEOĞLU s. 144; Ballar, Suat; "Aile Eğitimi Ve Korunması Amaçlı Aile Vakıfları Üzerine Düşünceler", XII. Vakıf Haftası, Ailenin Eğitimi ve Korunmasında Vakıfların Rolü Semineri, Ankara 1995

WATERHAOUSE E. S., "Secularism". Encyclopedia of Religion and Ethics, 347-350. (ed.) James Hastings. New York: Charles Scribner's Sons., 1859

WEBER, Max. Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu. Çev. Zeynep Güreta, Ayraç Yayıncılığı, İstanbul, 1. Baskı, 1997.

YADSIMAN, Hakkı Şah. Yahudi Dininde Ailenin Yeri. Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi, İzmir, 2001.

YAMANER Şerafettin, Atatürk Öncesi ve Sonrası Kültürel Değişim, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, Ekim 1998

YILDIRIM Ergün. Bir Modernite Rüyası: Ailenin Sonu mu?, T.C. Başbakanlık, Aile ve Toplum Dergisi, sayı:8, Ankara, 2005

YILMAZ Ertan, Polygamy and its Effect on Mental Health, Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar- Current Approaches in Psychiatry 2015

ZENCİRKIRAN Mehmet, Dünden Bugüne Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, Ezgi Matbaacılık, 7.Baskı, Bursa, Şubat 2020

ZÜRCHER Erik Jan, Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, Çev. Yasemin Saner Gönen, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002

DİĞER KAYNAKLAR

https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dogum-Istatistikleri-2021-45547

https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dogum-Istatistikleri-2023-53708

https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Aile-2023-53784

https://islamansiklopedisi.org.tr/ihtida

https://konda.com.tr/uploads/200709gundelikhayattadinlaiklikturbanff92d1d97d8f7984ddb4e237f4e051ad849cf022c5e9903db8c72425a8d2b573.pdf

https://konda.com.tr/uploads/200709gundelikhayattadinlaiklikturbanff92d1d97d8f7984ddb4e237f4e051ad849cf022c5e9903db8c72425a8d2b573.pdf

https://tr.euronews.com/2022/05/18/turkiye-de-tek-bas-na-yasayanlar-n-oran-h-zla-yukseliyor-son-7-y-lda-yuzde-36-art-s

https://www.kuranmeali.com/

https://www.milliyet.com.tr/milliyet-tv/video-izle/tartisalan-sozlerine-aciklama-u5utiuvysrxj.html

https://www.odatv.com/guncel/turkiyede-nufus-alarm-veriyor-tek-yasayanlar-artti-dogum-orani-azaldi-120043800?sayfa=4

https://www.youtube.com/watch?v=6A_LAsNd1dI

EK-1

GÖRÜŞME (MÜLAKAT) FORMU

Sorular

1. Aile sizin için ne ifade ediyor?
2. Evlilik hakkındaki düşüncelerinizi paylaşır mısınız?
3. Üniversite hayatı sizin için ne ifade ediyor?
4. Üniversiteye geldikten sonra evlilik ve aile hayatına bakışınızda herhangi bir değişiklik olduğunu düşünüyor musunuz?
5. Evleneceğiniz kişide aradığınız özellikler nedir?
6. Eş tercihinizde dindarlık ne derecede önemlidir?
7. Evliliğin alternatifinin olduğunu düşünüyor musunuz?
8. Dini inançlarınızın hayatınızdaki önemi nedir?
9. Sizce ailenin geçimini sağlamak kimin görevidir?
10. Boşanma konusundaki tutumunuz nedir?
11. Ailenizde evlilik usulünde bir değişme var mıdır?
12. Başka bir dinden bir kişiyle evlilik gerçekleştirir misiniz?
13. Sizin için ideal aile nedir?
14. Sizin için evlilik yaşı nedir?
15. Eğitim, evlilik durumunu değiştirir mi?
16. Eş adayınızın ailesi sizin için ne derecede önemlidir?
17. Sanal ortamdan tanışarak, evlenmeye nasıl bakıyorsunuz?
18. Nikahsız birliktelik (evlilik dışı birliktelik) sizin için ne derece de önemlidir?
19. Evlenmeyi düşünüyorsanız, sizin için ideal evlilik nedir? (Aşk- Görücü Usulü- Mantık)
20. Ebeveyniniz ile sizin evlenme usulü nedir?